ئالىي مەكتەپلەر ئۈچۈن دەرسلىك

جۇڭگو بېڭى دەۋرئەدەبىياتى

1

شىنجاڭ مائارىپ نەشرىياتى

ئالىي مەكتەپلەر ئۈچۈن دەرسلىك

جۇڭگو يېڭى دەۋر ئەدەبىياتى

1

تۈزگۈچى: ئازات سۇلتان
تەھرىرى: مۇھەممەد زۇنۇن
مەسئۇل تەھرىرى: ئابدۇسالام توختى

شىنجاڭ مائارىپ نەشرىياتى

بۇ دەرسلىك ئالىي مەكتەپلەر ئەدەبىيات كەسپىنىڭ ئوقۇتۇش ئېھتىياجى ۋە ئەدەبىيات ھەۋەسكارلىرىنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن تۈزۈلدى.

دەرسلىكنى تۈزۈشتە ئالىي مەكتەپلەر ئەدەبىيات كەسپىنىڭ «يېڭى دەۋر ئەدەبىياتى ئوقۇتۇش پروگراممىسى» ئاساس قىلىندى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە مىللىي ئوقۇغۇچىلار ۋە كىتابخانلارنىڭ ئەمەلىي ئېھتىياجى نەزەردە تۇتۇلۇپ، ئەدەبىيات تارىخىدىكى ۋەكىللىك يازغۇچىلار ۋە ئۇلارنىڭ ۋەكىل خاراكتېرلىك ئەسەرلىرى مۇھىم نۇقتا سۈپىتىدە گەۋدىلەندۈرۈلدى.

ئىككى قىسىم قىلىپ تۈزۈلگەن بۇ دەرسلىك شىنجاڭدىكى ئالىي مەكتەپلەرنىڭ ئەدەبىيات فاكۇلتېت ۋە سىنىپلىرىنىڭ ئوقۇتۇش ئىشلىرىدا ئورتاق ئىشلىتىلىدۇ. شۇنداقلا مۇناسىۋەتلىك ئوتتۇرا دەرىجىلىك كەسپىي مەكتەپ، ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ ئۆگىنىش ۋە بىلىم ئاشۇرۇشىدا ئىشلىتىلسىمۇ بولىدۇ.

بۇ كىتابنى شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئەدەبىيات فاكۇلتېتىدىكى يولداش ئازات سۇلتان تۈزۈپ چىقتى. بىز بۇ دەرسلىكنى تۈزۈش ۋە تەھرىرلەش خىزمىتىگە پىقىنىدىن يارىدەمدە بولغان مۇناسىۋەتلىك يولداشلارغا رەھمەت ئېيتىمىز.

سەۋىيىمىز چەكلىك بولغاچقا ۋە بۇ دەرسلىك ئۇيغۇر تىلىدا تۇنجى قېتىم تۈزۈلگەن بولغاچقا ئۇنىڭدا بەزى كامچىلىق-خاتالىقلارنىڭ يۈز بېرىشىدىن خالى بولۇش قىيىن.

بىز كىتابخانىلارنىڭ تەنقىد ۋە تۆزۈتۈش پىكىرلىرىنى بېرىشىنى قىزغىن قارشى ئالىمىز.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مائارىپ كومىتېتى
ئالىي مائارىپ باشقارمىسى

1987 - يىل 6 - ئاي

مۇندەرىجە

1 - باب. مۇقەددىمە

1 - §. يېڭى دەۋر ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىيات ئەھۋالى..... 4

2 - §. تەجرىبە - ساۋاقلار 16

3 - §. ئەدەبىي تەنقىدنىڭ قىسقىچە ئەھۋالى..... 26

4 - §. قېرىنداش مىللەتلەر ئەدەبىياتىنىڭ قىسقىچە ئەھۋالى 32

2 - باب. پوئېزىيە

1 - §. يېڭى دەۋردىكى پوئېزىيىنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى..... 44

2 - §. ئەي چىڭ ۋە ئۇنىڭ ئىجادىي پائالىيىتى 76

3 - §. ۋىن جيې ۋە ئۇنىڭ ئىجادىي پائالىيىتى..... 91

4 - §. گوشياۋچۇەن ۋە ئۇنىڭ ئىجادىي پائالىيىتى..... 119

5 - §. خې جىڭجى ۋە ئۇنىڭ ئىجادىي پائالىيىتى..... 139

6 - §. لى يىڭ ۋە ئۇنىڭ ئىجادىي پائالىيىتى 150

7 - §. ماۋزېدۇڭ ۋە پېشقەدەم پرولېتارىيات ئىنقىلابچىلىرىنىڭ شېئىرلىرى..... 155

3 - باب. پروزا

1 - §. يېڭى دەۋر پروزىسىنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى 167

2 - §. لياك بىك ۋە ئۇنىڭ «قىزىل بايراق شەجەرىسى» رومانى 189
3 - §. قەھرىمانلىقنىڭ شانلىق داستانى — «قىزىل قىيا» رومانى..... 206
4 - §. ياڭ مۇ ۋە ئۇنىڭ «ياشلىق ناخشىسى»رومانى 215
5 - §. دۇپىڭچىڭ ۋە ئۇنىڭ «يەنئەن مۇداپىئەسى» رومانى..... 226
6 - §. ياۋشۇيىڭنىڭ «باھادىر شاھ لى زىچىڭ» رومانى..... 239
7 - §. ۋاڭ ۋىنشى ۋە لى جۇنلەرنىڭ ھېكايە ئىجادىيىتى..... 248
8 - §. ۋاڭ مىڭ ۋە ئۇنىڭ ھېكايە ئىجادىيىتى 255
9 - §. رۇجۇجۇەن ۋە ئۇنىڭ ھېكايە ئىجادىيىتى 262
10 - §. «سىنىپ تەربىيىچىسى» ۋە «چياۋچاڭجاڭنىڭ خىزمەتكە تەيىنلىنىشى» ھېكايىلىرى 565

1 - باب. مۇقەددىمە

1949 - يىلى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ قۇرۇلغانلىقى ئېلىمىزنىڭ سوتسىيالىزمدىن ئىبارەت تارىخىي باسقۇچقا قەدەم قويغانلىقىنىڭ ئالامىتىدۇر. شۇنىڭدىن تارتىپ بۇگۈنكى كۈنگە كەلگىچە بىزنىڭ سوتسىيالىستىك ۋەتىنىمىز ئەگرى - توقاي يوللارنى بېسىپ ئۆتتى، ئېلىمىزنىڭ قىياپىتىدە غايەت زور ئۆزگىرىشلەر بارلىققا كەلدى.

سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ئىشلىرىنىڭ مۇھىم بىر تەركىبى بولغان يېڭى دەۋر ئەدەبىياتىمۇ 30 نەچچە يىللىق جەڭگىۋار مۇساپىنى بېسىپ ئۆتتى.

يېڭى دەۋر ئەدەبىياتى سوتسىيالىستىك ئەدەبىيات بولۇپ، ماھىيەت جەھەتتىن ھازىرقى زامان ئەدەبىياتىدىن پەرقلىنىدۇ. چۈنكى «4 - ماي» دىن كېيىنكى ئىنقىلابىي ئەدەبىيات، گەرچە ئىلمىي سوتسىيالىزمنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان ۋە ئۇنىڭ بىر قىسمى ماركسىزم - لېنىنىزمنى يېتەكچى ئىدىيە قىلغان بولسىمۇ، ماھىيەت جەھەتتىن پەقەت پرولېتارىياتنىڭ رەھبەرلىكىدىكى يېڭى دېموكراتىزم خاراكتېرىگە ئىگە ئەدەبىيات بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ قۇرۇلغانلىقى جۇڭگو يېڭى دېموكراتىك ئىنقىلاب باسقۇچىنىڭ ئايالقىلاشقانلىقىدىن ۋە سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب باسقۇچىنىڭ

باشلانغانلىقىدىن دەرەك بېرىدۇ. يېڭى دەۋر ئەدەبىياتى سوتسىيالىستىك تۈزۈم شارائىتىدا، سوتسىيالىستىك تۈرمۇش زېمىنىدە بارلىققا كەلگەن ۋە تەرەققىي قىلغان بولغاچقا ئۇ مۇقەررەر ھالدا سوتسىيالىستىك ئەدەبىيات بولۇپ خاراكتېرلىنىدۇ.

ئۆز تارىخىنى جۇمھۇرىيىتىمىزنىڭ تارىخى بىلەن تەڭ باشلىغان ئېلىمىزنىڭ سوتسىيالىستىك ئەدەبىياتى ئېلىمىزنىڭ باشقا ساھەلىرىگە ئوخشاش ئەگرى-توقاي يول بىلەن تەرەققىي قىلىپ زور نەتىجىلەرگە ئېرىشتى. مانا بۇ نەتىجىلەرنىڭ شۇنىڭدەك ساقلانغان مەسىلەرنىڭ توغرا خۇلاسىلەش، سەلبىي ۋە ئىجابىي جەھەتتىكى تەجرىبە-ساۋاقلارنى ئوبدان يەكۈنلەش، سوتسىيالىستىك ئەدەبىياتنىڭ تەرەققىيات قانۇنلىرى ئۈستىدە ئىزدىنىش، شۇ ئارقىلىق سوتسىيالىستىك ئەدەبىياتنى تېخىمۇ گۈللەندۈرۈش — مانا بۇ بىزنىڭ يېڭى دەۋر ئەدەبىياتنى ئۆگىنىش ۋە تەتقىق قىلىشتىكى مەقسىتىمىز ۋە ۋەزىپىمىزدۇر.

يېڭى دەۋر ئەدەبىياتنىڭ تەرەققىيات جەريانىنى تونۇشتۇرۇشتا ئالدى بىلەن ئۇنىڭ تارىخىي باسقۇچلارغا بۆلۈش مەسىلىسىگە دۇچ كېلىمىز. باسقۇچقا بۆلۈشتە ئەدەبىياتنىڭ ئۆزىنىڭ تەرەققىيات ئالاھىدىلىكىگە قاراش كېرەك. بىراق ئەدەبىياتنىڭ تەرەققىياتى سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت قاتارلىق ساھەلەرنىڭ تەسىرىگە ئۇچرايدىغان بولغاچقا بۇ ئامىللار بىلەنمۇ ھېسابلىشىشقا توغرا كېلىدۇ. بولۇپمۇ سوتسىيالىزم باسقۇچىدا ئېلىمىزنىڭ يېڭى دەۋر ئەدەبىياتى باشقا ساھەلەرنىڭ كۆچلۈك تەسىرىگە ئۇچرىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن

باسقۇچلارغا بۆلۈشته پۈتكۈل جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ باسقۇچلارغا بۆلۈنۈشىگە ئاساسلانماي بولمايدۇ. پارتىيەنىڭ 11-نۆۋەتلىك 6-ئومۇمىي يىغىنى ئېلىمىزنىڭ سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ۋە قۇرۇلۇش دەۋرىنى تۆۋەندىكىدەك تۆت باسقۇچقا بۆلىدۇ. ‹1› سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ئاساسەن ئورۇنلانغان يەتته يىل (1949 — 1956)؛ ‹2› سوتسىيالىزم قۇرۇش ئومۇمىيۈزلۈك باشلانغان ئون يىل (1956 — 1966)؛ ‹3› «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىي» ئېلىپ بېرىلغان ئون يىل (1966 — 1976)؛ ‹4› ئۇلۇغ تارىخىي بۇرۇلۇش باشلانغاندىن كېيىنكى يىللار (1976-يىلدىن كېيىن) يۇقىرىقى تۆت باسقۇچ پىرىنسىپ جەھەتتە بىكى دەۋر ئەدەبىياتىغا ماس كەلسىمۇ (بەزىبىر تەتقىقاتچىلار بىكى دەۋر ئەدەبىياتىنى مۇشۇنداق تۆت باسقۇچقا بۆلىدۇ) لېكىن باسقۇچلارغا بۆلۈشته ئەدەبىياتىنىڭ ئۆزىنىڭ ئالاھىدىلىكلىرىگىمۇ قارىماي بولمايدۇ. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىي» دىن ئىلگىرىكى 17 يىلدا «ئوڭ» ۋە «سول» دىن كەلگەن توسقۇنلۇقلار ئەدەبىياتىمىزنىڭ تەرەققىياتىغا پۈتلىكاشاڭ بولغان بولسىمۇ، بىراق ئومۇمىيلىقتىن قارىغاندا، بۇ مەزگىلدىكى ئەدەبىيات-سەنئەت لۇشىەنى ئاساسەن توغرا بولدى. شۇ سەۋەبتىن يەنە بىر قىسىم تەتقىقاتچىلار بۇ 17 يىلنى بىر باسقۇچ دەپ ھېسابلىشىدۇ. بىز بۇ دەرسلىكىمىزدە مۇشۇنداق بۆلۈش ئۇسۇلىنى قوللىنىمىز. دەرۋەقە، 17 يىللىق ئەدەبىيات تەرەققىياتىنى تونۇشتۇرغاندا ئالدىنقى يەتته يىل بىلەن كېيىنكى ئون يىلنىڭ ئالاھىدىلىكلىرىنى پەرقلەندۈرۈشكە دىققەت قىلىمىز.

1 - §. يېڭى دەۋر ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىيات ئەھۋالى

بىز يېڭى دەۋر ئەدەبىياتىنىڭ 30 نەچچە يىللىق تارىخىنى ۋاراقلايدىغان بولساق ئەدەبىي ئىجادىيەتنىڭ ئۆزۈن يىللىق ئىنقىلابىي كۆرەشلەرنى ئىلاجىكى تولۇق ئەكس ئەتتۈرۈپ كەلگەنلىكىنى كۆرىمىز. ئەپسۇن ئۇرۇشىدىن تارتىپ جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغانغا قەدەر بولغان تارىخىي جەريانىدا خەلقىمىزنىڭ ئۇزلۇكسىز ئېلىپ بارغان كۆرەشلىرى بولۇپمۇ كومپارتىيەنىڭ رەھبەرلىكىدە ئېلىپ بارغان ئىنقىلابىي كۆرەشلىرى يېڭى دەۋر ئەدەبىياتىنىڭ مۇھىم تېمىسى بولۇپ كەلدى. رومانلاردىن «قىزىل بايراق شەجەرىسى» (لياڭ بىڭ) «قىزىل قىيا» (لۇگۇاڭبىڭ، ياڭيەن)، «ياشلىق ناخشىسى» (ياڭ مۇ)، «چەكسىز ئورمان - قارلىق دالا» (جۇيپۇ)، «قىزىل قۇياش» (ۋۇچياڭ)، «تۆمۈرىيول پارتىزانلىرى» (جىشيا) «يەنئەن مۇداپىئەسى» (دۇپىڭچىڭ)، «پولات قورغان» (لىۋچىڭ) «ئۇرۇش ئوتى ئىچىدىكى ياشلىق باھارى» (شۆكې)؛ پوۋېست ۋە ھېكايىلاردىن «ئورلۇق قىرغاق» (جۇن چىڭ)، «كومىسسار» (لىۋبەيبۇ)، «پارتىيە ئەزالىق بەدىلى» (ۋاڭيۈەن-جيەن)؛ دراملاردىن «مىڭلىغان تاغ - دەريالار» (چىڭچىتۇڭ)، «چايخانا» (لاۋشى)، «خۇڭخۇ پارتىزانلىرى» (خۇبىي ئۆلكىلىك تەجرىبە ئوپېرا ئۆمىكى) «جياڭ ھەدە» (يەنسۇ)؛ داستانلاردىن «ياڭگاۋ تەزكىرىسى» (لى جى)، «قىساس يالقۇنى» (ۋۇن جيې) قاتارلىق مۇنەۋۋەر ئەسەرلەر جۇڭگو ئىنقىلابىنىڭ تارىخىي كارتىنىسىنى شەكىللەندۈردى. بۇ تېمىدىكى ئەسەرلەر-

نىڭ مۇڭاپپەقىيەتسىزلىك بۇنچىۋالا گەۋدىلىك بولۇشى تەسادىپىي ئەمەس. نۇرغۇنلىغان يازغۇچىلارنىڭ ئەشۇ ئۇرۇش يىللىرىنى ئۆز بېشىدىن بىۋاستە ئۆتكۈزگەنلىكى، دېموكراتىك ئىنقىلابنىڭ قاينامىلىرىغا چۆمۈلۈپ چىققانلىقى ئۇلارنى مول تۇرمۇش ئاساسىغا، كۆرەش تەجرىبىلىرىگە ئىگە قىلغان. ئۇنىڭدىن سىرت دېموكراتىك ئىنقىلابنى قانداق تونۇش مەسىلىسى ئاساسەن ئېنىق ھەل بولغان. شۇنداق بولغاچقا بۇ شەرتلەر ئۇلارنىڭ ئىجادىيىتىنى قولايلىق ئىمكانىيەتلەر بىلەن تەمىنلىگەن.

سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ۋە قۇرۇلۇش ئىشلىرى بىزنىڭ ياش جۇمھۇرىيىتىمىز ئۈچۈن بىر يېڭى ئىش ئىدى. ئۇنىڭ ئىقتىسادى، مەدەنىيەت، سىياسەت، ئەخلاق قاتارلىق تەرەپلىرى پۈتۈنلەي يېڭى بولغانلىقى ئۈچۈن ۋە ئىجتىمائى تۇرمۇش ئۇزلۇكسىز ئۆزگۈرۈپ تۇرغانلىقى ئۈچۈن يازغۇچىلىرىمىزغا باشقىدىن تونۇشۇش، يېڭىۋاشتىن ئۆگىنىشكە توغرا كەلدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەدەبىيات بىلەن تۇرمۇشنىڭ مۇناسىۋىتىنى قانداق بىر تەرەپ قىلىش كېرەك؟ دېگەن مەسىلە 30 نەچچە يىلدىن بېرى تالاش-تارتىشنىڭ مەركىزىي نۇقتىسى بولۇپ كەلدى. ئەدەبىياتچىلار سوتسىيالىستىك رېئاللىقنى ئەكس ئەتتۈرۈشتە ئەگرى-توقاي يولنى بېسىپ كەلدى. ئومۇمىي ياقتىن قارىغاندا، 1956-يىلىنىڭ ئالدىدىكى ئىجتىمائى تۇرمۇش ئەدەبىي ئەسەرلەردە خېلى مۇكەممەل ئىنكاس قىلىندى. بۇ ئەسەرلەرنىڭ بەدىئىلىكىمۇ خېلى يۇقىرى بولدى. ئەشۇ چاغلاردا ئىجتىمائىي تۇرمۇش نورمال ئىدى. يازغۇچىلار-

نىڭ سوتسىئالىزم ئىشلىرىغا بولغان قىزغىنلىقى ناھايىتى كۈچلۈك، كۆڭلى ئازادە ئىدى. شۇڭا ئۇلار رېئال تۇرمۇشقا چۆكۈپ كونا ۋە يېڭى جەمئىيەتنى سېلىشتۇرما قىلىپ تۇرۇپ سوتسىئالىزمنى مەدھىيىلىدى. بۇنداق مەزمۇننى لاۋشېنىڭ «لۇكشۇيگو خەندىكى» ناملىق دىرامىسىدىن ئېنىق كۆرۈپ ئالالايمىز. ئۇندىن باشقا گومورو، باجىن، ساۋيۈي، خې چىفاڭ، دىڭلىڭ، ئەي ۋۇ، شيايەن قاتارلىق پىشقەدەم يازغۇچى - شائىرلارمۇ ئۆزلىرىنىڭ يېڭى ئەسەرلىرى بىلەن يېڭى تۇرمۇشقا بارىكاللا ئوقۇدى. خې جىڭجىنىڭ «ياكرىتسىمەن ناخشىسى»، گوشياۋچۇەننىڭ «ياش گىرائدانغا» قاتارلىق شېئىرلىرى يۇكسەك دەۋر روھىنى نامايەن قىلغان بولسا، شىن شىمىڭ قاتارلىقلارنىڭ «رەڭگا - رەڭ چىراقلار ئاستىدىكى قاراۋۇل»، خۇكېنىڭ «خۇەيشۇ كەنتىدە» دېگەندەك سەھنە ئەسەرلىرى بىر ھەربىي قىسىمنىڭ ئېچىدىكى ئىدىيىۋي كۆرەش ۋە بىر كەنتنىڭ قىيابېتىدىكى ئۆزگىرىشلەر ئارقىلىق جۇڭگو خەلقىنىڭ روھىي دۇنياسىدىكى ۋە يېڭى - شەھەرلەردىكى غايەت زور ئۆزگىرىشلەرنى ئىپادىلىدى. لىيۇچىڭنىڭ «ئىگىلىك تىكلەش ھەققىدە قىسىسە»، جاۋشۇلىنىڭ «سەنلىۋەن كەنتىدە»، جۇلىبۇنىڭ تاغلىق كەنتتىكى چوڭ ئۆزگىرىش»، چىڭدىڭكېنىڭ «گۇلدۇرماما» قاتارلىق رومانلىرى يېزىلاردىكى سوتسىئالىستىك ئىنقىلاب مەنزىرىسىنى سۆرەتلەپ بەردى. مىللىي بۇرژۇئازىيىنىڭ سوتسىئالىزم دەۋرىدىكى تەقدىرى ۋە چىقىش يولى جۇئېرفۇنىڭ «شاڭخەينىڭ سەھىرى» ناملىق رومانىدا ئەكس ئەتتۈرۈلدى. دۇپېڭچىڭنىڭ «تىنچ كۈنلەردە»، ئەي ۋۇنىڭ «پولات

تەك تاۋلىنىش» قاتارلىق ئەسەرلىرى سانائەت سېپىدىكى جۇشقۇن كەيپىياتنى ئىپادىلەپ بەردى. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۆز ئارا گىرەلىشىپ سوتسىيالىستىك ۋەتىنىمىزنىڭ يېڭى قىياپىتىنى كارتىنىلاشتۇرۇپ بەردى.

1956 - يىلى ئۇچ چوڭ ئۆزگەرتىشنىڭ ئاساسىي جەھەتتىن تاماملىنىشى ۋە سىنىپلار ئەھۋالىنىڭ تۈپتىن ئۆزگىرىشى ئىلىمىزنىڭ ۋەزىيىتىدە چوڭ ئۆزگىرىش پەيدا قىلدى. سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب بۇرۇلۇش پەيتىگە كەلدى. يەنى كەڭ كۆلەملىك شىددەتلىك سىنىپىي كۈرەش ئاساسەن تاماملىنىپ بارلىق ئىجتىمائىي كۈچلەر ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشتىن ئىبارەت مەركىزىي ۋەزىپىگە مۇجەسسەملەشتى. 1956 - يىلى يولداش ماۋزېدۇڭ پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىغا ۋاكالىتەن «بارچە گۈللەر تەكشى ئېچىلسۇن، ھەممە ئېقىملار بەس - بەستە سايرىسۇن» دېگەن فاكىچىننى ئوتتۇرىغا قويدى. بۇ فاكىچىن يېڭى ۋەزىيەتنىڭ ئەدەبىيات - سەنئەتكە قويۇۋاتقان يېڭى تەلىپىنى ئەكس ئەتتۈردى. سەنئەت دېموكراتىيىسى كەڭ يولغا قويۇلغان، نەزەرىيە تەتقىقاتى ئاجايىپ جانلانغان بۇ يېڭى ۋەزىيەتتە ئەدەبىي ئىجادىيەت راسا گۈللەندى. ئالاھىدە تىلغا ئېلىشقا ئەرزىيدىغىنى شۇ مەزگىلدە يېزىلغان خەلق ئىچىدىكى زىددىيەتلەرنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان ئەسەرلەردۇر. بۇ ئەسەرلەر سوتسىئالىستىك جەمئىيەتنىڭ ساغلام موسكۇللىرىدا پەيدا بولغان چىرىتىش رولىنى ئويناىدىغان كېسەللىك مىكروپلىرىنى — ئىدىيىدىكى قاتمالىق، كونسېرۋاتىپلىق، تۆرىچىلىك، ھوقۇقچا چوقۇنۇش، سۈپەت ئۆزگەرتىش قاتارلىق ناچار

ئىللەتلەرنى قامچىلىدى. «تەشكىلات بۇسىغا كەلگەن ياش» (ۋاڭ مىڭ)، «تىنچ كۈنلەردە» (دۇپىڭچىڭ) قاتارلىق ئەسەرلەر مانا مۇشۇ خىلدىكى ئەسەرلەردىن ھېسابلىنىدۇ. بىراق ياخشى نىيەتلىك، توغرا پىكىرلىك بۇ ئەسەرلەر كۈتۈلمىگەندە يامان ئاقىۋەتكە دۇچار بولدى. 1957 - يىلىدىكى ئوڭچىلارغا قارشى كۈرەش ئېغىر دەرىجىدە كېڭەيتىلىۋەتكەچكە بۇ خىلدىكى ئەسەرلەرنىڭ ئاپتورلىرى «پۈتلىكاشاڭ» لار دەپ قارىلىپ پۈتۈنلەي دېگۈدەك تازىلىۋېتىلدى ئەدەبىيات - سەنئەت سېپىدە ئوڭچىلارغا قارشى كۈرەش ئېغىر دەرىجىدە كېڭەيتىۋېتىلگەچكە، بىر قىسىم يازغۇچى ۋە ئەسەرلەرگە ئۇۋال قىلىندى، يازغۇچىلار سوتسىئالىستىك رېئاللىقنى ئەكس ئەتتۈرۈشتە مۇشكۈل ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويۇلدى. ئەدەبىياتنىڭ رېئالىستىك روھى ئاجىزلاپ كەتتى. 1958 - ، 1959 - يىللىرى گېزىت - ژۇرناللارنى تۇرمۇشنى بۇرمىلىغان ياكى پەدازلاپ كۆرسەتكەن ناچار ئەسەرلەر قاپلاپ كەتتى. گەرچە بۇ مەزگىلدە رومان ئىجادىيىتىدە يېڭى نەتىجىلەر قولغا كەلگەن بولسىمۇ، يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغانلىقىنىڭ 10 يىللىقىغا ئاتاپ بەزى ياخشى كىتابلار ئىشلەنگەن بولسىمۇ ئەمما بۇ ئەسەرلەرنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى تارىخىي تېمىلارغا بېغىشلانغانىدى.

«چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» نىڭ ئاخىرقى نەتىجىسى كىشىلەرنى خېلى سەگىتىپ قويدى. ئۇزۇندىن بۇيان ئەدەبىيات - سەنئەتتە ئەۋج ئېلىپ كېلىۋاتقان «سول» چىل خاھىش ئەندى ئەدەبىيات تەرەققىياتىنىڭ پۈتلىكاشىڭى بولۇپ ئاشكارە بىلىنىشكە باشلىدى. يولداش جۇئېنلەينىڭ 1961 - يىلى

6 - ئايدا ئەدەبىيات - سەنئەت خىزمىتى سۆھبەت يىغىندا ۋە ھېكايە فىلىم ئىجادىيەت يىغىندا سۆزلىگەن مۇھىم سۆزى، 1962 - يىلى بېيجىڭدىكى جىڭجۇي، ئوپېرا، باللار تىياترى ئىجادىيىتى ىلەن شۇغۇللىنىدىغان يازغۇچىلارغا قىلغان سۆزلىرى؛ يولداش چېن يىنىڭ شۇ يىلى 3 - ئايدا گۇاڭجۇدا ئېچىلغان كومىدىيە، ئوپېرا، باللار تىياترى ئىجادىيەت سۆھبەت يىغىندا قىلغان سۆزلىرى ئەدەبىيات - سەنئەت ئىشلىرىنىڭ ئازادلىقتىن كېيىنكى تەجرىبە - ساۋاقلىرىنى يەكۈنلەپ «يەنئەن ئەدەبىيات - سەنئەت سۆھبەت يىغىندا سۆزلەنگەن نۇتۇق» نى راۋاجلاندۇردى. ئۇلار ساقلىنىۋاتقان مەسىلىلەرنى جىددىي ھالدا كۆرسىتىپ بەردى ۋە ئەدەبىيات - سەنئەتنى راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن توغرا تەشەببۇسنى ئوتتۇرىغا قويدى. بۇ تەشەببۇس: ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنى تولۇق ئازاد قىلىش، «ئېچىلىش، سايراش» فاكتىنىدا چىڭ تۇرۇش، سەنئەت دېموكراتىيىسىنى جارى قىلدۇرۇش، ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ قانۇنىيەتلىرىگە ھۆرمەت قىلىشتىن ئىبارەت ئىدى.

ئەدەبىيات - سەنئەت فاكتىنىنىڭ توغرىلىنىشى ىلەن رېئالىستىك روھ يەنە كۈچەيدى. ئەدەبىي ئىجادىيەتنىڭ مول - ھوسۇل مەۋسۇمى يېتىپ كەلدى. بۇ مەزگىلدە بولۇپمۇ تارىخىي تېمىدىكى ئەسەرلەر كۆپلەپ ئىجاد قىلىندى. مەسىلەن: «جا - سارەت قىسسىسى (ساۋيۇي)، «باھادىر شاھ لى زىچىڭ» نىڭ 1 - قىسمى (ياۋشۆيىڭ) ۋە يېڭىدىن ئىجاد قىلىنغان تارىخىي دراممىلاردىن «خەيرۇيىنىڭ مەنسەپتىن قالدۇرۇلۇشى»

(ژۇخەن)، «شيې ياۋخۇەن» (تيەن خەن)، «لى خۇينياك» (مك چاۋ) قاتارلىقلار. بۇ ئەسەرلەر گەرچە رېئاللىقنى بۇاستە ئەكس ئەتتۇرمىگەن بولسىمۇ، لېكىن بۇلارنىڭ ھەممىسى رېئال تۇرمۇشنىڭ ئىلھامى ۋە ئەسلى تۇرمۇش تەسىراتىنىڭ تۇرتكىسى بىلەن يېزىلغان. بۇ ئەسەرلەر خەلقنىڭ ئىجادكارلىق روھىنى مۇئەييەنلەشتۇرۇپ، دېھقانلار قوزغىلاڭلىرىنىڭ قەھرە - مانلىرىنى مەدھىيىلىدى، تارىخىي تەجرىبە - ساۋاقلارنى يەكۈن - لىدى. دەرۋەقە بۇ ئەسەرلەرنىڭ «بۇگۈنكىنى مەسخىرە قىلىدە - غان» تەرىپىمۇ بار ئىدى. ئۇلاردا گەۋدىلەندۈرۈلگەن «خەلق ئۈچۈن جان پىداقىلىش» روھى رېئاللىقتىكى بەزى ئەھۋال - لار بىلەن سېلىشتۇرما بولاتتى. گەرچە بۇ ئەسەرلەر ئۇزۇن ئۆتمەيلا «پارتىيە، سوتسىيالىزىمغا قارشى» دېگەن بەتنام بىلەن قارىلانغان بولسىمۇ، لېكىن ئەينى شارائىتتا خەلقە ئەنئەنە تەرىپىسى بېرىشتە ۋە خەلق مەنپەئىتىدىن ئايرىل - غان، ئوبىيېكتىپ ئەمەلىيەتتىن ئايرىلغان ھەر خىل ناتوغرا ئىستىل، ناچار خاھىشلارنى تەنقىد قىلىشتا، ساقلىنىۋاتقان مەسىلىلەرنى ئېچىپ كۆرسىتىشتە ئاكتىپ رول ئويناپ خەلق - نىڭ ئاۋازىنى ۋاستىلىق رەۋىشتە ئەكس ئەتتۇرۇپ بەردى.

1962 - يىلىدىن كېيىن «سەنىپىي كۆرەشنى مەركەز ئۇنتۇماسلىق كېرەك» دېگەن سىياسىي شۇئارغا ماسلاشقان ئەسەرلەر كۆپلەپ يېزىلىپ بازارنى ئىگەللەپ كەتتى. بۇلار بىر خىل سىياسىي نەزەريەنىڭ بەدىئىي ئىنكاسى بولۇپ، رامكا ۋە قېلىپ ئىچىدىكى نەرسىلەر ئىدى. بىراق بۇلارنىڭ 50 - يىللاردىكى سەخىماتىزملىق خاھىشنىڭ تەسىرىگە

ئۇچىرىغان ئەسەرلەر بىلەن پەرقى بار. ئۇ چاغلاردا بەزى يازغۇچىلار ئوتتەك قىزغىنلىقىغا تايىنىپلا رامكا، قېلىپ ئىچىدىكى قوپال ئەسەلەرنى يازغان. بۇ، ئەدەبىيەتتە، بىر خىل گۇدەكلىك، خاملىق ئىدى خالاس، ئەندىكسىنىك بولسا يېزىش مۇددىئاسى ئاساسەن سىياسىي ئېھتىياجدىن تۇغۇلغان بولۇپ بۇلارنىڭ تۇرمۇش كۆرۈنۈشلىرىنى كېسىپ ئېلىش ماھارىتىمۇ ئىلگىرىكىدىن كۆپ ئۈستۈن ئىدى.

ئىجادىيەتتىكى بۇ ھادىسە داۋاملىشىپ، مەملىكەت مىقياسىدىكى چوڭ پىتىن ھەرىكەتلىرىگە بېرىپ ئۇلاندى. ئەدەبىياتنىڭ رېئاللىستىك روھى بوغۇلدى. بۇ خىل ناچار كەيپىيات بارغانسېرى كۈچەيىپ، لىن بياۋ «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» نىڭ ئەدەبىيات - سەنئەت ساھەسىدە ئۇمۇمىيۈزلۈك دىكتاتۇرا يۈرگۈزۈشىنى قولايلىق ئىمكانىيەتلەر بىلەن تەمىنلىدى. «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» زورلۇق - زومبۇلۇق قىلىپ يۈرگەن ئەشۇ مۇدھش يىللاردا ئەدەبىيات بىلەن تۇرمۇشنىڭ مۇناسىۋىتىدىن سۆز ئېچىشمۇ مۇمكىن بولماي قالدى. بۇ چاغلاردا مۇتلەق ئۈستۈنلۈكنى ئىگىلىۋالغان «سۈيىقەست ئەدەبىياتى» نىڭ توپ ماھىيىتى ئالداماچىلىق، كۆز بويامچىلىق بولدى.

سوتسىيالىزم شارائىتىدا ئەدەبىيات بىلەن رېئال تۇرمۇشنىڭ مۇناسىۋىتى نېمە ئۈچۈن نورمال ئورۇنغا قويۇلمىدى؟ بۇ مۇناسىۋەت نېمە ئۈچۈن قالايمىقانلاشتۇرۇۋېتىلدى؟

بۇنىڭ سەۋەبىنى سىياسىي ۋەزىيەتنىڭ داۋالغۇپلا تۇرغانلىقىدىن ۋە ئۇزۇن يىللاردىن بېرى رېئالىزىمغا تەتۇلغان پوزىتسىيىنىڭ بىر خىل بولمىغانلىقىدىن ئىزدەش كېرەك.

رېئالىزم — ئەدەبىياتنىڭ ئەڭ مۇھىم ئىجادىيەت ئۇسۇلى ۋە ئىدىيىۋى ئېقىمى. ئۇ ئەدەبىيات بىلەن رېئاللىقنىڭ مۇناسىۋىتىنى ماتېرىيالىزم ئاساسىدا بىر تەرەپ قىلىدۇ. سوتسىيالىستىك ئەدەبىيات بۇنداق ئەنئەنىگە ۋارىسلىق قىلىپ ۋە ئۇنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ، ئىنقىلابىي رومانتىزم قاتارلىق ئىجادىيەت ئۇسۇللىرى بىلەن بىرلىكتە ئىشلەتتى. بۇ ئەمەلىيەتتە ئەدەبىيات تەرەققىياتىنىڭ مۇقەررەر تەلىپى بولسىمۇ ئەمما رېئالىستىك ئىجادىيەت ئۇسۇلى نۇرغۇن قېتىم زەربە يەپ كۆپ چەكلىمىلەرگە ئۇچرىدى. بىز بۇ ئەھۋاللارنى بىر قۇر ئەسكە ئېلىپ ئۆتەيلى: 50 - يىللارنىڭ دەسلىپىدە خۇفىڭنىڭ ئەدەبىيات - سەنئەت ئىدىيىسى پىچەن قىلىنغان چاغلاردىلا پىچەننىڭ شامىلى «رېئالىزم»، «چىنلىق بىلەن يېزىش» دېگەندەك تەشەببۇسلارغا تىگىپ ئۆتكەن ئىدى. لېكىن رېئالىستىك ئەنئەنە قۇدرەتلىك ھاياتىي كۈچكە ئىگە بولغاچقا بۇنچىلىك ئېغىشلاردا تۇنجۇقۇپ كەتمىدى. 1956 - يىلى «رېئالىزم — كەڭ يول»، «تۇرمۇشقا ئارىلىشىش» دېگەندەك شۇئارلار بىلەن قايتىدىن جانلىنىپ كەتتى. بۇ چاغدىكى ئىجادىيەتنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالى، رېئالىزم كۆچەيسە قاراڭغۇلۇقنى پاش قىلىش بىلەنلا بولۇپ كېتىدىغان خاھىش باش كۆتۈرىدۇ، دەيدىغان ئەندىشىنىڭ ئارتۇقچە ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىدى. 1958 - يىلىدىن باشلاپ ئىنقىلابىي رېئالىزمغا خىلى دەرىجىدە زەربە بېرىلدى، ئەينى دەۋرىدىكى ئىجتىمائىي شارائىت ئاستىدا غايىنىلا يېزىش، ئەتىنى يېزىش، كەلگۈسىنى يېزىش ھەدەپ تەكىتلەندى. ئىجادىيەت رېئالىزم -

دىن ئاساسەن چەتنەپ كەتتى، «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» مەزگىلىدىكى ھادىسىلەر بۇنىڭغا مىسال بولالايدۇ. 1962 - يىلىغا كەلگەندە ئەدەبىيات - سەنئەت فاكۇلتېتىنى توغرىلاش - لىقى ئۈچۈن يازغۇچىلار «رېئالىزمنى چوڭقۇرلاشتۇرۇش» دېگەن شۇئارنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ساقلىنىۋاتقان چوڭ سۆز - لەش، يۇقىرى مۇقامغا تووڭلاش، تۇرمۇشنى پەدازلاشتەك يارىماس كەيپىياتلارنى ئۆزگەرتىپ، «رېئالىزمنى چوڭقۇر - لاشتۇرۇش»، «ئىنقىلابىي رېئالىزم بىلەن ئىنقىلابىي رومانتە - زىمنى بىرلەشتۇرۇش يولىغا مېڭىش» دېگەن توغرا پىكىرنى قوۋەتلەشتى. شۇڭا بۇ مەزگىلدىكى ئىجادىيەت گۈللەندى. بىراق رېئالىزمنىڭ بۇ قېتىمقى قايتا تىرىلىشى بىلەن شەكىللەنگەن ياخشى ۋەزىيەت ئانچە ئۇزۇن داۋام قىلالمىدى. رېئالىزمنىڭ تەشەببۇسچىلىرى 57 - يىلىدىكىدىنمۇ قاتتىقراق زەربىگە دۇچ كەلدى، ھەتتا رېئالىستىك يازغۇچى جاۋ شۇلىمۇ ئەيىپ - لەندى. بۇ مەشھۇر يازغۇچى لىن بياۋ، «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» نىڭ زىيانكەشلىكى بىلەن ئۇلۇم گىرداۋىغا كېلىپ قالغان چېغىدا، ئۆزىنىڭ قىزىغا غەزەپ بىلەن شىكايەت قىلىپ: «بۇ يىللاردا مەن ئاساسەن ھېچنەرسە يازمىدىم. چۈنكى راس گەپنى قىلغىلى بولمىدى، يالغانىنى مېنىڭ يازغۇم كەلمىدى. ئىلاجسىزلىقتىن يازالمىدىم»① دېگەن ئىدى. جاۋشۇلى «بۇ يىللاردا» دېگەنىدە ئەلۋەتتە «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىي» مەزگىلىنى كۆزدە تۇتمايدۇ. چۈنكى ئۇ «مەدەنىيەت زور

① جاۋگۇاڭجيەن «ئىلگىرى ئولتۇرغان ئۆينىڭ ئالدىدا» ناملىق ماقالىسىدىن «ئەل - نەغمە» ژۇرنىلىنىڭ 1979 - يىللىق 3 - سانىدىن.

ئىنقىلابى» دا يېزىش ھوقۇقى تۇرماق ياشاش ئىمكانىيىتىگىمۇ ئىگە ئەمەس ئىدى. جاۋشۇلىنىڭ بۇ شكايىتى يازغۇچىلىرىمىزنىڭ ئىنقىلابىي رېئالىزمنى داۋاملاشتۇرۇش يولىدا خېلى ئۇزۇن بىر مەزگىل جەۋرى - جاپا تارتقانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

1963 - ۋە 1964 - يىللىرىدىن باشلانغان «ئوت - تۇرىدىكى پېرسوناژلار» نى يېزىشىنى پىپەن قىلىش، «رېئالىزم - نى چوڭقۇرلاشتۇرۇش» نى پىپەن قىلىشتىن تارتىپ «خەير - ۋىنىڭ مەنسەپتىن قالدۇرلۇشى» نى پىپەن قىلىشقىچە بولغان ئارىلىقتا ئەھۋاللار تۈپتىن ئۆزگەردى. چۈنكى بۇ چاغدا لىن بياۋ، جىياڭ چىڭ قاتارلىقلار ئەدەبىيات - سەنئىتىكە قارا قولىنى تىقىشقا باشلىغانىدى. ئۇلار ئەدەبىيات - سەنئىت ساھەسىگە تولۇق ھۆكۈمرانلىق قىلىشقا باشلىغاندىن كېيىن ئالدامچىلىق، كۆز بويىاش بىلەن خاراكتېرلىنىدىغان «سۈيىقەست ئەدەبىياتى»، نى بازارغا سېلىپ بارلىق ئىلغار ئىجادىيەت ئىسىملىرىنى ۋە ئەدەبىياتنىڭ ئېسىل ئەنئەنە، قىممەتلىك نەتىجىلىرىنى پۈتۈنلەي ئىنكار قىلىۋەتتى.

1976 - يىلىدىكى «5 - ئاپرىل» ھەرىكىتىدىن ئېتىۋا - رەن يېڭى دەۋر ئەدەبىياتنىڭ يېڭى باسقۇچى باشلاندى. «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» يوقىتىلىش بىلەن نەچچە گەز قېلىنلىقتا توڭلاپ كەتكەن مۇزلار ئېرىپ، ئەدەبىياتنىڭ باھارى يېتىپ كەلدى. لىن بياۋ، «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» دۆلەت ۋە خەلققە بالايى ئاپەت ياغدۇرۇپ ئىچكى ۋە تاشقى جاراھەتلەرنى قالدۇرغانىدى. ھەر خىل ئىجتىمائىي مەسىلىلەر تاغدەك

دۆۋىلىنىپ كەتكەنىدى. يەنە نۇرغۇنلىغان پۇتلىكاشاڭلار «تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇش» يولىنى توسۇپ تۇراتتى، بۇ مەزگىلدە يازغۇچىلار «تۆت كەشىلىك گۇرۇھ» قا بولغان غەزەپ نەپرىتى، كۆچلۈك ئىنقىلابىي مەسئۇلىيەتچانلىقى بىلەن ئىجادىيەتكە كرىشىپ خەلقنىڭ مۇھەببەت ۋە نەپرىتىنى، ئۇلارنىڭ تەلەپ ۋە ئارزۇلىرىنى ئەكس ئەتتۈردى. مەسىلەن: «جاراھەت» (لۇشىنخۇا) «ئويغان ئوكام»، «سىنىپ تەربىيەچىسى» (لىيۇشىنۇۇ) «ئادەم بىلەن ئالۇاستىلار ئارىسىدا» (لىيۇبىڭيەن)، «ئادەم ئوتتۇرا ياشقا كەلگەندە» (شىن رۇڭ)، «ھوقۇق ۋە قانۇن» (شىيىڭ يىشۇن) «خاتا قۇراشتۇرۇلغان ھېكايە» (رۇجىجۇەن)، «دۇلقۇنلار ئەۋجىدە» (ئەي چىڭ)، كەلگۈسى چاقىرماقتا» (جاۋشىنشيۇڭ) قاتارلىقلار مۇشۇ خىلدىكى ئەسەرلەردىندۇر. بۇ ئەسەرلەر تۇرمۇش رېئاللىقىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ تارىخنىڭ تەرەققىيات جەريانىنى چىنلىق بىلەن يورۇتۇپ بەردى. ئىجادىيەتنىڭ تېما دائىرىسىنى كېڭەيتىپ رېئاللىزمدىن ئىبارەت ئىجادىيەت ئەنئەنىسىنى ئەسلىگە كەلتۈردى ۋە ئۇنى تېخىمۇ راۋاجلاندۇردى. «سىنىپ تەربىيەچىسى»، «ئوقەددەس ۋەزىپە» (ۋاڭ ياپىڭ)، «تىمتاس ئەمەس بۇ ماكان» (زۇڭ فۇشىيەن) قاتارلىق ۋەكىللىك خاراكتېرلىگە ئىگە ئەسەرلەر خەلقنىڭ «تۆت كەشىلىك گۇرۇھ» بىلەن قىلغان كۈرەشلىرىنى ئەكس ئەتتۈرگەن بولسا «گېزىت ساتقۇچى بالىلار» (جاۋچۈڭفېي قاتارلىقلار) «چېن يىنىڭ تاغدىن چۈشۈشى» (دىڭ يىشەن) قاتارلىقلار پىشقەدەم ئىنقىلابچىلىرىمىزنى مەدھىيىلەپ ئۇلارنىڭ يۈكسەك بەدىئىي ئوبرازىنى تىكلىدى. «گۈلدباخ قىياسى»

(شۇيچى)، «ئاسىيا چوڭ قۇرۇقلۇقىنىڭ قايتا كۆتۈرۈلۈشى» (خۇاڭ گاڭ) قاتارلىقلار «تۆت نى زامانىۋىلاشتۇرۇش» نىڭ تەلىپىگە ماسلاشقان هالدا جۇڭگو زىيالىيلىرىغا ئەدەبىيات سەھىپىسىدىن تىگىشلىك ئورۇن بەردى.

يېڭىچە ئېيتقاندا، يېڭى باسقۇچتا (3- باسقۇچتا) ئەدەبىيات بىلەن تۇرمۇشنىڭ ۋە خەلقنىڭ مۇناسىۋىتى ئىلگىرىكى هەرقانداق ۋاقىتتىكىدىن زىچ بولدى. يازغۇچىلار تۇرمۇشنى تېخىمۇ چوڭقۇر ۋە تۇغرا كۆزىتىدىغان بولدى. ئەدەبىيات خەلقىمىزنىڭ سەرگۈزەشتىلىرىنى، تەقدىرى، كۆرەش- لىرىنى ۋە ئۇمىد- ئارزۇلىرىنى شۇنىڭدەك هەر خىل زىددىيەت، تۇرلۇك پېرسونا ژلارنى جانلىق، تەسىرلىك ۋە چىن قەلىپ ئىپادىلىدى ۋە ئىپادىلەۋاتىدۇ. ئىنقىلابىي رېئالىستىك روھ تېخىمۇ كۈچىيىۋاتىدۇ.

2 - §. تەجرىبە - ساۋاقلار

يېڭى دەۋر ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىياتى داۋامىدا ئەدەبىيات بىلەن سىياسىنىڭ مۇناسىۋىتى تەتقىق قىلىشقا تېگىشلىك جىددىي مەسىلە بولۇپ كەلدى.

تۇغرا سىياسىي لۇشىەن ۋە فاڭجېن، سىياسەتلەر ئەدەبىياتىنىڭ راۋاجلىنىشى ئۈچۈن ئاكتىپ تەسىر كۆرسەتتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرگە زور سىياسىي مەسىلىلەرمۇ ئەدەبىياتتا ئىنكاس قىلىنىدۇ. ئەدەبىياتنىڭ ئۆزىنىڭ سىياسىي مايىللىقى بولغاشقا ئۇ ئۆز نۆۋىتىدە سىياسىيغا، جەمئىيەتكە تەسىر كۆر-

ستىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەدەبىيات خۇددى ئىجتىمائىي تۈر - مۇشتىن ئايرىلالمىغاندەك سىياسىدىنمۇ ئايرىلالمايدۇ. ئەدەبىيات ۋە سىياسىي داۋاملىق ئۆزئارا تەسىر كۆرسىتىپ تۇرۇشىدۇ.

يېڭى دەۋر ئەدەبىياتىنىڭ ئوتتۇز نەچچە يىللىق تارىخىدا ئەدەبىيات - سەنئەت ساھەسىدە نۇرغۇن قېتىملاپ سىياسىي ھەرىكەتلەر ئېلىپ بېرىلدى. ئۇلار داۋاملىق كىچىك - لىكتىن زورىيىپ، دائىرىسى كېڭىيىپ ئاخىرى پۈتۈن مەملىكەت مىقياسىدىكى زور ھەرىكەتلەرگە ئايلىنىپ كەتتى. پاكىتلار شۇنى ئىسپاتلىدىكى، ئەدەبىيات - سەنئەت مەسىلىلىرىنى سىياسىي ھەرىكەتلەر ئارقىلىق ھەل قىلىشنىڭ ئىجتىمائىي ئۇنۇمى ياخشى بولمايدۇ، بەلكى يامان ئاقىۋەتلەرنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

ئەسلەپ كۆرىدىغان بولساق، ئېلىمىز ئازاد بولغاندىن كېيىنكى زور سىياسىي ھەرىكەتلەرنىڭ بەزىلىرىنىڭ ئەدەبىيات - سەنئەتتىن باشلانغانلىقىنى كۆرىمىز. بۇ ھەرىكەتلەر ئارقىلىق ئەدەبىيات - سەنئەت مەسىلىلىرى توغرا ھەل قىلىنمىدى. بەلكى سىياسىي كۆزەش ئەدەبىيات - سەنئەت ئىجادىيىتىدىكى ۋە نەزەريىۋى مەسىلىلەردىكى ھەق - ناھەقنىڭ ئورنىغا دەسسىتىپ قويۇلدى، نەتىجىدە ئىككى خىل زىددىيەت ئارلاشتۇرۇۋېتىلىپ توغرا نەرسىلەر زەربىگە ئۇچرىدى. خاتا خاھىش يامراپ كەتتى. 1957 - يىلىدىكى ئوڭچىلارغا قارشى ھەرىكەتنىڭ ئېغىر دەرىجىدە كېڭەيتىۋېتىلىشى مانا بۇنىڭدىكى ئاچچىق ساۋاقتۇر.

بىزنىڭ يېڭى دەۋر ئەدەبىيات تارىخىمىزدا ئۆزۈندىن

بېرى «ئەدەبىيات - سەنئەت دەۋرىنىڭ باروميتىرى» دېگەن خاتا كۆز قاراش سىنىپىي كۆرەشنى ئەدەبىيات - سەنئەت ساھەسىدىن باشلاپ چىقىرىۋېتىشنىڭ ئىدىيەۋى ئاساسى بولۇپ كەلدى. بۇنىڭدىن كېلىپ چىققان قالايمىقانچىلىقنى ۋە ئۇنىڭ ئەدەبىيات - سەنئەتكە كەلتۈرگەن زىيىنىنىڭ چوڭ - لۇقىنى مۆلچەرلەش تەس. «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» بازارغا سالغان «سۈيىقەست ئەدەبىياتى» مۇ مۇشۇ شۇئارنى ئۆزىگە نەزەريىۋى ئاساس قىلغانىدى. بۇنداق ئاچچىق ساۋاقلارنى ھەرگىز ئۇنتۇشقا بولمايدۇ.

ئەدەبىيات بىلەن سىياسىنىڭ مۇناسىۋىتى ئۇزۇندىن بېرى ئەدەبىيات سىياسىغا مەنسۇپ، دەيدىغان شۇئار تەرىپىدىن قالايمىقان قىلىنىپ كەلدى. بۇ شۇئار ئەدەبىياتقا خالىغانچە ئارىلىشىشنىڭ نەزەريىۋى ئاساسى بولۇپلا قالماي، ئەدەبىي ئىجادىيەتنى ئۇقۇملاشتۇرۇش، فورمۇلىلاشتۇرۇشلارنىڭ مەنبەسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئەدەبىي ئىجادىيەتتىكى مەركىزىي ۋەزىپىنى يېزىش، كونكرېت سىياسەتلەرنى ئوبرازلىق ئەكس ئەتتۈرۈش، مەلۇم بىر سىياسىي كۆز قاراشنى بىۋاستە تەشۋىق قىلىش - لارنىڭ ھەممىسى مۇشۇ شۇئارغا چېتىشلىق. مۇشۇنداق ئۇسۇل بىلەن ئىجاد قىلىنغان ئەسەرلەرنىڭ بەدىئىي ھاياتى ئۇزۇنغا بارمىدى، ئەمەلىيەتنىڭ سىنىقىدىن ئۆتەلمىدى. ئىجتىمائىي تۈرمۇشنىڭ ئەسلى قىياپىتىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ، تارىخنىڭ تەرەققىيات يۆزلىنىشىنى كۆرسىتىپ بەرگەن، خەلقنىڭ ئارزۇسى، دەۋرنىڭ روھىنى ئىپادىلەپ بېرەلىگەن ئەسەرلەرلا پارتىيە - نىڭ كۆرەش نىشانىنى، خەلقىمىزنىڭ ئۇلۇغۋار غايىسىنى ئەمەلگە

ئاشۇرۇشتىن ئىبارەت چوڭ سىياسىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرەلىدى.

بىر ئۇلۇغ يازغۇچى چوقۇم ئۆز دەۋرىنىڭ مۇتەپەككۇرى بولۇشى، شۇ دەۋر ئىدىيىسىنىڭ يۇقىرى پەللىسىدە تۇرۇشى كېرەك. ئىدىيىۋى چوڭقۇرلۇق ئارقىلىق ئۆزى تۇنۇپ يەتكەن تارىخىي مەزمۇننى ئەكس ئەتتۈرۈشى لازىم. ئىجتىمائىي ئەھمىيەتنى چوڭقۇر تونىماي، تۇرمۇشتىن توغرا تەسىرات ئالماي تۇرۇپ، ھەربىر باسقۇچتىكى شۇئارلارغا تايىنىپلا ئۇلۇغ ئەسەرلەرنى يارىتقىلى بولمايدۇ.

ئەدەبىياتنىڭ ئۆزىگە خاس قانۇنىيەتلىرىنى ھۆرمەت قىلىش مەسىلىسى

تارىختا ئۆتكەن ئەدىبلەر، نەزىرىيىچىلەر ئۆز دەۋرلىرىدىلا ئەدەبىياتنىڭ ئالاھىدە قانۇنىيەتلىرىنىڭ بارلىقىنى ھېس قىلىشقان ۋە بۇ ھەقتىكى تونۇشلىرىنى ئۆزلىرىنىڭ ماقالە، ئەسەرلىرىدە بايان قىلىشقانىدى. ماركسمۇ ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ گۈللىنىشىنىڭ بەزى ۋاقىتلاردا ماددىي ئىشلەپچىقىرىشنىڭ تەرەققىياتى بىلەن تەڭكەش بولمايدىغانلىقىنى شەرھلىگەن ئىدى. دېمەك ئەدەبىيات - سەنئەت تەرەققىياتى ئۆزىگە خاس قانۇنىيەتكە ئىگە بولىدۇ.

ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ ئۆزىگىلا خاس قانۇنىيەتلىرى تۆۋەندىكى نۇقتىلاردا ئىپادىلىنىدۇ:

‹1› ئەدەبىياتنىڭ ۋاسىتىلىق قىلىش ۋە تەرەققىي قىلىش مەسىلىسى. بىزگە مەلۇمكى ھەرقانداق بىر دەۋرنىڭ

ئەدەبىياتى ئالدىنقى دەۋرلەرنىڭ ئەدەبىياتىغا ۋارىسلىق قىلىدۇ. ۋارىسلىق قىلىش بولمىسا، تەرەققىياتمۇ بولمايدۇ. بىزنىڭ سوتسىيالىستىك يېڭى دەۋر ئەدەبىياتىمۇ بۇ قانۇنىيەتنىڭ سىرتىدا ئەمەس. شۇڭا ئۇمۇ كلاسسىك ئەدەبىياتىمىزغا بولۇپمۇ ھازىرقى زامان ئەدەبىياتىمىزغا ۋارىسلىق قىلىدۇ. بىزنىڭ سوتسىيالىستىك ئەدەبىياتىمىز يەنىلا ئېلىمىزنىڭ مىللىي ئەدەبىياتى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئۇ ئىدىيىۋى خۇسۇسىيەت ۋە مەزمۇنى جەھەتتىن سوتسىيالىستىك خاراكتېردىكى، ئەنئەنە، شەكىل ۋە ئۇسلۇب جەھەتتىن مىللىيچە بولغان ئەدەبىياتتۇر. روشەن مىللىي ئالاھىدىلىككە ئىگە بولغان ئەدەبىياتلا ئىنسانىيەتنىڭ مەدەنىيەت تارىخىدا پارلاق نۇر چاچالايدۇ. مۇقىم ئورۇنغا ئىگە بولالايدۇ. بىزنىڭ يېڭى دەۋر ئەدەبىياتىمىز ئېلىمىزدىكى ھەممە مىللەتلەرنىڭ ئەدەبىياتى بولغاچقا ھەرقايسى مىللەتلەر ئەدەبىياتىنىڭ ئۆزئارا تەسىر كۆرسىتىپ تۇرۇشى نورمال ھادىسە. بىراق ھەرقايسى مىللەتنىڭ ئەدەبىياتى ئۆز مىللىتىنىڭ ئەدەبىيات ئالاھىدىلىكىنى، مەدەنىيەت ئەنئەنىلىرىنى ساقلاپ قېلىشى كېرەك. مىللىي ئەدەبىيات ئۆز مىللىتىدىن باشقىلارنىڭ ئەدەبىياتىنى چەتكە قاقمىغان ئەدەبىيات ئەمەس. خەلئارالىق بېرىش - كېلىش پائالىيەتلىرىنىڭ كۆپەيمىشى، مۇناسىۋەتنىڭ قويۇقلىشىشى، مەدەنىيەتنىڭ تەسىر كۆرسىتىشى بىلەن بىر - مىللەتنىڭ ئەدەبىياتىدا يېڭى ئامىللارنىڭ پەيدا بولۇشى ۋە كۆپ - يىشى مۇمكىن. بۇنىڭغا ئېلىمىزنىڭ ھازىرقى زامان ئەدەبىياتىدا ۋە يېڭىدەۋر ئەدەبىياتىدا مىسالار ناھايىتى كۆپ. بۇلارنىڭ ھەممىسى ۋارىسلىق قىلىش، قوبۇل قىلىش ۋە تەرەققىي قىلىشنىڭ مۇناسىۋەت

دائىرىسىگە كىرىدۇ. لېكىن، ئەدەبىياتنىڭ مىللىي خۇسۇسىيىتى شۇنىڭلىق بىلەن ئۆزگىرىپ كەتمەيدۇ. بىزنىڭ يېڭى دەۋر ئەدەبىياتىمىزغا مەنسۇپ بولغان بىر قىسىم مەشھۇر يازغۇچى-لارنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ مىللىي ئالاھىدىلىكى كۈچلۈك ۋە روشەن. ئازادلىقتىن بېرى ئەدەبىيات ساھەسىدە بۇ مەسىلىگە ئەھمىيەت بېرىلىپ كەلدى. لېكىن بىز ئەدەبىياتىمىزنى يەنىمۇ يۇكسەلدۈرۈپ، جاھانشۇمۇل نەتىجىلەرگە ئېرىشىشنى كۆزلەيدىگەنىمىز، ئۇنىڭغا تېخىمۇ ئېتىۋار قىلىپ، بۇ جەھەتتە تېخىمۇ كۆپرەك ئىزدىنىشىمىزگە توغرا كېلىدۇ.

‹ 2 › ئىجادىيەت ئۇسۇلى: بۇ ئەدەبىي ئىجادىيەتكە مەنسۇپ بولغان يەنە بىر مەسىلە بولۇپ، ئۇ مۇئەييەن بىر ئەدەبىيات ئىدىيىسىگە مۇناسىۋەتلىك شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئىنسانىيەتنىڭ داۋاملاشتۇرۇپ كېلىۋاتقان ئىجادىيەت تەجرى-بىلىرىگە باغلىنىشلىق. ئېلىمىزنىڭ ئەدەبىيات تارىخىدا رېئا-لىزم ۋە رومانتىزمدىن ئىبارەت ئىجادىيەت ئۇسۇللىرىنىڭ ئىككى خىل يىلدىن ئارتۇق تارىخى بار. ئازادلىقتىن كېيىن-كى 30 نەچچە يىل مابەينىدە ئىجادىيەت ئۇسۇلى توغرى-سىدىكى تالاش - تارتىشلار ئۈزۈلمەي كېلىۋاتىدۇ. مەسىلىنى ھەل قىلىشنىڭ توغرا چارىسى — ئەدەبىياتنىڭ ئۆزىنىڭ ئەھمىيىتىنى ھۆرمەتلەش. ئەمەلىي پاكىتلار شۇنى ئىسپاتلىدىكى، مەمۇرىي چارە - تەدبىرلەر ئارقىلىق مەلۇم بىر ئىجادىيەت ئۇسۇلىنى كۆتۈرۈپ چىقىش ئەدەبىياتنىڭ تەرەققىياتىغا پايدىلىق ئەمەس. ئەمەلىيەت يەنە شۇنى كۆرسەتىپ بەردىكى، قانداق پېرسى-ناژنىڭ ئاساسىي قەھرىمان بولالىشى، ئىجابىي قەھرىمانلارنىڭ

يېتەرسىزلىكلىرىنى يېزىشقا بولمايدىغانلىقى قاتارلىق مەسىلىلەردە رامكا، قېلىپ بەلگۈلەشلەرنىڭ ھەممىسى ئەدەبىياتنىڭ قانۇنىيىتىگە خىلاپ ئەھۋاللاردۇر.

‹ 3 › ئەدەبىياتنىڭ رېئال تۇرمۇشنى ئەكس ئەتتۈرۈشتىكى ئۆزگۈچىلىكى بولسا تەتقىق قىلىشقا تېگىشلىك بىر مەسىلە.

سىياسەت، ئېقتىساد، ئەخلاق ۋاھاكازالارنىڭ ھەممىسى جەمئىيەتنىڭ مەلۇم بىر تەرىپىنى ئۆزىنىڭ تەتقىق قىلىش ئوبيېكتى قىلىدۇ. ئەدەبىيات بولسا پۈتكۈل جەمئىيەتنى، يەنى جەمئىيەتنىڭ ھەممە تەرىپىنى ئۆزىنىڭ تەتقىق قىلىش ئوبيېكتى قىلىدۇ. ئۇ كونكرېت ۋە ئوبيېكتىپ تۇرمۇش ھادىسىلىرىنى ماتېرىئال قىلىپ تۇرۇپ، تۇرمۇشنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ، ئىنكاس قىلىدۇ. بۇ ھەرگىز مەۋجۇدىيەتنىڭ ئېپتىدائىي ۋە ئەينەن كۆرسىتىلىشى ئەمەس. بەلكى يازغۇچىنىڭ تاللاش، پىششىقلاپ ئىشلەش، يىغىنچاقلاش، تىپىكلەشتۈرۈشلىرى ئارقىلىق ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ ھېسسىياتىنى، ئېستېتىك قاراشلىرىنى سىڭدۈرگەندىن كېيىنكى تەسۋىرىدۇر، شۇنىڭ ئۈچۈن ئەدەبىيات باشقا پەنلەرگە قارىغاندا تۇرمۇشقا تېخىمۇ يېقىن بولىدۇ. شۇڭا ئۇنى سىياسىي بىلەن بىر ئورۇنغا قويۇشقا، بۇ ئىككىسىنىڭ ئارىسىغا تەڭلىك بەلگىسى قويۇشقا زادى بولمايدۇ. 30 يىلدىن بېرى ئەدەبىياتنىڭ يۇقىرىقىدەك ئالاھىدىلىكلىرىنى ئىنكار قىلىدىغان ناچار ئىستىللار، بىمەنە ھەرىكەتلەر ناھايىتى كۆپ سادىر بولدى. ھەتتا ئەدەبىياتنىڭ ئالاھىدىلىكلىرىنى تەتقىق قىلىشقىمۇ يول قويمايدىغان

ئەھۋاللار كۆرۈلدى. بۇ تارىخىي ساۋاقلارنى ئەستايىدىل قوبۇل قىلىش كېرەك.

‹ 4 › بىر دەۋردە پىشقان ياكى بىر قەدەر پىشقان يازغۇچىلارنىڭ بار يوقلۇقى ۋە ئاز - كۆپلىكىمۇ شۇ دەۋر ئەدەبىياتىنىڭ سەۋىيىسىنى ئۆلچەيدىغان مۇھىم ئۆلچەملەرنىڭ بىرسى. يازغۇچى جەمئىيەتنىڭ پەرۋىش قىلىشى، تەربىيىلىشى ۋە ئۆزىنىڭ تىرىشچانلىقى نەتىجىسىدە پىشىپ يېتىلىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ خېلى ئۇزۇن بىر جەريان جاپالىق ئەمگەك قىلىشىغا توغرا كېلىدۇ. شۇڭا ئۇلارنىڭ جاپالىق ئەمگەكلىرىنى قەدىرلەش، ئۇلارنى ھۆرمەت قىلىش لازىم. ئۇلارغا يېتەكچىلىك قىلىش، ھەر جەھەتتىن ياردەم قىلىش ۋە غەمخورلۇق قىلىش كېرەك. ئەدەبىياتنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكلىرى بىلەن ھېسابلاشماي يازغۇچىلارنىڭ پائالىيەتلىرىگە قوپاللىق بىلەن ئارىلىشىش ئەمەلىيەتتە ئەدەبىي ئىجادىيەتكە قىلىنغان بۇزغۇنچىلىق بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئازادلىقتىن كېيىن بىزنىڭ يازغۇچىلار قوشۇنىمىز كەڭەيدى. لېكىن يېڭىلىك بىلەن يازغۇچىلارغا زەربە بېرىدىغان (چېقىش يولى بەرمەيدىغان) ھادىسىلەر كۆپ سادىر بولدى. بۇ ئەھۋال ئەدەبىيات - سەنئەت ئىشلىرىمىزغا كۆپ زىيانلارنى كەلتۈردى. بولۇپمۇ «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» نىڭ فاشىستىك دىكتاتۇرىسى بىزنىڭ يازغۇچىلار قوشۇنىمىزغا تولدۇرۇلغىلى بولمايدىغان دەرىجىدە زىيان سالدى. بىز بۇ ئاچچىق ساۋاقتىن ئىبرەت ئېلىپ بۇنداق تارىخىي تراگېدىيىنىڭ قايتا ئوينىلىشىغا قەتئىي يول قويماسلىقىمىز لازىم. ئېسىمىزدە بولسۇنكى، يازغۇچىلارنى

ئاسراشنىڭ ئۇزۇن ئەدەبىيات - سەنئەتتىكى ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنى ئاسراشتۇر. يازغۇچىلارغا كۆيۈنۈش ۋە ئۇلارنى تەربىيەلەش ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا پايدىلىق. ئەدەبىيات - سەنئەت دېموكراتىيىسى تۇرغۇزۇلغان، ۋە يازغۇچىلارغا ئۇلارنىڭ ئىجادكارلىقىنى، قابىلىيەتلىرىنى جارى قىلدۇرۇشنىڭ كەڭ ئىمكانىيىتى تۇغۇلغان بۇگۈنكى بۇ ياخشى شارائىت ئاسانلىقچە قولغا كەلگىنى يوق. شۇڭا ئۇنى تېخىمۇ قەدىرلىشىمىز لازىم.

‹ 5 › ئۇسلۇب ۋە ئېقىم: ئوخشىمىغان ئۇسلۇب ۋە ھەر خىل ئېقىملارنىڭ شەكىللىنىش ئەدەبىياتىنىڭ گۈللەنگەنلىكىنىڭ دەلىلى.

ئەدەبىي ئەسەرلەر قانچىكى خاسلىققا ئىگە بولسا، شۇنچە ياخشى بولىدۇ. شۇنچە ئالقىشلىنىدۇ. مۇشۇ نۇقتىدىن ئېيتقاندا، يازغۇچىلار قانچىكى ئالاھىدە ئۇسلۇبقا ئىگە بولالىسا ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرى شۇنچە كۈچلۈك تەسىر قوزغايدۇ. ەر - ۋەقە سوتسىيالىستىك ئەدەبىياتقا مەنسۇپ بولغان ئەسەرلەر - نىڭ ئۇسلۇبى ساغلام، گۈزەل بولۇشى، خەلقنىڭ بەدىئىي زوقىغا ماسلاشقان بولۇشى كېرەك. بىرنىڭ يېڭى دەۋر ئەدەبىياتىمىزنىڭ تارىخىدا جاۋشۇلى، جۇلىيو، لىيۇچىڭ، سۇن لى، گوشىياۋچۇەن، لى جى، چىڭ مۇ، ياڭ سۇ قاتارلىق يازغۇچى شائىرلارنىڭ ئۆزىگە خاس ئۇسلۇبلىرى بار. بۇنى ھەممە كىشى بىردەك ئېتىراپ قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ ئۇسلۇبلىرى ئۇزۇن مۇددەتلىك ئىجادىيەت جەريانىدا ئىزدىنىش ئارقىلىق شەكىللەنگەن، مۇقىملاشقان. ئۇلارنىڭ ئۇسلۇبلىرى خۇددى

ئۇلارنىڭ داڭلىق ئەسەرلىرىگە ئوخشاش جەمئىيەتكە مەنسۇپ قىممەتلىك بايلىق، **بۇ**نى ئاسرىشىمىز لازىم. بىراق شۇنى ئىقرار قىلماي بولمايدۇكى، بىزنىڭ ئوخشىمىغان ئۇسلۇب، ئېقىملارغا ئىلھام بېرىشىمىز، مەدەت بېرىشىمىز ناھايىتى يېتەرسىز. بىزنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيىتىمىز 30 نەچچە يىل-ىدىن بېرى تەڭ تەقسىماتچىلىققا، چوڭ قازانغا ئېشىغا كۆنۈپ قالدى. ھەيۋەتلىك ئىبارىلەر، جەڭگىۋار شۇئار ۋە ئاھاڭ، قېنىق رەڭ تولا تەكتلىنىۋەرگەچكە جانسىزلىق ۋە بىر خىللىق ئىجادىيەتتىكى ئومۇمىي كەيپىياتقا ئايلاندى. ئۇسلۇب ۋە ئېقىملارغا زەربە بېرىدىغان ئەھۋاللار بىر قېتىم ئەمەس، بەلكى كۆپ قېتىملاپ سادىر بولدى. مەسىلەن: رۇ جىجۇەن ئەسەر-لىرىنىڭ ئۇسلۇبى ئۇستىدىكى تالاش - تارتىشلار زادى بېسىقمىدى. مۇئەييەنلەشتۈرۈش، ئىنكار قىلىش كۆپ قېتىم تەكرارلاندى. «شەنشى ئېقىمى» ياپونغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدىن سوتسىئالىزم دەۋرىگىچە بولغان ئۇزاق جەريانداۋ تەدرىجى شەكىللەنگەن ئەدەبىي ئېقىم ئىدى. مۇشۇنداق تەسته بارلىققا كەلگەن، مۇئەييەن بىر تارىخىي شارائىتنىڭ ئىج-تىمائىي مەھسۇلاتى بولغان بۇ ئېقىم 1964 - يىلىدىن كې-يىن قايتا - قايتا پىچەن قىلىشلار بىلەن ئاخىرى نابۇت قىلىندى. بۇنداق مىساللار ئاز ئەمەس. «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» بىت - چىت قىلىنىپ ئەدەبىياتنىڭ باھارى كەلگەن بۇ يىڭى باسقۇچتا ھەر خىل ئۇسلۇبلارنىڭ شەكىللىنىش ئالامەتلىرى ئېنىق كۆرۈلۈۋاتىدۇ. ئەگەر بىز تەجرىبە - ساۋاقلارنى ئوبدان يەكۈنلەپ «قوش فاكجىن» نى ھەقىقىي تۈردە ئەمەلىيلەشتۈرد-

دىغان بولساقلا ئەدەبىياتنىڭ ھەممە گۈللەر تەكشى ئېچىلىدىغان، ھەممە ئېقىملار بەس - بەستە سايرايدىغان ئالتۇن دەۋرى چوقۇم يېتىپ كېلىدۇ.

3 - §. ئەدەبىي تەنقىدنىڭ قىسقىچە ئەھۋالى

ئەدەبىي تەنقىد ئەدەبىياتنىڭ بىر قانىتى. ئۇ بىزنىڭ سوتسىيالىستىك جەمئىيىتىمىزدە پارتىيەنىڭ ئەدەبىيات - سەنئەتكە رەھبەرلىك قىلىشىدىكى مۇھىم بىر ۋاستىسى ھېسابلىنىدۇ. شۇ نەرسە ئېنىقكى، ئەدەبىي تەنقىد ئەدەبىي ئىجادىيەتكە شۇنىڭدەك كىتابخانىلارنىڭ بەدىئىي زوقىغا يېتەكچىلىك قىلىدۇ، پارتىيەنىڭ فاكىجىن، سىياسەتلىرىنى تەشۋىق قىلىپ ئەدەبىي ئىجادىيەتكە ئىلھام بېرىدۇ. ساقلانغان مەسىلىلەرنى تۈزىتىشكە يارىدەم بېرىدۇ. شۇڭا ئەدەبىي ئىجادىيەتنىڭ گۈللەنگەنلىكىنى ھەرگىز ئەدەبىي تەنقىدنىڭ تەرەققىياتىدىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ. ئازادلىقتىن بۇيان ئېلىمىزنىڭ ئەدەبىيات - سەنئەت نەزەرىيىسى ۋە ئەدەبىي تەنقىد ئىشلىرى خۇددى ئەدەبىي ئىجادىيەتكە ئوخشاشلا يۇكسىلىپ زور نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈردى. بۇنىڭ كونكرېت ئىپادىلىرى تۆۋەندىكىچە:

‹ 1 › ئېلىمىزنىڭ ئەدەبىيات - سەنئەت نەزەرىيىچىلىرى ۋە ئەدەبىي تەنقىدچىلىرى 30 نەچچە يىلنىڭ مابەينىدە ماركسىم، لېنىنىزملىق ئەدەبىيات نەزەرىيىسىنى ۋە يولداش ماۋزېدۇڭنىڭ ئەدەبىيات - سەنئەت ئىدىيىسىنى تەشۋىق قىلىپ كۆپ خىزمەتلەرنى ئىشلىدى. بۇرژۇئازىيىنىڭ ماركسىستىك ئەدە -

بىيات - سەنئەت نەزەريىسىگە قارشى تۇرلۇك سەپسەتىلەرگە ئۇنۇملۇك قارشى تۇرۇپ، ماركسزم، لېنىنزملىق ئەدەبىيات - سەنئەت نەزەريىسىنىڭ ۋە ماۋزېدۇڭ ئەدەبىيات - سەنئەت ئىدىيىسىنىڭ يېتەكچىلىك ئورنىنىڭ مۇقملىقىغا كېپىللىك قىلىپ كەلدى.

‹ 2 › ئەدەبىيات - سەنئەت نەزەريىيىچىلىرىمىز ۋە ئەدەبىي تەنقىدچىلىرىمىز ئېلىمىزنىڭ ھەم چەتئەللەرنىڭ ئەنئەنىۋى ئەدەبىيات - سەنئەت ئىدىيىلىرىگە نىسبەتەنمۇ ئاددىي ھالدىكى ئىنكار قىلىش پوزىتسىيىسىنى تۇتمىدى. بەلكى ماركسزملىق كۆزقاراشلار بىلەن ئىلمىي تەھلىل يۈرگۈزۈپ ئۇلارنىڭ شاكىلىنى تاشلىۋېتىپ، مېغزىنى قوبۇل قىلدى. ئەدەبىيات - سەنئەت نەزەريىسىنىڭ بارلىق قىممەتلىك بار مىراسلىرىنى تەنقىدى ۋارىسلىق قىلىپ، قوبۇل قىلىنغان پايدىلىق تەركىب بىلەن ماركسىستىك ئەدەبىيات - سەنئەت نەزەريىسىنى بېيىتتى.

‹ 3 › كەڭ ئەدەبىي تەنقىدچىلەر ئىجادىيەت ئەھۋالىنى تەھلىل قىلىش، ئەسەرلەرنى تەنقىد قىلىش بىلەن بىرگە يېڭى مەسىلىلەرنى، يېڭى ئەھۋاللارنى داۋاملىق تەتقىق قىلىپ تۇردى. ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ قانۇنىيەتلىرى ئۈستىدە ئىزدىنىپ مارىكسىستىك ئەدەبىيات - سەنئەت نەزەريىسىنىڭ تەتقىقاتىنى ئىلگىرى سۈردى.

‹ 4 › ئەدەبىيات - سەنئەت نەزەريىيىچىلىرى ۋە ئەدەبىي تەنقىدچىلەر ئېلىمىزنىڭ ئېسىل ئەدەبىي مىراسلىرى ۋە چەت ئەللەرنىڭ مۇنەۋۋەر ئەسەرلىرى ئۈستىدە تەتقىقات ئېلىپ بېرىپ، جۈملىگە ۋە چەت ئەللەرنىڭ ھەر خىل ئەدەبىيات تارىخلىرىنى

شۇنىڭدەك بۇ ھەقتىكى مەخسۇس ئىلمىي ماقالىلارنى يېزىپ چىقتى. ئۇلارنىڭ بۇ خىزمەتلىرى كلاسسىكلارغا تەنقىدىي ۋارىسلىق قىلىش ۋە بارلىق مۇنەۋۋەر مىراسلارنى قوبۇل قىلىش، ئۇلاردىن پايدىلىنىش شۇنىڭدەك تارىخىي ساۋاقلاردىن ئىبرەت ئېلىش، شۇ ئارقىلىق سوتسىئالىستىك ئەدەبىيات - سەنئەتنى گۈللەندۈرۈشتە ئاكتىۋىئال رول ئويناندى.

بىزنىڭ ئەدەبىيات - سەنئەت نەزەريەچىلىرىمىز ۋە ئەدەبىي تەنقىدچىلىرىمىز ئۆزلىرىنىڭ ئىدىيىۋى سەۋىيىسىنى ئۆزلۈكسىز ئۆستۈرۈپ باردى. تەجرىبە - ساۋاقلارنى داۋاملىق يەكۈنلەپ نەزىرىيە تەتقىقاتىنىڭ ۋە ئەدەبىي تەنقىدنىڭ سۈپىتىنى ياخشىلىدى. شۇنىمۇ كۆرسۈتۈپ ئوتۇش كېرەككى، ئۇلار گەرچە ئازادلىقنىڭ دەسلىپىدە ئېلىپ بېرىلغان «ۋۇشۇننىڭ تەرجىمھالى» كىنو فىلىمى ئۇستىدە پىيپەن، «قىزىل راۋاقتىكى چۈش» تەتقىقاتىدىكى بۇرژۇئا ئىدىيالىزمىنى پىيپەن قىلىش ۋە خۇفىڭنىڭ ئەدەبىيات - سەنئەت ئىدىيىسىدىكى خاتالىقلار ئۇستىدە ئېلىپ بېرىلغان پىيپەن ھەرىكەتلىرىدە ئاشۇرۇۋېتىش، سىياسەتكە، ئۇسۇلغا دىققەت قىلماسلىق ۋە بىر تەرەپنىلا تەكتىلەپ باشقا تەرەپلىرىنى كۆرمەسلىكتەك بەزىبىر كەمچىلىكلەرگە يول قويغان بولسىمۇ، ئەمما ئومۇمىي ياقتىن ئېيتقاندا ئۇلارنىڭ ماركسىزم - لېنىنىزملىق ئەدەبىيات - سەنئەت نەزىرىيىسىنى ۋە ماۋزېدۇڭ ئەدەبىيات - سەنئەت ئىدىيىسىنى تەشۋىق قىلىشتىكى رولى چوڭ بولدى ۋە خىزمەتلىرى ئۈنۈملۈك بولدى.

«تۆت كىشىلىك گورۇھ» يوقىتىلغاندىن كېيىن ئۇلارنىڭ زەھەرلىرىنى ۋە «سول» چىل لۇشىيەنىڭ تەسىرىنى تۈگىتىشتە

ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ جەڭگىۋار رولىنى جارى قىلدۇرۇپ ئوبدان ئۇنۇمگە ئېرىشتى.

ئەدەبىيات - سەنئەت نەزەرىيىسى ۋە ئەدەبىي تەنقىد ساھەسىدە گەرچە «ئوق» چىل خاھىش مەۋجۇت بولسىمۇ ئەمما 30 نەچچە يىلدىن بېرى ساقلىنىپ كېلىۋاتقان ئاساسى مەسىلە «سول» چىللىق. «سول» چىللىق ئاساسەن ئەدەبىياتنىڭ سىياسىي ئۆچۈن خىزمەت قىلىدىغانلىقىنىلا تەكىتلەپ، ئۇنىڭ ئۆزىگە خاس قانۇنىيەتلىرىگە سەل قاراشتا، ئەسەرنىڭ ئىدىيىۋى خاھىشىنىلا كۆرۈپ، بەدىئىيلىكىنى سۈرۈشتۈرمەسلىكتە؛ دۇنيا قاراش ۋە ئىنقىلابىي غايىنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەتتىكى رولىنىلا سۆزلەپ؛ ئىنقىلابىي رېئالىزمنى ئاساس قىلغان ئىجادىيەت ئۇسۇلىنى ئۇنتۇپ قېلىشلاردا كۆرۈلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرگە چوڭ تېمىلارنى يېزىش ۋە ئىنقىلابىي قەھرىمانلارنىڭ ئوبرازىنى يارىتىشنىلا تەكىتلەپ، پېرسۇناژلارنىڭ خىلمۇ - خىل - لىقىنى، تىما دائىرىسىنى كېڭەيتىشنى تىلغا ئالماسلىقتىمۇ ئىپادىلىنىدۇ. بۇ خىل «سول» چىللىق 50 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىسىدىن تارتىپ كۆچەيدى، «مەدەنىيەت ئىنقىلابىي» دىكى ئون يىلدا پەللىگە كۆتۈرۈلۈپ «تۆت كىشىلىك گورۇھ» ۋە ئۇلارنىڭ گۇماشتىلىرىنىڭ ئىنقىلابىي ئەدەبىياتنىڭ ئەدەبىنى بېرىدىغان كالتەكگە ئايلاندى. «تۆت كىشىلىك گورۇھ» يۇقىتىلغاندىن كېيىن، بولۇپمۇ پارتىيەنىڭ 11 - نۆۋەتلىك ئۈچىنچى ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن ئەدەبىيات نەزىرىيىسى ۋە ئەدەبىي تەنقىد ساھەسىدە «سول» چىل خاھىشقا زەربە بېرىلدى ۋە بۇ خىل ئىدىيىۋى ئېقىمنىڭ زەھەرلىرى تازىلاندى. «تۆت كىشىلىك

گۇروھ» تارقاتقان سەپسەتىلەر پاش قىلىندى ۋە پىيپەن قە-لىندى. «چىنلىقنى يېزىش» نەزەرىيىسى، «رېئالىزمنى چوڭقۇر-لاشتۇرۇش» نەزەرىيىسى، «ئوتتۇرىدىكى پېرسۇناژلارنى يېزىش»، نەزەرىيەسى، «رېئالىزم — كەڭ يول» نەزەرىيىسى قاتارلىق توغرى نەزەرىيە، قاراشلارغا ناھەق چاپلانغان بوھتانلار ئېلىپ تاشلىنىپ، ئۇلارنىڭ نامى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. ھەق - ناھەق ھەققىي تۇردە ئايدىڭلاشتۇرۇلدى.

بۇ يېڭى باسقۇچتا ئەدەبىيات - سەنئەت نەزەرىيىسى ۋە ئەدەبىي تەنقىد ساھەلىرى ئىلگىرىكى ھەر قانداق ۋاقىتتىكىدىن-مۇ بەكرەك جانلىنىپ، «تۆت كىشىلىك گۇروھ» بازارغا سالغان سەپسەتىلەرنى پىيپەن قىلىش بىلەن بىرگە نۇرغۇن مەسىلىلەر ئۈستىدە مۇھاكىمە، مۇنازىرە ئويۇشتۇرۇپ ،تەتقىقاتنى چوڭ-قۇرلاتتى. ئەدەبىياتنىڭ قانۇنىيەتلىرى ۋە ئەدەبىي ئىجادىيەتكە دائىر بىر قاتار مەسىلىلەر ئۈستىدە مۇھاكىمە ئېلىپ باردى. مەسىلەن: ئەدەبىياتنىڭ ئېستېتىك خۇسۇسىيەتلىرى، ئوبرازلىق تەپەككۇرنىڭ ئالاھىدىلىكلىرى، ھېسسىياتنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەت-تىكى رولى، ئەدەبىياتنىڭ ئۈستقۇرۇلما ۋە ئىدىئولوگىيە كاتە-گورىيىسىدىكى ئالاھىدە ئورنى ۋە رولى، ئەدەبىيات بىلەن سىياسىينىڭ مۇناسىۋىتى، ئەدەبىياتنىڭ چىنلىقى، تىپىكلىكى، رېئالىزم، ئەدەبىيات — ئادەمشۇناسلىق، ئەدەبىياتنىڭ ئىنسان تەبىئىتى ۋە ئىنسانپەرۋەرلىك بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى، سوتسىيالىستىك يېڭى كىشىلەر ئوبرازىنى يارىتىش مەسىلىسى سوتسىيالىستىك ئەدەبىياتتىكى تىراگىدىيە ۋە كومىدىيە ،ئەدەبە-ياتنىڭ تەرەققىياتىدىكى ئىسلاھ قىلىش ۋە ژارىسلىق قىلىش

مەسىلىسى، غەرب مودىرنىزم ئەدەبىياتىنىڭ پايدىلىق تەرەپ-
لىرىنى قوبۇل قىلىش ۋە مىللىي ئالاھىدىلىك مەسىلىسى قاتار-
لىقلارنى مۇزاكىرە قىلىپ بەزى مەسىلىلەردە بۆسۈش خاراك-
تېرلىك ئۇنۇم ھاسىل قىلدى. بەزى مەسىلىلەردە گەرچە مۇ-
نازىرە داۋاملىشۇاتقان بولسىمۇ ۋە بەزى مەسىلىلەردە پىكىر
بىرلىكى بولمىسىمۇ ئەمما بۇ خىل «ئېچىلىش، سايراش»
ۋەزىيىتى كىشىنى خۇشال قىلىپ تېخىمۇ زور نەتىجىلەرنىڭ
قولغا كېلىدىغانلىقىغا ئىشەندۈرىدۇ. مۇھاكىمىنىڭ، تەتقىقاتنىڭ
چوڭقۇرلىشىشى ئەدەبىيات نەزەرىيىسى ۋە ئەدەبىي تەنقىد
ساھەسىنىڭ يېڭى دەۋر ئەدەبىياتىنىڭ ئىجابىي ۋە سەلبىي
ياقتىكى تەجرىبە-ساۋاقلىرىنى توغرى يەكۈنلەپ چىقىشقا
پايدىلىق. شۇنىڭدەك ئەدەبىي ئىجادىيەتنىڭ خەلق ئۈچۈن
خىزمەت قىلىش، سوتسىيالىزم ئۈچۈن خىزمەت قىلىشتىن
ئىبارەت نىشانىنى بويلاپ گۈللىنىشى ۋە يەنىمۇ ئىلگىرىلىشى
ئۈچۈن پايدىلىق.

شۇنى كۆرسۈتۈپ ئۆتمەي بولمايدۇكى، بىزنىڭ ئەدەبىيات نەزەرىيىسى ۋە ئەدەبىي تەنقىد قوشۇنىمىز تېخى ياش تەجرىبىلەر كەم. شۇڭا گەرچە ئۇنىڭ نەتىجىلىرى كۆرۈنەرلىك بولسىمۇ ئەمما بەزىبىر مەسىلىلەرمۇ يوق ئەمەس. بىز ئۇنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەت ئۇچۇن يول ئېچىپ بېرىۋاتقان تەرىپىنى كۆرۈش بىلەن بىرگە يەنە ئۇنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەتنىڭ كەينىدە قېلىۋاتقان يەنە بىر تەرىپىنىمۇ كۆرىشىمىز لازىم. بۇنداق بولۇپ قېلىشتىكى سەۋەبلەر نەزەرىيە ۋە تەنقىد ساھەسىنىڭ ئۆزىگە شۇنىڭدەك نۇرغۇن ئىجتىمائىي ئامىللارغا

چېتىشلىق. بىز ئىشىنىمىزكى، تەجرىبە ساۋاقلار ئەستايىدىل يەكۈنلەنسە، مەسىلىلەر تەدرىجى ھەل قىلىنسا، نەزەرىيە ۋە تەنقىد ساھەسىدىكى يولداشلار قەدىمىنى تەزلەتسە چوقۇم ئەدەبىي ئىجادىيەتنىڭ تەرەققىيات تېزلىكىگە يېتىشۋالىدۇ. سوتسىيالىستىك ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ ئۆزىنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيىتى ۋە ئەدەبىي تەنقىدتىن ئىبارەت بىر جۈپ قانىتىغا يۆلۈنۈپ تېخىمۇ ئىگىز پەللىگە قاراپ پەرۋاز قىلىدۇ.

4 - §. قېرىنداش مىللەتلەر ئەدەبىياتى①

بىزنىڭ مەملىكىتىمىز كۆپ مىللەتلىك چوڭ دۆلەت. ھەر قايسى مىللەتنىڭ ئۆزىگە تارىخى، يۇكسەك مەدەنىيىتى بار. ئۇلار ئوخشىمىغان تارىخىي شارائىتلاردا ئاجايىپ ئىسىل ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئەسەرلىرىنى ئىجاد قىلىپ، يارىتىپ، جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ مەدەنىيەت غەزىنىسىنى بېيىتىپ كەلگەنىدى. يېڭى جۇڭگونىڭ قۇرۇلۇشى قېرىنداش مىللەتلەرنىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىشلىرىنىڭ راۋاجلىنىشى ئۈچۈن كەڭ يول ئېچىپ بەردى. شۇنىڭ بىلەن ئېلىمىزدىكى ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ ئەدەبىياتى ئۇچقاندەك تېز تەرەققى قىلىپ يېپىيېڭى بىر باسقۇچقا قەدەم قويدى. يېڭى دەۋردىكى قېرىنداش مىللەتلەر ئەدەبىياتى ئۆزىنىڭ ئۆزگۈچە مىللىي تۈسى ۋە يەرلىك ئالاھىدىلىكلىرى بىلەن ئېلىمىزنىڭ يېڭى دەۋردىكى ئە-

① ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ھەققىدە ئايرىم توختۇلۇش ئۈچۈن بۇ مەزمۇن مەزكۇر كىتابقا كىرگۈزىلمىدى

دەبەيات گۈل بېغىنىڭ ھۆسنىگە ھۆسن قوشتى.

يېڭى دەۋردىكى قېرىنداش مىللەتلەر ئەدەبىياتى ئۆزدىنىڭ تەرەققىيات يولىدا خەنزۇ ئەدەبىياتىغا ئوخشاشلا ئەگرى توقايلىقلارغا دۇچ كەلگەن بولسىمۇ، ئەمما ئومۇمىي ياقتىن ئېيتقاندا، يەنىلا ناھايىتى زور نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈردى. بۇ نەتىجىلەر تۆۋەندىكى بىر قانچە جەھەتتە گەۋدىلىك ئىپادىلىنىدۇ.

(1) پارتىيەنىڭ رەھبەرلىكىدە ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ يازغۇچىلار قوشۇنى شەكىللەندى. تولۇق بولمىغان سانلىق مەلۇماتلارغا قارىغاندا، مەملىكەتلىك يازغۇچىلار جەمئىيىتى، جۇڭگو خەلق ئەدەبىياتى تەتقىقات جەمئىيىتى ۋە يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ھەر قايسى جايلاردىكى شۆبە جەمئىيەتلىرىنىڭ تەركىبىدە مىڭدىن كۆپ ئاز سانلىق مىللەت يازغۇچىسى بار بولۇپ ئىلگىرىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ يازما ئەدەبىياتى يوق ھالەتكە خاتىمە بېرىلدى. مۇڭغۇللاردىن مالىچىنخۇ، ئۇۋۇدسار، بابىلنىبېخ، زالىگاخ، چاكتونار، ئۇيغۇرلاردىن نىم شىھىت زۇنۇن قادىر، تىمىپجان ئىلىيوپ، ئەلقەم ئەختەم، ئابدىكېرىم خۇجا؛ زاكزۇلاردىن راجىيباساك، ئىردەنسەيراك؛ خۇيزۇلاردىن خوچى، خاكۇەنگۇي؛ مانجۇلاردىن لاۋشى، سەيفىك، مايۇنپىك، بەيزۇلاردىن ياك سۇ، ياكمىك، جۇاكزۇلاردىن ۋىي چىلىن، شاخۇك؛ لىزۇلاردىن سۇشىياۋشىك، ۋۇچىلادا؛ چاۋشىيەنزۇدىن رىك شىياۋيۇەن، جىن جىي، تۇجىيازۇدىن ۋاك چىكدۇك، قازاقلاردىن قاۋسىلقان، قورمانبەلى، دۇك شياكزۇدىن ۋاك يۇلياك قاتارلىقلار ئۆز مىللىتى ئىچىدە شۇنداقلا پۈتۈن مەملىكەت

بويىچه مەشھۇر يازغۇچىلار، شائىرلاردۇر. ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرى ئالاھىدىلىكى شۇكى ئۇلارنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى ئۆز مىللىتىنىڭ مىللىي تۇرمۇش مۇھىتىدا ياشاپ كەلگەن بولۇپ، ئۆز مىللىتىنىڭ تۇرمۇشى، ھېسسىياتى بىلەن پىششىق تونۇش. ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكى ئۆز مىللىتىنىڭ ئەدەبىيات ئەنئەنىلىرىنىڭ تەسىرىنى قوبۇل قىلغان بولۇپ ئۆز مىللىتىنىڭ تۇرمۇشىنى، ئۇلارنىڭ ھېس - تۇيغۇسىنى ئىپادىلەشتىكى زۆرۈر شەرتلەرنى ھازىرلىغان.

(2) نۇرغۇنلىغان ئەدەبىي ئەسەرلەر ئىجات قىلىندى. بۇ ئەسەرلەر ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئالقىشىغا سازاۋەر بولۇپلا قالماي چەت ئەللەردىمۇ نۇرغۇنلىغان كىتابخانلارغا ئېرىشتى. «لىيۇشاخې دەريا سىنىڭ كۈيى»، «ھايا تنىڭ سوۋغىسى»، «ھەسەن - ھۈسەن»، «تەيزۇ خەلقىنىڭ ناخشىسى» قاتارلىق باللادا ۋە داستانلار؛ «جىنساجياڭ دەريا سىنىڭ شاتلىقى» «پايانسىز يايلاق»، «گۈزەل جەنۇب» «شاقىراتما» «كۆرەشچان يىللار» «ئىزدىنىش»، «قاينام ئۆركىشى»، «ئىز» «ھايات قالغان كىشى» قاتارلىق رومانلار، «ئالتۇنرەڭ ھېنگان تاغلىرى»، «قارا تولپار» «لىشۇاڭ شۇاڭنىڭ قىسقىچە تەرجىمھالى»، «چېنىقىش»، «دەسلەپكى قەدەم»، «يىراقتىكى چول»، «ۋۇتەيشەن تېغىدىكى لەتىپە» قاتارلىق پوۋېست ۋە ھېكايىلار توپلاملىرى، «ئوردوس بورانلىرى»، «ئالتۇن بۇركۈت»، «مۇز تاغقا كەلگەن مېھمان» «خۇيزۇ خەلق قوشۇنى» قاتارلىق دىراما ۋە كىنو سىناريىلىرى مول ئىجادىيەت مۇۋەپپەقىيەت بىر قىسىملا خالاس، شېئىرلارنىڭ نامىنى ئاتاپ تۈ-

گىتىشىمۇ تەس.

بۇ ئەسەرلەر ئېلىمىزنىڭ سوتسىئالىستىك ئەدەبىياتىنىڭ تىما دائىرىسىنى كېڭەيتتى. ئۇلار كەڭ ئىجتىمائىي ئاڭقا كۆرۈنۈش ئاساسىدا ھەر مىللەت خەلقىنىڭ كۆرەشلىرىنى، تۇرمۇشلىرىنى چىنلىق بىلەن ئەكس ئەتتۈرۈپ ئۇلارنىڭ ئۆزىگە خاس تۇرمۇش ئۇسۇلىنى، ئۆرپى - ئادەتلىرىنى، مەدەنىيەت ئەنئەنىلىرىنى شۇنىڭدەك مىللىي رايونلارنىڭ گۈزەل تەبىئىي مەنزىرىلىرىنى ئىپادىلەپ بەردى. ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئىچىدە ئۆسۈپ يېتىلىۋاتقان بىر ئەۋلاد يېڭى كىشىلەرنىڭ باتۇرانە ئوبرازىنى يارىتىپ بەردى. «پايانسىز ياپلاق» (مالىچىنخۇ) «ئاتلىق ئەسكەرلەر ناخشىسى» (ئۇۋدىسار) ئەسەرلىرى ئازادلىق ئۇرۇش دەۋرىدە مۇڭغۇل خەلقى ئېلىپ بارغان ئازادلىق ئۇچۇن بولغان كۆرەشلەرنى ئەكس ئەتتۈرگەن بولسا «جىنساجياڭ دەريياسىنىڭ شاتلىقى» (لى‌چىياۋ) ناملىق تىرىلوگىيە لياڭ شەن رايونىدىكى لىزۇ خەلقىنىڭ ئازادلىقىنىڭ دەسلىپىدىكى دېموكراتىك ئۆزگەرىشتىن ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى بېسىقتۇرۇشقىچە بولغان تارىخىي جەريانىدىكى كۆرەشلىرىنى تەسۋىرلەپ پارتىيەنىڭ مىللىي سىياسىتىنىڭ ئۇلۇغ غەلىبىسىگە تەنتەنە قىلغان. بۇ ئەسەرنى لىزۇ خەلقىنىڭ تۇرمۇشى، كۆرەشلىرى ۋە تەقدىرى ئەكس ئېتىلگەن تارىخىي كارتىنا دېيىشكە بولىدۇ. «شاقراتما» (لۇدى) رومانىنىڭ 1 - قىسمى «ئۇزۇن تۇن» جۇاڭزۇ يېگىتى ۋېي بۇپىڭ قاتارلىق زىيالىيلارنىڭ ئېنقىلاب يولىغا مېڭىشقىچە بولغان كەچمىشلىرىنى ئاساسلىق سۈپەت لېنىيىسى قىلىپ تۇرۇپ گەۋاڭشى جۇاڭزۇ

ۆه مياۋزۇ رايونلىرىدىكى خەلقنىڭ شەنخەي ئىنقىلابىنىڭ ئالدى كەينى ۆه 1 - قېتىملىق ئىچكى ئىنقىلابىي ئۇرۇش دەۋرىدىكى تۈرمۈشى ۆه كۆرىشىنى كەڭ دائىرىده يورۇتۇپ بەرگەن.

بۇ ئەسەرلەر ئۆزىگە خاس بولغان ئالاهىده شەكلى ۆه ئىپادىلەش ئۇسۇللىرى ئارقىلىق هەر مىللەت خەلقىنىڭ ئىدىيىۋى هېسسىياتىنى، ئۆمىت - ئارزۇلىرىنى، كۆچلۈك ۆه تەنپەرۋەرلىك روهىنى چىنلىق بىلەن ئەكس ئەتتۈرۈپ سوتسىئالىزمنى مەدهىيىلىگەن، ئىنتىپاقلىقنى 1 - ئورۇنغا قويغان. مانا بۇ — يېڭى دەۋردىكى قېرىنداش مىللەتلەر ئەدەبىياتىدا گەۋدىلەنگەن مەركىزىي ئىدىيەدۇر.

يېڭى جۇڭگو هەر مىللەت خەلقىگە هۆرلۈك ئازادلىق ئېلىپ كەلدى. خەلق زۇلۇمدىن قۇتۇلۇپ بەختىيارلىققا چۆمدى سوتسىئالىزمنىڭ داغدام يولىدا مەردانە قەدەملەر بىلەن ئالغا ئىلگىرىلىدى، بەزى ئاز سانلىق مىللەتلەر هەتتا قوللۇق تۈزۈمىدىن بىراقلا سوتسىئالىزم جەمئىيىتىگە ئۆتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن يېڭى دەۋردىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىياتى تۈرمۈشنىڭ بەختىيارلىقىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ ئۆزلىرىنىڭ پارتىيەگە، سوتسىئالىزمغا بولغان چوڭقۇر مۇهەببىتىنى ئىپادىلىدى. سوتسىئالىزمنىڭ ئەۋزەللىكىنى مەدهىيىلەش «مەدهنىيەت زور ئىنقىلابى»دىن ئىلگىرىكى 17 يىللىق ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىياتىنىڭ ئاساسلىق ئالاهىدىلىكى هېسابلىنىدۇ. «تۆت كىشىلىك گورۇه» يوقىتىلغاندىن كېيىن بۇ ئەنئەنە داۋاملاشتۇرۇلغاندىن سىرت «تۆت كىشىلىك گورۇه» ۆه ئۇلارنىڭ

گۇماشتىلىرى پاش قىلىندى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە «تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇش» ئۇچۇن ئىلىپ بېرىلىۋاتقان كۆرەشلەر داۋامىدا مىللىي رايونلاردا ساقلىنىۋاتقان مەسىلىلەر، زىددىيەتلەر ئوتتۇرىغا قويۇلۇشقا باشلىدى. بۇ مەزگىلدىكى ئەسەرلەر تېمىسىنىڭ خىلمۇ-خىللىقى پىكىرلىرىنىڭ چوڭقۇرلۇقى بىلەن دىققەتكە سازاۋەر بولدى ۋە بولماقتا.

ئازادلىقتىن بويانقى قېرىنداش مىللەتلەر ئەدەبىياتىدا ئىجادىيەت ھەر خىل ژانىرلار بويىچە راۋاجلاندى. ئەسەرلەرنىڭ شەكلى كۆپ خىللىققا يۈزلەندى.

شېئىر ژانىرى ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىياتىنىڭ ئەڭ مۇھىم ئەنئەنىۋى شەكلىدۇر. ئۇنىڭ يېڭى دەۋردىكى نەتىجىلىرى گەۋدىلىك بولدى. «يۇلتۇزلار توپى» (بابىلىنبېخ) «قۇدۇشنىڭ چۈشى» (جاك چاك)، «قارلىق تاغ توپلىسى» (ئىمىرەنسەيراك)، «گۈل بايرىمى» (شىياۋلي)، «يىللار ساداسى» (مەنىروي) «شۇنداق يىللار بولغانىدى» (خۇاك يۈگيۇ) قاتارلىقلار، داھايىتى ياخشى يېزىلغان شېئىرىي توپلاملاردىندۇر. بۇ شېئىرىي ئەسەرلەر ئاز سانلىق مىللەت خەلقىنىڭ يېڭى تۇرمۇشىنى يۈكسەك ئىدىيىۋى ھېسسىياتىنى، ۋە ئېسىل ئەخلاقى پەزىلەتلىرىنى كۆچلۈك تەسەۋۋۇر، قاينىاق ھېسسىيات بىلەن ئەكس ئەتتۈردى ۋە خەلقىنىڭ ۋەتەنگە، پارتىيەگە بولغان مۇھەببىتىنى ئىپادىلىدى. ئۇيغۇر شائىرى تېمىپجان ئېلىيېپنىڭ:

«ئانىجان تۇغقان ئىلىم جۇڭگو ئۇنىڭ پەرزەندىمەن،
رىشتىگە جىسىمىم بىلەن ئىشقىم بىلەن پەيۋەندىمەن.

قىبلىگاھىم پارتىيەم رولچىم مېنىڭ يولچىم مېنىڭ،
توي بىلەن ئات سالىمەن ئۇ باشلىغان ھەر جەڭگە مەن».
دېگەن شېئىرىي مىسرالىرى ئەنە شۇنداق شېئىرىي مەزمۇن ۋە ئۇتتۇقلۇق قىزغىن ھېسسىياتنىڭ كونكرېت مىسالى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ئالاھىدە تىلغا ئېلىشقا ئەرزىيدىغىنى يېڭى داستان ۋە باللادىلارنىڭ ئىجادىيىتىدۇر. داستانچىلىق ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىياتىدىكى بىر ئەنئەنىۋىي تۈر ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭ تارىخى ئۇزۇن، نەتىجىلىرى ئاجايىپ كۆركەم. ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىياتى يېڭى دەۋردە مۇشۇ ئەنئەنىگە ۋارىسلىق قىلدى. بۇرۇنقى ئەسەرلەرنى قېزىش ۋە رەتلەشتىن تاشقىرى يەنە يېڭى - يېڭى داستانلار ئىجات قىلىندى. جۇاڭزۇ شائىرى ۋېي چىلىننىڭ «توز ناخشىسى»، تۇجىيازۇ شائىرى ۋاڭ چىڭدۇڭنىڭ «قارلىق تاغدىكى بوران - چاپقۇن»، ئۇيغۇر شائىرى ئابدىرېھىم ئۆتكۈرنىڭ «قەشقەر كەچىسى»، چاۋشىيەنزۇ شائىرى جىن چىڭخۇينىڭ «سۆزلە، چاڭبەيشەن»، شۇۋە شائىرى گۈەن جۇڭسەينىڭ «غەربكە كۈچۈش - ناخشىسى» قاتارلىقلار ئاز سانلىق مىللەت خەلقلىرىنىڭ تارىخىي ۋە رېئال تۇرمۇشى، كۈرەشلىرىنى تارىخىي چىنلىققا ئۇيغۇن ھالدا ئەكس ئەتتۈردى. خاراكتېرى روشەن قەھرىمانلارنىڭ جانلىق ئوبرازىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك يارىتىپ بەردى.

پروزا ۋە نەسىر ئىجادىيىتى ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىياتىدا نىسبەتەن ئاجىزراق تارماقلاردىن ئىدى. لېكىن ئازادلىقتىن كېيىن بۇ ئاجىزلىق تېزلىك بىلەن ئۆزگەردى

پروزا ۋە نەسىرلەر تەدرىجى ھالدا ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىياتىدىكى ئاساسلىق ژانىرلاردىن بولۇپ قالدى.

50 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىسىدىن باشلاپ بىر تۈركۈم يازغۇچىلار ھېكايىچىلىقتا تونۇلۇشقا باشلىدى. كۆچلۈك لېرىكىلىقى، مىللىي تۇرمۇشنى تەسۋىرلەشتىكى ماھىرلىقى بىلەن تونۇلغان مالىچىنخۇ، قىزىقارلىق ۋە مۇرەككەپ ھېكايىلار ئارقىلىق مۇڭغۇللارنىڭ ئوبرازىنى يارىتىدىغان ئۆۋدىسار، تۇلاراق شەرقىي شىمال پاپونغا قارشى بىرلەشمە ئارمىيەسىنىڭ پائالىيەتلىرىنى يېزىپ شەرقىي شىمال رايونىدىكى خەلقنىڭ پاپونغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدىكى جەڭگىۋار تۇرمۇشىنى ئەكس ئەتتۇرىدىغان مانجۇ يازغۇچىسى گۇەن مونەن، تىپىك ئوبراز يارىتىشتىكى مۇ-ۋەپپەقىيەتلىرى بىلەن ئۆزىنىڭ بەدىئىي تالانتىنى نامايەن قىلغان ئۇيغۇر يازغۇچىسى زۇنۇن قادىر، شېئىرىي ھېسسىيات ۋە شېئىرىي تىل بىلەن يۇنناەن رايونىنىڭ گۈزەل تاغ ۋە دەريالىرىنى سۈرەتلەپ خەلقنىڭ بەختىيار تۇرمۇشىنى ئىپادىلەپ بەرگەن بەيزۇ يازغۇچىسى ياڭ سۇ قاتارلىقلار ئەنە شۇلارنىڭ ۋەكىللىرىدۇر. ماۋدۇن ئۆزىنىڭ «ھېكايىچىلىقتىكى مول - ھوسۇل ۋە ئىجادىيەتتىكى بىر قانچە مەسىلە»، «1960 - يىلدىكى ھېكايىلارغا باھا» ناملىق ماقالىلىرىدا ئاز سانلىق مىللەت يازغۇچىلىرى بولغان ئۆۋدىسار، مالىچىنخۇ، پۇفېي، زۇنۇن قادىر، قاۋسالقان، قەييۇم تۇردى، ياڭ سۇ قاتارلىقلارنىڭ كۆپ ئەسەرلىرى ئۈستىدە توختالىپ ئۇلارنىڭ نەتىجىلىرىگە يۇقىرى باھا بەرگەنىدى.

ھېكايىچىلىقنىڭ ئەڭ گۈللەنگەن دەۋرى دەپ «تۆت

كىشلىك گۈرۇھ» يوقىتىلغاندىن كېيىنكى مەزگىلنى ئېيتىشقا بولىدۇ. بۇ مەزگىلدىكى ھېكايىلارنىڭ ئىدىيىۋى مەزمۇنى ۋە بەدىئىيلىكىدە يېڭىچە ئالاھىدىلىكلەر بار. ئۇلار ئاز سانلىق مىللەتلەر رايونىدىكى يېڭى شەيئىلەرنى، يېڭى كىشىلەرنى تەسۋىرلەپ تۇرمۇشتىكى يېڭى كەيپىيات يېڭى پەزىلەتلەرنى مەدھىيىلەشتىن تاشقىرى ئۆز مىللىتىنىڭ تەرەققىيات يولىدىكى پۇتلىكاشاڭلارنى، «تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇش» تەكى ساقلىنىۋاتقان مەسىلىلەرنى ئوتتۇرىغا قويىدى. زاكىرۇ يازغۇچىسى زاشىداۋا ئۆزىنىڭ «يۇلتۇزسىز كېچە» ھېكايىسىدا ئۇرۇقداشلار ئارىسىدىكى ئېنتىقام ئېلىشتىن ئىبارەت كونا ئادەتنىڭ يېڭى جەمئىيەتتە پەيدا قىلغان تىراگېدىيىسىنى يېزىپ نادانلىقنى، كونىلىقنى قاتتىق سۆكتى. تۇجىيازۇ مىللىتىدىن بولغان ياش يازغۇچى سەي زېخەي «يىراق ئورماندىكى سادا» ھېكايىسىدا قاينام تاشقىنلىق تۇرمۇشنىڭ كونا ئەنئەنە، كونا ئىدىيەلەرنىڭ ئىسكەنجىسىدىكى بىر ياشنى ئۆزىگە تارتقانلىقىنى، بۇ ياشنىڭ ئاخىرى يېڭى تۇرمۇش يولىغا ئاتلانغانلىقىنى يېزىپ قالاق كۆچلەرنىڭ ۋە ئەنئەنىۋى كونا ئىدىيەلەرنىڭ مەغلۇبىيىتىنى جاكالىدى. بۇ مەزگىلدىكى ھېكايىلار ئۆز مىللەتلىرىنىڭ خەلق ئەدەبىياتىنىڭ ھېكايە تۈسى قويۇق بولىدىغان ئەنئەنىسى ئاساسىدا خەنزۇ ئەدەبىياتى ۋە چەت ئەل ئەدەبىياتىنىڭ نۇرغۇنلىغان ئېپلىك ئىپادىلەش ئۇسۇللىرىدىن پايدىلاندى. پېرسونا ژلارنىڭ خاراكتېرىنى يورۇتۇش، پىسخىك پائالىيەتلىرىنى تەسۋىرلەش جەھەتلەردە يېڭىلىق يارىتتى.

ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىياتىدا رومانچىلىق پەقەت

ئازادلىقتىن كېيىنلا باشلانغان ۋە تەرەققى قىلغان. 50-يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا يېزىلغان «جىنشاجياڭ دەريا-سىنىڭ شاتلىقى» (لى چياۋ)، «گۈزەل جەنۇب» (لۇدى) ناملىق تەسىرى كۈچلۈكرەك بولغان ئەسەرلەر باشقا ژانىرلارغا قارىغاندا تۇرمۇشنى تېخىمۇ كەڭ دائىرىدە، تېخىمۇ ئۇزۇن تارىخىي جەريان ئىچىدە ئەكس ئەتتۈرۈپ بەردى. جانلىق ئوبراز-لارنى ياراتتى. لېكىن بۇنداق مۇۋەپپەقىيەتلىك ئەسەرلەرنىڭ سانى كۆپ ئەمەس ئىدى. رومانچىلىق «تۆت كىشىلىك گۇروھ» بىت-چىت قىلىنغاندىن كېيىن گۈللىنىشكە باشلىدى. 1976-يىلى-دىن 1981-يىلغىچە بولغان 5 يىلنىڭ ئىچىدىلا ئاز ساندا-لىق مىللەت يازغۇچىلىرىنىڭ ئۆز مىللىتىنىڭ يېزىقىدا ۋە خەنزۇ تىلىدا نەشر قىلىنغان رومانلىرىنىڭ سانى 70 پار-چىدىن ئېشىپ كەتتى. نۇرغۇن ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ رومانى يوق بولۇپ كەلگەن ئەھۋالنى تۈپتىن ئۆزگەردى. پەقەت قازاق ئەدەبىياتىنىلا مىسال قىلساق مۇشۇ 5 يىلنىڭ ئىچىدە قازاق يازغۇچىلىرى ئون پارچىدىن ئارتۇق رومان ۋە پوۋېست ئىجات قىلدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە «ئۆزگىرىش» (ئۇرازقان)، «غايە يولى» (جاقىپ مىرزاقان) ومانلىرى كەڭ كىتابخانىلارنىڭ ئارىسىدا خېلى كەڭ تەسىر قوزغىدى. زاكىرۇ مىللىتى ئۇزۇن تارىخى بار، قەدىمكى مىللەت بولسىمۇ تا «تۆت كىشىلىك گۇروھ» يوقىتىلغانغا قەدەر بىرمۇ رومانى يوق ئىدى. يېقىنقى بىر نەچچە يىلنىڭ ئىچىدە «كىساڭمىلىن»، «ھايات قالغان كىشى»، «سەھەر» ناملىق ئۈچ پارچە رومانى ئېلان قىلىنىپ كونا تارىخقا خاتىمە بېرىلدى. بۇ رومانلارنىڭ

ئىچىدىكى «هايات قالغان كىشى» (يىشى دەنىشك) ئۆزىنىڭ جانلىق تەسۋىرى، قىزىقارلىق **ۋەقەلىكلىرى**، ئۆزگىچە پىسخىك خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە پېرسوناژلىرى ئارقىلىق زاكىرۇ خەلقىنىڭ 30 نەچچە يىللىق تارىخىنى سۆزەتلەپ بەرگەن بولۇپ بۇ ئەسەر ئەدەبىيات ساھەسىدىكىلەرنىڭ مۇئەييەنلەشتۈرۈشىگە ئېرىشتى.

(3) قېرىنداش مىللەتلەرنىڭ خەلق ئەدەبىياتىنى توپلاش، رەتلەش ۋە نەشىر قىلىش خىزمىتى كۆرىنەرلىك نەتىجىلەرگە ئېرىشتى. ئىلىمىزدىكى 55 ئاز سانلىق مىللەتنىڭ مۇتلەق كۆپ سانىدىكىلىرىنىڭ ئەسلىدە يېزىقى يوق بولغاچقا، خېلى ئۇزاق بىر ۋاقىتلارغىچە ئۇلارنىڭ يازما ئەدەبىياتى يوق ئىدى. ئەمما بۇ دېگەنلىك ئۇلارنىڭ ئەدەبىياتى يوق دېگەنلىك ئەمەس، ئۇلارنىڭ ئاغزاكى تارقىلىپ يۈرگەن ئېغىز ئەدەبىياتى ئاجايىپ مول ۋە نەپىس. بولۇپمۇ ئىپوسلار، داستانلار، ئەپسانىلار كۆپ، قوشاقلىرىنىڭ سانىنىڭ كۆپلۈكىلا ئەمەس، سۈپىتىنىڭ يۇقىرىلىقىمۇ كىشىنى هەيران قالدۇرىدۇ. ئازادلىقتىن كېيىن خەلق هۆكۈمىتى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ خەلق ئەدەبىياتىنى توپلاش، رەتلەش تەرجىمە قىلىش، نەشىر قىلىش ئىشلىرىغا ئالاهىدە ئەهمىيەت بەرگەنلىكى ئۈچۈن بۇ خىزمەتلەر ئۈنۈملۈك بولدى. گەرچە نەشىر قىلىنغانلىرى تېخىچە شۇپېتى تۇرۇۋاتقان ۋاريانتنىڭ ئازغىنە بىر قىسمىلا بولسىمۇ، لېكىن مۇشۇ بىر قىسمىدىن ئاز سانلىق مىللەتلەر ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ موللىقىنى، جەزىبدارلىقىنى كۆرۈۋېلىش تەس ئەمەس.

مۇھاكىمە ۋە تەكرارلاش سوئاللىرى

1. يېڭى دەۋر ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىياتى قانداق بولدى؟ ئۇنىڭ كۆتۈرۈلگەن ۋە پەسەيگەن مەزگىللىرى قايسىلار؟ نېمە ئۈچۈن شۇنداق بولدى؟

2. يېڭى دەۋر ئەدەبىياتىنىڭ نەتىجىلىرىنى قانداق يەكۈنلەيمىز؟

3. يېڭى دەۋر ئەدەبىياتىدىكى تەجرىبە-ساۋاقلار قايسىلار؟

4. يېڭى دەۋر ئەدەبىياتىدىكى ئەدەبىي تەنقىدنىڭ ئەھۋالى قانداق بولدى؟

5. ئازادلىقتىن كېيىنكى قېرىنداش مىللەتلەر ئەدەبىياتىنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى قانداق؟

2 - باب. پوئېزىيە

1 - §. يېڭى دەۋردىكى پوئېزىيەنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى

يېڭى جۇڭگونىڭ قۇرۇلۇشى ئىلىمىزنىڭ ئەدەبىيات - سەنئەت ئىشلىرىنى تەرەققى قىلدۇردى. جۇملىدىن ياش شائىرلارنىڭ ئۆسۈشى، شائىرلار قوشۇنىنىڭ كېڭىيىشىنى قولايلىق ئىمكانىيەتلەر بىلەن تەمىنلىدى. شېئىرىيەت ساھەسى باشقا ساھەلەرگە ئوخشاشلا گۈللەندى. بىراق ئازاتلىقتىن كېيىنكى شېئىرىيەتنىڭ ئومۇمىي يۈزلىنىشىدە يۈكسىلىش بولسىمۇ، ئەمما ئۇنداق ۋە سولدىن كەلگەن پۈتلىكاشاڭلار ئۇنىڭ تەرەققىياتىغا توسالغۇ بولدى. شۇڭا ئۇنىڭ تەرەققىيات يولى ئەگرى-توقاي بولدى. يېڭى دەۋردىكى پوئېزىيەنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالىنى تۆۋەندىكىدەك ئۈچ باسقۇچقا بۆلۈشكە بولىدۇ.

1. 17 يىللىق دەسلەپكى گۈللىنىش باسقۇچى
2. 10 يىللىق جۇدۇن - چاپقۇناۋۇق باسقۇچى
3. ھازىرقى قايتا گۈللىنىش باسقۇچى

1. دەسلەپكى گۈللىنىش باسقۇچى

ئازادلىقنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە خۇددى ئەدەبىياتنىڭ باشقا ژانىرلىرىغا ئوخشاش پوئېزىيەنىڭمۇ بۇ زور ئىجتىمائىي

ئۆزگۈرۈشكه ماسلىشىش، لايىقلىشىش مەزگىلى بولدى. شېئىر ئۆزىنىڭ دەۋرىنىڭ ساداسى بولۇشتەك بۇرچىنى تېزلىك بىلەن ئادا قىلىشقا ۋە جۇشقۇنلۇق يىللاردىكى قايناق - تاشقىنلىق تۇرمۇش مەنزىرىسىنى ئىپادە قىلىشقا باشلىدى. ئومۇمىي جەھەتتىن ئېيتقاندا، ئازادلىقنىڭ دەسلىپىدىكى سەككىز يىلدا پوئېزىيەنىڭ تەرەققىياتى تېز، نەتىجىلىرى گەۋدىلىك بولدى. شېئىر ئەدەبىياتىنىڭ باشقا ژانىرلىرىغا قارىغاندا شەكىل جەھەتتىن تېخىمۇ ئەپچىل بولغاچقا، يەنە بىر جەھەتتىن يېڭى دەۋر ۋە يېڭى تۇرمۇش شائىرلارغا كۆچلۈك ئىلھام بېغىشلاپ مول ئىجادىيەت ماتېرىئاللىرى بىلەن تەمىن ئەتكەچكە، شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئەينى يىللاردىكى سىياسىي ۋەزىيەت بىر قەدەر تۇراقلىق ۋە سەنئەت دېموكراتىيىسى نىسبەتەن كاپالەتلىك بولغاچقا شېئىرىيەت گۈلزارىدا بىر خىل گۈللىنىش مەنزىرىسى شەكىللەندى.

50 - يىللارنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدىكى شېئىرلاردا ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇپ چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش كۆرىشى ئەكس ئەتتۈرۈلگەندىن سىرت ئاساسەن يېڭى جۇڭگونىڭ قۇرۇلغانلىقىغا تەنتەنە قىلىش، پارتىيە ۋە داھىنى، يېڭى تۇرمۇشنى مەدھىيىلەش قاتارلىق مەزمۇنلار ئىپادىلەندى. مەدھىيىلەش — بۇ مەزگىلدىكى شېئىرلارنىڭ ئومۇمىي يۈزلىنىشى بولدى. شى فاگيۇنىڭ «تىنچلىق ساداسى»، خې جىڭجىنىڭ «ياڭتسىمەن ناخشامنى» شېئىرلىرى مۇشۇنداق مەزمۇنغا بېغىشلانغان ۋەكىل خاراكتېرىغا ئىگە ئەسەرلەردىن ھېسابلىنىدۇ.

كەڭ كۆلەملىك ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش دولقۇنىنىڭ قانات

يېيىشىغا ئەگىشىپ، ئەمگەكنى كۆيلەشىۋ مەدھىيە ناخشىلىرىنىڭ خېلى مۇھىم بىر تېمىسى بولۇپ قالدى. ئەمگەك ئەمگەكچىلەر ئۆزىنىڭ ۋە يەر زىمىنىنىڭ خوجايىنلىرىغا ئايلانغان يېڭى جەمئىيەتتىلا ئېستېتىك قىممەتكە ئىگە بولالىدى. شۇڭا بۇ مەزگىلدىكى ئەمگەك گۈزەللىكىنى گەۋدىلەندۈرىدىغان شېئىرلار گۈزەل كېلەچەك ئۈچۈن تەر تۆكۈۋاتقان قورغۇچىلارنىڭ مەنىۋىي دۇنياسىنى يورۇتۇپ ئۇلارنىڭ يۇكسەك پەزىلىتىنى، پىداكارانە روھىنى قىزغىن مەدھىيىلىدى. ئەمگەكنى كىشىلەرنىڭ ۋەتەنگە، يېڭى جەمئىيەتكە بولغان پوزىتسىيەسىنى بايقايدىغان سىياسىي ئۆلچەم دەپلا قارىماستىن، بەلكى ئۇنى يەنە ئىنسانىنىڭ ئىدىيىسى ۋە ھىسسىياتىنى بايقاشتىكى مۇھىم بىر ئېستېتىك ئۆلچەم دەپ تونىدى. ۋەن جىنىڭ شېئىرلىرىدا ئەمگەكنىڭ يېگىت ۋە قىزلار مۇھەببىتىنىڭ ئالدىنقى شەرتى ۋە مۇھەببەتنىڭ يۇكسەك ئۆلچىمى قىلىپ تەسۋىرلەنگەنلىكى بۇنىڭ مىسالى بولالايدۇ.

«قوش فاڭجېن» نىڭ تۇرتكىسىدە شېئىر ئىجادىيىتى تەرەققى قىلدى. ئەكس ئەتتۈرگەن تۇرمۇش دائىرىسى كېڭەيىپ، شېئىر شەكىللىرى بېيىغاندىن تاشقىرى تۇرمۇش چوڭقۇرلۇقىنى ئەكس ئەتتۈرۈش، زىددىيەتلەرنى ئىپادىلەش جەھەتلەردە يېڭى ئىزدىنىشلەر كۆرۈلدى. بۇنى گوشياۋچۇەننىڭ «ياش گىراژدانغا» شېئىرىدىن بولۇپمۇ «قار قەسىدىسى»، «چوڭقۇر جىلغا»، «بىر ۋە سەككىز» ناملىق ئۇچ پارچە داستانىدىن ئاشكارە كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ. ئەي چىڭ، گۇك لىيۇ، لىيۇ شاخې، شاۋ يەنشياڭ قاتارلىق شائىرلارمۇ بۇ جەھەتتە

سرىشچانلىق كۆرسەتتى. بىراق بۇ ئىزدىنىشلار تېخى كەڭ
ائىرىدىكى بۆسۈش بولۇپ شەكىللەنمەي تۇرۇپلا، ئوڭچىلارغا
ارشى ھەربىر كەتتىك ئېغىر دەرىجىدە كېڭەيتىۋېتىلىش توپەيلى
دىن ناھايىتى تېزلا ئۇجۇقتۇرۇۋېتىلدى.

ئالدىنقى سەككىز يىلدا ئىجادىيەتتىكى نەتىجىلەر ئاساسىي
ورۇندا تۇرسىمۇ مەسىلىلەر يوق ئەمەس. مەسىلەن: تېمىلار
ە شەكىللەرنىڭ خىلمۇ-خىللىقى تېخى تولۇق ئەملگە ئاشى
ىدى. ئاددىي ھالدا سىياسىي ھەربىر كەتلەرگە، مەركىزىي ۋە-
دىپە، خىزمەتلەرگە ماسلىشىشنى مەقسەت قىلىدىغان ئەسەرلەر
از ئەمەس. بەزى شېئىرلار ئۇقۇملاشتۇرۇش خاھىشىنى ئاشكا-
ە ئىپادىلىدى. كۆپ شائىرلار ئۆز شېئىرلىرىدا يېڭى تۇرمۇش-
ى قىزغىن مەدھىيىلىگەن ۋە ئۆز شېئىرلىرىنى ئۇيغۇمىستىك
وھ بىلەن سۇغارغان بولسىمۇ ئۇلارنىڭ شېئىرلىرىنىڭ مەزمۇ-
ى چوڭقۇر بولمىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە شېئىرلارنىڭ بەدئىي
ماسلىقى تازا روشەنلىشەلمىدى. ئازادلىقتىن ئىلگىرى زور
ەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرگەن بەزى شائىرلار بۇ مەزگىلدە
ۆزلىرىنىڭ ئۇسلۇبلىرىنى جارى قىلالمىدى. ياكى يۈك
ەلدۇرەلمىدى.

شائىرلار قوشۇنى توغرىسىدا مۇنداق ئىككى نوقتىنى
ۆرسۈتۈپ ئۆتۈشكە توغرى كېلىدۇ. بىرىنچىسى پىشقەدەم شا-
ىرلار بۇ مەزگىلدە جاپالىق ئىزدەندى. شېئىرىي ماتېرىيال
ىاللاش، شېئىرىي ئوبراز يارىتىش ۋە شېئىرىي شەكىللەرگە
ارىسلىق قىلىش ھەم ئۇنى يېڭىلاش شۇنىڭدەك ئىپادىلەش
ۇسۇللىرىنى بېيىتىش تەرەپلەردىن كۆپ ئەجىر قىلدى. گو-

مورو، زالڭ كېچيا، فىن جى، ئەي چىڭ، تىيەن جيەن، لى جى، خې چىفاڭ، كې چۈڭپىڭ، جاڭ جۇڭمىن، گې بىيجۇ، يەن جىن، سەي چىچياۋ، لى گۇاڭنيەن قاتارلىق پىشقەدەملىرىمىزنىڭ ھەممىسى ئىجادىيەتنىڭ ئەگرى - توقاي يولىدا ئۆگۈنىش، ماسلىشىش، ئىزدىنىش باسقۇچىنى بېشىدىن ئۆتكۈزۈپ يېڭى نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈردى ۋە يېڭىلىقلار ياراتتى. جۇڭگو تارىخىدىكى ئەڭ ئاخىرقى چىرىك سۇلالىنىڭ بەربات بولۇشى ۋە سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ھەم قۇرۇلۇش بىلەن تەڭ قۇچاق ئاچقان يېڭى تۈرمۇش، سىياسىي بىلەن ئەدەبىياتنىڭ مۇناسىۋىتىنى بىر تەرەپ قىلىشتا ئۇلارغا يېڭى تەلەپلەرنى ئوتتۇرىغا قويىدى. شۇنىڭدەك ئىشچى، دېھقان، ئەسكەرلەرنىڭ ئوبرازىنى بارلىقى ۋەزىپىسى ئۇلارنىڭ زىممىسىگە يۈكلەندى. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئاللىقاچان بەدىئي ئۇسلۇب يارىتىقان، مەلۇم ئىجادىيەت تەجرىبىلىرىگە ئىگە بولۇپ قالغان بۇ پېشقەدەملىرىمىز ئۈچۈن تەبىئي ھالدا بىر يېڭىلىق ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئىجادىيەت ئىندۇۋىدىئاللىقىنىڭ بۇ يېڭى تۈرمۇشنى ئەكس ئەتتۈرۈشكە ناباپ بولۇپ قالغان قىسمىنى ئۆزگەرتىشنى ئۆزلىرىنىڭ يېڭى نىشانى قىلىپ بەلگۈلىدى. دەرۋەقە ئەدەبىي ئىجادىيەت مۇرەككەپ ئەقلى ئەمگەك بولغاچقا ئۇنىڭ نۇرغۇن ئامىللارغا باغلىنىشلىق بولۇشى تەبىئي. يۇقىرىقىدەك پىشقەدەم شائىرلار قاتارىدىكى بەزى كىشىلەرنىڭ يېتەكچى ئىدىيىسى تازا توغرى بولۇپ كېتەلمەسلىكى سەۋەپلىك ئۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭلا ئىزدىنىشلىرى نەتىجىلىك ۋە تەكشى بولدى دەپ كەتكىلى بولمايدۇ. قەلىمى

پىشقان ئايرىم شائىرلار ئىجادىيىتىنىڭ گايىدا ئۇنداق، گايىدا بۇنداق بولۇشى ھەتتا قىسمەنلىرىنىڭ ئىجادىيەت بوھرانىغا دۇچ كېلىشى بۇ مەسىلىنى چۈشەندۈرۈپ بېرەلەيدۇ.

ئەمدى ئېيتىپ ئۆتۈشكە تېگىشلىك ئىككىنچى بىر نۇقتا ياش شائىرلار مەسىلىسىدۇر، ئازادلىق تېڭى بىلەن تەڭ شېئىرىي ئىجادىيەتكە كىرىشىپ كەتكەن يېڭى شائىرلار گەرچە تېخى ناھايىتى ياش بولسىمۇ، قەلبى تېخى پىشمىغان، تەجرىبىلىرى تېخى يېتەرلىك بولمىسىمۇ، ئەمما ئۇلار دەۋرىنىڭ قەدىمگە جۇر بولغان شېئىرلىرى بىلەن يېڭى دەۋر پوئېزىيىسىنى تېخىمۇ جانلاندۇرۇۋەتتى. بۇ شائىرلار كېيىنكى چاغلاردا شائىرلار قوشۇنىدىكى ئاساسلىق كۈچ بولۇپ قالدى. گوشياۋچۈەن، خې جىڭجى، ۋېن جيىي، لى يىڭ، گۈڭ لىۋ، شاۋيەنشياڭ، جۈلياڭ پېي، خەن شياۋ، يەن جېن، شۆبېي، كې يەن قاتارلىقلارنى شۇ شائىرلار قوشۇنىنىڭ ۋەكىللىرى دېيىشكە بولىدۇ. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى بەزىلىرى مەسىلەن: گوشياۋچۈەن، خې جىڭجى، ۋېن جيىي قاتارلىقلار ئازادلىقتىن ئىلگىرىلا شېئىر يېزىشنى باشلىۋەتكەن بولسىمۇ، ئەمما ئۇلارنىڭ مۇھىم ئىجادىيەت نەتىجىلىرى ئازادلىقتىن كېيىن قولغا كەلگەن. 50 - يىللارنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە مەيدانغا چىققان ياش شائىرلارنىڭ مۇنداق ئىككى تۈرلۈك ئالاھىدىلىكى بار. ئۇنىڭ بىرىنچىسى: بۇ شائىرلارنىڭ بىر قىسمى ئىنقىلابى كۈرەشلەرنى باشلىرىدىن كەچۈرگەن بولۇپ، بەر ئاستى خىزمەتلىرىگە، ئوقۇغۇچىلار ھەرىكەتلىرىگە قاتناشقان. ئازادلىق ئارمىيەنىڭ قاتاردا تۇرۇپ جەڭلەرنىڭ چېنىقتۇرۇشىدىن

ئۆتكەن. قىسقىسى، كۆپنى كۆرگەن. بۇ كەچمىش - كەچۈرمىش-لەر ئۇلارنىڭ دۇنيا قارىشىغا، ئەدەبىياتقا بولغان كۆز قاراش-لىرىغا تەسىر كۆرسەتكەن. ئۇ ئالاھىدىلىكلەرنىڭ ئىككىنچىسى: بۇياش شائىرلارنىڭ خېلى زور بىر قىسمى ئازادلىقنىڭ دەس-لەپكى مەزگىللىرىدە شىنجاڭ، يۇننەن، چىڭخەي، شىزاڭ قا-تارلىق ئاز سانلىق مىللەتلەر ئۇلتۇراقلاشقان چېگرا رايون-لاردا تۇرۇپ ئۇنتۇلغۇسىز تۇرمۇش تەسراتلىرىغا ئىگە بولغان. ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆرپ - ئادەتلىرى، پىسخىك ئالاھە-دىلىكلىرى، مول ئېغىز ئەدەبىياتى، ئەدەبىيات - سەنئەت ئەنە-ئەنىسى بۇ شائىرلارنىڭ ئىجادىيىتىنى پايدىلىق ئاساسلار بىلەن تەمىنلىگەن.

كېيىنكى توققۇز يىلدا شېئىرىيىتىمىزنىڭ ئەھۋالى سەل مۇ-رەككەپلەشتى. بۇ مۇرەككەپلىك ئۆڭچىلارغا قارشى ھەرىكەتنىڭ ھەددىدىن تاشقىرى كېڭەيتىۋېتىلىشى بىلەن باشلاندى. چېكە-دىن ئاشقان «سول» چىلىق شېئىرلارنىڭ خاسلىقىغا تەسىر يەتكۈزدى، بىر قىسىم تالانتلىق شائىرلارغا خاتا ھالدا ئۆڭ-چى قالىپقى كەيگۈزۈلۈپ ئىجادىيەت ھوقۇقى چەكلەندى. ئىك-كىنچىدىن ئۇچ چوڭ ئۆزگەرتىش تاماملانغاندىن كېيىن ئام-مىدا پەيدا بولغان بىرىنچىدىن ئاق، ئىككىنچىدىن كەمبەغەل قىياپەتنى تېزلىك بىلەن ئۆزگەرتىش ئىستىكى بىلەن يېڭى قوشاقچىلىق ھەرىكىتى پەيدا بولدى.

يېڭى قوشاقچىلىق ھەرىكىتى 1958 - يىلىدىن باشلاپ كەڭ قانات يېيىپ كەتتى. پۈتۈن مەملىكەت بويىچە خەلق قوشاقلىرىنى توپلاش، ئىجات قىلىش دولقۇنى كۆتىرىلدى.

نۇرغۇنلىغان قوشاق توپلاملىرى نەشر قىلىندى. گومورو، جو-
يالۇ رەتلەپ تۈزگەن «قىزىل بايراق ناخشىلىرى» توپلىمى
ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى ۋەكىللىك خاراكتېرگە ئىگە توپلام
ھېسابلىنىدۇ. بۇ قوشاقلارنىڭ بىر قىسمى ئەمگەكچى خەلقنىڭ
ۋەتەننىڭ قىيابېتىنى ئۆزگەرتىشكە بولغان ئارزۇسىنى، قىز-
غىنلىقىنى، تۇرمۇش خوشاللىقلىرىنى، ھېسسىياتىنى ئەكس ئەت-
تۈرگەن بولۇپ بۇنداق قوشاقلارنى، ئەلۋەتتە، مۇئەييەنلەشتۈ-
رۈشكە تىگىشلىك، لېكىن ئومۇمىي جەھەتتىن قارىغاندا، قو-
شاق ئىجادىيەت ھەرىكىتى شۇ ۋاقىتلاردا ئەۋج ئالغان مۇبا-
لىغىچىلىك ۋە «مال - مۈلۈكنى ئومۇمنىڭ قىلۋېتىش شامىلى» نىڭ
تەسىرىگە ئۇچرىغان بولۇپ، ساختا نەرسىلەر خېلى كۆپ مەدھىيىلە-
دى. مەھسۇلاتلارنى يالغان دوكلات قىلىپ، «سۈنئىي ھەمرا قويۇپ
بېرىش» لەر، ئىشلەپچىقىرىش كۆچلىرىنىڭ تەرەققىيات قانۇ-
نىيەتلىرىگە خىلاپ ھالدىكى پولات - تۆمۈر تاۋلاش دېگەندەك
ئىشلار ماقتالدى. بۇ قوشاقلارنىڭ نۇقسانى شۇكى، ئۇنىڭ
خاھىشى ناتوغرا بولۇشتىن سىرت ئىجادىيەت ئوسۇلىمۇ خاتا
بولدى. ئىجادىيەت خۇددى سىياسىي ھەرىكەت ئېلىپ بېرىل-
غاندەك مەمۇرى بۇيرۇق، چارە - تەدبىرلەر بىلەن كونترول
قىلىنغاچقا چوڭ سۆزلەش، كۆچۈرۈش خاھىشلىرى ئىنقىلابىي
رېئاللىزم ۋە ئىنقىلابىي رومانتىزمدىن ئىبارەت ئىجادىيەت
ئوسۇلىنىڭ ئورنىغا دەسسەپ قالدى. ئەينى ۋاقىتتا قوشاق-
لارنىڭ رولى ھەددىدىن تاشقىرى چوڭايتىلىۋېتىلگەچكە ۋە
قوشاقچىلىقنىڭ ئۆزىنىڭمۇ يۇقىرىقىدەك پاسسىپ تەسىرلىرى بول-
غاچقا پۈتكۈل شېئىر ئىجادىيىتىنىڭ تەرەققىيات يولى تارى-

يىپ كەتتى. 50 - يىللارنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە گەرچە شېئىرلار خېلى كۆپ يېزىلغان بولسىمۇ بىراق خاتا سىياسىي لۇشيەننىڭ تەسىرى ۋە ئىجادىيەت ئۇسۇلىدىكى ئېغىشلار تۈپەيلىدىن نەتىجىلىك ئەسەرلەرنىڭ سانى كۆپ بولمىدى. نۇرغۇن شائىرلار تولاراق «قوشاق شەكلى» دە شېئىر يېزىپ «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» نى ئەكس ئەتتۈرۈش بىلەن بولۇپ كەتتى. ئۇلارنى ئەمەلىيەتتە ئۆزلىرىنىڭ بەدىئىي ئۇسۇلۇبىنى تاشلاپ قويىدى دېيىشكىمۇ بولىدۇ. قىسمەن شائىرلار تۇرمۇشنى مۇستەقىل كۆزىتىپ ئۆزگىچە شېئىرلارنى ئىجات قىلغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇلارنىڭ ئىجادىيىتى ئەيىپلەندى. سەيچىيا ۋېنىڭ «تۇمانلىق خەنجىيا ئېرياسى»، گوشيا ۋېچۇەننىڭ «يۇلتۇزلارغا باققاندا» شېئىرلىرى مۇشۇ مەزگىلدە تەنقىد قىلىنغان ئىدى. بىراق شۇنىمۇ ئۇنتۇشقا بولمايدۇكى «گېنرال تىرىلوگىيىسى» (گۇشيا ۋېچۇەن)، «قىساس يالقۇنى» (ۋېن جيې)، «ياڭگاۋ قىسسىسى» (لى جى) دېگەندەك تارىخىي تېمىدىكى بىر قانچە مۇنەۋۋەر داستانىمۇ مانا مۇشۇ مەزگىلدە يېزىلغانىدى.

60 - يىللارنىڭ دەسلىپىدە «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» خاتالىقى ۋە تەبئىي ئاپەتلەرنىڭ كاساپىتىدىن پەيدا بولغان ئىقتىسادىي قىيىنچىلىقنىڭ ئالدىدا شائىرلار خەلقنىڭ قىيىنچىلىقلارنى يېڭىش ئىرادىسىدىن ۋە كۆرسەتكەن غەيرىتىدىن ئىلھاملىنىپ جەڭگىۋار شېئىرلارنى ئىجات قىلدى. گوشيا ۋېچۇەننىڭ «شىكەر قۇمۇچلۇق ۋە يېشىل قورغان»، «ئۇرمانلىق ھەققىدە ئۇچ شېئىر» لىرى بۇ چاغدىكى ۋەكىل خاراكتېرلىك ئىگە ئەسەرلەردىن ھېسابلىنىدۇ. يەنە بىر قىسىم

شائىرلار «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» تىكى خاتالىقلارنىڭ ئاقىۋىتىنى كۆرگەندىن كېيىن شېئىر ئارقىلىق مەركىزىي ۋەزىپىلەر ئۈچۈن خىزمەت قىلىشتەك بىر تەرەپلىمە ئىجادىيەت ئىستىلىنى تاشلاپ ئۆزلىرىگە تونۇشلۇق بولغان تەرەپلەردىن تۇرمۇشنى ئەكس ئەتتۈرۈشكە باشلىدى، لى يىڭ ئۆز شېئىرلىرىدا ئاجايىپ پەزىلەتلىك جەڭچىلىرىمىزنى كۆيلىسە، جاڭ جىمىن يېزا تۇرمۇشىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ، ھەر خىل پېرسوناژلارنىڭ جانلىق ئوبرازلىرىنى يارىتىپ بەردى. بۇ چاغدا شائىرلار كۆپىنچىسى ئىجادىيەت ساھەسىگە قايتىپ كېلىپ، ئۆز شېئىرلىرىنىڭ كۆپىنچىسى تۇرمۇشنى ئەكس ئەتتۈرۈشتە يۇقىرى بولۇپ تازا چوڭقۇرلاپ كىرەلمىگەن بولسىمۇ، ئەمما تۇرمۇش كۆرۈنۈشلىرىنى كونكرېت ۋە تەسىرلىك قىلىپ تەسۋىرلەپ بېرەلىدى. شائىرلار سۆزلەرنى تاللاشقا، شەكىلنى پىششىقلاشقا ئېتىۋار قىلدى. بەدىئىيلىك جەھەتتىن خېلى ئىزدەندى.

1962 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا «سىنىپىي كۈرەشنى ھەرگىز ئۇنتۇماسلىق كېرەك» دېگەن شۇئارنىڭ ئوتتۇرىغا قويۇلۇشى ۋە ئەينى ۋاقىتتىكى مەملىكەت ئىچى ھەم خەلقئارادىكى ۋەزىيەتنى خاتا مۆلچەرلەش، 1963 - يىلىدىن 1966 - يىلىنىڭ بېشىغىچە بولغان ئارىلىقتىكى شېئىر ئىجادىيىتىگە كۈچلۈك تەسىر كۆرسەتتى. بۇ مەزگىلدە شائىرلار دەۋر روھىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ نۇرغۇنلىغان شېئىرلارنى يازدى. 50 - يىللاردا پەيدا بولغان سىياسىي لېرىكلار بۇ ۋاقىتتا شېئىرلارنىڭ مۇھىم شەكلى بولۇپ قالدى. «لى فىڭ ناخشىسى» (خې جىڭجى)، «غەربكە ماڭغان پويىز دېرىزىسى ئالدىدا» (خې جىڭجى)،

«كوئىنلۇنغا سەپەر» (گوشياۋچۇەن)، «چۆلدە كۈننىڭ چىقىشى» (لى يىڭ)، «بېيجىڭنى سېغىنىمەن» (ۋىن جيې)، «قىش ناخشىسى» (يەن جىن)، «خۇاڭشەن قارغىيى» (جاڭ ۋەنشۇ) قاتارلىق مۇنەۋۋەر ئەسەرلەر يېزىلدى. قىيىنچىلىقلارنى مەنستەمەسلىك ۋە ئۇنى يېڭىشقا بولغان ئىشەنچ؛ ئىنقىلاب يولىدا ئاداققىچە مېڭىش، مەگگۈ سۈپەت ئۆزگەرتمەسلىك ئىرادىسى، ئىنقىلاب ئىز باسارلىرىنىڭ يۈكسەك قىياپىتى، يېزىلاردىكى سىنىپىي كۆرەش مەنزىرىسى، تۇرمۇش يولى توغرىسىدىكى كۆز قاراشلار بۇ چاغدىكى شېئىرلارنىڭ ئاساسلىق مەزمۇنى بولۇپ قالدى. دەرۋەقە ئۇلارنىڭ ئىدىيىۋي مەزمۇنىغا قارىتا كونكرېت تەھلىل يۈرگۈزۈش لازىم. چۈنكى ئەينى ۋاقىتتا ۋەزىيەتكە قارىتا مۆلچەرنىڭ توغرى بولمىغانلىقى، بولۇپمۇ سىنىپىي كۆرەش توغرىسىدىكى كۆز قاراشنىڭ ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن بولمىغانلىقى ئۈچۈن، كۆپ شېئىرلارنىڭ مەزمۇنى قورۇق بولۇپ، شېئىرنىڭ چىنلىقى، تەسىرچانلىقى ئاجىزلاپ كەتتى. ھەيۋەتلىك «ئۇلۇغۋار سۆز - جۈملىلەر» كۆپۈيۈپ كەتتى. تېما، ئۇسلۇب، شەكىللەرنىڭ خىلمۇ - خىللىقىغا ھەم كۆپ تەسىر يەتتى. بۇ ئەھۋاللار تەرەققى قىلىپ ئاخىرى تۇرمۇشنى بۇرمىلاش، ھېسسىياتنى توقۇپ چىقىرىشقا بېرىپ يەتتى.

يېڭىچا قىلغاندا يېڭى دەۋردىكى پوتېزىيىنىڭ 17 يىلدىكى مۇھىم نەتىجىلىرى تۆۋەندىكى تەرەپلەردە ئىپادىلىنىدۇ.

«1» «4 - ماي» دىن كېيىن شەكىللەنگەن رېئالىستىك ئەنئەنە داۋاملاشتۇرۇلدى. شائىر دىمەك - جەڭچى دىمەكتۇر. مانا بۇ يېڭى دەۋردىكى شائىرلىرىمىزنىڭ ئورتاق خۇسۇسىيىتى.

ئۇلار زۆرۈر تېپىلغاندا ئۆزلىرىنىڭ ھاياتى بىلەن رېئاللىستىك ئەنئەنىنى قوغدىدى. شېئىرلارنى خەلق بىلەن دەۋر بىلەن زىچ بىرلەشتۈردى.

‹ 2 › شائىرلار يېڭى تۈرمۇشنى قانداق ئەكس ئەتتۈرۈش كېرەك؟ شېئىرلارنىڭ بەدىئىيلىكىنى قانداق ئۆستۈرۈش لازىم؟ دېگەندەك مەسىلىلەردە كۆپ ئىزدىنىپ خۇشاللىنارلىق نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈردى. مەسىلەن: پېشقەدەم شائىر گورو ئازاتلىقتىن كېيىن يازغان «تۆگە» ناملىق شېئىرىدا تۈرمۇشنى شېئىرىي ئوبراز، شېئىرىي پىكىرلەر ئارقىلىق ئەكس ئەتتۈرگەن بولۇپ، تۆگىنىڭ «مەن» دە پەيدا قىلغان ئالاھىدىلىكى تەسىرى ئارقىلىق دەۋر قىياپىتىنى، مىللەت خاراكتېرىنى يورۇتۇپ بەرگەن. شۇنىڭدەك ئۆزىنىڭ شېئىرىي ئۇسلۇبىنىمۇ تولۇق نامايەن قىلغان. گۇگلىيونىڭ «شىمالدا» ناملىق بىر يۈرۈش شېئىرلىرىدا چەكسىز چوڭقۇر مەزمۇن ۋە چوڭقۇر پەلسەپىۋى پىكىرلەر چەكلىك بەدىئىي ئوبرازلار ئارقىلىق ئىپادە قىلىنغان.

زاك كېجىيا ئۆزىنىڭ «بەزىلەر» دىگەن شېئىرىدا سېلىشتۇرما ئۇسۇلى ئارقىلىق تۈرمۇشنى يۈكسەك دەرىجىدە تېپىكلاشتۇرگەن. ۋېيياڭنىڭ «ماڭا بېرىڭلار» شېئىرى قىسقا ۋاقىت ئىچىدە شەكىللەنگەن ئوبراز ئارقىلىق كىتابخانىنىڭ ھېسسىياتىنى ۋە تەسەۋۋۇرىنى قوزغاپ جەڭچىلىرىمىزنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك ۋە ئىنتېرناتسىئونالىزملىق روھىنى ئۇددىي شۇنداقلا ناھايىتى مەركەزلىك شېئىرىي مۇھىت ئىچىگە قويۇپ تۇرۇپ گەۋدىلەندۈرۈپ بەرگەن. شائىر تېيەن جيەن ئۆزىنىڭ «لى فىڭ

ناخشىسى» شېئىرىدا شىددەتلىك يامغۇر، گۈلدۈرماما ۋە چېقىن
لۇاتقان چاقماقنى كىچىك بالىنىڭ يىغىسى شۇنىڭدەك جەڭ
چىنىڭ قەلب ساداسى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ ئاجايىپ بىر شېئىرىي مۇھىت ھاسىل قىلغان ۋە مۇشۇنداق جىددىي، كەسكىن توقۇنۇشلار ئارقىلىق بىر جەڭچىنىڭ يۈكسەك ئوبرازىنى گەۋدىلەندۈرگەن ۋە كىتابخانلارنىڭ تەسەۋۋۇر قىلىشىغا كەڭ ئورۇن قالدۇرغان.

«3» شېئىرلاردا تۇرمۇش رەڭدارلىقى ئەكس ئەتتۈرۈلىدى. شېئىرلارنىڭ تېما دائىرىسى كېڭەيدى. شائىرلار پارتىيەنىڭ سوتسىئالىستىك ئىنقىلاب ۋە قۇررۇلۇشتىكى رەھبەرلىك رولىنى مەدھىيىلىدى. ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇپ، چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش كۈرىشىنى ئەكس ئەتتۈردى. سانائەت ۋە يېزا ئىگىلىك سەپلىرىدىكى يېڭى نەتىجىلەر ۋە ئۆزگۈرۈشلەرنى ئىپادىلىدى. قىسمىلارنىڭ تۇرمۇشىنى، ئاز سانلىق مىللەت خەلقلىرىنىڭ تۇرمۇشى ۋە شۇ رايونلارنىڭ يېڭى قىياپەتلىرىنى ئەكس ئەتتۈردى.

شەكىل جەھەتتە مۇھەببەت لىرىكىلىرى، سىياسىي لىرىكىلار، پىزاژلىرىكىلىرى، بالىلار شېئىرلىرى ھەجۋىي شېئىرلار، نەسرى شېئىرلار، مەسىلەر قاتارلىق ھەر خىل شېئىر شەكىللىرىدە يېڭى - يېڭى ئەسەرلەر ئىجات قىلىندى. بۇ باستۇچتا بولۇپمۇ ئىپىك شېئىرلارنىڭ نەتىجىسى گەۋدىلىك بولدى. بۇ خىل شېئىرلار ئۆزلىرىنىڭ ئەكس ئەتتۈرگەن تۇرمۇش دائىرىسىنىڭ كەڭلىكى، مەزمۇننىڭ چوڭقۇرلىقى، ئىپادىلەش ئۇسۇللىرىنىڭ خىلمۇ - خىللىقى قاتارلىق جەھەتلەر-

ده ئىلگىرىكى باسقۇچلاردىكى تىپىك شېئىرلارنىڭ سەۋىيىسىدىن ئېشىپ كەتتى.

‹ 4 › شائىرلار قوشۇنى زورايدى. گومورو، ئەيچىك، خې چىفاڭ، زاڭ كېجيا، تيەن جيەن، فىن جى، يەن جىڭ لى جى، جاڭ جىمىن قاتارلىق دېموكراتىك ئىنقىلاب دەۋرىدىلا مەشھۇر بولغان شائىرلار يېڭى دەۋردە ئىجادىيەتكە يېڭىچە ئىلھام بىلەن بېرىلىپ نۇرغۇنلىغان مۇنەۋۋەر ئەسەرلەرنى ئىجاد قىلدى. خې جىڭجۇ، گوشياۋچۈەن، ۋىن جيې قاتارلىقلار ئازادلىقنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە ئوتتۇرا ياشلىق شائىرلاردىن ھېسابلىناتتى، ئۇلار 17 يىلدا شېئىرىيەت ئاسمىنىدىكى نۇرلۇق چولپانلارغا ئايلاندى. ۋېي ياڭ، گۇڭ لىيۇ، لى يىڭ قاتارلىق ياش شائىرلار تەدرىجى پىشىپ يېتىلىپ سەپكە قېتىلدى. نەتىجىدە يېڭى جۇڭگونىڭ پېشقەدەم، ئوتتۇرا ياش ۋە ياشلاردىن تەشكىللەنگەن شائىرلار قوشۇنى شەكىللەندى. بىزنىڭ پارتىيە ۋە دۆلەت رەھبەرلىرىمىزدىن ماۋ زېدۇڭ، دۇڭ بىۋۇ، يې جيەنيىڭ، جۇدې، چىن يى قاتارلىق يولداشلارمۇ بۇ 17 يىلدا خەلق ئالقىشلايدىغان ياخشى شېئىرلارنى يېزىپ، پۈتۈنىيىنىڭ گۈللىنىشىگە ئۆز ھەسسىلىرىنى قوشتى.

2 . «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدىكى پوئېزىيە

يېڭى دەۋر ئەدەبىيات تارىخىدىكى 1966 - يىلدىن 1976 - يىلغىچە بولغان كۆلپەتلىك ئون يىل پوئېزىيەمىزنىڭ تەرەققىياتىدىكى 2 - باسقۇچ بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بۇ مەزگىل

ده شېئىرىيەت سەھنىسى ئىن بېياۋ «تۆت كىشىلىك گۈرۇھ» نىڭ تۆمۈر تاپىنى ئاستىدا قالدى. شائىرلار قوشۇنى خانە-ۋەيران قىلىندى. ئەسەرلەر دەپسەندە قىلىندى. دۆلەت ۋە خەلقتە بالايى ئاپەت ئېلىپ كەلگەن بۇ قارانىيەتچىلەر خەلقىنىڭ ساداسىنى بوغۇپ تاشلىماق بولدى. بىراق 1976-يىلى مارت ۋە ئاپرىل ئايلىرىدا مەيدانغا كەلگەن «تىيەنئەن-مىن شېئىرلىرى» خەلقنىڭ ھېسسىياتىنى تولۇق ئىپادىلەپ شېئىرىيەت تارىخىدا يېڭى بىر سەھىپە ئاچتى. كەڭ خەلق ئاممىسى گەرچە شائىر بولمىسىمۇ، ئەمما ئۆزلىرىنىڭ يۈرىكى بىلەن، قېنى بىلەن، كۆچلۈك مۇھەببەت-نەپرىتى بىلەن ئەدە-بىياتنىڭ مەڭگۈ ئۆچمەس ئاۋازىنى جاراڭلاتتى.

1976-يىلى قەۋرە سۈپۈرۈش بايرىمىنىڭ ئالدى ۋە كەي-ىنده پايتەختتىكى كەڭ خەلق ئاممىسى جۇئىنلەي زۇڭلىنىڭ خاتىرە-لەش، شۇنداقلا «4 كىشىلىك گۈرۇھ» بىلەن كۈرەش قىلىش ئۈچۈن، ئۆزلۈكىدىن تىيەنئەنمىن مەيدانىغا كېلىشتى. پارتىيە، دۆلەت ۋە مىللەتنىڭ تەقدىرى ئېغىر خەۋپ ئاستىدا قېلىۋاتقان مۇشۇ ھالقىلىق پەيتتە ئۇلار گۈلچەمبىرەك ۋە شېئىرنى قورال قىلىپ، جۇڭگو ئىنقىلابىي تارىخىنىڭ شۇنداقلا شېئىرىيەت تارىخىنىڭ سەھىپىسىدىن يېپ-يېڭى بىر بەت ئاچتى. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ شېئىرلىرىنى قەھرىمانلار خاتىرە مۇنارىسىنىڭ مەر-مەر قاشا-لىرىغا چاپلىدى. مەيداندىكى چىراق تۆۋرۈكلىرىگە چاپلىدى. قارىغاي شاخلىرىغا ئېسىپ قويدى. گۈلچەمبىرەكلەرنىڭ لېنتىلىرىغا يېزىپ قويدى. ماتەم قايغۇسىدىن ئېزىلگەن شۇنىڭ بىلەن بىرگە چەكسىز غەزەپكە كەلگەن ئامما ئارىسىدا دېڭ-

لاماتسیه قىلىپ ئوقۇدى. بۇ شېئىرلار خەلقنىڭ ياش بالەن تولغان مەرىسىمسى ۋە غەزەبلىك شىكايەتنامسى ئىدى. شۇ-نىڭ بالەن بىرگە ئېغىر بېسىمنى يېرىپ تاشلاپ، بىراقلا پارت-لاپ چىققان چۇقان ساداسى ئىدى. تىيەنئەنمىن شېئىرلىرىنىڭ كۆپىنچە ئاپتورلىرى كەسىپي شائىرلاردىن ئەمەس. ئۇلار شېئىرنى قانداق يېزىش ئۇستىدىمۇ كۆپ باش قاتۇرۇپ ئولتۇرۇشمىغان. ئۇلاردا ئۆزلىرىنىڭ ماتەم قايغۇسىنى ئىپادىلەش، كۆچلۈك ۋە ھەق-قىي ھېسسىياتىنى ئىزھار قىلىش ھەم بۇ شېئىرلارنى كۆرەش-تىكى «بومبا ۋە بايراق» قىلمىشتىن باشقا مۇددىئا يوق ئىدى.

«تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» بۇ «5 - ئاپرىل» ھەرىكىتىنى باستۇرغاندا، بۇ شېئىرلارنىڭ ئاپتورلىرىغا زىيانكەشلىك قىلدى. ئۇلارنى تۇرمىگە تاشلىدى ۋە تۇتۇش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈ-شۈردى. لېكىن خەلق ئاممىسى كىلىۋاتقان خەۋپ - خەتەرگە پىسەنت قىلماي، بۇ شېئىرلارنى كۆچۈرۈۋالدى، توپلىدى، تار-قاتتى ۋە ساقلىدى.

1979 - يىلىنىڭ بېشىدا بېيجىڭ چەت تىل 2 - ئىنىس-تىتۇتى خەنزۇ تىلى كافېدراسىدىكى 16 نەپەر يولداش ئۆز-لىرى توپلىغان ۋە ساقلاپ كەلگەن «تىيەنئەنمىن شېئىرلىرى» نى توپلام قىلىپ ئىشلىدى.

بۇ شېئىرلارنىڭ مەزمۇنى شۇنداقلا مەركىزي ئىدىيىسى جۈزۈئالىنى ئەسلەش، «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» نى ئەيىپلەش بولۇپ، بۇنى لۇشۈن ئەپەندىنىڭ:

«ئەجدادلارغا مۇھەببەتتىن ياسالغان تۇغ،
زالىملارغا نەپرەتتىن ئېتىلغان ئوق»

دېگەن ئىككى مىسرا شېئىرى بىلەن يېغىنچاقلاش مۇمكىن.

«تىيەنئەنمەن شېئىرلىرى» دا جوئېنلەي زۇڭلىنىڭ يۈك سەك پەزىلىتى، شانلىق ھاياتى، ياراتقان تۆھپىلىرى قىزغىن مەدھىيىلەنگەن. شۇنىڭ بىلەن بىرگە خەلقنىڭ ئۇنىڭدىن ئايرىلغانلىق بىلەن پەيدا بولغان ئېغىر قايغۇسى ئىپادىلەنگەن. بۇ شېئىرلاردا خەلقنىڭ قەلبىنى ئۆرتەۋاتقان جۇدالىق زارى:

ئۆزۈمارا سۆزلەشكە كەلمەيدۇ بۇ تىل،
چىقمىدۇ سۆز ئورنىغا ياش تۆكۈلۈپ.
قولىمنا مەن زادى چۈمپۈتمىدىم،
بىلگىنىمدە چۈشتى يۈرىكىم ئۆزۈلۈپ.

دەپ ئىزھار قىلىنغان. ئەينى ۋاقىتتا جۇزۇڭلىنى سېغىنىشنىڭ ئۆزى «تۆت كىشلىك گۇرۇھ» نى ئەيىپلەش ئىدى. ئەڭ سەممى ئەسلىمىنىڭ ئۆزى ئەڭ قەتئىي كۆرەش ئىكەنلىكى ئېنىق. تۆۋەندىكى بىر كوبلىت شېئىردىن بىز خەلقنىڭ غەزەپلىك چۇقىنىنى ئوچۇق ئاڭلىيالايمىز.

بىز پىغان - ھەسرەتتە، شەيتان نەغمىدە،
يىغلىساق بىز بۇندا، بۆرە بەزمىدە.
ئەسلىدۇق باتۇرنى كۆزدىن ياش تۆكۈپ،
دىل غەزەپتە، قول قېلىچنىڭ دەستىدە.

قىسقىغىنە بىر كۇپلىت شېئىردىكى 20 دانە سۆز خەلقنىڭ غەزەپ - نەپرىتىنى، ئىرادە - قەسىمىنى ئاجايىپ تولۇق ئىپادىلەپ بەرگەن. شۇڭا بۇ شېئىردىن «تۆت كىشلىك گۇرۇھ»ۋە ئۇنىڭ قولچۇماقلىرىنىڭ ئۆلگۈدەك چۆچۈپ كەتكەنلىكى

ئەجەپلىنەرلىك ئەمەس.

بەددىئىلىكتىن سۆز ئاچىدىغان بولساق «تىمىيەنئىەنمەن شېئىرلىرى» نىڭ ئىچىدىكى كۆپ سانديكىلىرى قالتىس ياخشى شېئىرلار ھېسابلىنىدۇ. ئۇلار ئاددىي، ئۆتكۈر، ھېسسىياتقا باي شۇنىڭدەك مەزمۇنى چوڭقۇر. ئۇلاردىكى ئوخشىتىشلار جانلىق، شېئىرلارنىڭ تىلى تاۋلانغان. مەسىلەن:

خەلقىمنىڭ زۇڭلىسى سۆيەر خەلقىمنى،
قەدىردان زۇڭلىنى سۆيەر خەلقىمىز.
جاپايۇ-راھەتنى تەڭ كۆرۈپ كەلدۇق،
قەلبىمگە زۇڭلىنىڭ تۇتاش قەلبىمىز.

يۇقىرىقى شېئىر ئاغزاكى تىل بىلەن تۇزۇلگەن بولۇپ، ئۇنىڭدا دەبدەبىلىك سۆزلەر يوق. ئاددىي تىل ئارقىلىق چوڭقۇر بىر ھەقىقەت شەرھىلەنگەن. بىز يەنە «زۇڭلىدىن يولىيورۇق سوراش» دېگەن شېئىرنى كۆرۈپ باقايلى:

خۇاڭپۇجيانىڭ ① كۆۋرۈكى②
چىرىپ لىڭشىپ③ تۇرۇۋاتىدۇ،
كېتەي دېدى ئۆرۈلۈپ،
بېرىڭ بىزگە يولىيورۇق،
بۇزامدىمىز بىز ئۇنى،
يە تاشلامدۇق كۆيدۈرۈپ؟

بۇنىڭدەك ئاھانىداش سۆزلەر ئىشلىتىلىدىغان شېئىرىي

---

①②③ خەنزۇچىدا «江» دەريا، «桥» كۆۋرۈك «摇» لىڭشىش مەنىسىدە بولۇپ. بۇ يەردە جىياڭ چىڭ، جاڭ چۇنچىياۋ، ياۋۇنيۈەنلەر كۆزدە تۇتۇلغان

شەكىل قەدىمىي ۋە ھازىرقى ناخشا-قوشاقلارنىڭ ئىچىدە كۆپ ئۇچرايدۇ. بۇ شېئىر چوڭقۇر مەنىلىك ۋە يۇمۇرلۇق بولۇپ ئۇنىڭدا جەڭگىۋارلىق ئۇرغۇپ تۇرىدۇ.

«تىيەنئەنمەن شېئىرلىرى» خەلقنىڭ بولغاشقا ئۇنىڭدا خەلق ناخشا-قوشاقلىرىنىڭ پۈرىقى بولۇشى ۋە ئۇنىڭ خەلق ئاممىسى ياقتۇرىدىغان شەكىللەردە ھەم ئۇسلۇبتا يېزىلىشى تەبىئىي.

ئۇنىڭ ئىچىدە نۇرغۇن شېئىرلارنى قولغا ئېلىپلا دېكلاماتسىيە قىلغىلى بولىدۇ. ئەستە ئوبدان قالىدۇ. شۇڭا خەلق ئارىسىدا ناھايىتى تېز تارقىلالايدۇ. «تىيەنئەنمەن شېئىرلىرى» نىڭ ئارىسىدا تۆت بوغۇم، بەش بوغۇملۇق قوشاق شەكلىمۇ، چاچما شەكىلدىكى ئەركىن شېئىرلارمۇ، بالىلار شېئىرلىرىمۇ، نەسرىي شېئىر، مەسەللەرمۇ، ساتىرالارمۇ بار. ئومۇمەن خەلق چۈشىنىدىغان، ئوڭاي قوبۇل قىلىدىغان، ياقتۇرىدىغان شەكىللەرنىڭ ھەممىسى تېپىلىدۇ. ئۇسلۇبى ياقتىن ئېيتقاندا، بەزىلىرى قايغۇلۇق، بەزىلىرى جاراڭلىق، بەزىلىرى ھېسسىياتلىق بەزىلىرى ئوچۇق ۋە روشەن، يەنە بەزىلىرى چوڭقۇر، بەزىلىرى ھەجۋى. مانا بۇلار «تىيەنئەنمەن شېئىرلىرى» نىڭ بەدئىي ياقتىكى ئالاھىدىلىكلىرى بولۇپ سانىلىدۇ.

تارىخ ھەقىقانىدۇر، شۇنداقلا كومىدىيىلىكتۇر. «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» ئۆزلىرىنىڭ قارا نىيىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئەدەبىياتنى قورال قىلىۋىدى، خەلق ئوخشاشلا يەنە شۇ ئەدەبىياتنىڭ قۇدرەتلىك بازغىنى بولغان تىيەنئەنمەن شېئىرلىرى بىلەن ئۇلارنىڭ ئەجەل سىگنالىنى چالدى.

«تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» بىت ـ چىت قىلىنغاندىن كېيىن، شېئىرىيەت سەھنىسى جانلاندى. يېڭى دەۋردىكى شېئىر ئىجادىيىتى ئۆز تەرەققىياتىنىڭ مۇھىم بىر باسقۇچىنى باشلىدى. بۇ باسقۇچ باشلانغىلى ئۇزۇن بولمىغان بولسىمۇ، ئەمما ئىجادىيەتتىكى نەتىجىلەر كۆرۈنەرلىك بولدى. بۇ نەتىجىلەرنى تۆۋەندىكى بىرقانچە نۇقتىلاردىن ئېنىق كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ.

(1) ئون يىلغا يېقىن ۋاقىتتىن بېرى قولىغا قەلەم ئالمىغان شائىرلار يېزىشنى قايتا باشلىۋەتتى. بەزى مەسىلەرگە قارىتا تونۇش يېڭىلانغانلىقى ئۈچۈن، ئون يىللىق قالايمىقانچىلىقتا چەتكە قېقىلغان شائىرلار پۈت ـ قوللىرىدىكى كىشەنلەردىن خالى بولۇپلا قالماي، 50 ـ يىللاردا ھەر خىل سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئىجادىيەت سېپىدىن چەتنىتىلگەن شائىرلارمۇ شېئىرىيەت سەھنىسىگە قايتىپ كەلدى. ئۇلار ئاتالمىش «خۇفىك ئەكسىلئىنقىلابىي گۇرۇھى» غا چېتىلغانلىقى ئۈچۈن خاتا بىر تەرەپ قىلىنغان خۇفىك، لۇيۈەن، نيۈخەن قاتارلىقلار، شۇنىڭدەك ئوڭچىلارغا قارشى ھەرىكەتنىك كېڭەيتىلىۋېتىشى بىلەن ئوڭچى قىلىپ قويۇلغان ئەي چىك، گۇئىليۇ، لىيۇشاخې، شاۋيەنشياك، بەي خۇا، جۇلياڭپې قاتارلىقلار، ئىدىيە ۋە ئىجادىيەتتىكى بەزى مەسىلەر تۈپەيلىدىن بىر مەزگىل چەتكە چىقىرىلغان سەي چىچياۋ، شىن مياۋ قاتارلىقلار بولۇپ، زور بىر تۈركۈم شائىرلار شائىرلار قوشۇنىغا قايتىپ كەلدى. ئالاھىدە تىلغا ئېلىشقا ئەرزىيدىغىنى شۇكى بۇ چاغدا يەنە بىر تۈركۈم

يېڭى شائىرلار مەيدانغا چىقتى. تۇرمۇش ئاساسى مۇستەھكەم، مەسىلىلەرنى كۆزىتىشى چوڭقۇر، تونۇشى يېڭى بولغان بۇ شائىرلار ئىپادىلەش ئۇسۇللىرىنى يېڭىلاشقا تىرىشتى ۋە جەمئىيەتتە كۆچلۈك تەسىر قوزغايدىغان شېئىرلارنى يېزىپ ئۆزلىرىنىڭ ئۇسلۇبلىرىنىڭ يېڭىلىقى بىلەن بەدىئىي تالانتلىرىنى نامايەن قىلدى. لى شۇيەن، جاڭ شۆمىڭ، ياڭ مىن، لىنزى، شۇ تىڭ، بىيداۋ، لى فامو قاتارلىقلار بۇ بىر تۈركۈم يېڭى شائىرلارنىڭ ۋەكىللىرىدۇر.

شائىرلىرىمىز مۇشۇ بىرقانچە يىلنىڭ ئىچىدە ئاز بولمىغان مۇنەۋۋەر شېئىرىي ئەسەرلەرنى ئىجاد قىلدى. «يانمۇار قايغۇسى» (لى يىڭ)، «جۇزۇڭلى، سىز قەيەردە؟» (كې يەن) شېئىرلىرى خەلقنىڭ جۇزۇڭلىغا بولغان كۈچلۈك مۇھەببىتىنى، سېغىنىش ھېسسىياتىنى ئىپادىلەيدۇ. «نۇر قەسىدىسى»، «دولقۇنلار ئەۋجىدە» (ئەي چىڭ) تارىخىتكى ۋە رېئاللىقتىكى ئادالەت ۋە رەزىللىكنىڭ، يورۇقلۇق ۋە زۇلمەتنىڭ گۈزەللىك ۋە پەسكەشلىكنىڭ كۆرەشلىرىنى ئىنسانىيەت تەرەققىياتىدىن ئىبارەت كەڭ كۆرۈنۈش ئاستىدا يېغىنچاقلاپ بېرىدۇ. «زامانىۋىلىك ۋە بىز» (جاڭ شۆمىڭ)، «رازى ئەمەس» (لو گىڭيەن) شېئىرلىرى «تۆتىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش» يولىدىكى توسقۇنلۇقلارنى كۆرسىتىپ، نادانلىقنى، كونسلىقنى ياقلاش ئىللەتلىرىنى كۈچلۈك قامچىلايدۇ، ئىلاھات ساداسىنى جارانلىتىپ پەن ۋە دېموكراتىيىگە بولغان تەشنالىقنى ئىيادىلەيدۇ. جاڭ جىشىن ۋەقەسىدە بارلىق شائىرلار شېئىرلار يازدى. ئۇلارنىڭ ئاۋىسىدا «ئەي، ئورمان» (گۇ ئۇلىيۇ) «بىر گىيا ئېيتماقتا ناخشا» (لىي شۇيەن) شېئىرلىرى

نىڭ تەسىرى چوڭ بولدى. بۇ مەزگىلدە يېزىلغان «يۇلتۇز» (گۇڭلىيۇ)، «قۇياش» (لیو شاخې) «ۋەتەنىم، ئېخ سۈيۈملۈك ۋەتەنىم» (شۇ تىڭ)، «جاۋاب» (بىيداۋ) «بىز بىرلىكتە پەرۋاز قىلايلى» (جياڭ خې)، «ئۇنىڭغا بەر» (لىنزى) «مەن بىر ياش» (ياڭ مىن)، «نامسىز دەريا» (لىن شى) شېئىرلىرى مۇنەۋۋەر ئەسەرلەردىن ھېسابلىنىدۇ.

(2) بۇ مەزگىلدە شېئىرلارنىڭ تېمىسى، مەركىزىي ئىدىيىسى، ئوبرازى قاتارلىقلاردا خېلى چوڭ ئۆزگىرىشلەر بولدى. بولۇپمۇ شېئىرلارنىڭ ئىدىيىۋى كۆچى ھەسسىلەپ ئاشتى.

ئازادلىقتىن كېيىنكى 17 يىل ئەگىرى-توقاي، ئىگىز-پەسلىكلەرگە تولغان يوللار بولسىمۇ، لېكىن ھەقىقەت جاراڭلىق ناخشىلارنى ياڭرىتىشقا تېگىشلىك يوللار ئىدى. شۇڭا بىزنىڭ شائىرلىرىمىز خەلق يارىتىۋاتقان تارىخنى ۋە تارىخ يارىتىۋاتقان خەلقنى مەدھىيىلىگەن ئىدى. ۋەتەنگە، پارتىيىگە بولغان چىن مۇھەببىتىنى ئىزھار قىلغان ئىدى. دەۋرىنىڭ ئەڭ جاراڭلىق كۈيىنى ياڭراتقان بۇ شېئىرلار تا ھازىرغىچە ئۆزىنىڭ ھاياتىي كۈچىنى يۇقاتقىنى يوق. لېكىن بىز شېئىر ئىجادىيىتىدە بىر خاھىش سۈپىتىدە ساقلىنىپ كەلگەن قەسىدىچىلىكنى ماكرو جەھەتتىن كۆزىتىدىغان بولساق، ئۇنىڭ بەزىبىر نۇقسانلىرىنى ئاشكارا كۆرۈپ ئالالايمىز. شائىر گو-شياۋ چۈەن: «بىزنىڭ شېئىرلىرىمىز ئەگەر تۇرمۇشتىكى زىددىيەت توقۇنۇشلىرىنى ئەكس ئەتتۈرمىسە، ھەممىسلا ئۇلۇغ، ئۇلۇغ، دەپ توۋلالىۋەرسە، بۇ پەقەت چاكىنا ۋە يۈزەكى مەدھىيىلەش بو-

لۇپ قالىدۇ، خالاس» ① دېگەن ئىدى. دەرۋەقە ئەينى يىل-لاردا بەزى شېئىرلار تۇرمۇش رېئاللىقىدىن چەتنىگەن ئىدى. ئۇلار ھەممىلا شەيئى ۋە ھادىسىگە ئەگ گۈزەل ۋە ئەگ مۇ-كەممەل، دېگەن ماركىنى چاپلاپ شېئىر ئىجادىيىتىدە «يۇزە»، «چاكىنا» بولغان، قۇرۇق شۇئار توۋلايدىغان ئەھۋالنى كەلتۈ-رۈپ چىقارغانىدى. نەتىجىدە ئىجادىيەت يولى تارىيىپ، شېئىرلار خەلقنىڭ ئېستېتىك تەلەپلىرىنى قاندۇرالمىدى. ئۇن يىللىق مالىمانچىلىقتا بولسا «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» مانا مۇ-شۇنداق سۈنئىي قەسىدىچىلىكتىن پايدىلىنىپ، ئۆز جىنايەتلىرى-نى نىقاپلىغان ۋە پەردازلىغان ئىدى.

«تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» يوقىتىلغاندىن كېيىن شائىرلىرىمىز ئۇخشاشلا مەدھىيە ناخشىلىرىنى ياڭراتتى. لېكىن يېڭى باس-قۇچتىكى بۇ خىل مەدھىيە شېئىرلىرى ئىلگىرىكى سۈنئىي «قە-سىدە» لەردىن تۈپتىن پەرقلىنىدۇ. چۈنكى بۇ چاغدا شائىرلىرى-مىز مىسلى كۆرۈلمىگەن ئۇن يىللىق ئاپەتنىڭ كەلتۈرگەن بالايى قازالىرى ئالدىدا كۆزنى چوڭ ئېچىپ قارىغان ئىدى، ئۇلار ئارقىغا بۇرۇلۇپ، بېسىپ ئۆتكەن يولنى قايتىدىن كۆ-زىتىپ، ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدەش روھى بىلەن مەسـ-ئىلىرگە قايتا باھا بەرگەن، ئۇلارنى قايتا تونىغان ۋە باش-قىدىن ئەكس ئەتتۈرگەنىدى. شۇڭا شېئىرلارنىڭ ئىدىيىۋى كۈچىمۇ ھەسسىلەپ ئاشتى. مەزمۇنى چوڭقۇرلىدى. شېئىرلارنىڭ خەلقتىن ئايرىلىپ قالىدىغان، ئەمەلىيەتتىن چەتنەيدىغان ئەھ-

① «قايناق تۇرمۇش ۋە شېئىر» ناملىق ماقالىدىن ئېلىندى. «ئەدەبىيات-سەنئەت گېزىتى» 1956 - يىل 3 - سانىدىن.

ۋاللىرىغا خاتىمە بېرىلدى.

شائىر ئەي چىك مۇنداق دەپ يازىدۇ:

بىز تالاي دۇچ كەلدۇق قايمۇقتۇرۇشقا،
ئېرىشتۇق دۆتلۈكتىن ئەقىل ۋە ھۇشقا.
ھەربىرىتتە بولىدۇ يەنە زىددىيەت،
ئايلىنىش بولىدۇ يول - سوقماقلاردا.
خائىنلىق بولىدۇ ئىنقىلابلاردا،
تۇسقۇنسىز ھەربىرىتلەر بولمايدۇ پەقەت.
(ئەي چىك: «نۇر قەسىدىسى» دىن)

ئەي چىكنىك يازغىنى، ئەمەلىيەتتە ئويغىنىش شېئىرىدۇر. يېڭى باسقۇچتىكى شېئىرلارنىڭ ئويغىنىشنى ئىپادىلىگەنلىكى، پەردازلاش ۋە بۇرمىلاش، ئارىلاشقان، شەخسىگە چوقۇنۇش بەلەن خاراكتېرلىنىدىغان ئىجادىيەت خاھىشىنىڭ ئايالقاشقانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ. بۇ خىل ئويغىنىش ۋە چوڭقۇر تەپەككۇر، ئىلمىيلىككە زىت ھالدىكى مەدھىيەلەش ۋە ئىلاھىلاشتۇرۇشلارنى تۈگىتىپ، تارىخىي ماتېرىيالىزمنىڭ شېئىرىي مەزمۇنىدىكى نوپۇزىنى قايتىدىن تىكلىدى. يېقىنقى يىللاردىن بېرى ئىجاد قىلىنغان شېئىرلار بېسىپ ئۆتكەن مۇساپىنى خۇلاسىلاپ، تارىخنىڭ ئەگرى - توقايلىقلىرى ۋە ئۇنىڭ كىشىلەر قەلبىگە سىلىپ ئۆتكەن ئىزناسى ئۇستىدە تەپەككۇر قىلدى. بۇ شېئىرلار كىشىنى پىكىر قىلىشقا ئۈندەيدۇ، كىشىنى غەزەپلەندۈرىدۇ ۋە ئۇمىدلەندۈرىدۇ. كۈچ - قۇۋەت بېغىشلايدۇ.

يېقىنقى يىللاردىن بېرى، شائىرلىرىمىز تارىخىي مۇسا -

پىغا يۇزلىنىپ كۆزەتكەچكە ۋە چوڭقۇر پىكىر يۈرگۈزگەچكە، نۇرغۇن ياخشى شېئىرلارنى يېزىپ چىقتى. بۇ شېئىرلاردا ئا - دەتتىكى «بىر تال گىيا»، «زېمىننىڭ قىزى» غا ھېسسىداشلىق قىلدى ۋە ئۆزىنىڭ ھۆرمىتىنى ئىپادىلىدى. (لى شۇيەن: «بىر تال گىيا ئېيتماقتا ناخشا» شېئىرى)، تارىخىي ساۋاقلار ۋە مەنئۇيي جاراھەتلەرنى ئۇنتۇپ قالماسلىققا دەۋەت قىلدى (جاڭ جيىننىڭ: «20 - ئەسىرنىڭ ‹ئۇلۇك جانلىرى›» شېئىرى)، ئادەمنىڭ تەقدىرى ۋە قىممىتىگە باھا بەردى (لى شى «نام - سىز دەريا» شېئىرى)، تۇنۇگۈنكى ئازاب ۋە بۈگۈنكى شاتلىق - نى كۆزىتىپ، يېزىلارنىڭ ئون يىللىق سەرگۈزەشتىلىرىنى تەھلىل قىلدى (جۇ يومىڭنىڭ «شى موۋەنگە قايتا بېرىش»)، شېئىرى تارىخ - نىڭ ئەسلىمىلىرى ئۈستىدە تۇغۇلغان ئۇممىد ۋە ھەقىقەتكە بولغان تەشنالىقنى ئىپادىلىدى (جيا گۇخې: «خاتىرە مۇنارى» شېئىرى)، سوتسىيالىستىك دېموكراتىيە ۋە ئىلھاتنىڭ يۈكسەكلىكىدە تۇرۇپ «ماسلىشالماسلىق ئارىسىدىكى ماسلىشىش» نى بەدىئىي ياقتىن يەكۈنلەپ بەردى (لىيۇزۇسى «ئىگىز كۆتۈرۈلگەن ۋە كۆتۈرۈلمىگەن بىلەكلەر توغرۇلۇق ناخشا ئېيتىمەن» شېئىرى). شائىر ۋېي ياڭ ئۆزىنىڭ «مۇبادا قايتىددىن ياشىغان بولسام» شېئىرىدا سىنىپىي كۆرەشنى ئاددىلاشتۇرۇۋېتىش ۋە كەڭەيتىۋېتىش خاتالىقى ئۈستىدە پىكىر يۈرگۈزۈپ، شېئىردا تەسۋىرلەنگەن «بىر پېشقەدەمنىڭ» ئۆمىدسىزلەنگەنلىكى، ئويلانغانلىقى، ئويغاند - غانلىقىنى، ئۇنىڭ قەلب چوڭقۇرلۇقىدا كىشىلەرگە، يولداشلار - غا ۋە ئىنقىلابقا بولغان ھېسسىيات ئۇچقۇنلىرىنىڭ يەنە قاي - تىدىن تۇتۇشۇپ، گۈلخانغا ئايلانغانلىقىنى يازدى.

يېڭى باسقۇچتىكى شېئىرلاردا يەنە «مەدھىيىلەش» بىلەن «پاش قىلىش» نىڭ مۇناسىۋىتى ئوبدان بىر تەرەپ قىلىنمىشى. يورۇقلۇق مەدھىيىلىنىشى، قاراڭغۇلۇق پاش قىلىنىشى كېرەك. يولداش ماۋزېدۇڭ ئۆزىنىڭ «يەنئەن ئەدەبىيات-سەنئەت سۆھبىتى يىغىندا سۆزلەنگەن نۇتۇق» ناملىق ماقالىسىدا بۇ مەسىلىنى ناھايىتى ئوبدان شەرھلەپ بەرگەن ئىدى: لېكىن بۇ ئەدەبىيات-سەنئەت ئىدىيىسى كېيىنكى چاغلاردا ئېغىر ھالدا بۇرمىلانغان بولۇپ، يورۇقلۇقنى مەدھىيىلەش (مەيلى ساغلام نەرسىلەرنى مەدھىيىلەش ياكى ساختا نەرسىلەرنى مەدھىيىلەش بولسۇن) توغرا نىيەتتىن بولىدۇ، قاراڭغۇلۇقنى پاش قىلىش (مەيلى نىيەت خالىس بولسۇن ياكى نىيەت يامان بولسۇن) بەربىر يامان غەرەزدىن بولىدۇ، دەپ قارالغانىدى؛ يېڭى باسقۇچتا گەرچە تۇرمۇشنى پەردازلاپ كۆرسىتىدىغان بەزى شېئىرلار يېزىلغان بولسىمۇ، تەنقىدنى يامان غەرەزلىك ھۇجۇم، دەپ قارايدىغان ئەھۋاللار سادىر بولغان بولسىمۇ، ياكى ئۇ قۇتۇبتىن بۇ قۇتۇبقا ئۆتكۈزۈۋېتىدىغان ئېغىشلار بولغان بولسىمۇ، ئەمما بۇ باسقۇچتىكى شېئىرلارنىڭ ئاساسىي ئېقىمىغا قارىغاندا، مەدھىيىلەش بىلەن پاش قىلىشنىڭ مۇناسىۋىتىدىكى مىتافىزىكىلىق كۆز قاراشلارغا ئاساسەن بەرھەم بېرىلدى. شائىرلىرىمىز جاراھەتمۇ بار، ئۇمىد ۋە ئىشەنچمۇ بار قەلبلەرنى، يورۇقلۇقمۇ بار شۇنىڭدەك قاراڭغۇلۇقمۇ بار رېئاللىقنى توغرا كۆزىتىپ، خەلققە ۋە سوتسىئالىزمغا پايدىلىق بولغانلارنى ئىكىلەنمەي مەدھىيىلىدى، زىيانلىق بولغانلارنى قەتئىي پاش قىلدى. بۇ مەزگىلدە پارتى-

يىنى، خەلقنى، پىشقەدەم پرولېتارىيات ئىنقىلابچىلىرىنى، ئالغا بېسىش يولىدىكى يېڭى شەيئىلەرنى مەدھىيىلەش يەنىلا شېئىر-لارنىڭ ئاساسلىق تېمىسى بولسىمۇ، ئەمما جەمئىيەت تەرەق-قىياتىغا پۈتلىكاشاك بولىدىغان بارلىق توسقۇنلۇقلارنى، چىرىك شەيئىلەرنى، قاراڭغۇ تەرەپلەرنى پاش قىلىدىغان، پىسىپەن قى-لىدىغان ياخشى شېئىرلار بېزىلىپ ئاممىنىڭ ئالقىشىغا سازا-ۋەر بولدى.

يېڭىچاقلىغاندا، بۇ مەزگىلدىكى شېئىرلار ئۆزلىرىنىڭ پىكرىنىڭ چوڭقۇرلۇقى، ئۆزگىچىلىكى، ئىلمىيلىكى ئارقىلىق غا-يەت زور ئىدىيىۋى كۈچنى ئىپادىلىدى. «تارىخ ئويلارغا پاتسا بەك چوڭقۇر، بولامدۇ ئويلانماي تارىخ ھەققىدە»① دې-گەندەك ئەھۋال يېڭى باسقۇچتىكى شېئىر ئىجادىيىتىنىڭ مۇ-ھىم ئالاھىدىلىكى بولۇپ قالدى.

‹ 3 › شېئىرلارنىڭ لىرىكىلىقى كۈچەيدى.

ھەممىگە ئېنىقكى، شېئىرلارنىڭ لىرىكىلىقى ئەدەبىياتنىڭ باشقا ژانىرلىرىغا قارىغاندا كۈچلۈك بولىدۇ. شېئىر تۇرمۇشنى ئوبېيېكتىپ ھالدا ئىنچىكىلەپ تەسۋىرلىمەيدۇ، بەلكى شائىر-نىڭ ھېسسىياتىغا (تۇرمۇشتىن كەلگەن ھېسسىيات) يۆلىنىپ تۇرۇپ شائىرنىڭ يۈرەك سادالىرىنى (تۇرمۇشتىن ھاسىل بول-غان) ئىپادىلەيدۇ، شائىرنىڭ تۇرمۇشتىن ئالغان تەسىراتى ئارقىلىق دەۋرنى، خەلقنى ۋە ربئال تۇرمۇشنى ئەكس ئەتـ-تۈرىدۇ. مانا مۇشۇندا ھەقىقىي شېئىرلاردا لىرىكا قىلغۇچىنىڭ ئوبرازى تىكلەنگەن بولىدۇ. لىرىكا قىلغۇچى ئوبرازىنىڭ تىك-

① كۆكلىۋۇنىڭ « خىيالىلار » شېئىرىدىن.

لەنگەنلىكى لىرىكا خاسلىقىنىڭ مۇھىم ئامىتىدۇر.

ئازادلىقتىن كېيىن يېزىلىغان، لىرىكا خاسلىقى كۆچلۈك بولغان «تۆگە» (گومورو)، «جاۋاب» (خې چىفاڭ)، «لېي فىڭ ناخشىسى» (خې جىڭجى)، «دېڭىزغا خىتاب» (گوشياۋچۈەن) دېگەندەك شېئىرلارنىڭ «كىچىك مەن» ئارقىلىق «چوڭ مەن» نى ئىپادىلەشتىن ئىبارەت ئەنئەنىنى داۋاملاشتۇرۇپ مۇۋەپپەقىيەت قازانغانلىقىنى كۆرۈش مۇمكىن. لېكىن 17 يىللىق شېئىر ئىجادىيىتىدە «سىياسىي ئۇچۇن خىزمەت قىلىش» ۋە «ئىجتىمائىي رولى» دېگەنلەرنىڭ بىر تەرەپلىمە تەكتلىنىشىگە ئەگىشىپ «كىچىك مەن» بىلەن «چوڭ مەن» نى، «ئوبيېكتىپلىق» بىلەن «سوبيېكتىپلىق» نى قارىمۇ قارشى قىلىپ قويىدىغان ئەھۋال شەكىللەنگەنىدى. لىرىكا قىلغۇچى ئوبراز ئاجىزلاشقاچقا، ھەتتا ئاتالمىش «خەلق ئۇچۇن سۆزلىگەن» دەپ تەرىپلەنگەن شېئىرلارمۇ شۇئارلارنى دۆۋۈلەپ قويۇش، تەبىيار ئىبارىلەرنى كۆچۈرۈپ قويۇشتەك ئىجادىيەت ئىستىلىنىڭ مەھسۇلاتى بولۇپ قالدى.

يېڭى باسقۇچتىكى شېئىرلارنىڭ بىر مۇھىم خۇسۇسىيىتى، ئۇلاردىكى لىرىكا قىلغۇچى ئوبرازنىڭ كۆچەيگەنلىكىدۇر. ئەيچىڭ «مەر-مەر تاش» شېئىرىدا ياراتقان «ھاياتلا بولسام قىلىمەن كۆرەش» دەيدىغان «مەن» نىڭ ئوبرازى، ۋە «شەمشاتقا خىتاب» شېئىرىدا ياراتقان ئىگىلىمەس-سۇنماس خاسلىقىنىڭ ئوبرازى، لوگىكىنىڭ «نارازى»نامىلىق شېئىرىدىكى ئىدىيەۋى قاتمالللىقا بولغان «نارازى» لىق ساداسى قاتارلىقلار-نىڭ ھەممىسى «مەن» نىڭ ئىجتىمائىي تۇرمۇشتىن ئالغان

ئۆزگىچە تەسىراتلىرىنى ئىپادىلىگەن.

يېقىنقى يىللاردا يېزىلغان نۇرغۇن شېئىرلار «مەن»نىڭ خەلق بىلەن ئورتاقلىقى بار خۇشلۇقى ۋە قايغۇلىرىنى چوڭ تەرەپتىن ئەكس ئەتتۈرۈپلا قالماي، يەنە «مەن» نىڭ خەلق بىلەن بىللە شاتلىنىپ بىللە غەمناك بولۇۋاتقانلىقىنى ئىنچىكە تەرەپلەردىن يورۇتۇپ بەردى. شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن شېئىرلار چىنلىققا تېخىمۇ يېقىنلاشتى. شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن، بىز شېئىرلاردىن دەۋر روھىنى كۆرەلەيدىغان، خەلقنىڭ يۈرەك سادالىرىنى ئاڭلىيالايدىغان بولدۇق. شائىرلارنىڭ يېڭى تارىخىي شارائىتتىكى ئىجادىيەتلىرى ئېستېتىك ئوبيېكتىپ بىلەن ئېستېتىك سۇبيېكتىپنىڭ مۇناسىۋىتىنى كۆچەيتكەنلىكى ئۈچۈن شائىرلار بىلەن خەلقنىڭ ھېسسىياتى ئۆزئارا ئالماشش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولدى. رەڭدار تۇرمۇشمۇ كۆپ قاتلاملىق، كۆپ تەرەپلىك ئىپادىلەشكە ئېرىشتى.

‹ 4 › شېئىرلارنىڭ قۇرۇلمىسى مۇرەككەپلەشتى، ئىپادىلەش ئۇسۇللىرى بېيىدى. بۇنداق ئۆزگىرىش ئالدى بىلەن شائىرلارنىڭ تۇرمۇشنى كۆزىتىش ۋە ئۇنىڭدىن تەسىرات ئېلىشتىكى نۇقتىلىرىنىڭ ئۆزگەرگەنلىكىدە ئىپادىلىنىدۇ. شېئىرنىڭ خۇسۇسىيىتىدىن قارىغاندا، تەسىراتنى بىۋاسىتە ئىزھار قىلىش، بىر خىل بەدىئىي ئۇسۇل بولۇپ سانىلىدۇ، لېكىن ئۇ ھەرگىز بىردىن بىر ئۇسۇل ئەمەس. «تەقلىد قىلىپ يېزىش» نىمۇ شېئىرنىڭ ئەڭ ئوبدان شەكلى دەپ كەتكىلى بولمايدۇ. بىراق ئۇزۇندىن بېرى بەزى كىشىلەر ئوبيېكتىپ دۇنياغىلا ئەھمىيەت بېرىپ سوبيېكتىپ دۇنياغا سەل قاراپ كەلگەنىدى.

«ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ تۈرمۇشنى ئەكس ئەتتۈرۈشى» نى ئاددىي ھالدا تۈرمۇش كۆرۈنۈشلىرىنى كوبلىتلارغا كۆچۈرۈپ قويۇش، ياكى بىۋاستە ئەكس ئەتتۈرۈش، دەپ قاراپ كەلگەنىدى. يېقىنقى يىللاردىن بېرى شائىرلار، ئۆزلىرىنىڭ ھەقىقىي چىن ھېسسىياتىنى قەدىرلەيدىغان، ھېسسىيات بىلەن تەساۋۇرنىڭ شېئىرىدىكى ئالاھىدە ئورنىغا ئەھمىيەت بېرىدىغان بولدى. كىتابخانلارنىڭ شېئىرنىڭ «تەمىنى» تېتىشى ئۈچۈن ۋاقىت ۋە ئورۇندىن ئىبارەت ئىمكانىيەت قالدۇرىدىغان بولدى. بۇنىڭ بىلەن بەدىئىي ئۇسۇل ۋە شەكىللەر كۆنسېرى بېيىدى ۋە خىلمۇ خىللاشتى. تۈرمۇشنى ئەكس ئەتتۈرۈشمۇ ئىلگىرىكىدىن خېلىلا جانلىق بولۇشقا باشلىدى.

شېئىر قۇرۇلمىسى ۋە ئىپادىلەش ئۇسۇللىرىدىكى ئۆزگىرىشلەردىن تۆۋەندىكىدەك يەكۈننى چىقىرىشقا بولىدۇ: ئەدەبىيات ـ سەنئەت تۈرمۇشنى ئەكس ئەتتۈرەمدۇ يا كى ئەكس ئەتتۈرمەمدۇ؟ ئەكس ئەتتۈرسە، قانداق ئۇسۇل، قانداق شەكىل ئارقىلىق ئەكس ئەتتۈرىدۇ؟ دېگەنلەر خاراكتېرى ئوخشاشمايدىغان مەسىلىلەردۇر. شۇڭا پەقەت رېئالىستىك ئىجادىيەت ئۇسۇلىلا تۈرمۇشنى ئەكس ئەتتۈرەلەيدۇ، ھەقىقىي ھېسسىياتنى ئىپادىلىيەلەيدۇ؛ باشقا ئىجادىيەت ئۇسۇللىرىنىڭ ھەممىسى تۈرمۇشنى ئەكس ئەتتۈرەلەيدۇ، دېگەن قاراش ئىدېئالىستىك كۆز قاراشتۇر. دەرۋەقە شېئىرلار تۈرمۇشتىن كېلىدۇ. لېكىن يەنە بىر تەرەپتىن ئېيتقاندا، شېئىر دېگىنىمىز، سوبېيېكتىپلىققا ئىگە، لېرىكىلىقى كۈچلۈك سەنئەت شەكلىدۇر. شېئىرلارنىڭ ئىجاد قىلىنىشى ئۆزىگە تۈرمۇشنى تىۋغرا ئەكس

ئەتتۇرۇشنى ئالدىنقى شەرت قىلىدۇ شۇنداقلا ئىپادىلەش ئۇسۇللىرى ۋە ۋاستىلىرى خىلمۇ خىل لېرىكىلىق تۈسى قويۇق بولغان بەدىئىي زېمىنىنىڭ بولۇشنى تەلەپ قىلىدۇ.

يېڭى باسقۇچتىكى نۇرغۇن شېئىرلار بۇ خۇلاسىنىڭ توغرىلىقىنى ئىسپاتلاپ چىقتى. مەسىلەن: ئەي چىڭ رېئالىستىك شائىر، لېكىن ئۇنىڭ «شەھەر، چۈش ۋە باشقىلار»، «يىلان»، «مىيونخېن» قاتارلىق شېئىرلىرىدا ياراتقان شېئىرى مۇھىت غۇۋا، شەكىل گۈڭگا بولۇپ ئۇلارنى پۈتۈنلەي رېئالىستىك ئۇسۇل بويىچە يېزىلغان دەپ كەتكىلى بولمايدۇ. لى يېڭنىڭ «مەن مەغرۇرلىنىمەن. مەن بىر تۈپ دەرەخ» شېئىرى جەڭچىلىرىمىزنىڭ خەلق ئۈچۈن قۇربان بېرىشكە تەييار بولۇشتەك روھىي ھالىتىنى سىمۋولىستىك ئۇسۇل ئارقىلىق ئىپادىلىگەن بولۇپ، جانسىز نەرسىلەر ئادەملەشتۈرۈلگەن ۋە خاراكتېرلەشتۈرۈلگەن. شۇنىڭدەك «ۋەتىنىم، ئېخ سۆيۈملۈك ۋەتىنىم» شېئىرىدا كۆچلۈك رومانتىزملىق پۇراق بار. دېمەك بەدىئىي تەپەككۇرنىڭ چوڭقۇرلىشىشى، ئىپادىلەش شەكىل ۋە ۋاستىلىرىنىڭ خىلمۇ خىللىققا يۈزلىنىشى شېئىرىيىتىمىزنى مۇكەممەللەشتۈرمەكتە. يېڭى سەۋىيىگە كۆتۈرۈلۈشكە ئۈمىدلەندۈرمەكتە.

‹ 5 › يېقىنقى بىرنەچچە يىلدىن بېرى شېئىر ئىجادىيىتىدىكى بىر قاتار مەسىلىلەر توغرىسىدا قىزغىن مۇزاكىرىلەر ئېلىپ بېرىلدى. ھەر خىل پىكىر، كۆز قاراشلار مۇھاكىمە قاتناشتى. بۇ مۇزاكىرىلەرنىڭ ئىچىدە كۆلىمى زوررىاق بولغىنى، «گۈڭگا شېئىرلار» توغرىسىدىكى مۇنازىرە بىلەن

«يېڭى ئېسىتېتىك پىرىنسىپلار» توغرىسىدىكى مۇزاكىرەدۇر.

«گۈڭگا شېئىرلار» توغرىسىدىكى بەس مۇنازىرە ئاساسەن يېقىنقى يىللاردا شېئىرىيەت مۇنبىرىگە چىققان ئىدىيىۋى پىكىرلىرى نىسبەتەن يوشۇرۇن ئىپادىلەنگەن، ھېسسىياتى تولا ئاشكارا ئەمەس، شەكلى غەلىتە شەكىلدىكى شېئىرلارنىڭ پايدا - زىيىنى توغرىسىدا بولدى.

«گۈڭگا شېئىرلار» نى تولاراق ياش شائىرلار يازغان بولۇپ، بۇ ھەممىلا ياش شائىر «گۈڭگا شېئىر» يېزىۋاتىدۇ، دېگەن سۆز ئەمەس. بۇ خىل شېئىرلار ئالاھىدە تارىخىي شارائىتىنىڭ مەھسۇلى. ئۇنىڭ پەيدا بولۇش سەۋەبلىرى بار. شۇڭا ئۇنىڭغا كونكرېت تەھلىل قىلىش پوزىتسىيىسىنى تۇتۇش كېرەك. بۇ خىل شېئىرلارنىڭ ئىجىدىكى ئىدىيىۋى خاھىشى ساغلام، ئاكتىپ ئەھمىيىتى بار، ئىپادىلەش ئۇسۇلىدا يېڭىلىق بارلىرىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈش لازىم. ئىدىيىۋى پىكرى ساغلام بولمىغان، تەسىرى ياخشى بولمايدىغان، شەكىل جەھەتتە يېڭىلىق يارىتىلغاندەك قىلغان بىلەن ئەمەلىيەتتە ئەتەي سىرلىق لاشتۇرىدىغان، سۆز ئويۇنى قىلىدىغانلىرىنى تەشەببۇس قىلماسلىق، تەنقىد قىلىش كېرەك.

«گۈڭگا شېئىرلار» دىن ئىبارەت ئىجادىيەت ھادىسىسى مۇزاكىرە قىلىنغاندىن كېيىن، شېئىر ئىجادىيەت نەزەرىيىسىدىكى ئوخشاشمىغان پىكىرلەرنىڭ بەس - مۇنازىرىسى بولدى. گەرچە ۋاقىت سەۋەبىدىن بەزى مەسىلىلەردە پىكىر بىرلىكى ھاسىل بولمىغان بولسىمۇ، ئەمما بۇ مۇزاكىرىلەر كىشىلەرنىڭ تونۇشىنى ئۆستۈردى، نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتتى. «گۈڭگا شېئىر-

لار» دىن «يېڭى ئېستېتىك پرىنسىپلار»نى مۇزاكىرە قىلىش-قىچە بولغان مۇھاكىمە مەنزىرىسىدىن بىز ئويلاشقا، پىكىر قىلىشقا، مەسىلىلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇشقا جۇرئەت قىلىدىغان ئىلمىي كەيپىياتنىڭ شەكىللەنگەنلىكىنى، سەنئەت دېموكراتىيىسىنىڭ ئەمەلىيلەشكەنلىكىنى، شېئىر نەزەريىسىنىڭ تەتقىقات جەھەتتە ئىلگىرىلەۋاتقانلىقىنى ئېنىق كۆرەلەيمىز.

يەنىنچاقلاپ ئېيتقاندا، يېڭى دەۋر شېئىرىمىز 30 نەچچە يىللىق جەڭگىۋار مۇساپىنى بېسىپ ئۆتتى. ئۇنىڭ تەرەققىيات يولى ئەگرى-توقاي بولسىمۇ ئەمما نەتىجىلىرى كۆرۈنەرلىك بولدى. بىز بۇ نەتىجىلەرنى كۆرۈشىمىز شۇنىڭ بىلەن بىرگە نۆۋەتتە ساقلىنىۋاتقان بەزىبىر مەسىلىلەرنىمۇ كۆرۈشىمىز لازىم. ھازىر شېئىر ئىجادىيىتىدە، شېئىرلاردا سىياسىيلىك بىلەن بەدىئىيلىكنى قانداق بىرلەشتۈرۈش، خەلقنىڭ ساداسىنى ۋە مەۋجۇت بولغان زىددىيەتلەرنى قانداق ئەكس ئەتتۈرۈش، شېئىرلارنىڭ مىللىي ئالاھىدىلىكىنى، ئاممىبابلىقىنى قانداق ئەمەلگە ئاشۇرۇش دېگەندەك مەسىلىلەر بىزنىڭ ھەل قىلىشىمىزنى كۈتۈپ تۇرماقتا. بىز تەجرىبە-ساۋاقلارنى يەكۈنلەپ، شېئىرلارنى دەۋر بىلەن، خەلق بىلەن تۇرمۇش بىلەن تېخىمۇ يېقىنلاشتۇرىدىغان بولساق شېئىر ئىجادىيىتىنىڭ ئالتۇن دەۋرى چوقۇم يېتىپ كېلىدۇ.

2 - §. ئەيچىك ۋە ئۇنىڭ شېئىر ئىجادىيىتى

ئەيچىك 1910 - يىلى جېجياڭ ئۆلكىسىنىڭ جىن خۇا ناھىيىسىدە پومېشچىك ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇنىڭ ئىجادىي

هایاتنی تۇنجی شېئىرى ئېلان قىلىنغان 1932 - يىلدىن باشلاپ هېسابلىغاندا هازىرغىچە يېرىم ئەسىردىن ئاشىدۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ «دايەنخې دەريا سى — مېنىڭ ئانام» شېئىرى بىلەن جامائەتكە تونۇلغان. بىر قىسىم شائىرلار ئېستېتىزم خاھىشىغا بېرىلىپ يۈرگەن ئەينى يىللاردا ئەيچىنىڭ تۇرمىدە تۇرۇپ يازغان بۇ شېئىرى شېئىرىيەت سەھنىسىنى زىلزىلىگە سالغاندى. شائىر بۇ شېئىرىدا كونا دۇنيانى غەزەپ بىلەن سۆكۈپ، ئەمگەكچى خەلققە جۇشقۇر هېسداشلىق قىلىدۇ. بۇ شېئىر هازىرقى زامان شېئىرىيىتىدىكى مەشھۇر ئەسەرلەردىن بولۇپ هېسابلىنىدۇ.

ئازادلىقتىن كېيىن ئەيچىنىڭ ئىجادىي ئىزدىنىشلىرىنى توختاتمىدى، ئۇ ئۆزىنىڭ ئۆزىگە خاس ئۇسلۇبى بويىچە يېڭى تۇرمۇشنى، يېڭى شەيئىلەرنى ئەكس ئەتتۈرۈشكە باشلىدى. ئۇنىڭ ئازادلىقتىن كېيىن 1957 - يىلغىچە يېزىلغان شېئىرلىرى «گۈھەردەك قىزىل يۇلتۇز»، «باهار»، «دېڭىز بۇغىزىدا»، «تەنتەنە» ناملىق توپلاملىرىغا كىرگۈزۈلگەن. ئۇنىڭ بۇ مەزگىلدىكى شېئىرلىرىنىڭ خېلى زور قىسمى خەلقنىڭ تېمىلارغا بېغىشلانغان. 1950 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىنى زىيارەت قىلغىنىدىن كېيىن يازغان بىر گۇرۇپپا مەدھىيىلەش خاراكتېرىدىكى شېئىرلىرىنىڭ ئىچىدە شېئىرىي هېسسىياتى قويۇق، شەكلى ئەپچىل چىققانلىرىمۇ ۋە كۆرگەن - ئاڭلىغانلىرىنى خاتىرىلەپ قويۇش سەۋىيىسىدە توختاپ خالغانلىرىمۇ بار. بىراق ئۇنىڭ بۇ تېمىدىكى شېئىرلىرىنىڭ كۆپىنچىسى رېئاللىقنىڭ ئۇددۇلمۇ - ئۇدۇل ۋە ئەينەن ئىنكاسى ئەمەس. شائىر ئۆزىنىڭ «دۇنيا»، «چىلى دېڭىز ساهىلىدە»، «ئاتلانتىك

ئوكيان»، «نېگىر قىزى ئېيتماقتا ناخشا» قاتارلىق ياخشى شېئىرلىدا كۆچلۈك تەسەۋۋۇرنىغا تايىنىپ كىشىدە چوڭقۇر تەسىرات پەيدا قىلىدۇ. ئۇنىڭ نەزىرى كونكرېت ئوبرازلار ۋە كونكرېت ۋەقەلەر بىلەن چەكلىنىپ قالماي، بەلكى پۈتۈن دۇنيا، يىراق كەلگۈسى ۋە ئۇزاق ئۆتمۈشنىڭ تارىخ سەھىپىلىرىگىچە يېتىپ بارىدۇ. ئۇنىڭ بۇ شېئىرىي ئەسەرلىرى مۇنقەرزچىلىكىكە، ئېرقىي كەمسىتىشكە، تەڭسىزلىككە قارشى جەڭگىۋار روھ بىلەن سۇغۇرۇلغان بولۇپ، تىنچلىق، ۋەتەنپەرۋەرلىك، ئىنسانىيەتنىڭ تەقدىرى قاتارلىق زور تېمىلارنى يورۇتۇپ بەرگەن.

«باھار» ناملىق شېئىرلار توپلىمىدىكى «نېگىر قىزى ئېيتماقتا ناخشا» شېئىرىدا ئاپتور بىر نېگىر قىزنىڭ بىر بوۋاق بالىنى، يەنى ئۆزىنىڭ خوجايىنىنى قۇچىقىدا كۆتەرگەن ھالىدا ئەللەي ناخشىسى ئېيتىۋاتقانلىقىنى تەسۋىرلەپ، روشەن سىمۋولارنى ئارقىلىق بۇ كۆرۈنۈشنىڭ ئارقىسىغا يوشۇرۇنغان ماھىيەتلىك مەسىلىنى — مىللىي زۇلۇم ۋە تەڭسىزلىكنى توغرا ئىپادىلەپ بەرگەن.

بىرسى شۇنداق قارا ئىدى،
قارا ئىدى كۆمۈردىن.
بىرسى شۇنچە ئاق ئىدى،
ئاپئاق ئىدى پاختىدىن.

بىرسى زەپمۇ راھەتتە،
ئەمما يىغلار تىنجمايى.

بىرسى بەكمۇ بىچارە،
ئېيتار ناخشا توختمايۇ.

شائىر زىيارەت ئۇستىدە ئۆزى كۆزى بىلەن كۆرگەن ئەشۇ ھادىسىدىن ئاددىي ۋە تىپىك شېئىرىي ئوبرازىنى يارىتىپ ئېنىق ۋە ئىخچام جۈملىلەر ئارقىلىق يۇقىرىقىدەك قىسقا ئەمما ئۇنتۇلغۇسىز شېئىرنى يېزىپ چىققان. ئۇنىڭدىن باشقا شائىر يەنە ئامېرىكا دوللىرىنىڭ يۈزىگە «ئەركىنلىك» دېگەن سۆزنىڭ پۈتۈپ قويۇلغانلىقىنى كۆرۈپ «ئەركىنلىك» دېگەن شېئىرنى يازغان. بۇ شېئىر مۇنداق:

بولسا ئۇ پۇلى بارلارنىڭ
ئەركىنلىك پۈتەر. گېپى دائىم ئوڭ.
بولمىسا ئەگەر، پۇلى يوقلارنىڭ،
ئەركىنلىك يۈتەر. گېپى دائىم توڭ.

كۆرۈشكە بولىدۇكى، ئەيىچىڭ تۇرمۇشنى كۈزىتىشكە ماھىر، ماتېرىيالنى تالىلاشقا ئۇستا، ئەكس ئەتتۈرۈشتە تېز ۋە توغرا شائىردۇر.

ئەيىچىڭ بۇ مەزگىلدە يەنە پەلسەپىۋى تۈسى قۇيۇقراق بولغان، ئۆزىنىڭ پىكىر - ھېسسىياتىنى ۋاستىلىق ئىپادىلەيدىغان شېئىرلارنىمۇ يازىدۇ. «لەنخۇا گۈلى»، «خادا تاش» لار مۇشۇ خىلدىكى شېئىرلاردىن ھېسابلىنىدۇ.

يېپىلىپ كېلىشەر كەينى - كەينىدىن
ئېتىلىپ دولقۇنلار ئۇنىڭغا قاراپ،
تاپىنى ئاستىغا چۈشكەندە ئاخىر،
كېتىشەر پارە بوپ ھەر يەرگە تاراپ.

يۇز - كۆزى تىلغىنىپ كەتسىمۇ تامام،
تىزلىرى زادىلا كەتمەس پۈكۈلۈپ.
چېھرىدە تەبەسسۇم پارلىغان پېتى،
ئۇ ھامان ئوكيانغا تۇرار يۇزلىنىپ.

— «خادا تاش»

ئۆز ۋاقتىدا خېلى تالاش - تارتىشلارغا سەۋەبكار بولغان يۇقىرىقى شېئىرنى ئەيچىك ئۆزى مۇنداق دەپ چۈشەندۈرىدۇ: «بىر مىللەت، ياشاش ھوقۇقىغا ئىگە بولۇشنى تەلەپ قىلىۋاتقان بىرەر شەخسى ئۆزلۈكسىز قىلىنغان زىيانكەشلىكلەرگە دۇچ كەلگەندە قانداق قىلىشى كېرەك؟» «تەبىئىيكى، زىيانكەشلىككە ئۇچرىغۇچىدا قارشىلىق پەيدا بولىدۇ» *

1957 - يىلى 7 -، 8 - ئايلاردا ئەيچىك مەسەل شەكلىدىكى «گۈلچىنىك چۈشى»، «تۇمۇزغىنىك ناخشىسى»، «سېرىق قۇشقاچ» قاتارلىق ساتىرىك شېئىرلارنى يازدى. «گۈلچىنىك چۈشى» بىر كىشىنىك يالغۇز ئەتىر گۈلنىلا ئەتىۋارلاپ ھويلىسىغا نەچچە يۈز تۈپ ئەتىرگۈل تىكىپ ئۆستۈرگەنلىكىنى، نەتىجىدە پۈتۈن قورا زىرىكىشلىك بىر خىلىلىققا چۆمگەنلىكىنى، بىر كۈنى بۇ ئادەم چۈشىدە نۇرغۇن گۈللەرنىك ئەرز - دادىنى ئاڭلىغانلىقىنى، ئۇلارنىك قەدىرلىنىشىنى، چۈشەنچىگە ئىگە بولۇشنى خالايدىغانلىقىنى بىلگەندىن كېيىن ئويغۇنۇپ كېتىپ، بۇنىك بىر تەرەپلىمىلىكىنى، يان باسقانلىق-

* «ئەيچىك شېئىرلىرىدىن تاللانمىلار» غا 1979 - يىلى يېزىپ بەرگەن كىرىش سۆزىدىن.

قتىن پەيدا بولغان ناۋازلىق ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپ «بۇگۈن-دىن باشلاپ بۇ قورا خىلمۇ-خىل گۈللەرنىڭ باغچىسى بولسۇن» دېگەن ئىرادىگە كەلگەنلىكىنى بايان قىلىدۇ. «تو-مۇزغىنىڭ ناخشىسى» بولسا تومۇزغىنىڭ ئەتىدىن كەچكىچە بىرلا خىل ناخشىنى ئېيتىدىغانلىقىنى ۋە: مەن بىرلا نە-پەستە ناھايىتى ئۇزاققىچە دەم ئالماي ناخشا توۋلىيالايمەن، دەپ مەغرۇرلىنىدىغانلىقىنى بىراق ئۇنىڭغا نارازى بولغان شاتۇت-نىڭ بۇ بىرلا خىل ناخشىدىن زېرىكىپ: سەن ھارمايدىغان نەرسىكەنسەن. مەن قورقۇپ قالدىم. ئەتىلا كۆچۈپ كېتىمەن، دېسىمۇ تومۇزغىنىڭ ئۆزىنى بىلمەي چىرىلداۋەرگەنلىكىنى سۆزلەيدۇ. «سېرىق قۇشقاچ» تا سېغىزخان سېرىق قۇشقاچنىڭ ئېسىل ناخشىلىرىغا تارىلىقى كەلگەچكە، ئۇنى ھايدىۋېتىپ پۈتۈن بىر شاخنى يالغۇز بىر ئۆزى ئىگىلىۋالىدۇ ۋە قۇش-قاچقا سېرىق قۇشقاچنى يامانلاپ بېرىدۇ. قۇشقاچ خوشامەت قىلىپ ئۇنىڭ دېگەنلىرىنى راس دەپ بېرىدۇ. مانا مۇشۇ ۋاقىتتا سېرىق قۇشقاچنىڭ ناخشىسى يەنە ئاڭلىنىدۇ.

يۇقىرىقى ئۇچ شېئىرنىڭ مەزمۇنى ناھايىتى روشەن ۋە ئېنىق بولۇپ ئۇنىڭ بىرسى يازغۇچىلارنىڭ ئوخشاش قا-راشقا ئىگە بولۇشىنى ئۈمىد قىلىپ تەڭسىزلىككە قارشى تۇ-رىدۇ. ئىككىنچىسى يازغۇچىلارنىڭ ئۆزىنىڭ ئۆزگىچىلىكىنى ساقلىشىنى، ھەممە ئادەم بىر مۇقامغا توۋلىماسلىقىنى تەكىت-لەيدۇ. ئۈچىنچىسى قابىلىيەتلىك يازغۇچىلارنىڭ ھەننۇاسى بىلەن ئىنتىپاقلىشىش، مەزھەپچىلىك قىلماسلىقىنى ئەسكەرتىدۇ. بۇ شېئىرلارنى ئەينىي‌ۋاقىتتا مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان دوگما-

تېزم، سېخىماتىزم دېگەندەك ناچار خاھىشلارغا قارىتا بىر خىل نارازىلىقنى ئىپادىلىگەن دېيىشكە بولىدۇ. بۇ شېئىرلار «قۇش فاكتورى» نى ئىجرا قىلىشنى ۋە سەنئەتتە دېموكراتىيە بولۇشنى مۇراجىئەت قىلغان. بۇ شېئىرلار ھەتتا ھازىرقى كۈندىمۇ ئۆزلىرىنىڭ ئەھمىيىتىنى، ھاياتىي كۈچىنى يوقاتقىنى يوق. يالغانچىلىق ۋە ساختىلىق شېئىرنىڭ دۈشمنى. شېئىرنىڭ كۈچى ئۇنىڭ چىنلىقىدا كۆرۈلىدۇ. شائىر ئەي چىڭ تۇرمۇشنى بېزەپ كۆرسەتمىگەن، شامالغا قارشى مېڭىشقا جۈرئەت قىلغان كىشىلەرنىڭ كۆڭلىدىكى سۆزىنى ئېيتىشقا جۈرئەت قىلالىغان. مانا بۇلار ئۇنىڭ رېئاللىقتا چىڭ تۇرالايدىغان، قەيسەر شائىر ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

1957 - يىلى بۇ شېئىرلار ۋە ئۇلارنىڭ ئاپتورى ئوخشاشلا يامان ئاقىۋەتكە دۇچ كەلدى، لېكىن ئەڭ قەدىرلىك يېرى شۇكى، ئەي چىڭ بۇنىڭ بىلەنلا تۈگىشىپ، ئۇجۇقۇپ كەتكىنى يوق. ئارىدىن 20 يىل ئۆتۈپ «تۆت كىشىلىك گورۇھ» گۇمران بولۇش بىلەن ئۇ يەنە قولىغا قەلەم ئېلىپ جۇزۇكلىنى ئەسلەيدىغان ۋە ئۇنى مەدھىيىلەيدىغان «دولقۇنلار ئەۋجىدە» شېئىرىنى يازدى. ئۇ ئۆز ئىجادىيىتىنىڭ بۇ مەۋسۇمىدە خەلقنىڭ يۈرەك سادالىرىنى چىنلىق بىلەن ئەكس ئەتتۇرۇپ ئۇلارنىڭ خۇشاللىقى، ھەسرىتى ئۇلارنىڭ خىياللىرى ۋە ئارزۇلىرىنى ئىزھار قىلىشقا باشلىدى. ئۇ 1978 - ۋە 1979 - يىللىرى مۇشۇ قىسقىغىنە ۋاقىت ئىچىدە «مەر - مەر تاش»، «توك»، «ئەينەك»، «مەن ئۇنىڭ ناخشىسىغا ئاشىق» ۋە بۇلۇپمۇ «نۇر قەسىدىسى» ھەم «دولقۇن

لار ئەۋجىدە» قاتارلىق ياخشى شېئىرلارنى يېزىپ چىقتى. بۇلارنىڭ ئىچىدە «نۇر قەسىدىسى» ۋە «دولقۇنلار ئەۋجىدە» شېئىرلىرى ئۇنىڭ ئازادلىقتىن كېيىنكى شېئىر ئىجادىيىتىنىڭ ئەڭ يۇقىرى سەۋىيەسىنى نامايەن قىلدى.

ئەيىچىنىڭ شېئىر توپلاملىرى 15 پارچە بولۇپ ئۇنىڭ يەنە «شېئىر توغرىسىدا» ناملىق ئەسىرىمۇ بار. ئۇنىڭ شېئىرلىرى ۋە شېئىر ھەققىدىكى نەزەرىيىلىرى نۇرغۇن شائىرلارغا تەسىر كۆرسەتكەن. ھازىرمۇ تەسىر كۆرسىتىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ شېئىرلىرى ناھايىتى كۆپ، بۇ شېئىرلارنىڭ سەۋىيىسى ھەر خىل. ئۇلار بەزىبىر يېتەرسىزلىكلەردىنمۇ خالى ئەمەس. بىراق ئۇ ئېلىمىز يېڭى زامان پوئېزىيىسىدە ئالدىنقى قاتارىدىن ئورۇن ئالالايدىغان شائىردۇر: چۈنكى ئۇ تۆۋەندىكىدەك شائىر

بۇ چەكسىز - پايانسىز دۇنيادا مەغرۇر،
كۆيلەيمەن ئېزىلگەن، خارلانغانلارنى.
كۆيلەيمەن زۇلۇمدىن زارلانغانلارنى،
كۆيلەيمەن قارشىلىق ۋە ئىسيانلارنى.
ئۈمىدۋار بولىمەن تاڭلارغا تۇنده
قۇياشنى كۆيلەيمەن زەپەرلىك كۈندە.

ئەيچىنىڭ شېئىرلىرىنىڭ بەدىئىي ئالاھىدىلىكى

ئەيىچىنىڭ شېئىرلىرىنىڭ ئالاھىدىلىكلىرىنى تۆۋەندىكىدەك بىرقانچە نۇقتىغا يىغىنچاقلاش مۇمكىن.

1. تۇرمۇش چىنلىقىغا سادىق بولۇش، تۇرمۇشتىن

چىقىش.

چىنلىق، ياخشىلىق، گۈزەللىكنى مەدھىيىلەش، ساقتىلىق رەزىللىك، سەتلىكنى سۆكۈش ۋە پاش قىلىش ئۇنىڭ شېئىرلىرىنىڭ ئاساسىي ئاھاڭىدۇر. شائىر: «شائىر ئۆزىنىڭ تەسىراتلىرىغا سادىق بولۇشى كېرەك، تەسىرات دېگىنىمىز ئوبيېكتىپ دۇنيانىڭ ئىنكاسىدۇر.» ① دەيدۇ. ئەي چىڭ «4 ـ ماي» يېڭى ئەدەبىياتنىڭ دېموكراتىك روھىغا ۋە كۆرەشچان ئەنئەنىلىرىگە ۋارىسلىق قىلغان بولۇپ، دەۋرگە سادىق شۇنىڭدەك ئۆزىگە داۋاملىق تۈرمۇش ئەمەلىيىتىنى چىقىش نۇقتىسى قىلىدۇ. ئۇ تۈرمۇشتىكى چىنلىق، ياخشىلىق، گۈزەللىكنى كۆرۈپلا قالماي يەنە شۇ ئاكتىپ ئېلېمېنتلار بىلەن بىللە مەۋجۇت بولغان ساقتىلىق، رەزىللىك، سەتلىكتىن چەتنەپ ئۆتۈپ كەتمەيدۇ. قارايدىغان بولساق ئۇنىڭ مەيلى ھازىرقى زامان ئەدەبىياتىغا تەۋە بولغان شېئىرلىرىدا بولسۇن، ياكى ئازادلىق تىن كېيىنكى شېئىرلىرىدا بولسۇن، يۇقىرىقىدەك ئىككى خىل قارىمۇ ـ قارشى كۆچىنىڭ ئېلىشىۋاتقانلىقىنى كۆرىمىز. شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئۇنىڭ باشتىن ئاياق گۈزەللىكنىڭ غەلىبىسىگە تولۇق ئىشەنچىدە بولۇپ كەلگەنلىكىنى كۆرىمىز.

2. شېئىرىي ئىلھامغا باي يېڭى تۈيغۇنى ئىگەللەشكە ماھىر بولۇش.

ئەي چىڭ «كىشىگە يېڭى ئوبراز تەسىرى بېرەلەيدىغان ۋە كىشىدە يېڭى ھەۋەس قوزغىيالايدىغانلىكى نەرسىلەر ـ

---

② «ئەي چىڭ «شېئىرىيەت توغرىسىدا» مىللەتلەر نەشرىياتى 1982 ـ يىلى 1 ـ ئايدىكى نەشرى، 9 ـ بەت

نىڭ ھەممىسىدە شېئىرىي ئىلھام بولىدۇ.» دەيدۇ. ئەيچىڭ ھەقىقەتەن، ئادەتتىكى ھادىسىلەردىن شېئىرىي ئىلھامغا باي ھېس - تۇيغۇلارنى تېپىپ، ئۇنى چىڭ تۇتۇۋېلىشقا ماھىر شائىردۇر. ئۇنىڭ «ئەينەك»، «كۆنلۈك»، «دېڭىز سۈيى ۋە كىشىنىڭ كۆز يېشى» قاتارلىق قىسقا شېئىرلىرى شائىرنىڭ يۇقىرىقىدەك ئالاھىدە ماھارىتىنى دەللىلەپ بېرەلەيدۇ. تۆۋەندە بىز ئۇنىڭ «ئەينەك» شېئىرىنى كۆرۈپ ئۆتەيلى:

ئېزىزغىنا ئەشۇ بىر ئەينەك،
ئۆلچەپ بولماس چوڭقۇردۇر شۇنچە.
راستچىللىقنى ياقتۇرىدۇ بەك،
ئەيىبئىنى يۇشۇرماس قىلچە.
سادىق بولار ئاڭا باققانغا،
ھەركىم كۆرەر ئۇندىن ئۆزىنى.
قىرو چۈشكەن چاچ ساقلىنى،
ھەم مەستانە قىزىل يۈزىنى.
ياقتۇرىدۇ بەزىلەر ئۇنى،
چۈنكى گۈزەل بولغاچ جامالى ....
بىراق ئۇنىڭدىن قاچار بىراۋلار.
بولۇپ قېلىشتىن قورقۇپ ئاشكارا،
نەپرەتلىنەر ھەتتا بەزىلەر،
چېقىپ تاشلار بولسا ئامالى ....

بۇ شېئىردا ئادەتتىكى تۇرمۇش ھادىسىنى، كىشىلىك تۇرمۇشىنىڭ سىرلىرىنى يۈكسەك بەدىئىي دىت بىلەن كۆزىتىپ ئۆ-

زىنىك پىكىر چوڭقۇرلۇقىنى ۋە بەدىئىي ئىجادىيەت ماھارىتى-نىڭ يۇقىرىلىقىنى نامايەن قىلغان.

3 . ئوبراز يارىتىش شېئىرىي مۇھىتىنى كېڭەيتىشتىكى ئۆزگىچىلىك

ئەي چىڭ شېئىرلىرىدا بىر تەرەپتىن ھېس - تۇيغۇنى تاۋلاپ جىسىمۇ بار، روھىمۇ بار بەدىئىي ئوبرازلارنى يارات-سا، يەنە بىر تەرەپتىن كۆپ خىللىق بەدىئىي ئۇسۇللار ئار-قىلىق شېئىرىي مۇھىتنى كېڭەيتىدۇ. مەسىلەن: ئۇنىڭ «نۇر-قەسىدىسى» ناملىق شېئىرىدا ئالدى بىلەن تەبىئىي نۇرنى ھەققەت نۇرى ۋە ئىلىم - پەن نۇرىغا سىمۋول قىلىدىغان دەسلەپكى تۇيغۇ ئىپادىلەنگەن. ئاندىن بۇ سىمۋوللارنى ۋاقىت ۋە ئورۇننىڭ ھەممە تەرەپلىرىگە، جىمكى بوشلۇقلىرىغا كۆڭ-چۈرۈپ ئاپىرىپ كونكرېت ۋە ھېس قىلغىلى بولىدىغان، ئاپ-تونۇمىڭ ئىدىيىۋى ھېسسىياتى ھەم ئېستېتىك كۆز قاراشلىرى ئاشكارىلىنىپ تۇرىدىغان سىماغا ئىگە قىلغان. شائىر «گۈل-خان»، «مايماك» ۋە «ئوت» دېگەندەك گۈزەل نەرسىلەر ئار-قىلىق بۇ:

«ئۇ شۇنداق ئاجايىپ نازۇك بىر مادىدا،
ئالتۇندەك چاقنايدۇ ئەمما ۋەزنى يوق.
كۆرگىلى بولىسمۇ بولماس تۇتقىلى،
دۇنياغا تولغان ئۇ، ئەمما شەكلى يوق» دەپ تەرىپ-لەنگەن بۇ مەۋجۇدىيەتكە ئىدىيە ۋە خاراكتېر ئاتا قىلىدۇ.

شۇنىڭ بىلەن بۇ دۇنيادا ئەڭ تېز ھەرىكەتلىنىدىغان ھەم تېز ئۆزگىرىدىغان نەرسە ئاپتومبىلنىڭ قەلبىمى ئاستىدا سەزگىلى بولىدىغان كونكرىت ئوبرازغا ئايلىنىدۇ — دە، يۈرۈقلۇق، ھۆرلۈك، پەن ۋە پاراسەتنىڭ ۋەكىلى بولۇپ قالىدۇ. شائىرنىڭ نۇرنى مەدھىيىلىشى ئەمەلىيەتتە ئىنسانلار جەمئىيىتىنىڭ تەرەققىيات مۇساپىسىدىكى يورۇقلۇق بىلەن زۇلمەتنىڭ، پەن ۋە نادانلىقنىڭ، ئادالەت ۋە رەزىللىكنىڭ ھايات - ماماتلىق ئېلىشىشلىرىنى بەدىئىي يېغىنچاقلىشىدۇر. شۇنداقلا ئۆزىنىڭ دۇنيا قارىشىنىڭ، تۇرمۇش قاراشلىرىنىڭ ھەم ئېستېتىك كۆز قارىشىنىڭ نامايەن قىلىنىشىدۇر. بو شېئىردا شائىر تۇيغۇدىن ناھايىتى جانلىق ئوبرازنى تاۋلاپ چىققان بولۇپ، مول مەزمۇن ئارقىلىق ئوبراز، ھېسسىيات، پەلسەپەۋىي پىكىرلەرنى يۇكسەك دەرىجىدە بىرلەشتۇرگەن.

ئەي چىڭ تۇيغۇنى يادرو قىلىپ تۇرۇپ، سىمانى ھاسىل قىلىدۇ. ئاندىن سىما ئارقىلىق بىر پۈتۈن شېئىرىي ئوبرازغا ئىگە بولىدۇ. ئۇ سىما ۋە ئوبرازلارغا «گۈزەللىكنىڭ ئۈيۇلمىسىغا ئايلانسۇن»①، «ئېغىرلىقى ۋە قاتتىقلىق شەكلىگە ئىگە جىسىم»② بولسۇن دەپ تەلەپ قويىدۇ. ئۇ رەسساملاردا بولىدىغان نەزەر ئارقىلىق ئوبرازنىڭ رەڭ - سۈپىتى شەكىل ۋە قۇرۇلما، تۈزۈلۈشىگىچە كۆزىتىپ، گۆشمۇ، ئوستىخىنمۇ بولغان سترولۇق ئوبرازغا ئېرىشىش ئۈچۈن تىرىشىدۇ. «نېگىر قىزى ئېيتماقتا ناخشا» شېئىرىدا ئەنە شۇنداق سۈپەت ۋە ھېسسىياتنى

① ② «ئەي چىڭ «شېئىرىيەت توغرىسىدا» مىللەتلەر نەشرىياتى 1982 - يىلى 1 - ئاي نەشرى. 108 - بەت.

نىڭ روشەن سىلىشتۇرمىسى ئارقىلىق شېئىرىي مۇھىت يارىتىلغان بولۇپ، شائىرنىڭ كاپىتالىستىك دۆلەتلەردە ھېس قىلغان كىشىلەر ئارىسىدىكى تەڭسىزلىككە نىسبەتەن قوزغالغان كۆچلۈك تەسىراتىنى ئىپادىلىگەن. بۇ خىل تەسىرات ۋە تۇيغۇ قۇيۇق ھېسسىيات شۇنىڭدەك يۈكسەك بەدىئىي دىت ئارقىلىق بىر گۈزەل بەدىئىي ئوبراز بولۇپ چىققان. ئۇ ئوبرازنىڭ سىرتقى شەكلى ئاددى ئەما مەزمۇنى مول.

ئەي چىگنىڭ شېئىرىي ئوبراز يارىتىشتىكى ئاساسلىق ئۇسۇلى: (1) تۇيغۇنى ھاسىل قىلغان ھادىسىلەرنىڭ ماھىيىتىنى ئالاھىدىلىكلىرىنى توغرى تونۇپ ئېلىش ۋە ئۇنى ئوبرازلىق ئىپادىلەش.

بۇنداق ئۇسۇلنى بىز «مەرۋايىت» شېئىرىدا ئېنىق ھېس قىلالايمىز.

تويۇنسەن كۈن جەۋھىرىگە،
سۇ ئاستىدا تۇرساڭمۇ ھامان.
تاڭ شەپىقى، ھەسەن - ھۈسەنسەن،
كۆز چاقنىتىپ ۋالىداپ تۇرغان.
پاكلىق سېنىڭ سۆيگەن مەشۇقەڭ
پاك شەبنەمسەن گۈللەرگە قونغان.
ئەقىدىسەن يۈرەك قېتىدا
تۆرىلىپ ئۇنچە - مەرۋايىت بولغان.

(2) سىمۋول ۋە تەسەۋۋۇر ئارقىلىق شېئىرىي مىسرالارنى ئەسەكەرتمىلىك خاراكتېرغا ۋە بىشارەت بېرىلەيدىغان ئىقتىدارغا

ئىگە قىلىش.

ئەي چىك شېئىرلىرىدا چوڭقۇر ۋە كەڭ شېئىرى مۇھىت يارىتىلغان بولغاچقا ئۇنىڭ شېئىرلىرى تەملىك ۋە ئاجايىپ مەنىلىك بولالىغان. بۇ خىل بەدىئىي ئۇنۇمنى شائىرنىڭ ئۇچۇق يېزىش ۋە گوڭگا يېزىش ئۇسۇلىدىن ئاجرىتىپ قارىغىلى بولمايدۇ. «نۇر قەسىدىسى»، «ئىنتىزارلىق» قاتارلىق شېئىرلاردا شائىر يۇقىرىقىدەك ئۇسۇلدىن پايدىلىنىپ تەسۋىرلىنىۋاتقان سەل غۇۋا، گوڭگا ئوبرازلارنى كونكرېتلاشتۇرغان. ئاددىيلىق بىلەن مۇرەككەپلىكنى بىرلەشتۈرۈپ، شېئىرىي مىسرالىرىنى سىمۋوللۇق مەنىگە، بىشارەت قىلىش رولىغا ئىگە قىلغان.

4 . تىلدىكى ئۆزگىچىلىك

(1) ئوبرازلىق بولۇش: ئەي چىك شېئىر دېگەن:

«بېرىدۇ جۇپ قانات ئىدىيەگىمۇ،
ھېسسىياتقا كەيدۇرەر كىيىم - كېچەكنى.
ئاۋازغا بېرىپ رەڭ، رەڭگە ھەم ئاۋاز،
توختىتار دولقۇنلۇق دەريا - ئېقىننى...»

دېگەندەك بولۇشى كېرەك دەپ قارىغاچقا، شېئىرلارنىڭ يۇقىرىقىدەك رولىنى جارى قىلدۇرۇش ئۈچۈن ئەڭ باب، ئەڭ توغرا ۋە بىردىن - بىر سۆزلەرنى تاللاپ چىقىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ سۆزلەر شەكىللەندۈرگەن ئوبرازلار تېخىمۇ يېڭى، تېخىمۇ يارقىن، تېخىمۇ جانلىق بولالايدۇ. ئەي چىك يەنە

ئوخشتمشلاردىن ھەم كۆپ، ھەم ئەپچىل پايدىلىنىدۇ.

(2) تىلى ئەسكەرتمىلىك بولۇش ۋە بىشارەت بېرەلەيدىغان بولۇش: ئۇنىڭ ئوبرازلىق سۆزلىرىنىڭ مېغىزىنى چاقماندا، بۇ سۆزلەرنىڭ بىر خىل چوڭقۇر ئىدىيىدىن، قالتىس پەلسەپەۋي پىكىردىن ۋە كۆچلۈك ھېسسىياتتىن بىشارەت بېرىۋاتقانلىقىنى كۆرۈشكە بولىدۇ.

مەسىلەن: «مەرۋايىت»، «دولقۇنلار ئەۋجىدە»

(3) ئاممىباب تىل: ئەي چىڭ ھازىرقى زامانغا خاس ئاغزاكى تىلدىن كۆپ پايدىلىنىدۇ. شۇڭا ئۇنىڭ شېئىرلىرى ئاددىي، يېقىملىق، ئۇ ئېنىق، ئاددىي ئاغزاكى تىللارنى تاللاۋېلىپ شېئىرنىڭ سىماسىنى ھاسىل قىلىدۇ.

مەسىلەن: «دولقۇنلار ئەۋجىدە»، «كۆنلۈك»

(4) تىلدىكى نەسرىي گۈزەللىك: ئەي چىڭ شېئىرلىرى ئاساسەن ئاغزاكى تىل ئارقىلىق چاچما شەكلىدە يېزىلغان. ئۇنىڭ كوپلىتلىرىدىكى مىسرالار تەڭ بولمايدۇ، مىسرالارنىڭ ئۇزۇن - قىسقىلىقىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. قاپىيىسىگىمۇ قاتتىق رىئايە قىلىپ كەتمەيدۇ، قارىماققا نەسرىلەرنىڭ جۈملىلىرىگە ئوخشاپ كەتسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ شېئىرلىرى نەسرىي شېئىرلاردىن روشەن پەرقلىق، شېئىرىي پۈرىقى كۆچلۈك، ئۇنىڭ تىلىدا ساپ ۋە سەممى، چىن ھېسسىيات ئۇرغۇپ تۇرىدۇ. بۇ خىل چىن ھېسسىيات بىر خىل رېتىم، بىر خىل ئاھاڭ بولۇپ جارانلايدۇ. ئەي چىڭنى چاچما شېئىر شەكلىنى ۋايىغا يەتكۈزگەن شائىر دېيىشكە بولىدۇ.

يىغىنچاقلاپ ئېيتقاندا، ئەي چىڭنىڭ شېئىرلىرى ئاساسا-

سەن رېئالىستىك مەتود بويىچە يېزىلغان بولۇپ ئۇنىڭدا يەنە قۇيۇق رومانتىزملىق پۇراقمۇ بار. ئۇنىڭ شېئىرلىرى ئوبراز بىلەن پەلسەپەۋى پىكىرنىڭ، قىزغىنلىق بىلەن جىددىيلىكنىڭ، ئاددىيلىق بىلەن مۇرەككەپلىكنىڭ، ئاددىيلىق بىلەن ئاجايىپلىقنىڭ بىرىكمىسىدۇر. ئۇنىڭ شېئىرلىرى تۇرمۇشنىڭ ئەينەن خاتىرىسى ئەمەس. بەلكى تۇرمۇشنىڭ بەددئىي يېغىنچاقلىنىشى، ئەڭ گۈزەل ۋە ئەپچىل شەكىل ئارقىلىق مول مەزمۇننىڭ ئىپادىلىنىشى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. مانا بۇ — ئەي چىگىنىڭ بەددئىي ئۇسلۇبىدۇر.

3 - §. ۋىن جيې ۋە ئۇنىڭ ئىجادىي پائالىيىتى

ئازادلىقتىن كېيىن يېڭى جۇڭگونىڭ شېئىرىيەت سەھنىسىگە بىر تۈركۈم ياش شائىرلارنىڭ چىقىشى شائىرلار قوشۇنىنى كېڭەيتتى. ئۇلارنىڭ شېئىرىي ئىجادىيەتلىرى يېڭى زامان پوئېزىيىسىنى بېيىتتى. تۇرمۇشنىڭ ھەممە تەرەپ، ھەممە بۇلۇڭلىرىدا ياشاپ ۋە پائالىيەت قىلىۋاتقان بۇ ياش شائىرلار ئۆزلىرىگە تونۇشلۇق بولغان يېزا ۋە شەھەر تۇرمۇشىنى، سانائەتنى، يېزائىگىلىكىنى ياكى دېڭىز ياقىسىدىكى خەلقنىڭ ھاياتى، چېگرا رايون، يېزا - قىشلاقلارنىڭ ئاجايىپ مەنزىرىلىرىنى ياشلارغا خاس قىزغىنلىق بىلەن تەسۋىرلەشكە باشلىدى. ۋىن جيې — ئەنە شۇنداق ياش شائىرلار ئىچىدىكى نەتىجىسى نىسبەتەن كۆرۈنەرلىك بولغان شائىرلارنىڭ بىرى.

ۋىن جيې — ئەسلى ئىسمى جاۋۋىنجيې بولۇپ، جاڭسۇ

ئۆلكىسىنىڭ دەنتۇ ناھىيىسىدە 1923 - يىلى تۇغۇلغان. نامـ راتلىق سەۋىبىدىن باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ بەشىنچى يىللىقىغا چىقىپلا ئوقۇشتىن توختاشقا مەجبۇر بولغان ۋە نەتىجىدە بىر كۆمۈر كانىدا شاگىرت بولۇپ ئىشلىگەن. ياپونغا قارشى ئۇـ رۇش باشلانغاندىن كېيىن، سەرگەردان بولۇپ ۋۇخەنگە بارـ غان. ياپونغا قارشى تۇرۇپ ۋەتەننى قوتقۇزۇشنى تەشۋىق قىلىدىغان تىئاتىرلارنى ئويىنغان. 1940 - يىلى يەنىئەنگە كېلىپ مەكتەپتە ئوقۇغان ۋە غەربىي شىمال سەنئەت ئۆمىكىدە ئىشلىگەن. تىرىشىپ ئۆگىنىش نەتىجىسىدە ئۇنىڭ مەدەنىيەت سەۋىيىسى ۋە يېزىقچىلىق ماھارىتى ئۆسكەن. 1945 - يىلى «ئاممىۋى گېزىت»نىڭ تەھرىرلىك، مۇخبىرلىق خىزمەتلىرىنى ئىشلىگەن. شۇنىڭدىن كېيىن ئون نەچچە يىلغىچە ئاخباراتـ چىلىق بىلەن شۇغۇللانغان. ئۇنىڭ ئىجادىي پائالىيەتلىرىمۇ ئەنە شۇ چاغدىن باشلانغان. ئۇ شۇ مەزگىلدە «يەر - جاھانـ نى زىلزىلىگە سالغان كىشىلەر»، «گۈۋاردىيەنى كۆچەيتىش» قاتارلىق ئوپېرالىرى، «ئىككى ئاخىرقى زەربە»، «ماددىي ۋە مەنىۋىي داۋالاش»قا ئوخشاش ھېكايە - ئۇچىرىكلارنى يازغان. ۋەن جيې ئەنە شۇ چاغدىن باشلاپ جاھائەتكە تونۇلغان. ئۇ ئازادلىق ئۇرۇش مەزگىلدە ئارمىيىمىز بىلەن بىللە شىنجاڭغا كىرگەن بولۇپ شىنخۇا ئاگېنتلىقىنىڭ غەربىي شىمال پۈنكىتىدا ئىشلىگەن. ئازادلىقتىن كېيىن شىنخۇا ئاگېنتلىقى شىنجاڭ شۆـ بىسىنىڭ شۆجاڭى بولۇپ ئىشلىگەن. ۋەن جيې غەربىي شىمالـ نى ئازاد قىلىش كۈ مشلىرىگە قاتناشقان ۋە كېيىن مۇشۇ رايوندا خىزمەت قىلغان بولغاشقا، بۇلار ئۇنىڭ كېيىن داڭ

چىقارغان «تىيانشان چوپان ناخشىلىرى» (توپلام)نى ۋە «قەدىمكى ساس يالقۇنى» ناملىق شېئىرىي رومانىنى ئىجاد قىلىشى ئۈچۈن باي تۇرمۇش ئاساسى بىلەن تەمىن ئەتكەن. 1955 - يىلى ئۈنىڭ 1952 - يىلىدىن باشلاپ يازغان شېئىرلىرى «خەلق ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىدا ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ ئېلان قىلىندى ۋە كېيىن بۇ شېئىرلار «تىيانشان چوپان ناخشىلىرى» دېگەن نام بىلەن توپلام قىلىندى. بۇ توپلامدىكى شېئىرلار ئۆزىنىڭ يېڭىلىقى، قىزغىنلىقى، مىللىي خۇسۇسىيەتلەرگە باي بولغانلىقى بىلەن دەرھاللا خەلقنىڭ قىزغىن ياقتۇرۇپ ئوقۇيدىغان شېئىرلىرىغا ئايلاندى. شائىرمۇ ئۆزىنىڭ بۇ ئىجادىيەت مېۋىسى بىلەن شېئىرىيەت ئاسمىنىدا گۈيا يېڭى پەيدا بولغان بىر يۇرۇق يۇلتۇزدەك چاقناشقا باشلىدى.

ۋەن جيې 1957 - يىلىدىن باشلاپ مەخسۇس ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەنلا شۇغۇللاندى. 1958 - يىلى گەنسۇدا ئولتۇراقلىشىپ قالغىنىدىن كېيىن جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى لەنجۇ شۆبىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولدى. ئۇنىڭ گەنسۇدا يازغان شېئىرلىرى «ۋەتەننىڭ شانلىق ئۆكتەبىر ئېيى»، «خېشى كارىدورىغا سەپەر» توپلاملىرىغا كىرگۈزۈلدى. ئۇ بۇ مەزگىلدە يەنە «شەرق شامىلى خۇاڭخېنى دولقۇنلاتماقتا» داستانىنى يازدى. ۋەن جيېنىڭ بۇ مەزگىلدە يازغان نۇرغۇن شېئىرلىرىنىڭ ئىچىدە خېلى كۆپ ياخشى ئەسەرلىرى بولسىمۇ، ئەمما ئاز بولمىغان شېئىرلىرى ۋەزنىپە قوغلۇشۇپ يېزىلغان بولغاشقا، بۇلارنى ياخشى شېئىرلار دەپ كەتكىلى بولمايدۇ. ئىدىيەۋى تەرەپتىكى سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ۋە بەدىئىيلىك

جەھەتتە تەلەپنىڭ بوشۇشۇپ كەتكەنلىكىدىن، ئۇ خېلى كۆپ شېئىرلىرىدا تۇرمۇش ھادىسىلىرىنى خەۋەر قىلىپ قويۇش بىلەنلا چەكلىنىپ قالغان. ئۇ شېئىرلار گويا مەلۇم بىر ئىدىيىنىڭ شەرھىلىنىشى، مەلۇم بىر سىياسەتنىڭ چۈشەندۈرۈلۈشى بولۇپ قالغان. قارىماققا بۇ شېئىرلار تۇرمۇشنى بىۋاستە ئەكس ئەتتۈرگەندەك كۆرۈنسىمۇ ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭدا تۇرمۇش چىنلىقىغا خىلاپلىق قىلىنغان. ئۇنىڭ بۇ مەزگىلدىكى ئىجادىيەت كۆز قاراشلىرى ۋە ئىجادىيەت پائالىيەتلىرى ئەينى ۋاقىتلاردىكى ناتوغرا پىكىر ئېقىملىرىنىڭ تەسىرىدىن خالى بولالمىدى.

50 - يىللارنىڭ كېيىنكى مەزگىلىدە ۋېن جېڭ ئۆزىنىڭ «قىساس يالقۇنى» ناملىق شېئىرىي رومانىنى يېزىشقا كىرىشىپ، 1959 - يىلى ئۇنىڭ 1 - قىسمى «ئەنسىز يىللار»نى ئېلان قىلدى. ئىككىنچى قىسمى «يايلاقتىكى توپىلاڭ» 1962 - يىلى نەشىردىن چىقتى. ئۈچىنچى قىسمى «ئويغانغان كىشىلەر»نىڭ ئايرىم بابلىرى پۈتۈن ئېلان قىلىنغان بولسىمۇ، تولۇق تاماملانمىدى. ئېپوس بولالىغىدەك مەزمۇنغا ۋە ئەشۇنداق ھەيۋەت شەكىلگە ئىگە بولغان بۇ شېئىرىي رومان ئېلىمىز شېئىرىيىتىدە مۇھىم ئورۇنغا ئىگە.

مەدەنىيەت ئىنقىلابىدا (1971 - يىلى 1 - ئاينىڭ 13 - كۈنى) ۋېن جېڭ لىن بىياۋ ۋە «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ»نىڭ زىيانكەشلىكى تۈپەيلىدىن ۋاقتىسىز قازا قىلدى. 1978 - يىلى ئۇنىڭ نامى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. بۇ تالانتلىق شائىرنى ئەسلەش يۈزىسىدىن 1979 - يىلى خەلق ئەدەبىياتى

نەشرىياتى «ۋىن جيپ شېئىرلىرىدىن تاللانمىلارنى»نى نەشىر قىلدى.

ۋىن جيپ شېئىرىيەت بابىدا ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىككە ئىگە بولغان لېرىك شېئىرلىرى بىلەن تونۇلغان شائىردۇر. «تىيانشان چوپان ناخشىلىرى» ئۇنىڭ ئەڭ ياخشى لېرىكىلىرى ھېسابلىنىدۇ. بۇ توپلامدىكى شېئىرلار ئۇنىڭ لېرىك شېئىرلىرىنىڭ ئەڭ يۇقىرى سەۋىيىسىگە ۋەكىللىك قىلالايدۇ.

شائىر «تىيانشان چوپان ناخشىلىرىغا مۇقەددىمە»دە مۇنداق دەپ يازىدۇ:

قالمىدى مەن بارمىغان يەر، كەزدىم زىمىننى
كۆردۈم كۆرمىگە سۈيى زىلال ئالتۇن بۇلاقنى.

دەرۋەقە بۇ توپلامدىكى شېئىرلار ئۇخشىمىغان تەرەپلەردىن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تۇرمۇشىدا يۈز بەرگەن غايەت زور ئۆزگىرىشلەرنى تەسۋىرلىگەن بولۇپ، يېڭى دەۋرگە، يېڭى كىشىلەرگە ۋە يېڭى تۇرمۇشقا تەنتەنە قىلغان.

ئازادلىق تېڭى بىلەن خەلقنىڭ ئاھۇ - زارى تاماملاندى. ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى كاپالەتكە ئىگە بولدى. ئۇلار يەر - زىمىننىڭ خوجايىنلىرىغا ئايلاندى. تۇنۇگۈنكى چۈش بۈگۈن رېئاللىققا ئايلاندى. مانا بۇ رېئاللىق ۋىن جيپ شېئىرلىرىدا ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان. شائىر ئۆتمۈشتە «كۆرۈنمەس بىر تۈپ دەرەخ ۋە بىر ئادەم قارىسى» دېگەن ئەھۋالدىكى چۆل - جەزىرىلەردە بۈگۈن «قۇرۇلۇپتۇ يېڭى كەنت، ئاپئاق ئۆيلەر رەتمۇ - رەت» («يېڭى كەنت» شېئىرىدىن) بولۇپ ئۆزگىرىپ كەتكەنلىكىنى، «بىرەر ئىشتان كىيەلمەي بالىلىقى كەتكەن ئۆ-

تۆپ، ياشلىقمۇ تۆگىگەن كىيەلمەستىن بىر ئۆتۈك» دېگەندەك بىچارە ھالەتتىكى بىر يوقسۇل چارۋىچىنىڭ بەختىيار ئائىلە قۇرۇۋالغانلىقىنى ۋە ئۆزىگە تەئەللۇق مال چارۋىسى بار «خوجايىن» بولۇپ قالغانلىقىنى يازىدۇ.

تۇرمۇشتىكى ئۆزگىرىشلەر ھەقىقەتەن ناھايىتى چوڭ. بۇ ئۆزگىرىشلەر ئىجادىيەت ئىستىكىدىكى كىشىلەرگە شېئىرىي ئىلھام بېغىشلاپ، ئۇلارنى ئىجادىيەتكە ئۈندەيدۇ. بىراق تۇرمۇش يېڭىلىقلىرىدىن ھاسىل بولغان ئىجادىيەت ماتېرىئاللىرىنىڭ بولغانلىقى ۋە تۇرمۇش تەسىراتىنىڭ بولغانلىقىلا بەدىئىي ئەسەرنىڭ پۈتۈپ چىققانلىقىدىن دېرەك بەرمەيدۇ. بۇ يەردە يەنە تەسىراتلارنى قانداق چۈشىنىش، ئۇلارنى قانداق پىششىقلاش، ئىخچاملاش قانداق بايان قىلىش مەسىلىلىرى بار. شائىر ۋېن جيې تۇرمۇشنىڭ يۈزەكى كۆرۈنۈشلىرىدە توختاپ قالمىغان. ئۇ كىشىلەرنىڭ مەنىۋىي دۇنياسىغا ئۇچىقىرىلەپ كىرىپ، ئۇلارنىڭ قەلبىدىكى گۈزەللىك ئېلېمېنتلىرىنى تېپىپ چىقىپ، تۇرمۇش گۈزەللىكىنى تولۇقمەناغا ئىگە قىلغان. مەسىلەن «يېڭى كەنت» شېئىرىدا مەدھىيىلەنگىنى يالغۇز چۆلدىكى يېڭى كەنتلا ئەمەس. ئۇنىڭ مەدھىيىلەش نىشانى ئاساسىي جەھەتتىن ئەنە شۇ يېڭى كەنتتە ياشاۋاتقان كىشىلەرگە قارىتىلغان بولۇپ، بۇلارنىڭ خوشاللىقى، بەختلىك ھاياتى ئەمگەكتىن كەلگەنلىكىنى، ۋەتەنىمىز تېز يۈكسىلىۋاتقانلىقىدىن پەيدا بولغانلىقىنى تەكىتلەپ ۋە كىشىلىك مۇناسىۋەتلەرنىڭ ئۆزگىرىشلىرىنى بايان قىلىپ كېلىپ، يېڭى تۇرمۇشنىڭ ھەقىقىي مەنىسىنى تولۇق چۈشەندۈرۈپ بەرگەن. «ئارزۇ» شېئىرىدىكى موڭغۇل قىزى لىنا «بوۋايلارغا

ئۆزۈن ئۆمۈر، بالىلارغا شات - خورامىلىق» بېرىش ئۈچۈن سانـ
تاركا بولۇشقا ئىرادە قىلىدۇ. «بۇلبۇل ئۈچۈپ كەتتى» شېئىرـ
دىكى ياش يىگىت يېڭى تۇرمۇشنى تېخىمۇ مول مەزمۇنغا ئىگە
قىلىش، ۋەتەننى گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن نېفىت ئىشچىسى بولۇشقا
بەل باغلاپ، ئۆزىنىڭ «سۈلىرى زىلال، ئۈزۈمى ھەسەل» ئانا
يۇرتىنى ھەم يۇرتىنىڭ «ھېسسىياتلىق ۋە گۈزەل» قىزلىرىنى
تاشلاپ كېتىدۇ. يۇقىرىقى شېئىرلاردا تەسۋىرلەنگەن پېرسۇناژـ
لار يېڭى زامان كىشىلىرى بولۇپ، شائىر ئۇلارنىڭ يۈكسەك
روھىي دۇنياسىدىكى چاقناپ تۇرغان گۈزەللىكلەرنى تېپىپ چىقـ
قان ۋە شۇ ئارقىلىق ئۆزىنىڭ بۇ تۇرمۇش كۆيلىرىگە چوڭقۇر
ئىدىيەۋىي مەزمۇن ۋە قوبۇق دەۋر پۇرىقىنى سىڭدۈرگەن.

«تىيانشان چوپان ناخشىلىرى» دا مۇھەببەت شېئىرلىرى كۆپ
سانىنى ئىگىلەيدۇ. بۇ شېئىرلار كىتابخانلارنىڭ ئالقىشىغا سازـ
زاۋەر بولدى. چۈنكى ئازادلىقتىن كېيىن بىزنىڭ شېئىرلىرىمىزدا
مۇھەببەت ناھايىتى ئاز تەسۋىرلەندى. بۇ خىلدىكى شېئىرلارـ
نى بار دېگەندىمۇ، ئەمما ئۇلاردا بىر تۈرلۈك قورۇنۇش ئەھـ
ۋالى، قورقۇش كەيپىياتى مەۋجۇت ئىدى. مۇھەببەت تېمىسىدا
ئىلگىرى ۋەن جىيېدەك ئۈچۈق، قىزغىن يازغان، كۆپ يازغان
شائىر ئانچە كۆپ تېپىلمايدۇ.

ۋەن جىيېنىڭ مۇھەببەت لىرىكىلىرىنىڭ ئالاھىدىلىكلىرى
ھەققىدە توختىلىشتىن ئىلگىرى بىز ئۇنىڭ بىر قانچە پارچە
لىرىكىسىنى كۆرۈپ ئۆتەيلى.

.....

باھاردا قىز ئىشلەر ئالمىلىق باغدا،

يىگىتنىڭ ناخشىسى ئەگىيدۇ ئۇنى.
مۆلىلەر چېچەكلەپ بولمىغان تۇرۇپ،
سورايدۇ ناخشىدا: چېچەكنىڭ قېنى؟
چۈشەنمەي بۇ سىرنى قىز بولۇپ ھەيران،
دەيدۇكى: تويغازدى مېنى بۇ ناخشاڭ.

ياز بىلەن بو يىگىت ئۆتىدۇ باغدىن،
ئۆتىدۇ ئىشلىگەچ قىزغا سېلىپ كۆز،
ئالمىلار ئوخشىغان، ئۈزۈملەر ھەر خىل،
سۈيلەيدۇ ناخشىدا: قېنى چاپسان ئۈزۈ!
چۈشەنمەي بۇ سىرنى قىز دەيدۇ رەنجىپ:
ھەجەپمۇ چاپلاشتىڭ سايەمدەك ئەگىپ.

كۆز كەلدى، سېخى كۆز - ھوسۇل بايرىمى،
قېپ - قىزىل ئالمىلار ئەگدى شېخىنى.
تۇنبويى قىز زادى كىرپىك قاقمىدى.
ئويلامدۇ ئوخشىغان ئەشۇ ئالمىنى؟
يىگىتكە ئايدىڭغۇ ھەممە ئىش ھەجەپ،
دەيدۇ قىز نىمىشقا ئېيتمايدۇ بىر گەپ؟

بولدى قىل، ئەي يىگىت ئالما تۇڭدە
بولدى قىل، ناخشاڭنى كەلمەكتە ئۇ قىز.
كەلمەكتە چىمەندە مايسىنى دەسسەپ،
چەرىدە بار ئەنە خۇشاللىقتىن ئىز.

ئەمدى ئېيت گېپىڭنى، يېگىت قېنى بول،
چىن مۇھببەتتىنمۇ ئالغىن مول - ھوسۇل.
(«ئالما تۆۋدە» شېئىرىدىن)

يۇقىرىقى شېئىردا شائىر ناھايىتى ئاددىي گويا ھېچقانداق پەرداز بېرىلمىگەندەك مىسرالىرى بىلەن بىر نەچچە ئاددىي كۆرۈنۈشلەرنى ياكى ئاددىيغىنە بىر ۋەقەنى تەسۋىرلەپ پېرسوناژلارنىڭ روھى دۇنياسىنى ناھايىتى روشەن يورۇتۇپ بەرگەن. شائىر يېگىت ۋە قىزنىڭ ئىشقى مۇھەببەتىنىلا تەسۋىرلەش بىلەن چەكلەنمىگەن، ئۇ مۇھەببەت ناخشىسىنى زامانىمىز ياشلىرىنىڭ ئەمگەكنى، تۇرمۇشنى قىزغىن سۆيىدىغان، غايىگە باي پەزىلەتلىرىنى مەدھىيىلەش بىلەن بېيىتقان. «قېيىن قىزدىل ئالمىلار ئەگدى شېخىنى» دېگەندەك مول ھوسول مەۋسۇمىدە «چىن مۇھەببەتتىنمۇ ئالغىن مول ھوسۇل» دەپ يېزىپ، ئەمگەك بىلەن مۇھەببەتنى ماسلاشتۇرغان. ئالمىنىڭ پىشىشىنى مۇھەببەتنىڭ تەرەققى قىلىشىغا سىمۋول قىلغان. شۇڭا شېئىر ھەم تەبىئىي، ھەم تەسىرلىك چىققان.

«4 - ماي» مەزگىلىدە مۇھەببەت ئېدەبىي ئىجادىيەتىنىڭ مۇھىم تېمىسى قىلىنغانىدى. ئەسەرلەردە ھەممىدىن ئەلا، ھەممىدىن ئۈستۈن تۇرىدىغان مۇھەببەت كۆيلەنگەنىدى. ئەينى ۋاقىتتا بۇ شېئىرلارنىڭ ئىلغارلىقى بار بولۇپ، فېئودالىزمغا قارشى كەيپىياتىنى ئۇلغايتاتتى. بوران - چاپقۇنلۇق يىللاردا مۇھەببەت شېئىرلىرى ئازيىپ كەتتى. چۈنكى بۇ مەزگىللەردە يېزىلغان ئەسەرلەرنىڭ تېمىسى باشقا مەزمۇنلارغا يۆتكەلگەنىدى. ئاز سانىدىكى مۇھەببەت تەسۋىرلىنىدىغان

شېئىرلاردىمۇ مۇھەببەت مىللەتنىڭ ئازادلىقىغا، ئىنقىلابىي كۆ-رەشلەرگە بويسۇندۇرۇلغان ھالەتتە تەسۋىرلەندى. ئازادلىقتىن كېيىن ۋەتەن جېڭى مۇھەببەتنى ئەمگەك بىلەن، بېگى تۇرمۇش بىلەن بىرلەشتۈرۈپ مۇھەببەت كۆز قارىشىدىكى بۇ ئۆزگۈرۈش-نى نىسبەتەن تولۇق ۋە قايىل قىلارلىق دەرىجىدە يورۇتۇپ بەردى. ئۇ شېئىرلىرىدا گۈزەل تۇرمۇشنى تېخىمۇ گۈزەل قە-لىش ئۈچۈن بولۇۋاتقان ئەمگەكنى مۇھەببەتنىڭ مەقسىدى دەپ ئوتتۇرىغا قويىدى. مەسىلەن: ئۇنىڭ شېئىرلىرىدىكى ئانا يۇرتى-نى، يۇرتتىكى گۈزەل قىزلارنى تاشلاپ، تاغ - داۋانلارنى ئات-لاپ نېفىتلىكىكە كەتكەن يىگىت («بۇلبۇل ئۈچۈپ كەتتى» شېئىرىدا) گېئولوگ ئەترىتىگە ئەگىشىپ ئېرىتىش دەريالىغا كەت-كەن يىگىت («خەت» شېئىرىدا) ئۆزىنىڭ كۆڭلىنى راۋاپچى ۋە داپچىغا ئەمەس، بەلكى ئېلىكتىر ئىستانسىسىدىكى ئىشچىغا بەرگەن قىز («تانسىدىن كېيىن» شېئىرىدا) قەھرىمانلىق كۆ-رسەتكەن، لېكىن جىسمانىي جەھەتتىن مېيىپ بولۇپ قالغان يىگىتنى يەنىلا سۆيۈپ كەلگەن قىز («مۇھەببەت» شېئىرىدا) لارنىڭ ھەممىسى ئەنە شۇ خىلدىكى ياشلاردىندۇر. كىشىنى تېخىمۇ بەكرەك تەسىرلەندۈرىدىغىنى «مۇھەببەت» شېئىرىدىكى قىزدۇر. ئۇنىڭ مېيىپ جەڭچىگە بولغان مۇھەببىتىنى يۈكسەك مۇھەببەت، ھەقىقىي مۇھەببەت دەپ ئېيتىشقا بولىدۇ. بۇ قىز-نىڭ سۆيگىنى ئەسلىدە «ئوسمان باندىتلىرىغا ئەجەل يوللە-غان، ئەلئارا نام ئېلىپ مەرگەن تاللىنىپ، سول قولدىن ئايرىلىپ فرونتتىن كەپتۇ، تاشيولىنى ئاسراشقا دۈيجاڭ سايە-لىنىپ» دەپ ئېيتىلغاندەك بىر قەھرىمان جەڭچى بولۇپ، ئۇ ئۆز

يۇرتىغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، ئەكسىچە قىزچاققا سوغاق مۇئامىلىدە بولۇپ ئۆزىنى چەتنەتمىدۇ. ئەما قىز ئۇنى يەنىلا ئەۋەلقىدەك چىن كۆڭلىدىن سۆيىدۇ.

تاڭ بىلەن چاندۇرماي دېرىزىسىگە،
چىنىدە يېڭى سۈت قويۇپ كېتىمەن.
شۇ سۈتتەك ساپ سۆيگۈ - مۇھەببىتىمنى
يادىغا ئالسۇن دەپ تەشنا بولىمەن.

كېچىسى ئىشىكىگە يۆلىنىپ تۇرۇپ،
تىكىلىپ قارايمەن ئۇ تۇرغان ياققا،
ئۇيقۇسىز قەلبىمنى ئويلىسا دەيمەن،
ئۆچمىگەن چىراقنى ھەر كۆرگەن چاغدا.

قىزنىڭ كۆڭلى ئەندىشە، تەشۋىش قاش، تەقەززالىق بىلەن ئازاپلىنىدۇ. ئۇ ھەتتا «نەجەبا، ئۆزگىرىپ كەتتىمۇ قەلبى؟»، «باشقىغا كۆڭلىنى بەردىمۇ ياكى؟» دەپ گۇمانمۇ قىلىدۇ. ئاخىرى يىگىت ئۆزىنىڭ يۈرەك قېتىدىكى ئىچ - سىرىنى قىزغا تۆككەندە ئۇلارنىڭ پاك مۇھەببەت غۇنچىسى بىردىنلا چاراقلاپ ھۆپپىدە ئېچىلىپ كېتىدۇ.

دەريانىڭ بويىدا قېيىنزارلىقتا،
ئاڭلىدىم شۇ مۇڭلۇق يۈرەكنى پەقەت.
ئۇ دىدى: «سۆيۈمەن سېنى ھېلىمۇ،
مەن ئۆچۈن ياشلىغىڭ ھەممىدىن قىممەت.»

شۇكلاشقا ئەپۇ قىل ئۇنۇت ئۆتمۇشنى،
تىلەيمەن قەلبىمدىن ساڭا بەختىنى».
مۇمكىنمۇ؟ ياق ئەسلا، باشتىلا تەغدىر،
بىر ساڭا چەمبەر چەس باغلىغان مېنى.

يۇقىرىقىدەك ئورتاق غايە، ئورتاق تىل، ئورتاق ئەمەلگەك، ئوخشاش ئەخلاقىي - پەزىلەت ئاساسىدا قۇرۇلغان مۇھەببەت پەقەت سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتىكى ياشلارغىلا خاس. شۇڭا ۋەتەن جېنىنىڭ مۇھەببەت لىرىكىسىرى قويۇق دەۋر روھىنى ئىپادىلىگەن. ۋەتەن جېنىنىڭ لىرىكىسىرى تەسىرلىك. ئۇ گويا سۈزۈك سۇدەك كىشىنىڭ كۆڭۈل ئېتىزلىرىغا سىڭىپ كىرەلەيدۇ ۋۇجۇدىكى تارىلىرىنى چېكەلەيدۇ. بۇنداق بولالىشىدىكى سەۋەب ئۇنىڭ مۇھەببەتنىڭ ئۆزىنى تەسۋىرلىگەنلىكى ئۈچۈن ئەمەس، تەسۋىرلىگىنىنىڭ يۈكسەك مۇھەببەت بولغانلىقى ئۈچۈنمۇ ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ تۇرمۇشنى توغرا ۋە ئىنچىكە كۆزىتكەنلىكى، شۇنىڭدەك قاينام ھېسسىياتنىڭ بولغانلىقى ئۈچۈندۇر.

يېغىنچاقلىغاندا، ۋەتەن جېنى لىرىكىسىرىنىڭ بەدىئىي ئالاھىدىلىكلىرى تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت.

(1) ۋەتەن جېنى ئۆز شېئىرلىرىنى يۇمۇرلۇق، قىزىقارلىق قىلىپ يېزىشقا ئامراق. شۇڭا ئۇنىڭ لىرىكىسىرى كومىدىيىلىك تۈسكە ئىگە. «ئۇزۇم پىشقاندا» شېئىرىدا يۇقىرىقى ئالاھىدىلىك ناھايىتى روشەن ئىپادە قىلىنغان.

... ...

(يېگىتلەر) ئۇقماقچى بولۇشۇپ قىزلار كۆڭلىنى،

چالدی ساز یول ئارا سەپ بولغان پېتی.
ناخشىدىن گەللىرى قوروپ كەتسەمۇ،
بىر ساپاق ئۇزۇمگە تەگمىدى قولى.

يىگىتلەر رەنجىشىپ، كۆڭلى قېپ ئاخىر،
كەتمەكچى بولۇشتى، لېكىن يانمىدى.
دېيىشتى: «ئەي پىشىق، تاش يۈرەك قىزلار،
بىلمەپتۇق ئۇزۇمىڭلار تېخى خاممىدى»

ئاڭلىشىپ بۇ سۆزنى كۈلۈشتى قىزلار،
پىشمىغان ئۇزۇمنى ئالدى ئاتايىن.
سوزۇلغان قوللارغا بەردى تەڭ بۆلۈپ،
ۋە تۇردى دېيىشىپ: قانداق قىلارىكىن .....

يىگىتلەر يېۋىدى ئاچچىق ئۇزۇمنى،
كۆزلىرى يۇمۇلدى، بەرمەي يەنە تەن:
دېيىشتى: «تاتلىقسەن سۆيگۈ ئۇزۇمى،
بىلمىدۇق باغۋىنىڭ قاتقانمىدى قەن؟»

شېئىر جانلىق، يېنىك. يۇمۇرلۇق ھەم قىزىقارلىق بولۇپ كۆچلۈك كومىدىيىلىك پۇراقىقا ئىگە بولغان. ئوقۇغان كىشى يېڭى زامانىنىڭ ياشلىرىنىڭ شوخ، بەختىيارلىقىنى ھېس قىلالايدۇ.

ۋەن جيې شېئىرلىرىدا ئۇدۇلمۇ ئۇدۇل تەسۋىرلەشنى ئەمەس، بەلكى ۋاستىلىق تەسۋىرلەرنى كۆپ ئىشلىتىلىدۇ. ئىدىيىۋى پىكىر ۋە ھېسسىياتنى كومىدىيىلىك ۋەقەلىكلەرگە سىڭ-

دۇرۇپتىپ، دەۋر روھىنى تۇرمۇشقا باي كىچىك كۆرۈنۈشلەر ئارقىلىق ئىپادىلەيدۇ.

ئاخشىمى تانسىدىن يانغاندىن كېيىن،
داپچى ھەم راۋابچى سازى قولىدا؛
ماڭدى تۇردىخاننى ئۈزۈتۈپ بىللە،
بىرسى ئوك يېقىدا بىرسى سولىدا.

... راۋابقا تەڭكەش بوپ شۇنىرلار ياپراق،
دەيدۇ ئۇ: «يۇرۇگۈم بەختىگە قانماي، —
تەكلەرگە ئېسىلغان سۈزۈك ئۈزۈمدەك،
قايسى قىز چېچىدىن تاپارسەنكىن جاي؟»

دەرەخلەر شاراخلار داپقا جۇر بولۇپ،
دەيدۇ ئۇ: «ئېقىللىق قىزلار قانچىسى.
نەقەدەر بەختلىك كېلىشتى تويغا،
كېلىشتى قۇربان ھېيت كۈنى ئاخشىمى»

قىز جىم-جىت كۆڭلىدە نېمە ئوي باردۇ؟
نىمىشقا ئۇن قاتماي تىلى تۇتۇلۇپ؟
داپچى ھەم راۋابچى قاراپ كەينىدىن،
بىر پەس شۇنىرلىشىپ كەتتى قوغلۇشۇپ.

«قېينىسا ئۆزەڭنى بۇ قەدەر ئارتۇق،
راۋابنى تاللامسەن، داپنى تاللامسەن؟»
«ياقامدۇ كۆڭلۈڭگە مەن چالغان راۋاپ؟»
«ۋە ياكى مەن چالغان داپنى خالامسەن؟»

«سەن چالغان داپ ئېسىل، قانمايدۇ قەلبى،
قانمايدۇ قىز-يگىت ئويىنۇشۇپ ئۇسۇل.
سەن چالغان راۋاپمۇ شۇ قەدەر پەيزى،
ئالدىدا خجىلدۇر ھەتتاكى بۇلبۇل»

راۋابچى ھەم داپچى كۈلۈپ خۇشلۇقتا،
ۋە چېكىپ بېقىشتى قىزنىڭ كۆڭلىنى،
«راۋابنى سۈيەمسەن، ياكى داپنىمۇ،
قېنى، تاللىغىن ئىككىدىن بىرنى؟»

«ئۆتكەن يىل مۇشۇ كۈن تاللاپ بولغانىمەن،
تاللىغان بەختىمنى - ئۇسسۇلنىمۇ.
ئۇرۇمچى دېيەنچاڭغا ① سۆيگۈنۈم ھاشىر،
بىللە ئېلىپ كەتكەن يۇرۇگۈمنىمۇ ...

«تانسىدىن كېيىن»

ئۇھەببەتكە بولغان سادىقلىق مەدھىيىلەنگەن بۇ شېئىر دا سۆزلەت بار، دېئالوگ، ھەربىرەت ۋە مۇھىت تەسۋىرلىرىمۇ بار. بۇ شېئىردىكى تەسۋىرلەر ناھايىتى ئىنچىكە ۋە تۇرمۇشقا بەكمۇ يېقىن بولۇپ، تۇرمۇشنىڭ ھەقىقىي كۆرۈنۈشىنى كەتابخانىنىڭ كۆز ئالدىغا سۆرەتلەپ ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ جانلىق شوخ، يۇمۇرىستىك خاراكتېر ئالاھىدىلىكىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بەرگەن.

(3) كىشىلەرنىڭ روھى دۇنياسىدا يۈز بەرگەن ھەر

① دېيەنچاڭ — ئېلېكتىر ئىستانسىسى

بىر كىچىككىنە ئۆزگۈرۈشنىمۇ چىڭ تۇتۇۋېلىپ تۇرۇپ، شۇلار ئارقىلىق يېڭى زامانىنى، يېڭى تۇرمۇشنى كۆيلەيدۇ. بۇ لىرىك-لار داۋاملىق بىر ساپاق ئۇزۇم، بىر تۇپ ئالما، بىر دانە بۇلبۇل، بىر بۇلاق، بىر كىچىك دەريا، بىر پىر چە قوغۇنلۇق، بىر پارچە خەت قاتارلىقلار ئارقىلىق يېڭى زامان كىشىلىرىنىڭ روھىي دۇنياسىنى يورۇتۇپ، ئۇلار-نىڭ مۇھەببەت كۆز قارىشلىرىدا يۇز بەرگەن ئۆزگۈرۈشلەردىن دەرەك بېرىدۇ. مەسىلەن: «شەپەق»، «قايتىش» شېئىرلىرىدا چارۋىچىلارنىڭ ئۆزىگە ئۆزى خوجا بولغان روھىي ھالىتىنى تۇغرا ئىپادە قىلىپ يايلاقنىڭ كەلگۈسىگە خۇجايىنلارچە نە-زەر تاشلىغانلىقىنى ۋە باي تەسەۋۋۇرغا ئىگە ئىكەنلىكىنى يازىدۇ.

(4) ۋەن جيېنىڭ شېئىرلىرىدا روھىي ھالەت ۋە ھىس-سىيات ناھايىتى ئىنچىكە تەسۋىرلىنىدۇ. مەسىلەن: «مۇھەببەت» شېئىرىدىكى تەسۋىرلەر يالغۇز پېرسۇناژلارنىڭ پېسخىكىسى، خاسلىقى قاتارلىق خۇسۇسىيەتلىرىنى يورۇتۇپ بېرىپلا قالماس-تىن، يەنە شېئىرىي موھىت يارىتىشقىمۇ كۆپ تەسىر كۆرسەتكەن. شۇڭا بۇ لىرىكا ناھايىتى تەبىئىي، چوڭقۇر ۋە ئۆزگىچە بولالىغان،

(5) ۋەن جيې لىرىكلىرى يېقىملىق ۋە يېنىك. ئۇلار خۇددى سۈزۈك بۇلاقتا ئوخشاش كىشى كۆڭلىگە ناھايىتى تېزلا سىڭىپ كىرىپ، كىشىنى ھوزۇرلاندۇرىدۇ. كىشىنى قەلبىنى پاسكىنا ئىللەتلەردىن خالى قىلىپ پاكلاشتۇرۇشقا دەۋەت قى-لىدۇ. ئۇلار خۇددى ئېگىز تاغ، تىك قىيالاردا ئېچىلغان قار

لەيلسىدەك ئۆزىنىڭ جەزىبىدارلىقى بىلەن كىشىگە گۈزەللىك ۋە يۈكسەكلىك تۇيغۇسى بېرىدۇ. بۇنداق لىرىكلاردا ئوتتۇرىغا قويۇلماقچى بولغان شېئىرىي پىكىر گۈزەل ۋە كونكرېت ئوبراز بىلەن بىرلەشتۈرۈلگەنلىكى ئۈچۈن، بۇ ئوبرازلار كۆزلەنگەن قاماشتۇرغىدەك نۇر چاقنىتىدۇ. مەسىلەن:

.....

ئويلۇدۇم: دۇلدۇلدەك يۈگرۈك ئاتنىمۇ
توختىماي قامچىلاپ بارغىنى ھەجەپ؟
مەن ئۇنىڭ سۆزىگە تۇرسام ئىنتىزار،
بولسۇنمۇ مېنىڭدە قوغلاشقا جۈرئەت.

مەن نادان قىز ئەمەس، قانداقچە ئۇنى،
ئازاپلاپ ئۇرغىلى بارسۇن بۇ قولۇم؟
جامائەت كۈلمىسۇن مېنىڭدىن دەپلا،
كۆپ ئەمەس ئاستىلا بىر قامچا ئۇردۇم.

يۇقىرىقى مىسرالاردا ناھايىتى تەسىرلىك ئوبراز بار بولۇپ، بۇ ئوبراز ئارقىلىق قىزنىڭ يىگىتكە بولغان چىن مۇھەببىتى ناھايىتى ئەپچىللىك بىلەن ئىپادىلەپ بېرىلگەن. بۇنداق مۇۋەپپىقىيەتلىك چىققان ئوبرازلارنى ۋىن جىيېنىڭ خېلى كۆپ لىرىكىلىرىدا ئۇچرىتىشقا بولىدۇ. بۇ ئوبرازلار ئۆز نۆۋىتىدە شائىرنىڭ كىشىلەرنىڭ روھىي دۇنياسىنى كۆزىتىش ئېقتىدارىنىڭ يۇقىرىلىقىنى ۋە ئۇنىڭ بەدىئىي ماھارىتىنىڭ ئۈستۈنلۈكىنى نامايەن قىلىدۇ.

يۇقىرىدا بىز كۆرسىتىپ ئەتكەن ئاخىرقى نوقتا ۋىن

جيپ لىرىكلىرىنىڭ ئەڭ مۇھىم ئالاھىدىلىكىدۇر.

ۋەن جيپىنىڭ يەنە بىر بەدىئىي مۇۋەپپەقىيىتى «قىساس يالقۇنى» نىڭ ئىجادىيەتىدە كۆرۈلىدۇ. بۇ شېئىرىي رومان شائىرنىڭ بەدىئىي ماھارىتىنى ۋە بەدىئىي ئۇسلۇبىنى تولۇق ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرەلەيدۇ.

شائىر ئۆز ئەسىرىدە ئىككى قېتىم ماۋجۇشىنىڭ سىياسىي كېڭەشىنىڭ تۇنجى قۇرۇلتىيىنىڭ ئېچىلىش مۇراسىمىدا قىلغان سۆزىنىڭ «جاھانگىرلار ۋە مەملىكەت ئىچىدىكى ئەكسىيەتچىلەر ئۆزلىرىنىڭ مەغلوبىيىتىگە ھەرگىز تەن بەرمەيدۇ، ئۇلار يەنە ئاخىرقى قېتىم جان تالىشىدۇ.....» دېگەن بىر جۈملىسىنى ئىشلەتكەن. ئۇنى ئۇچىنچى بابنىڭ مۇقەددىمىسىگە يازغاندىن سىرت يەنە بىرىنچى تومنىڭ خاتىمىسىدىمۇ تىلغا ئالغان. بۇ بىر تاسادىپىيلىق ئەمەس. چۈنكى بۇ سۆز ئەسەرنىڭ مەركىزىي ئىدىيىسىنى يىغىنچاقلاپ بېرەلەيدۇ. شىنجاڭدا كۆرەش قىلۋاتقان مىللىي ئارمىيىنىڭ ۋە ھەر مىللەت خەلقىنىڭ گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە بەرگەن قاخشاتقۇچ زەربىلىرى شۇنىڭدەك ئازاتلىق ئارمىيىنىڭ قىستاپ كېلىشى شىنجاڭنىڭ تىنچلىق يولىدا بولۇشىنى ۋۇجۇتقا چىقاردى. بىراق ئازادلىقتىن كېيىنلا ئەكسىيەتچىلەر تىنجىپ قالمىدى. مەملىكەت ئىچىدىكى ئەكسىيەتچىلەر جاھانگىرلار بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ يەنە بىر قېتىم جان تالاشتى. بۇ ئەسەردە بايان قىلىنغىنى ئوسمان باندىتنىڭ توپىلىڭى بولۇپ، ئاپتۇر مانا مۇشۇ تاريخىي ۋەقەنى تاللاپ يۇقىرىقى مەركىزىي ئىدىيىنى يورۇتۇپ بەرگەن. ۋەن جيپ ئۆزى «قىساس يالقۇنى» نىڭ

بىرىنچى - قىسمى «ئەنسىز يىللار» نىڭ نەشرىگە ئىلاۋە» ①سىدە بۇ ھەقتە توختۇلۇپ: «مېنىڭ مەقسىدىم بۇ داستان ئارقىلىق ئازادلىقنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە بارىكول يايلىقىدىكى قازاق خەلقىنىڭ كومپارتىيىگە ئىشەنمەسلىك، ئۇنىڭغا قارشى تۇرۇشتىن ئۆزگىرىپ ئۇنى ھىمايە قىلغانلىقىدىن ئىبارەت تارىخىي جەريانىنى خاتىرىلەش ۋە جاھانگىرلار شۇنىڭدەك مىللىي ئەكسىيەتچىلەرنىڭ خام خىياللىرى، ئۇلارنىڭ ھالاكەتنى خاتىرىلەپ بېرىش ئىدى» دەيدۇ. بۇ سۆز، ئەمەلىيەتتە، ئەسەرنىڭ مەركىزىي ئىدىيىسىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.
ئەسەرنىڭ بېشىدىلا «ئىككى چوڭ ئەژدىھا ھازىر ھەربىكەتتە،

قاتمۇ - قات تاغلارنى بويلاپ كەلمەكتە.
قوشۇننىڭ بېشىغا زادى كۆز يەتمەس،
ئايىغى بەك ئۇزۇن ئەسلا كۆرۈنمەس»

دەپ تەسۋىر بېرىلىپ، گەپ 1946 - يىلى يازدا ئازادلىق ئارمىيە 1 - دالا ئارمىيىسىنىڭ غەربىكە قاراپ ئىلگىرىلىگەنلىكىدىن باشلىنىدۇ - دە دەسلەپتىلا كىتابخانلارنىڭ كۆز ئالدىدا ئاجايىپ ھەيۋەتلىك بىر مەنزىرە گەۋدىلەندۈرۈلۈپ ئازادلىق ئۇرۇشىنىڭ غەلبىلىرىدىن ئۇچۇر بېرىلىدۇ. 2 - باب نىڭ بېشىدىلا خانتەڭرى تاغ تىزمىلىرىنىڭ ئارىسىدىن 13 نەپەر زەبەردەست ئوۋچىنىڭ ئات سېلىپ چىقىپ كەلگەنلىكى يېزىلىدۇ. ئاندىن كېيىن ئاپتور قەلەمنى بارىكول يايلىقىغا يۆتكەيدۇ. بىرىنچى بابقا كەلگەندە، ئالدى بىلەن ئازادلىق تەنتە-

① بۇ ماقالە «ھاسىلات» ژورنىلىنىڭ 1959- يىل 3- سانىغا بېسىلغان

نىسى توسۇلىنىدۇ. يەنى 1949 - يىلى 9 - ئاينىڭ 26 - كۈنى بېيجىڭ شەھرىدىكى خۇەيرىنتاڭ زالىغا شىنجاڭنىڭ تىنچ-لىق يولىدىكى ئازات بولغانلىق خەۋىرىنىڭ يېتىپ كەلگەنلىكى، شىنجاڭ ۋەكىللىرىنىڭ ماۋجۇشىغا سوۋغا تەقدىم قىلغانلىقى يېزىلىدۇ.

ماۋجۇشى بېشىغا كىيدى دوپپىنى،
يېپىندى خوتەننىڭ شايى تونىنى.
چىراقلار چاراقلاپ قىلدى تەنتەنە،
ئاپارىتلار شۇ زامات تارتتى سۈرەتنى.

ئۇرۇشكە بولىدۇكى بۇنىڭدا ئىجتىمائىي تۇرمۇشتىكى زور ئۆزگىرىشلەر، تارىخنىڭ بۇرۇلۇش پەيتىدىكى مۇھىم ۋەقە لەر ناھايىتى تەپسىلىي ۋە ئوبرازلىق تەسۋىرلەنگەن. شۇڭا بۇ ئەسەرنى دەۋرىمىزنىڭ ھەر - بىر نەپىسىدىن، يۈرەك سو-قۇشىدىن دېرەك بەرگەن ئەسەر دېيىشكە بولىدۇ. بىزنىڭ بۇ شېئىرىي رومانىنى ئىپوسلۇق خاراكتېرغا ئىگە دېگەنلىكىمىزدە دەسلەپتە مۇشۇ نوقتا كۆزدە تۇتۇلغان.

ئىپوسلارنىڭ مۇھىم بىر خۇسۇسىيىتى سۈرئەت بولۇپ، بۇ سۈرئەت ئەسەرنىڭ غايەت زور كۆلىمى ۋە مۇرەككەپ كوم-پوزتسىيىسى بىلەن چەمبەرچەس باغلانغان بولىدۇ. ئەگەر ئى-پوسلاردا ۋەقەلىكنىڭ تەرەققىياتى ئاستا بولىدىغان بولسا، ھەر قانداق كىتابخانىلار ئۇنىڭدىن زېرىكىدۇ. بۇ خىل ئالاھىدىلىك «قىساس يالقۇنى» دا روشەن ئىپادىلەنگەن. ئۇنىڭدىكى سۈ-ژىت تەرەققىياتى تېز. مەسىلەن: بىز پەقەت ئازادلىق ئارمى-

يەنىك غەربكە يۈرۈش قىلغانلىقىنىلا مىسال قىلىدىغان بولساق، 1 - باپنىك 1 - بۆلىكىدىن ئارمىيەمىزنىڭ غەربكە يۈرۈش باشلىغانلىقىنى بىلسەك، 2 - بۆلىكىدە ئامېرىكىنىڭ مۇئاۋىن كونسولى ماككېرنانىنىڭ رادىئوسىدىن لەنجۇنىڭ ئازاد قىلىنغانلىق خەۋىرىنى تىڭشايمىز 3 - بۆلىكىدە لەنجۇدا ئېچىلغان ئالدىنقى سەپ كومىتېتىنىڭ كېڭەيتىلگەن يىغىنى ھەققىدىكى تەسۋىرلەرنى كۆرىمىز. 5 - بۆلەكتە ئامېرىكا باش كونسۇلى ماكېنەنگە «كومموپىستلار ۋۇۋېيدىن يۈرۈش قىلدى جېۋچۇەنگە» دەپ خەۋەر يەتكۈزگەن بولسا 2 - بابتىكى يايلاق تۈرمۇشىنىڭ تەسۋىرلىرىدىن ئازادلىق ئارمىيىنىڭ جەڭ نەتىجىلىرىنى بىلىپ تۇرغىلى بولىدۇ. يايلاقتا كىشىلەر بىر - بىرىگە پەس ئاۋازدا «يۇيمىن ئېغىزىدىكى توپ ساداسى» ھەققىدە پىچىرلاشقان بولسا، بۇ بابتىكى ئاخىرىدا يۇيمىنگۇەندىكى توپ سادالىرى، جەڭ تۈتەكلىرى شىڭشىڭشياغا ۋە خان تەڭرى تاغلىرىنىڭ ئېتىكىگە يېتىپ كېلىدۇ. دېمەك بۇ ئەسەر ئېپوسلاردا بولۇشقا تېگىشلىك كۆركەم ھەيۋەتلىك ۋە تېز سۈرئەتلىك بولۇشتەك شەكىل جەھەتتىكى خۇسۇسىيەتلەرنى ھازىرلىغان.

بىراق شەكىل جەھەتتىكى خۇسۇسىيەتلەرنىڭ بولغانلىقى بىلەنلا ئېپوسلار ۋۇجۇتقا چىقمايدۇ. ئېپوسلارنىڭ تۈپ ئالاھىدىلىكى ئۇلارنىڭ ياراتقان ئوبرازلىرى ئارقىلىقلا ئىپادە قىلىنىدۇ. ئوبرازنىڭ بولۇشى، دەرۋەقە ئەدەبىي ئەسەرلەرگە قويۇلىدىغان ئورتاق بىر تەلەپ بولسىمۇ، ئەمما ئېپوسلاردا تەلەپ قىلىنىدىغىنى بىر ياكى بىر قانچە ئوبراز ئەمەس، بەلكى ئوبرازلارنىڭ تۈرى يەنى ئوبرازلار تۈركۈمىدۇر.

ئەسەردىكى بىر تۈركۈم جانلىق ئوبرازلار مۇۋاپپىقىيەتـ
لىك يارىتىلغان. ئەر - ئايال قازاق چارۋىچىلىرى، ئەكسىيەتـ
چىل ئاقساقال ۋە ئاتامانلار، باندىتلار شايكىسىنىڭ چوڭ كـ
چىك باشلىقلىرى، چەتئەل جاسۇسلىرى بولۇپ يىگىرمە نەچچە
پىرسوناژنىڭ خاراكتېرى ئېنىق ۋە كونكرېت تەسۋىرلىنىپ،
ئۇلارنىڭ ئوبرازى تەبئىيي ۋە ئىشەنەرلىك قىلىپ يارىتىلغان.
ئاپتورنىڭ نوقتىلىق تەسۋىرلىگىنى چارۋىچى يىگىت باھارنىڭ
ئوبرازى بولۇپ، ئۇنى مۇرەككەپ سىنىپىي كۈرەشلەر قاينىمىغا
ۋە ھەر خىل ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەر ئارىسىغا قويۇپ تۇـ
رۇپ ئۇنىڭ ئىزگىچە ۋە تىراگىدىيىلىك تۈس ئالغان كەچمىشـ
لىرىنى، ئەگىر - توقاي تۇرمۇش يولىنى بايان قىلىپ، ئۇنىڭ
مۇرەككەپ ۋە روشەن ئىندۇۋىدىئال خاراكتېرىنى يورۇتـۇپ
بەرگەن. ئۇنىڭ بوران - چاپقۇنلاردىكى باتۇرلۇقىء جاسارىتى
بەيگىدىكى ماھارىتى كىتابخانىنىڭ كۆز ئالدىغا كۆكتە پەرۋاز
قىلغان مەغرۇر ۋە جەسۇر «قىران بۇركۈت» نى كەلتۈرىدۇ.
ئاپتور ئۇنى:

«قاشلىرى قارا ئۇنىڭ خۇددى كۆكتىكى بۇلۇت،
كۆزلىرى چاقناپ تۇرار چېقىلغان چاقماق بولۇپ»

دەپ تەسۋىرلەيدۇ. ئەنە شۇ يايلاق بۇركۈتىنى مەھلىيا قىلغان
گۈەل قىزنى بولسا:

«سارىيا نىمانچە گۈزەلدۇر بۇگۈن،
ئۆكسىي تەۋرىنەر بېشىدا بۇنچە؟
يارىشىغى ھاۋارەڭ كۆينىكى ئىكەن.

چىلتىكى باب كەپتۇ پىنجەككە شۇنچە» دەپ سۈپەتلەپ ئۇلارنىڭ مۇھەببتىنى:

«تاڭ بىلەن ھەر كۈنى باھار ئەن قېتىپ
كۆڭلىنى ناخشىدا ئىزھار قىلىدۇ.
بۇ ناخشا يىگىتنىڭ ئاغزىدا ئەمەس،
تومۇرلىرىدا شاۋقۇن سالىدۇ.
ھەر سەھەر ناخشىدىن سارىيا قىزىڭ،
يۈرىكى تايچاقتەك ئويناپ كېتىدۇ.
كى ئاتەش ۋۇجۇدى ناخشا تەپتىدىن،
زىختىكى كاۋاپتەك كۆيۈپ كېتىدۇ.»دەپ تەسۋىرلەيدۇ.

بۇ قىسقىغىنا ئىككى كۇبلىت، قىز ۋە يىگىتنىڭ پاك مۇھەببتىنى شۇنچىلىك چىن، تۇرمۇشقا شۇنچە يېقىن ئىپادىلەپ بەرگەنكى كىتابخانىلار بۇ مىسرالاردىن ناخشا ئېيتىۋاتقان باھارنىڭ قېشىدا ئۆزى تۇرغاندەك. كىگىز ئۆيدىكى سارىيانىڭ ھالىتىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەندەك بىر تۇيغۇغا كېلىدۇ. بۇ مۇھەببەت لىرىكىسى باھار ۋە سارىيا ئوبرازىنى تېخىمۇ مۇكەممەللىككە ئىگە قىلىدۇ. بىراق ئەشۇنداق مەردانە يىگىت باھار دەل مۇشۇ مۇھەببەت سەۋداسىدا يۈرت ئاقسىقىلىنىڭ دامىغا چۈشۈپ كېتىپ باندىتلارنى يادرو قىلغان توپىلاڭچىلارغا ئەگىشىپ كېتىدۇ. ھەتتا سۆيۈملۈك خوتۇنى سارىيانىڭ سۆزلىرىنمۇ ئىلىك ئالمايدۇ. ئۇ «مىللىتىم ئۈچۈن جەڭگە ئاتلاندىم. دىننى قوغداشنى زىممەمگە ئالدىم» دەپ جاكالاپ، پاتقاقتا چوڭقۇر پاتىدۇ. بۇ ئەمەلىيەتتە ئۆزلىرىنىڭ

پاك مۇھەببتىگە توپا چاچقانلىق بولسىمۇ، قازاق خەلقىنىڭ ھەقىقىي ئازادلىق يولىدىن يۈز ئۆرۈش بولسىمۇ، ئۇ بۇلارنى ئەسلا چۈشەنمەيدۇ. ئوبرازنىڭ تىراگدىيىلىك تۈسى دەل مۇشۇ ئىككى نۇقتىدا ئىپادىلىنىدۇ. ئاپتور بۇ ئوبرازنى ياراتقاندا، ئۇنىڭ خاراكتېرىنىڭ مۇرەككەپلىكىنى ۋە ئۇنىڭ تەرەققىي قىلىش، ئۆزگىرىش ئەھۋاللىرىنى تۇرمۇشقا ۋە خاراكتېرىگە مەنتىقىي جەھەتتىن ئويغۇن ھالدا ئەكس ئەتتۈرۈپ بەرگەن.

باھار بەربىر بىر ئەمگەكچى بولغانلىقى ۋە ئاقكۆڭۈل مەرت يىگىت بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭ خاراكتېرىدە ئىككى خىل زىددىيەتنىڭ بىللە مەۋجۇت بولۇشى چۈشىنىشلىك. ئاقساقال ئۇنىڭغا بىر خەنجەر بېرىپ، ئازادلىق ئارمىيە يايلاقتا ئەۋەتكەن خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ ئەزاسى ساربىاينى ئۆلتۈرۈشكە بۇيرىغاندا، باھار ئۇنىڭ چىدىرىغا كىرىپ «ئېغىر نەپەس ئالىدۇ» ۋە خەنجەرنى تالاغا تاشلىۋېتىدۇ. ئۆزىنىڭ ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان ئېتىنى ئۆز سىڭلىسىغا (ساربىاينىڭ سۆيگۈنگە) بېرىدۇ. ئەمما ساربىاي بىلەن يارىشىشنى ئەسلا خالىمايدۇ. ئۇ: «مۇبادا جەڭگاھتا يولۇقساڭ ماڭا، بىلىپ قويماستىن يول قويماس ساڭا» دەيدۇ. مانا بۇلاردىن باھارنىڭ روھىي دۇنياسىدىكى كەسكىن توقۇنۇشنى ئېنىق كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. مانا بۇلار باھارنىڭ ئاخىرى ئويغۇنالايدىغانلىقىنىڭ ئالدىنقى شەرتىدۇر. باھارنىڭ خاراكتېرىدە مۇشۇنداق پاقراپ تۇرىدىغان گۈزەللىك ئېلېمېنتلىرىمۇ بولغانلىقى ئۈچۈن، باھارنىڭ ئەڭ ئاخىرى توغرا يولغا قايتىپ كەلگەنلىكى كىشىنى ئىشەندۈرەلەيدۇ. باھار باندىتلارنىڭ قىلغان - ئەتكەنلىرى

رىنى كۆرۈپ ۋە ئازادلىق ئارمىيىنىڭ پەيجاڭى گاۋ جىمىن نىڭ باندىتلارنىڭ قىيىن - قىستاقلىرى ئالدىدا ئىپادىلىگەن باتۇرلۇقىنى كۆرۈپ ئۆزىنىڭ ماڭغان يولىدىن تۇنجى قېتىم گۇمانلىنىشقا باشلايدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ قەلبىنىڭ چوڭ قۇر قاتلىمىدا ساقلىنىۋاتقان ئىنسانىي ھېسسىيات باش كۆتۈرۈشكە باشلايدۇ ۋە سۆيۈملۈك يارىنى، تۇغۇلغان يۇرتىنى، ئەل - ئاغىنىلىرىنى سېغىنىشقا باشلايدۇ.

ئۇ: «ئىشەنگىن، پۇشايمان ئىلكىدە قەلبىم،
يۇرتۇمنى سۇ بولدى ۋىجدان سوتىدىن،
يارىدىم قىل مەن كېتەي ئۆز ماكانىمغا،
قۇتۇلاي بۇ مۇدھىش مىسلى دوزاقتىن.» دەپ

نىدا قىلىدۇ. شائىر باھارنىڭ ئىدىيىۋى ھېسسىياتىدىكى قارىمۇ - قارشىلىقنى ۋە زىددىيەتلەرنىڭ ئۆزگىرىشىنى كىشى قايىل بولغىدەك تەبىئىي قىلىپ تەسۋىرلىگەن. باھارنىڭ ئەڭ ئاخىرى باندىتلاردىن تەلتۆكۈس چىگرا ئاجراتقانلىقىنى شائىر ناھايىتى تەپسىلى ۋە ئىنچىكە تەسۋىرلەيدۇ. ئوسمان ئۇنى ئامېرىكا كونسۇلى ماكىنانىنىڭ قېچىپ كېتىشى ئۈچۈن يول باشلاپ بېرىشكە بۇيرۇغاندا ئۇ كېتىۋېتىپ، يەنى تۇرمۇشنىڭ مۇشۇ تۆت كوچىسىغا دۇچ كېلىۋېتىپ توساتتىنلا

«بولدى ئۇ كۆرگەندەك يۈرەك كۆزىدە،
يۇرتىنىڭ سۈرەتتەك گۈزەللىكىنى.» دېگەندەك

بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن كۆڭۈللۈك خاتىرىلەر بىر - بىرلەپ ئۆتۈپ قەلبى يۇرت مۇھەببىتى بىلەن

هایاجانلىنىدۇ، شۇڭا ئۇنىڭغا:

«چامدىسا جەنۇبقا ئېتى بىر قەدەم،
يۈرىكى موجۇلار ئازابتىن شۇ دەم.» بولۇپ

تۇيۇلىدۇ. ئۇ ئۆز - ئۆزىگە:

«ۋەتەنگە ئاسىيلىق قىلغان بىر كىشى،
مىسالى گۈلزارىدىن ئايرىلغان بۇلبۇل.
گۈلزارىدىن ئايرىلسا ناۋادا بۇلبۇل،
ئۆلمەمدۇ ياشاشقا تاپالماي بىر يول» دەپ

پىچىرلايدۇ - دە، ئامېرىكا جاسوسىنى تاشلاپ ئېتىنىڭ بېشىنى قايرىپ يۈرت قويىنىغا — قېرىنداشلىرىنىڭ قويىنىغا قاراپ چاپىدۇ.

ئومۇملاشتۇرۇپ ئېيتقاندا، ئاپتور ئۇنىڭ خاراكتېرىدىكى ئاقكۆڭۈل، سەمىمى، ساددا بىر تەرەپنى تەسۋىرلەپلا قالماي، يەنە ئۇنىڭ تار دائىرىدىكى مىللەتچىلىك ۋە دىنىي قاراشلار بىلەن قايمۇقۇپ ئەكسىيەتچىلەرنىڭ قىلتىقىغا چۈشۈپ قالغانلىقىنى پاكىتلارنىڭ تەربىيىسى بولۇپمۇ ئۇنىڭ قەلبىدە ۋەتەنگە ۋە يۇرتقا بولغان مۇھەببەتلىك ھېسسىيات بولغانلىقى ئۈچۈن خاتا يولدىن قايتىپ كەلگەنلىكىنىمۇ كىشى ئىشەنگۈدەك قىلىپ بايان قىلىپ بەرگەن. ئازادلىقتىن كېيىنكى داستانلاردا يارىتىلغان ئوبرازلارنىڭ ئىچىدە باھارەك مۇۋەپپەقىيەتلىك چىققانلىرى كۆپ ئەمەس، ئاپتور بۇ ئوبراز ئارقىلىق ئۆتۈكلۈك ھالدا ئاز سانلىق مىللەتلەر رايونىدىكى خەلق ئاممىسىنىڭ پارتىيىنىڭ رەھبەرلىكىدە ئۆسۈپ يېتىلىش

يولىنىڭ ئەگرى - توقاي ۋە مۇرەككەپ بولىدىغانلىقىنى توغرا كۆرسىتىپ بەرگەن.

بۇ داستان لىرىكىغا باي شۇنىڭدەك مىللىي ۋە يەرلىك ئالاھىدىلىكلەرگە باي، ۋەن جيې شېئىرىدا لىرىكىغا كۆپ ئەھمىيەت بېرىدىغان شائىر بولغاچقا، مەيلى ئەسەرنىڭ كومپوزىتسىيە قۇرۇلۇشى بولسۇن ياكى ئوبراز يارىتىش ۋە تۇرمۇش مەنزىرىسىنى تەسۋىرلەشلەردە بولسۇن لىرىكىنى ھەرگىز ئۇنتۇپ قالمىغان. بولۇپمۇ پېرسوناژلارنىڭ خاراكتېر ئالاھىدىلىكىنى راسا ئوبدان يورۇتۇپ بېرەلەيدىغان ۋەقەلەردە ھەرگىز قەلەمنى ئاياپ قالماي ئىنچىكە تەسۋىرلەپ يېتەرلىك دەرىجىدە لىرىكىلاشتۇرغان. مەسىلەن: بىرىنچى قىسمىدىكى «جىمجىت باربكۆل» ۋە ئىككىنچى قىسمىدىكى «يايلاقتىكى تويلاردىن بۇ نۇقتىنى روشەن كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

ئاز سانلىق مىللەتلەر شېئىرىدىن، بولۇپمۇ ئۇلارنىڭ قوشاقچىلىق سەنئىتىدىن ئوزۇقلۇق ئالغانلىقى ئۈنىڭ بۇ داستانىنى ئېلىمىزنىڭ باشقا داستانلىرىدىن ئۆزگىچىلىككە ئىگە قىلغان. مەسىلەن: داستاندا «شېئىرنىڭ ئىچىدىكى شېئىر»، «ناخشىنىڭ ئىچىدىكى ناخشا» قاتارلىق شەكىللەرنى خېلى ئۇچرىتقىلى بولىدۇ. بىرىنچى قىسمىنىڭ بىرىنچى بابىدىكى «دومبىرانىڭ كۈيى»، بىرىنچى قىسمىنىڭ ئۈچىنچى بابىدىكى «سېغىنىش كۈيى»، «جەرەن كۈيى»، ئىككىنچى قىسمىنىڭ ئۈچىنچى بابىدىكى «توي قوشىقى»، «يۈز ئېچىش قوشىقى» ۋە يىگىت - قىزلارنىڭ ئېيتىشقان بېيىتلىرى ئەنە شۇنداق «شېئىر ئىچىدىكى شېئىر»، «ناخشا ئىچىدىكى ناخشا»لاردۇر. بۇلا

ئەسەرنىڭ مىللىي پۈرىقىنى قۇيۇقلاشتۇرۇپلا قالماي، شەكىل جەھەتتىكى بىر خىللىقنى يوقىتىپ مەركىزىي ئىدىيىنى يورۇتۇش، سۈژىت تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈش، ئوبراز يارىتىش، ھېسسىياتنى ئىپادىلەش جەھەتلەردە ئاكتىۋئال رول ئوينىغان.

بۇ داستان ئوبراز يارىتىشتا، كۆلىمى زور، مۇرەككەپ سۈژىتلىق داستانلاردىكى لىرىكا بىلەن بايانىنى زىچ بىرلەشتۈرۈشتە، مىللىي ئالاھىدىلىكنى گەۋدىلەندۈرۈشتە بىزنى قىممەتلىك تەجرىبىلەر بىلەن تەمىنلىدى. بۇ ھەقتە بىز خېنچىفاڭنىڭ بىر ئابزاس سۆزىنى نەقىل كەلتۈرۈش بىلەن كۇپايىلىنىمىز: «بۇنداق چوڭ كۆلەملىك، ۋەقەلىكى مۇرەككەپ، پېرسوناژلىرى كۆپ ئېپىك شېئىرنى يېزىش قىسقا لىرىكىلارنى يازغانغا قارىغاندا، تېخىمۇ چوڭ تالانت ۋە تېخىمۇ زور بەدىئىي ماھارەتنى تەلەپ قىلىدۇ..... ئۇنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك ئۇنۇمىدىن قارىغاندا، بەزى بىر قىسىملىرىنىڭ سەل قوپال بولۇپ قالغانلىقىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، بۇ ئەسەر گويا كۆز ئالدىمىزدا زور بىر ئىمارەتنى بىنا قىلغاندەك ھەيۋەتلىك تەسىر قوزغايدۇ. بۇ كەڭ ئارقا كۆرۈنۈشلەرگە ئىگە بولغان مۇشۇنداق مۇرەككەپ ئۇرۇشنى، مۇشۇنداق رەڭدار تۇرمۇشنى تەسۋىرلىگەن؛ يېڭى شېئىرىيەت تارىخىدا تېخى كۆرۈلۈپ باقمىغان ئەسەردۇر»①

---

① خې چىفاڭنىڭ «شېئىرلاردىن بەدىئىي زوق ئېلىش» ئەسىرىدىن. يازغۇچىلار نەشرىياتى 1958 - يىلى نەشرى

4 - §. گوشياۋ چۈەن ۋە ئۇنىڭ ئىجادىي پائالىيتى

1 . ھاياتى ۋە ئىجادىي پائالىيتى

گوشياۋچۈەن (1976 — 1919) زامانىمىزدىكى مەشھۇر شائىرلىرىمىزنىڭ بىرىدۇر. ئۇنىڭ ھاياتى ۋە پۈتكۈل ئىجادىي پائالىيتى ئۇنىڭ چوڭقۇر پىكىرلىك، جەسۇر، يۈرەكلىك ۋە تالانتلىق شائىر ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ. ئۇ خېبېي ئۆلكىسى فىڭنىڭ ناھىيىسىدە بىر زىيالى ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن بولۇپ، بالىلىق دەۋرى غۇربەتچىلىك ئىچىدە ئۆتكەن. ئۇنىڭ ئائىلىسى بېيپىڭ (ھازىرقى بېيجىڭ) شەھرىگە كۆچۈپ كەلگەندىن كېيىن ئۇ ئەشۇ يەردە ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدىلا ياپونغا قارشى تۇرۇپ ۋەتەننى قۇتقۇزۇش پائالىيەتلىرىگە قاتناشقان. ئۇ «7 - ئىيول» ئۆزگىرىشىدىن كېيىن ئازاد رايونغا بېرىپ 8 - ئارمىيىگە قاتناشقان. 1937 - يىلىدىن 1941 - يىلىغىچە بېرىگادا سىياسىي باشقارمىسىدا تەشۋىقات گەنسىسى بولغان ۋە سىياسەت ئوقۇتقۇچىسى، قوماندانلىق ئىشتاپنىڭ كاتىپى قاتارلىق خىزمەتلەردىمۇ بولغان. 1941 - يىلىدىن 1945 - يىلىغىچە يەنئەن ماركسىزم - لېنىنىزم ئىنىستىتۇتىدا ئوقۇغان. ئازادلىق ئۇرۇشى دەۋرىدە فىڭنىڭ ناھىيىسىنىڭ ھاكىمى ۋە رېشى ۋالى مەھكىمىسى خەلق ئىشلار بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولغان. ئۇ بۇ مەزگىلدە باندىتلارنى تازىلاش، زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش، پارتىزانلىق ئۇرۇشى، يەر ئىسلاھاتى قاتارلىق كۆرەشلەرنىڭ ئالدىدا تۇر-

غان. ئازادلىقنىڭ دەسلىپىدە ئوتتۇرا ۋە جەنۇبىي جۇڭگو بىيۇ-روسى تەشۋىقات بۇسىدا، ج. ك. پ مەركىزىي كومىتېت تەشۋىقات بۇسىدا ۋە جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيەتلىرىدە ئىشلىگەن. شۇنىڭدەك يولداش چىڭ شياۋيۈي ۋە باشقىلار بىلەن بىرلىكتە «ماتېيېدىك» دېگەن تەخەللۇس ئاستىدا ئىدىيىۋى ئوبزورلارنى يېزىپ كەڭ تەسىر قوزغىغان. 50 - يىللارنىڭ كېيىنكى يېرىمىدىن تا ھاياتى ئاخىرلاشقانغا قەدەر مەخسۇس شېئىر ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللانغان.

گو شياۋچۈەن شېئىر يېزىشنى ياپونغا قارشى ئۇرۇش-نىڭ ھارپىسىدا يەنى ئۆسمۈرلۈك دەۋرىدىلا باشلىغان بولۇپ، بۇ مەزگىلدە ئۇ «لوتۇخې دەريا سىدىكى بالىلار ئۆمىكىنىڭ ئەزالىرى»، «خۇاڭخېنى كۆيلەيمىز»، «چورۇق» قاتارلىق شېئىرلارنى يازغان. بۇ شېئىرلار تېخى خام بولسىمۇ، بىراق ئۇلار بۇ ياش شائىرنىڭ ئىزدىنىش، ئۆگىنىش مەزگىلىدىن دېرەك بېرىدۇ. گو شياۋچۈەن 1943 - يىلىدىن باشلاپ پۈتۈن دىققىتىنى ئەمەلىي خىزمەتلەرگە قاراتقاچقا بۇ مەزگىلدە ئاساسەن شېئىر يېزىپ باقمىغان. بىراق بۇ مەزگىلدىكى نەزەرىيىۋى، ئىدىيىۋى ئاساسىنى پۇختلاپ بەرگەن ۋە تۇرمۇش تەجرىبىلىرى بىلەن تەمىن ئەتكەن ئەمەلىي خىزمەتكارنى ئۇنىڭ كېيىنكى ئىجادىيىتى ئۈچۈن بىر فونتامىنت بولدى دېيىشكە بولىدۇ.

1954 - يىلى گو شياۋچۈەن ئۆزىنىڭ تۇنجى سىياسىي لىرىكىسىنى يېزىپ، پۈتۈن مەملىكەتلىك سوتسىيالىزم قۇرۇلۇ-شىدىكى ياش ئاكتىپلارنىڭ قۇرۇلتىيىغا سوغا قىلدى. بۇ «ئوت-

تەك كۆرەشكە ئاتلىنايلى» ناملىق شېئىرىدۇر. بۇ شېئىردا مۇنداق مىسرالار بار.

.....

گراژدانلار!
مانا بۇ بىزنىڭ
ئۇلۇغ ۋەتىنىمىز،
ئۇنىڭ
ھەربىر دەقىقە ۋە ھەر سېكونتى
ئۆتمىگەن ئەسلا،
تىمتاس شاۋقۇنسىز.
ئۇنىڭ ھەربىر تاش ۋە قۇملىرىمۇ،
زادى تۇرمىغان
تىپتىنچ، ھەرىكەتسىز.
ئەي! گراژدانلار،
ۋەتەن سىلەرنى چاقىرار ھەردەم،
دەيدۇ كۆرەشكە بەل باغلا مەھكەم.
كۆرەش دېمەك
ھايات دېمەكتۇر،
كۆرەش مەنىلىك
تۇرمۇش دېمەكتۇر.
دېمەكلار سىلەر
«مەن تېخى كىچىك، بېلىم قاتمىغان»
چۈنكى
تەقدىر شۇنداق

ئورۇنلاشتۇرغان،
ۋەزىپىلەرنىڭ مۇشكۈللىرىنى
سىلەر ياشلارغا
ئاتاپ قالدۇرغان.

شائىر بۇ شېئىرىدا جۇڭگونىڭ تېخى ئەمدىلا باشلىنىۋاتقان سوتسىئالىستىك ئىنقىلاب ۋە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئىشلىرى ئۈچۈن جەڭ دۇمبىقى چېلىپ، قاينىاق ھېسسىياتى بىلەن دەۋرنىڭ ئەڭ جۇشقۇن ساداسىنى ياڭراتقان. بۇنىڭ ئارقىسىدىلا (1955 - يىلى) گو شياۋچۇەن يۇقىرىقى مەزمۇن تېخمۇ گەۋدىلەندۈرۈلگەن بىر يۇرۇش سىياسىي لېرىكىلارنى «ياش گراژدانغا» دېگەن ئومۇمىي تېما ئاستىدا ئېلان قىلىپ شېئىرىيەت مۇنبىرىگە رەسمى چىقتى. ئۇ شۇنداق تارتىپ ھاياتىنىڭ ئاخىرىغىچە «قىزغىن كۆرەشكە ئاتىلىنايلى»، «قار ۋە جىلغا»، «پارلاق ئىستىقبال»، «ئىككى پايتەختكە مەدھىيە»، «گېنىرال تېرىلوگىيىسى»، «شېكەر قۇمۇشلۇق ۋە يېشىل قورغان»، «كوئېنلونغا سەپىرى» قاتارلىق شېئىر توپلاملىرىنى نەشر قىلدۇردى. ئۇ ۋاپات بولغاندىن كېيىن «گوشياۋچۇەن شېئىرلىرىدىن تاللانمىلار»، «گوشياۋچۇەن شېئىرلىرىدىن تالانمىلارنىڭ داۋامى» توپلاملىرى نەشر قىلىندى. بۇ ئىككى توپلامغا ئۇنىڭ مۇھىم ئەسەرلىرى كىرگۈزۈلدى.

ئۇنىڭ ئىجادىي پائالىيىتىنى تۆۋەندىكىدەك ئۈچ باسقۇچقا بۆلۈشكە بولىدۇ:

50 - يىللار ئۇنىڭ ئىجادىيىتىنىڭ بىرىنچى باسقۇچى بولۇپ، ئۇ 1954 - يىلى «قىزغىن كۆرەشكە ئاتىلىنايلى» شې-

ئىرىنى يازغاندىن كېيىن، 1955 - يىلىدىن 1956 - يىلى-
غىچە «ياش گراژدانغا» تىمىسى ئاستىدا يەتتە پارچە شېئىرنى
يازدى. بۇ شېئىرلار ئۆزىنىڭ كۆچلۈك سىياسى قىزغىنلىقى،
جەڭگىۋارلىقى بىلەن قىزغىن ئالقىشلاندى. بۇ شېئىرلار ياش-
لارنىڭ ئالغا بېسىش يولىدىكى بەزى مەسىلىلەر ئۈستىدە پې-
رىلغان بولۇپ، ياخشى شېئىرلار دەپ ھېسابلىنىشقا تېگىشلىك.
بىراق پىكىرلەر تازا چوڭقۇر ئەمەس. بەدىئىي ئوبرازنىمۇ
مۇكەممەل دېگىلى بولمايدۇ. مەلۇم بىر مەزگىل ئۆتكەندىن
كېيىن شائىر ئۆزىنىڭ «تاغ ئىچىدە»، «دېڭىزغا»، «يۇلتۇزلار-
غا باققاندا»، «مول - ھوسۇلدىن دېرەك بەردى ياققان قار»
قاتارلىق لېرىكىلىرى ۋە «قار قەسىدىسى»، «چوڭقۇر جىلغا»،
«بىر ۋە سەككىز»، «گېنىرال تېرىلوگىيىسى» قاتارلىق داس-
تانلىرى ئارقىلىق ئۆزىنىڭ يېڭى ئىزدىنىشلىرى يەنى ئىدىيە-
ۋى جەھەتتىكى چوڭقۇرلۇقى، بەدىئىي جەھەتتىكى ئۆزگىچىلە-
كىنى كۆرسەتتى. بۇ ئەسەرلەر بۆسۈش خاراكتېرىگە ئىگە بو-
لۇپ ئۇلاردا تۇرمۇشتىكى زىددىيەتلەر ۋە پېرسوناژلار خاراك-
تېرىدىكى مۇرەككەپلىك ئەكس ئەتتۈرۈلگەن. شەكىلدىمۇ خې-
لىلا يېڭىلىق بار. بىراق ئەينى ۋاقىتتىكى سولچىل ئىدىيىۋى
ئېقىمنىڭ تەسىرىدە «قار قەسىدىسى»، «چوڭقۇر جىلغا»،
«يۇلتۇزلارغا باققاندا» قاتارلىق شېئىر ۋە داستانلار خاتا-
ھالدا تەنقىد قىلىندى. «بىر ۋە سەككىز» داستانى ئېلان قە-
لىنمىدى. ئۇ 1979 - يىلدا تۇنجى قېتىم ئاشكارا ئېلان
قىلىندى.

گو شىياۋچۈەن 50 - يىللاردا يەنە سوۋېت ئىتتىپاقىغا

قىلغان زىيارىتىگە دائىر ۋە ئوتچىلارغا قارشى ھەرىكەت، چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەشلەر ھەققىدە بەزى بىر شېئىرلارنىمۇ يازدى. بۇ شېئىرلاردىكى كۆز قاراشلار دېگەندەك توغرا ئەمەس. ھېسسىياتتا تېيىزلىق، ئوبرازلاردا ئوخشىمىغان دەرىجىدە چولتىلىق بار.

60 - يىللارنى ئۇنىڭ ئىجادىيىتىنىڭ ئىككىنچى باسقۇچى دېيىشكە بولىدۇ. بۇ مەزگىلدە شائىر ۋەتىنىمىزنىڭ كەڭ زېمىنىنى كېزىپ چىقتى. تاغ - داللارنى، زاۋۇت - كانلارنى كۆردى. شۇنىڭ بىلەن جۇڭگو خەلقىنىڭ قىيىنچىلىقلارغا باش ئەگمەيدىغان قەھرىمانلىق روھىنى مەدھىيىلەپ شېئىرلار يازدى. بۇ مەزگىلدىكى شېئىرلار «ئىككى پايتەختكە مەدھىيە»، «شېكەر قۇمۇشلۇق ۋە يېشىل قورغان»، «كوئېنلونغا سەپەر» قاتارلىق توپلاملارغا كىرگۈزۈلگەن. بۇ مەزگىلدىكى ۋەكىللىك شېئىرلار دەپ «شىيامىن ھۆسنى»، «شېكەر قۇمۇشلۇق ۋە يېشىل قورغان»، «يېزا يولى»، «كۆز ناخشىسى»، «ئورمانلىق ھەققىدە ئۈچ شېئىر»، «كوئېنلونغا سەپەر»، «كىچە كىردىم تارىمغا»، «نەقىش بولۇپ ئويۇلسۇن بىيداخۇاڭ تۇپرىقىغا»، «باھار ناخشىسى» قاتارلىقلارنى كۆرسىتىشكە بولىدۇ. بۇ باسقۇچ شائىرنىڭ ئىجادىيەتتە كامالەتكە يەتكەن، پىشقان مەۋسۇمى بولۇپ، بۇ مەزگىلدىكى شېئىرلار ئۇنىڭ بەدىئىي ئۇسلۇبىنىڭ شەكىللەنگەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ ۋە يۈكسەك ئىجادكارلىق روھىنى نامايەن قىلىدۇ.

3 - باسقۇچ «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» دەۋرىدىكى ئاپەتلىك يىللار بولۇپ، بۇ چاغدا شائىر جىسمانىي ۋە روھىي جە-

هەتتىن قاتتىق زىيانكەشلىككە ئۇچراپ يېزىش هوقۇقىدىن مەهرۇم بولغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇ قاتمۇ - قات توسالغۇلارغا قارىماي، «جىياڭنەن ئورمانلىرىغا ئۇچ شېئىر» قاتارلىق ئەسەرلەرنى يازدى. بولۇپمۇ 1975 - يىلى يېزىلغان «تىۋەنبۇۋادا كۆز»، «كۆز ناخشىسى» شېئىرلىرى «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» ئاغدۇرۇلۇپ خەلق بىلەن يۈز كۆرۈشكەندىن كېيىن، ئامما ئالدىدا زور تەسىر قوزغىدى. زىيانكەشلىكلەر تۇيۇقسىزلا 1976 - يىلى 10 - ئاينىڭ 18 - كۈنى شائىرنىڭ يۈرىكى هەرىكەتتىن توختىدى.

2 . گوشياۋچۈەن شېئىرلىرىنىڭ ئالاهىدىلىكلىرى

گوشياۋچۈەن شېئىرلىرىنىڭ ئىدىيىۋىلىك ۋە بەدىئىيلىك جەهەتتىكى ئالاهىدىلىكلىرى تۆۋەندىكى بىرقانچە تەرەپلەردە ئىپادىلىنىدۇ:

1 . گوشياۋچۈەن شېئىرلىرىنىڭ ئاساسىي قىسمى سىياسىي لىرىكلاردۇر. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە ياپونىيە قارشى ئۇرۇش ۋە ئازادلىق ئۇرۇشىنى تېما قىلغان بىرقانچە پارچە داستانىمۇ بار. بۇ ئەسەرلەرنىڭ ئورتاق بىر ئالاهىدىلىكى ئۇلاردا ئەكس ئېتىلگەن دەۋر روهىدىن ئىبارەت. ئۇنىڭ شېئىرلىرىدىن دەۋر تەرەققىياتىنىڭ قەدەم تاۋۇشىنى، دەۋر چاقىنىڭ گۈلدۇرلەپ ئالغا ماڭغان ساداسىنى ئاڭلاش مۇمكىن. ئۇ مۇئەييەن بىر دەۋردىكى مول تۇرمۇش مەزمۇنلىرىدىن زور ئىجتىمائىي ئەهمىيەتكە ئىگە بولغان تېمىلارنى تاللاپ ئالىدۇ. شۇڭا ئۇ-

نىڭ شېئىرلىرى كۆچلۈك سىياسىي خاھىشچانلىققا، ئىنقىلابىي ھېسسىيات ۋە تۇرمۇش پەلسەپىسىنى بىرلەشتۈرۈشتىن ھاسىل بولىدۇ. ئۇ دەۋرگە مۇناسىپ بولغان كۆچلۈك ھېسسىياتنى بەزىدە كونكرېت نەرسىلەرنى بىۋاستە سۆزلەش ئارقىلىق ئىپادىلىسە، يەنە بەزىدە ئۇدۇلمۇ - ئۇدۇل، بىۋاستە ئىزھار قىلىدۇ. لېكىن ھەممىلا شېئىردا بىر جەڭچى، بىر ئىنقىلابچىنىڭ تۇرمۇش پوزىتسىيىسى، ھايات يولى، مەنىۋىي قىياپىتى قاتارلىقلار ئۇستىدە پىكىر يۈرگۈزىدۇ. ئۇنىڭ شېئىرلىرى ئىنقىلاب چىلار ئوخشاشمىغان تارىخىي شارائىتتا، ئوخشاشمىغان ۋەزىپە ۋە سىناقلار ئالدىدا قانداق قىلىش كېرەك؟ قانداق ياشىشى لازىم؟ ئۇلارنىڭ ئەخلاق ئۆلچىمى قانداق؟ دېگەندەك مەسىلىلەرگە جاۋاب بېرىدۇ.

ئۇنىڭ 50 - يىللاردا يازغان «قىزغىن كۆرەشكە ئاتىلىنايلى»، «ياش گىرۋەكلەر قاتارلىق شېئىرلىرى مانا مۇشۇنداق مەزمۇنغا بېغىشلانغان.

.....

«ياشلىق دەۋرىدە، ياشلىق پەسلىدە
تەرىكىز تۆكۈلسۇن مەرۋايىت بولۇپ.
تاشلارمۇ جىم ياتماي ئۆزگەرسۇن ئەمدى،
ئەمگەكتىن تۆرەلگەن جىڭ ئالتۇن بولۇپ،

ياشلىقنىڭ سېھرىدىن پىشىدۇ مېۋە،
قاخشال دەرەخنىڭ قۇرۇق شېخىدا،
چۆللەرمۇ ئۆزگۈرەر بولۇپ ئورمانزار،
ياشلارنىڭ ئەمگەكچان بىر جۈپ قولىدا.

يۇقىرىقىلار شائىرنىڭ «چاقنىسۇن ياشلىق ئۇچقۇنلىرى» ناملىق شېئىرىنىڭ ئايرىم كوبلىتلىرى بولۇپ شائىر ياشلارنى ئۆزلىرىنىڭ ياشلىق باھارىنى مەنىلىك ئۆتكۈزۈشكە ئۇندىگەن.

گوشياۋچۇەن 1957 - يىلى يازغان «قار قەسىدىسى»، «چوڭقۇر جىلغا» داستانلىرىدا ئىنقىلابچىلارنىڭ مۇھەببەت مەسىلىسىگە تۇتقان پوزىتسىيىسى ۋە ئىنقىلابقا بولغان ئىشەنچىنىڭ قانداق بولۇشى لازىملىقى ئۇستىدە توختىلىپ ئىنقىلابچىلارنىڭ تۇرمۇشى ۋە ھېسسىياتى بولسۇن «قارەك پاك» ۋە قار كەبى «رەڭدار، مۇپەسسەل» دەپ ئېيتىدۇ. ئۇ «گېنېرال تېرىلوگىيىسى»دە تۇرمۇش ۋە كۆرەشنى بىۋاستە ئەكس ئەتتۈرمەيدۇ، بەلكى كونكرېت ئارقا كۆرۈنۈش ئاساسىدا يەنى ئايدىڭدا، تۇماندا، شامالدار ئىلكىدە ئەشۇ يۇقىرى دەرىجىلىك ھەربىي قۇماندانلىقنىڭ قەلب گۈزەللىكىنى، مەنىۋىي دۇنياسىنىڭ باي ۋە مۇكەممەللىكىنى تەسۋىرلەش ئارقىلىق ئىپادىلەيدۇ. شائىر 60 - يىللاردا يازغان «شىيامىن ھۆسنى». «شېكەر قۇمۇشلۇق يېشىل قورغان»، «ئورمانلىق ھەققىدە ئۇچ شېئىر» «نەقىش بولۇپ ئۇيۇلسۇن بىيداخۇاڭ تۇپرىقىغا»، «كېچە كىردىم تارىمغا»، «كوئېنلونغا سەپىرى» قاتارلىق شېئىرلىرىدا ئىنقىلابىي جەڭچىلەرنىڭ دۆلەتنىڭ قىيىنچىلىق يىللىرىدىكى سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ۋە قۇرۇلۇشنىڭ يېڭى ۋەزىيىتىدىكى روھىي قىياپەتلىرى، تۇرمۇش پوزىتسىيىلىرى ئۇستىدە توختىلىدۇ، ئۇ بۇ خىل شېئىرىي مەزمۇنىنى 1975 - يىللىرى «تۇەنبۇۋاداكۆز»، «كۆز ناخشىسى» قاتارلىق شېئىرلارنى يازغانغا قەدەر ئىزچىل داۋاملاشتۇرغان. ئۇمۇملاشتۇرۇپ ئېيتقاندا ئۇ

ئۆز شېئىرلىرىدا تۆۋەندىكىدەك بىر بەدىئىي ئوبرازنى تۇرغۇزىدۇ. بۇ ئوبراز ئىنقىلابچىنىڭ ئوبرازى بولۇپ، بۇ ئىنقىلاپچى «كۆپكۆك ئاسمان، ياپ-يېشىل دېڭىز ئارىسىدا كۆنىمىڭ چىقىشى»، «سۇبھى تاڭ نۇرىدا شاقىراتمىنىڭ جۇلاسى» دەك مەنزىرىلەردىن سۆيۈنىدۇ. «پەرۋاسىز، غەمسىز تىنچلىق» تىن يىرگىنىدۇ. «شەرمەندىلەرچە كەينىگە چېكىنىش»، «پەس ئارزۇ-ھەۋەس» لەرگە ئۆچلۈك قىلىدۇ. «مەنىسىز ئۆتكەن ئۆزۈن ئۆمۈر» گە ھېرىس قىلمايدۇ، بەلكى «قاياقى تۇرمۇش كەچۈرۈشنى، خىزمەتلەرنى «جەڭ دەپ بىلىپ» ئىشلەشنى خاھلايدۇ. «كىشىلەرنىڭ ھاياتى كۆچىسى ئادەتتىكىدىن نەچچە يۈزمىليون ھەسسە ئارتۇق بولىدىغان»، «ئەشۇ ئاجايىپ بىر نەچچە دەقىقە» نى مەدھىيىلەيدۇ. ئۇ تۇرمۇش يولىنىڭ گويا «خەۋپ-خەتەرلىك خۇاڭخې دەرياسى» غا ئوخشايدىغانلىقىنى، داۋاملىق «ئۇشتۇمتۇت كۆتۈرۈلگەن دولقۇنلار» غا دۇچ كېلىدىغانلىقىنى چۈشىنىدۇ. ئۇنىڭدا قىيىنچىلارغا تاقابىل تۇرغىدەك قايتماس ئىرادە ۋە «قانچە بولسا مۈشكۈلات، بىزدە بار شۇنچە يۈرەك» دېگەندەك جاسارەتمۇ بولىدۇ. ئۇ ھىدى دىماقنى غىدىقلايدىغان شېكەر قۇمۇشلۇقتا تۇرۇپ «يېشىل سىپىل» نى پانا قىلىپ ئېلىپ بارغان ئەشۇ كۆرەشلەرنىڭ جاپا-مەشەققىتىنى ئۇنۇتماي، ئۆزىنىڭ خىزمەت، تۇرمۇش، ھېسىياتىنى ئەشۇ جاپالىق كۈنلەرگە باغلاپ قارىيالايدۇ. بۇ ئىنقىلابچى ئەينى يىللاردا:

«مۇرىسىزدە بار پەقەت بىر ئەسكى مىلتىق،
خالتىسىزغا قاچىلاغلىق بىر ئوچۇم تېرىق.

بېشىمىزدا يوق شەپكە، تاراقسىز چاچلار،

پۇتلاردا يوق ئاياق، چاپلاشتى لايلار» دەپ تەسۋىرلەنگەن جاپالىق شارائىت ئاستىدا خەلق ئۆچۈن نۇرغۇن خىزمەتلەرنى ئىشلىگەن بولسىمۇ، بىراق ھەرگىز بۇلارغا قاراپ ئۆزىگە تەمەننا قويمايدۇ. ئۆزىنىڭ ئازغىنە سەۋەنلىكلىرى ئۈچۈن «مەڭگۈ ئۆكىنىپ» ئۇنىڭدىن ئىبرەت ئالىدۇ. ئۇنىڭ ياشلىق ياھارى ھېسسىمۇ مەڭگۈ ئۇرغۇپ تۇرىدۇ، مەڭگۈ ئەشۇ «ئەسكەر چېغىدىكىدەك ياپ - ياش تۇرىدۇ». ئۇ ئۆزىگە دېگىزنى ئۆرنەك قىلغان بولۇپ، كۆڭلىنى ئەشۇ دېگىزدەك كەڭ تۇتىدۇ. دېگىزدىن تۇگمەس ئېنېرگىيە مەنبەئى بولغان پۇتمەس ئىلھاملارنى ئېلىپ تۇرىدۇ. ئۇ «غېرىشچە ئورۇننى ئىگىلەپ، تۇمەن گەز يەرگە نۇر چېچىش» دېگەننى ئۆزىنىڭ تۇرمۇش مىزانى قىلغان بولۇپ

«ھاياتىمدا كۆيلەيمەن زامانمنى، دەۋرىمنى
ئۆلگۈنۈمدە يۆلەيمەن يەنە يېڭى دۇنيانى»

دېگەن روھ بىلەن كۆرەش قىلىدۇ، ياشايدۇ.

دېمەك گوشياۋچۇەن شېئىرلىرىنى ئوقۇغىنىمىزدا كۆزىمىزغا كېلىدىغنى پرولېتارىيات ئىنقىلابچىسىنىڭ ئەنە شۇنداق يۈكسەك ئوبرازىدۇر.

2. گۇشياۋچۇەن شېئىرلىرىدا شېئىرىي ھېسسىيات بىلەن پەلسەپەۋىي پىكىر بىرلەشتۈرۈلگەن بولىدۇ، شائىر ئۆزىنىڭ ئۆزۈن يىللىق تۇرمۇش بىلىملىرى، تەجرىبىلىرىدىن يەكۈنلەپ چىقارغان يېڭى چوڭقۇر پەلسەپەۋىي پىكىرلەرنى قاينىق ھېس-

سىيات بىلەن تولغان تۇرمۇش تەسۋىرلىرىگە سىڭدۈرىۋېتىدۇ. ئۇ ئۆز شېئىرلىرىدا پەلسەپەۋي پىكىر بىلەن شېئىرىي ھېسسىياتنى تۇتۇشتۇرۇپ ئىككى خىل ئۇسۇل بىلەن ئىپادىلەيدۇ.

(1) پەلسەپەۋي ئۇقۇملارنى ئىپادىلەيدىغان مىسرالار ھېسسىياتنىڭ كۆچلۈك دولقۇنلىرىدا تەبىئىي ھالدا شەكىللىنىدۇ. بۇ خىل ئەقلىيە سۆزلىرىگە ئوخشاپ كېتىدىغان پەلسەپەۋي مىسرالارنى ھېسسىياتنىڭ قۇيۇقلۇقى بىلەن پىكىرنىڭ چوڭقۇرلۇقىنىڭ سۆركىلىشىدىن چاچراپ چىققان ئۇچقۇنلارغا ئوخشىتىش مۇمكىن. بۇنداق مىسرالار پۈتۈن شېئىرنىڭ كۆزى ھېسابلىنىدۇ. مەسىلەن: «شاراپ ناخشىسى»، «تۇمەنباۋادا كۆز» شېئىرلىرىنىڭ مۇۋەپپەقىيىتى ئەشۇنداق مىسرالارنىڭ بولغانلىقى بىلەن ھەسسىلەپ ئاشقان.

(2) پەلسەپەۋى پىكىرلەر داۋاملىق سىمۋول ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ. يەنى پىكىرلەر ۋاستىلىق ئوتتۇرىغا قويۇلىدۇ. چۈشەنچە كىتابخانىنىڭ ئۆزىنىڭ مۇلاھىزىسى ئارقىلىق پەيدا بولىدۇ. «قارغاي ناخشىسى»، «يېزا يولى» «شىكەر قۇمۇشۇلۇق ۋە يېشىل قورغان»، «شيامىن ھۆسنى» قاتارلىقلاردا مۇشۇنداق ئۇسۇل قوللىنىلغان. بۇنداق شېئىرلاردىكى پەلسەپەۋى پىكىرلەر ھېسسىياتتىن قانات تاقاپ كىتابخانلارنىڭ قەلبىگە قاراپ ئۇچىدۇ. گوشياۋچۈەن شېئىرىدا يۇقىرىقى ئىككى خىل ئۇسۇلدىن باشقىچە ئىپادىلەش ئۇسۇلىنىمۇ ئۇچرىتىش مۇمكىن. بۇنىڭدا پەلسەپەۋي پىكىرلەر شېئىرىي ئوبراز ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ. ھېسسىيات، ئوبراز، پىكىر ئورگانىك ھالدا بىر گەۋدە بولۇپ ئۇيۇشىدۇ. بۇنداق شېئىرلاردا ھېسسىيات بىلەن كىشى

نى هايا جانلاندۇرىدىغان، ئوبراز بىلەن كىشىگە تەسىر كۆرسىتىدىغان داۋالى بىلەن كىشىنى قايىل قىلدىغان بەدىئىي ئۇنۇمگە ئېرىشكىلى بولىدۇ.

3. گوشياۋچۇەن شېئىرلىرى شېئىرنىڭ شەكلى جەھەتتىكى ئىزدىنىشلىرىنىڭ مەھسۇلاتى بولۇپ، شەكىل جەھەتتىكى خىلمۇ - خىللىقى، مىللىي ئالاھىدىلىكىنىڭ گەۋدىلىك بولۇشى بىلەن ئالاھىدە ئورۇن تۇتىدۇ. شائىر ئۆزى بۇ ھەقتە توختىلىپ مۇنداق دېگەنىدى: «بىز شەكىل جەھەتتە مىللىچە بولۇش ۋە ئاممىباپ بولۇشنى تەكىتلەيمىز، كىتابخانىلار مېنىڭ ھەر خىل شەكىللەر ئۈستىدە ئىزدىنىۋاتقانلىقىمنى گۆزگەن بولۇشى مۇمكىن. بۇ مېنىڭ بىرلا شەكىل بىلەن چەكلىنىپ قېلىشىنى خاھلىمايدىغانلىقىمنى ۋە شەكىل ئۈچۈنلا قوغلىشىمايدىغانلىقىمنى كۆرسىتىدۇ. مەيلى قوشاق شەكلى بولسۇن ياكى يېڭى ۋەزىنلىك شېئىر شەكلى بولسۇن، ئەركىن شېئىرى (چاچما شېئىر) يېرىم ئەركىن شېئىر، پەلەمپەي شەكىللىك شېئىر ۋە باشقا خىلمۇ - خىل شېئىرىي شەكىللەر بولسۇن پەقەت شېئىرلارنىڭ مىللىچە بولۇش ۋە ئاممىباپ بولۇشىغا پايدىلىقلا بولىدىكەن، ئۇنى قوللىنىشتىن قورقۇشنىڭ نېمە ھاجىتى»① بۇ خىل تەشەببۇس گوشياۋچۇەننىڭ ئەملىي ئىجادىيەتلىرىدە ئۆز ئىپادىسىنى تاپتى، گوشياۋچۇەن توختىماي ئىزدىنىدىغان، يېڭىلىق يارىتىشقا، ئىجات قىلىشقا ئىشتىياقى بار شائىر. شۇڭا ئۇنىڭ شېئىرى ھەر خىل شەكىللەرگە

① گۇشياۋچۇەن: «ئاي نەزمىسىگە مۇقەددىمە» خەلق ئەدەبىياتى نەشرىياتىنىڭ 1959 - يىل نەشرى.

مەنسۇپ بولغان. مەسىلەن: ئۇنىڭ 1955 - يىلى يازغان «ياش گىراژدانغا» تېمىسىدىكى شېئىرى «پەلەمپەي» شەكلىدە يېزىلغان بولسا 60 - يىللاردىكى خېلى كۆپ شېئىرى «يېڭى نەزمە» شەكلىدە يېزىلغان.

«پەلەمپەي» شەكلى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شائىرى مايياكوۋىسكىغا خاس بولۇپ، بۇ شەكىلدە ھېسسىياتنى ئىپادىلەشكە قولايلىق بولسۇن ئۈچۈن مىسرالار پارچىلىنىپ تاشلىنىدۇ. بۇ خىل شەكىلدە يېزىلغان شېئىرلار دېكلاماتسىيە قىلىشقا ئەپلىك. گوشياۋچۈەن شېئىرىي مەزمۇنىنىڭ ئېھتىياجىغا ئاساسەن بۇ شەكلىنى تاللىۋالغان ۋە ئۇنىڭدىن ئۈنۈملۈك پايدىلانغان.

«يېڭى نەزمە» شەكلى گوشياۋچۈەننىڭ كەشپىياتى بولۇپ، ئۇ كلاسسىك شېئىرلارنىڭ نەزمە شەكلىنى ئۆزگەرتىش ئارقىلىق شەكىللەنگەن.

1957 - يىلى يولداش ماۋزېدۇڭ يېڭى شېئىرلارنىڭ «ئىخچام، رەتلىك، قاپىيىلىك» بولۇشى كېرەكلىكىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ شائىرلارنى «كىتابخانىلارنى جەلىپ قىلالايدىغان يېڭى شەكىلدىكى شېئىرلار»نى يېزىشقا چاقىرغانىدى. بۇنىڭ بىلەن يېڭى شېئىرلارنىڭ چىقىش يولى ئۈستىدە مۇھاكىمىلەر ئېلىپ بېرىلدى ۋە بۇ ھەقتە ئىزدىنىشلەر بولدى. مانا مۇشۇنداق بىر خىل ۋەزىيەتتە گوشياۋچۈەن كۆپ ئەجىر سىڭدۈرۈپ يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان ئۆزگىچىلىكى بار شېئىرىي شەكلىنى ئىجاد قىلىپ چىقتى. بۇ يېڭى شېئىرلارنىڭ شەكىللىرىنى بېيىتىشقا قوشۇلغان مۇھىم بىر تۆھپىدۇر.

بۇ شەكىلده يېزىلغان شېئىرلارنىڭ بىر كۆبلېتى تۆت مىسرادىن بولىدۇ. بەزىده بىر كوبلېتى ئۈچ مىسرادىنمۇ بولىدۇ. كوبلېتى تۆت مىسرالىق شېئىرغا مىسال:

ئەي جەنۇبنىڭ شېكەر قۇمۇچى — قۇمۇچزارلىقى،
ئۆزەڭ ۋەزمىن، نېچۈن تەمسىڭ تاتلىق بۇنچىلا.
ئەي شىمالنىڭ زىرائەتلىرى — يېشىل قورغىنى،
ئۆزەڭ يىراقتا، نېچۈن مېھرىڭ كۆچلۈك شۇنچىلا.

قۇمۇشزارده‌ك سايه ببره‌ر يېشىل قورغانمۇ.
ئىغاڭلىغان شاخلىرى شىلدىرلار - كۆيله‌ر.
قۇمۇچزارده‌ك ئۆز بىزگه يېشىل قورغانمۇ،
ئۇندا شەبنەم يالتىرار هەر كۈنى سەهەر.
(«شېكەر قۇمۇچلۇق يېشىل قورغان»دىن)

هەر»كۆبلېتى ئۈچ مىسرالىق شېئىرغا مىسال:

.....

يېزا يولى گويا كۆۋرۈك ئۈزۈن سوزۇلغان.
مۇشۇ يەردىن يىراقلارغا بېرىپ تۇتاشقان،
ئىككى قاتتا دەرەخلىرى يېنىك چايقالغان.

يېزا يولى بەك ئوخشايدۇ شايى لېنتىغا،
شەهەر، يېزا، تاغ - دالا ئۇلاردىن ئاڭا،
گىرەلەشكەن تاغ - دەريالار گۈللەندى مانا.
(«يېزا يولى»دىن)

گوشياۋچۈەننىڭ يۇقىرىدا بىز كەلتۈرگەن مىسالىلارغا ئانچە ئوخشاپ كەتمەيدىغان مىسرالىرى گايىدا ئۇزۇن، گايىدا

قسقا بولسىدىغان، كۆرۈنۈشتە چاچما (ئەركىن) شېئىرلار-
غا ئوخشاپمۇ قالىدىغان شېئىرلىرىمۇ بار. تۆۋەندە بىز «گېنىرال
تىرىلوگىيىسى» دىن مىسال ئېلىپ كۆرۈپ باقايلى:

دەريا لۈپىدە، تاشلىدى قەدەم قىرغاققا ئاستا،
گېنېرال تۇرار ئېغىر سۈكۈتتە. قارىدى يەنە
ئاكلايدۇ جىمجىت، يىراق يېقىنغا،
قارايدۇ يەنە، قۇرامتاش
بار ئىدى بۇندا دەرەخ-زار
سۈنىك تىۋىشى. يەردە يوپۇرماق،
ئاينىك شولىسى، ئۈچىدۇ قۇغۇز،
چايقالغان گىيا، بار بىر چىغىريول.
ھاشارەت ئۈنى گېنېرال كۆردى بۇ-
ئېيتىدۇ غەزەل كوكىراپ پاقا. نىك ھەممىنى،
دولقۇنلار ئۈسۈل ئويناىدۇ راسا. ئاكلىدى يەنە
گېنىرال دېدى: شامال سۆزىنى.
«بىلەمسەن شۇنى گېنىرال دېدى:
دەريانىكمۇ بار ئىنسانەك قەلبى» «كۆردۈكمۇ ئەنە،
ئۇزۇن بىر نەپەس ھەممە نېمىنىك بار شۇنداق جېنى»
ئالدى - دە گېنىرال («گېنىرال تىرىلوگىيىسى»دىن)

بۇ مىسالىمىزدا كۆرسەتكىنىمىزدەك ئۇنىك بەزى شېئىر-
لىرى كۆرۈنۈشتە چاچما (ئەركىن) شېئىرلارغا ئوخشاپمۇ كې-
تىدۇ. بىراق ئۇلارنىك مۇقىم قاپىيە بىرلىكى بار. بۇ تەرە-
پىدىن ئۇلار يەنىلا نەزمىگە يېقىنلىشىدۇ. شۇڭا بۇ خىل شې-
ئىرلارنى يېڭى ئۇزۇن - قىسقا مىسرالىق شېئىرلار، ياكى نەز-

مه شەكلىدىكى چاچما شېئىرلار دەپ ئاتاشقىمۇ بولىدۇ.

گوشياۋچۇەن كلاسسىك شېئىرلىرىمىز ۋە خەلق قوشاق لىرى ئاساسىدا جۇڭگونىڭ يېڭى شېئىرلىرىنى ئاممىبابلاشتۇرۇش ۋە ئۇلارنى مىللىي ئالاھىدىلىككە ئىگە قىلىش ئۈچۈن كۆپ تىرىشقان شۇنىڭدەك بۇ جەھەتتە زور نەتىجىلەرگە ئېرىشكەن شائىر، ئۇنىڭ بۇ جەھەتتىكى تىرىشچانلىقلىرى تۆۋەندىكىدەك نۇقتىلاردا ئىپادىلىنىدۇ:

(1) شېئىرنىڭ رېتىملىق بولۇشىنى تەكتىلەش: جۇڭگونىڭ كلاسسىك شېئىرلىرى ناھايىتى رېتىملىق، خەلق قوشاقلىرىمۇ ئەشۇنداق. شېئىر رېتىملىق بولسا مەزمۇن جەھەتتىكى قارىمۇ - قارشى مەنىلىك ۋە يېقىن مەنىلىك پىكىرلەرنى ناھايىتى ئېنىق ئىپادىلىگىلى بولىدۇ. شائىر ئۆزىنىڭ كۆيلەيدىغانلىرىنى ھەم سۆكىدىغانلىرىنى روشەن گەۋدىلەندۈرەلەيدۇ. قۇرۇلۇش جەھەتتىن ئالغاندا، مىسرالار تەرتىپلىك بولغانلىقى ئۈچۈن ئوقۇغان كىشى راھەت ھېس قىلىدۇ. ئېيتىتىك زوق ئالالايدۇ. فونېتىكىلىق جەھەتتىن ئېيتقاندا، بۇنداق رېتىملىق شېئىرلار كىتابخانلارغا تاۋۇشلارنىڭ ئۆز - ئارا تەرتىپلىك ماسلىشىش بىلەن ھاسىل بولغان بىر خىل مۇزىكىلىق گۈزەللىكىنى تەقدىم قىلالايدۇ. شۇ سەۋەبتىن گوشياۋچۇەن ئۆز شېئىرلىرىنىڭ رېتىملىق بولۇشىغا ئەھمىيەت بېرىپ كەلگەن. مەسىلەن: بىر ئۇنىڭ «شيامىن ھۆسنى» نامىلىق شېئىرىنىڭ ئالدىنقى ئىككى كوپلېتىنى كۆرۈپ باقايلى:

دېمەك بۇ ھەرگىز دېڭىزنىڭ تېگى،
سۇ پادىشاسىنىڭ خىيالىي ئوردىسى.

قاراڭ! دەرەخلەر مىڭ يىل ياشاپتۇ،
پىلەكلەر خوددى خەمەك ئۇۋىسى.
دېمەڭ سىز يەنە تاغ ۋە ئورمانىنى
ھۆر - پەرىلەرنىڭ ياشار ماكانى،
ئاڭلاڭ چوققىدا دولقۇن شاۋقۇنى،
قىيادا ياڭراز دۇمباق ساداسى.

كەلگىنىم راس شىيامىنغا بۇگۈن.
نەچۈن كۆرمەيمەن جەڭلەر ئىزىنى.
تىڭشىرقىدىم مەن كۆرۈپ بوستانىنى،
چىراق يولىنى، چەكسىز دېڭىزنى.
كەلگىنىم راس شيامنغا بۇگۈن،
نەچۈن كۆرمەيمەن جەڭگاھ تۈسىنى،
شاتلانىدىم پەيۋەس كۆرگەچ بۇ يەردە،
رەڭدار قىياپەت، تۈمەن سۆيگۈنى.

يۇقىرىدىكى 16 مىسرا شېئىردىن كوپلېتلار ئارا، مىسرالار ئارا، سۆزلەر ئارا شەكىللەنگەن رېتىمنى كۆرگىلى بولىدۇ.

يېڭى ئۇزۇن - قىسقا مىسرالىق شېئىرلار ئادەتتە ئەركىن رەك بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ بەزىلىرى خېلىلا تەرتىپلىك ۋە رېتىملىق. مەسىلەن:

ياغسا يامغۇر چېلەكلەپ،
چېقىلار چاقماق.
جەڭدە ئىشى باتۇرنىڭ.
ئۇمۇت ئۇيناتماق.

شائىر ئۆز شېئىرلىرىدا بەزى سۆزلەرنى مەقسەتلىك هالدا كۆپ قېتىم تەكرارلاپ ئاجايىپ بەدىئىي ئۇنۇم هاسىل قىلىدۇ. مەسىلەن: ئۇ «بىپايان دېڭىزدا ئەشۇ بىر ئارال» ناملىق شېئىرىدا «ئېيتىڭدىمۇ؟» دېگەن سۆزنى سەككىز قېتىم، «مۇشۇ ئارال» دېگەن سۆزنى 36 قېتىم تەكرارلايدۇ. تەكرارلىنىش گەرچە شۇنچە كۆپ بولسىمۇ، كىشى بۇنىڭدىن زېرىكمەش هېس قىلمايدۇ، بەلكى شېئىرىي هېسسىياتنىڭ كۈچلۈك تەسىرىدىن هاياجانلىنىدۇ.

(3) سۈرەت گۈزەللىكى ۋە مۇزىكا گۈزەللىكىنى (ئاھاڭدارلىق) قوغلىشىش: سۈرەت گۈزەللىكىنى قوغلىشىش، يەنى «شېئىردا سۈرەت، سۈرەتتە شېئىر بولۇش» — بۇ بىزنىڭ كلاسسىك شېئىرىيىتىمىزنىڭ ئېسىل ئەنئەنىسى بولۇپ، شائىر گوشياۋچۈەن بۇ ئەنئەنىگە ئوبدان ۋارىسلىق قىلغان. شۇڭا ئۇنىڭ شېئىرلىرى يۇقىرىقىدەك بەدىئىي ئۇنۇمگە ئېرىشەلىگەن.

مەسىلەن: «جۇڭگونىڭ كۈز پەسلى» شېئىرىدىن مىسال ئالايلى:

ئاسمان گويا سۇپ - سۈزۈك بۇلاق،
قۇياش قىزىل هەم يۇپ - يۇمۇلاق.
تاغلار هەيۋەت، دەرەخلەر روشەن،
ئالتۇندەك پارقىرار هەر بىر تال باشاق.

بۇ بىر كۈىلىت شېئىرغا رەڭ (سۈرەت) جايىدا بېرىلگەن بولغاچقا، كۈز پەسلى گويا سۈرەتتەك ئېنىق، كونكرېت تەسەۋۋۇر لەنگەن، شېئىرنى ئوقۇغان كىشى خۇددىي كۈز مەنزىرە-

رىسى سىزىلغان سۈرەتنى كۆرۈپ تۇرغاندەك تەسراتقا كېلە-
لەيدۇ.

.....

شىمالدىكى قارغايلار، جەنۇبتىكى ئەي تاغلار،
سالمىغىلار بەك ئېغىر، ئىگىلگەندەك باشاقلار
ئەي كۆكتىكى يۇلتۇزلار، زېمىندىكى يۇلتۇزلار،
بىزنىڭ گۈزەل غايىمىز سىلەر كەبى چاراقلار.

«كۈز ناخشىسى II» شېئىرىدىكى بۇ بىركۈپلېتتا قارا-
غاي، تاغ، باشاق، يۇلتۇز، چاراق قاتارلىق كونكرېت ئوب-
رازلار بىر خىل گۈزەل مەنزىرىنى سۈرەتلەپ بەرگەن. بۇ-
نىڭدا ئوبراز بار، ئوبرازلاردا پىكىر بار.

مۇزىكا گۈزەللىكى شېئىرنىڭ قاپىيىسى، رېتمى،
ئاھاڭداشلىقى ئارقىلىق ھاسىل قىلىنىدۇ. گۈشياۋچۈەننىڭ شې-
ئىرىدا مۇشۇنداق گۈزەللىك بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇنى ئو-
قۇغان كىشى لەززەتلىنىدۇ، ھوزۇر قىلىپ ئوقۇيدۇ. ئۇنىڭ
شېئىرلىرىدا مۇشۇنداق مۇزىكا گۈزەللىكى بولغاچقا ئۇلارنى
دېكلاماتسىيە قىلغىلى ۋە ناخشا قىلىپ ئېيتقىلىمۇ بولىدۇ.

شائىر گوشياۋچۈەن شېئىرلارنىڭ ئالاھىدىلىكى ھەققىدە
توختىلىپ: «ئاھاڭدارلىق شېئىرىي شەكلىنىڭ تۈپ خۇسۇسى-
يىتى»، «لېرىكىلىق ۋە ئاھاڭدارلىق شېئىرنىڭ ئىككى چوڭ
خۇسۇسىيىتى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ» دېگەن ئىدى. شۇڭا ئۇ
ئۆزىنىڭ ئىجادىيىتىدە مۇشۇ جەھەتتىن ئىزچىل ئىزدەنگەن.
ئاھاڭدارلىققا ئۆزىنىڭ يېتىشكە تېگىشلىك بىر نىشانى تە-
رىقىسىدە قارىغانىدى. ئۇنىڭ نۇرغۇن شېئىرلىرى شائىر-

نىڭ بۇ نىشانغا يەتكەنلىكىنى ئىنسپاتلاپ بېرەلەيدۇ.

5-§. خې جىڭچى ۋە ئۇنىڭ ئىجادىي پائالىيىتى

خې جىڭجى (— 1924) زامانىمىزدىكى مەشھۇر شائىر ۋە دراماتورگدۇر. ئۇ شەندۇڭ ئۆلكىسىنىڭ يىشەن ناھىيىسىدە بىر كەمبەغەل دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. 1938-يىلى ياپون باسقۇنچىلىرى تاجاۋۇز قىلىپ كەلگەندە، سەرگەردان بولۇپ خۇبېي ئۆلكىسىگە كەلگەن ۋە شۇ جايدا ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇغان. ياپونغا قارشى تۇرۇش ۋەتەنىنى مۇنقەرزلىكتىن قۇتۇلدۇرۇش پائالىيەتلىرىگە قاتناشقان. 1939-يىلى ئوقۇۋاتقان مەكتىپى بىلەنلا سىچۈەنگە يۆتكەلگەن - 1940 يىلى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ قاتمۇقات مۇھاسىرىلىرىدىن ئۆتۈپ يەنئەنگە كېلىپ لۇشۈن نامىدىكى سەنئەت ئىنستىتۇتىدا ئوقۇغان.

«يېزا كېچىسى»، «ئېچىلدى گۈللەر قۇياشقا تەلپۈنۈپ» ناملىق توپلاملار ئۇنىڭ دەسلەپكى شېئىرلىرى بولۇپ، بۇ توپلاملاردىكى شېئىرلار ئەمگەكچى خەلقنىڭ تۇرمۇشى ۋە ئۇلارنىڭ تەقدىرىنى ئەكس ئەتتۈرگەن. ئۇلارنىڭ دەۋر روھى كۈچلۈك. مەسىلەن: «يېزا كېچىسى» توپلىمىدىكى شېئىرلارنىڭ ئالساق، بۇ شېئىرلاردا شائىرنىڭ ئۆز يۇرتىدىكى خەلقنىڭ ئېچىنىشلىق تۇرمۇشى تەسۋىرلەنگەن بولۇپ، كونا جەمئىيەتنىڭ ئەمگەكچى خەلق ئۈچۈن خۇددى قەھرىتان قىش كېچىسىدەك ئازابلىق ئىكەنلىكى ئىپادىلەنگەن. يەنئەنگە كەلگەن

دىن كېيىن، ئازاد رايونلارىدىكى يېڭى تۇرمۇش مۇھىتىدا ئۇ-
نىڭ شېئىرلىرىنىڭ ئاساسىي ئاھاڭى جاھالەت ئۇستىدىن
شىكايەت قىلىش، دەرت تۆكۈشتىن يورۇقلۇقنى مەدھىيىلەشكە
يۆتكەلدى. مەسىلەن: «ئېچىلدى گۈللەر قۇياشقا تەلپۈنۈپ»
توپلىمىدىكى شېئىرلار ئازادلىقتىن يايراۋاتقان تايانچ بازىلار-
دىكى خەلقلەرنىڭ ئىدىيەۋىي ھېسسىياتىنى ۋە ئۇلارنىڭ ئوت-
تەك قىزغىن جەڭگىۋار تۇرمۇشىنى ئەكس ئەتتۈرگەن. ئۇنىڭ
شېئىر ئىجادىيىتىدىن باشقا يەنە سەھنە ئەسەرلىرىمۇ بار.
مەسىلەن: «ئاق چاچلىق قىز» ئوپېراسىنى خې جىڭجى باشقا-
لار بىلەن بىرلىكتە يېزىپ چىققان. بۇ ئەسەر 1951- يىلى
ستالىن ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. ئۇنى ئېلىمىزنىڭ يې-
كى ئوپېراچىلىقىنىڭ باشلىنىشى ياكى ھۆلى دېيىشكە بولىدۇ.

خې جىڭجىنىڭ ئازادلىقتىن كېيىنكى شېئىرلىرى «ياڭ-
رىتىمەن ناخشامنى» ناملىق توپلامغا كىرگۈزۈلگەن.

خې جىڭجىنىڭ شېئىرلىرىنى ئاساسىي جەھەتتىن ئىك-
كى چوڭ تۈرگە ئايرىشقا بولىدۇ. بىرىنچى تۈرگە «يەنئەنگە
قايتىش»، «گۈيلىننىڭ تاغ ۋە دەرياسى» دېگەندەك قىسقاراق
كەلگەن لىرىكىلار كىرىدۇ. بۇ خىل لىرىكىلىق شېئىرلارنىڭ
كۆپىنچىسى رېئال تۇرمۇشتىكى مەلۇم كونكرېت تەسىرات ۋە
پەيدا بولغان ئىلھامدىن پۈتۈلگەن، شۇڭا ئۇلاردىكى ھېسسى-
يات چىن ۋە ئىنچىكە، شېئىرىي مۇھىت كۆركەم، مەزمۇنىمۇ،
تىلىمۇ ناھايىتى تاۋلانغان. ئۇلارنىڭ خەلق قوشاقلىرى ۋە
كلاسسىك شېئىرلاردىن ئوزۇقلۇق ئالغانلىقىنى كۆرۈۋېلىش
تەس ئەمەس. مەسىلەن: «گۈيلىننىڭ تاغ ۋە دەرياسى» شې-

ردا ئوخشىتىش، مۇبالىغە قاتارلىق خىلمۇ خىل ئىستىلىس-
كىلىك ۋاستىلەر كۆپ ئىشلىتىلگەن. تۆۋەندە، يۇقىرىدا بىز
ۆرسەتكەن ئالاھىدىلىكلەرنى ۋە تەبىئەت گۈزەللىكىنىڭ
ئىر قەلەمدە ۋە قەلبىدە قانداق ئەكس ئېتىلگەنلىكىگە
اراپ باقايلى:

بۇلۇتلار ئىچىدە ئۈزەر ھۈر - پەرى،
پەرىنىڭ ئۆزى شۇ گۈيلىن تاغلىرى.

چوڭقۇرلۇر سۆيگۈدەك، گۈزەللۇر چۈشتەك،
گويا چۈش ۋە سۆيگۈ لېچىكى دەريا سى.

يۈرۈكۈم مەسمىدۇ ۋە ياكى ئويغاق،
تاغلارنى كۆردۈممەن سۈنمەك يۈزىدە،

كۆردۈمغۇ ئۆزەمنى لېيجياڭ بېتىدە،
سادايىم جاراڭلار تاغلار كەينىدە.

ئاھ! گۈيلىن تاغلىرى، لېيجياڭ دەريا سى،
گۈزەللۇر ۋەتەننىڭ كۈلكە ناۋا سى.

گۈيلىن تاغ - دەريا سى خۇددىي دىلىمدە،
بۇ مېھىر - مۇھەببەت قوندى قەلبىمگە.

ۇ شېئىردا يارىتىلغان شېئىرىي مۇھىت ناھايىتى گۈزەل بو-
ۇپ، بۇ شېئىرنى يېڭى زامان شېئىرىيىتىمىزدىكى شېئىرىي
ىسسىيات ۋە شېئىرىي مۇھىتنى بىرلەشتۈرۈشنىڭ ئۈلگىسى دې-
شكە بولىدۇ. بۇ شېئىردا تەبىئەت مەنزىرىسى، ھەر خىل

كۆرۈنۈشلەر بىۋاستە تەسۋىرلەنمىگەن بەلكى شائىرنىڭ ئەشۇ تەبىئىتى گۈزەللىكتىن ئالغان تەسىرات - ئىلھامى يېزىلغان.

بەزى شېئىرلار ئۆزى مۇرەككەپ بولمىسىمۇ ئەمما ئۇنىڭدىكى ھېسسىيات شاۋقۇنلىرىنى ئاڭلاشقا بولىدۇ. ئۇنىڭدىكى چىن ھېسسىيات كىتابخانلارنى ھاياجانغا سالىدۇ.

مەسىلەن: ... ...

ئېخ يۈرەك سوقمىغىن كۆچۈنۈپ بۇنچە،
چاك - توزاك كۆزۈمنى توسما مۇنچە.

ئوچۇملاپ ئېلىپلا سېرىق توپىنى،
ئارزۇلاپ كۆكسۈمگە باسمەن ئۇنى.

يەنىگە كېلەتتىم چۈشۈمدە تالاي،
باۋتانى قۇچاقلاپ كېتەتتىم قانماي.

چاقرار ئىدىممەن ۋۇجۇدۇم بىلەن،
— ئانجان يەنىنىم مۇشۇ جايدا سەن!

(«يەنىگە قايتىش» شېئىرىدىن)

تۆۋەندە بىز پەلسەپىۋي پىكىر بىلەن شېئىرىي ھېسسىيات بىرلەشتۈرۈلگەن «غەربكە ماڭغان پويىزنىڭ دېرىزىسى ئالدىدا» شېئىرىنىڭ بىرقانچە كۇبلېتىنى كۆرۈپ ئۆتەيلى:

....

سىلكىنىپ بايراقلار پويىز ئۆتىدۇ،
سۇجۇ،.....جىنجۇ .....قالدى ھەم لەنجۇ....

سەپەردە قىزىتار سۆھبەتنى دىلكەش،
تۇرمۇش، ئىنقىلاب ۋە يەنە كۈرەش.

... ...

بۇلۇتلار تۇرىدۇ بىزگە يانمۇ يان،
ئارقىدا قالماقتا قۇتۇرغان بوران.

يەلكىلەر ئۇستىدە تاغ - دەريا گويا،
قېپ - قىزىل بايراقلار قوللاردا مانا!

يۇقىرىقى مىسرالار كۆچلۈك لىرىكا ئارقىلىق شىنجاڭغا ماڭغان پويىزدىكى نەنسۈننىڭ پىشقەدەم جەڭچىلىرى ۋە چېگرا رايون قۇرۇلۇشىغا ياردەمگە ماڭغان ياشلارنىڭ روھىي قىياپىتىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بەرگەن. شائىر «مەن»نى شېئىرىي ئوبرازغا يۇغۇرۇۋەتكەنلىكى ئۈچۈن شېئىردا كۆچلۈك ھېسسىيات ئۇرغۇپ تۇرىدۇ.

مەسىلەن: ... ...

پويىزدا يول بويى تۇنلەردە ئويغاق،
قارىدىم، ئاڭلىدىم، ئويلۇدۇم ئۇزاق.

كۆز يېشىم تۆكۈلەر يامغۇرغا ئوخشاش،
ھاياجان دولقۇنلار، دېڭىزغا ئوخشاش.

ئاھ! ۋەتەن زېمىنى، چەكسىز زېمىنى،
ئۆركەشلەر جۇش ئۇرۇپ كۆرەش دولقۇنى.

ۋاگۇندا ئولتۇرۇپ ئاچتىم دېرىزە،
كەڭ ئالەم دەل بۇ دەم سۇبھى ئىلكىدە.

خېلى جىگجى شېئىرلىرىنىڭ يەنە بىر تۈرى لىرىك داستانلاردۇر. ئۇنىڭ شېئىر ئىجادىيىتىدىكى مۇھىم نەتىجىسىمۇ

مۇشۇ خىلدىكى ئەسەرلەر بىلەن قولغا كەلگەن. شائىر «ياڭرىتىمەن ناخشامنى»، «لېنىن ناخشىسى»، «شەرق شامىلى ئۈزاقتىن ئۈزاق»، «ئون يىللىق مەدھىيە ناخشىسى» ۋە «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» يوقۇتۇلغاندىن كېيىن يازغان «جۇڭگونىڭ ئۆكتەبىر ئىنقىلابى»، «1- ئاۋغۇست ناخشىسى» قاتارلىق داستان ۋە شېئىرلىرىنى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شائىرى مايا كوۋىسكىچە «پەلەمپەيلىك شەكىل» بويىچە يازغان. زور ئىجتىمائىي مەسىلىلەرنى ئەكس ئەتتۈرگەن ۋە چوڭقۇر پىكىرلەر ئىلگىرى سۈرۈلگەن. بۇنداق چوڭ ھەجىمدىكى سىياسىي لىرىكىلىق شېئىرلار ئىلمىز شېئىرىيىتىدە كۆپ ئەمەس. تۆۋەندە بىز بۇ خىل شېئىرلارنى ۋەكىل قىلىپ تۇرۇپ «ياڭرىتىمەن ناخشامنى» ۋە «لېنىن ناخشىسى» شېئىرلىرى ئۈستىدە قىسقىچە توختىلىپ ئۆتەيلى.

«ياڭرىتىمەن ناخشامنى» شېئىرى خەلقنىڭ يېڭى تۇرمۇشقا ئىرىشكەندىن كېيىنكى شاتلىقىنى، ئىپتىخارلىق ھېسسىياتىنى، پارتىيىگە بولغان قايناق مۇھەببىتى ۋە چەكسىز ئىشەنچىسىنى ئىپادىلىگەن. شېئىر ۋەتەن زېمىنىدا يۈز بەرگەن تۈپكى ئۆزگىرىشلەرنى بايان قىلىپ نەچچە مىڭ يىللىق ئارزۇ-ئارمانلارنىڭ ريئاللىققا ئايلانغانلىقىنىڭ سەۋەبلىرىنى يېشىدۇ ۋە بۇ يېشىلمىنى كومپارتىيىنىڭ شانلىق ئۇبرازىغا باغلاپ تەسۋىرلەش ئارقىلىق پارتىيىگە مەدھىيە ئوقۇيدۇ.

«لېنىن ناخشىسى» شېئىردا شائىر دەۋر يۈكسەكلىكىدە تۇرۇپ لېنىن ئوبرازىنىڭ ئەھمىيىتىنى، لېنىن روھىنىڭ دەۋر ئالاھىدىلىكىنى، ئەينى دەۋردىكى ريئال زىد-

دىيەتلەر ۋە تارىخنىڭ تەرەققىيات يۆنىلىش نۇقتىسىدا تۇرۇپ شەرھىلەشكە تىرىشىدۇ. شۇنىڭدەك «ھەققىي بەخت دېگەن نېمە؟»، «ياشلىق باھارىنى قانداق ئۆتكۈزۈش كېرەك؟»، «قەھرىمانلارنىڭ قېرىلىق مەزگىلى قانداق بولىدۇ؟» دېگەندەك سوئاللارغا جاۋاب بېرىپ، «ھاياتنى ئۆزىنىڭ ئۆتكەن ئۆمرىگە ئۆكۈنمەيدىغان قىلىپ ئۆتكۈزۈش» ئۈچۈن قانداق قىلىش لازىملىقى ئۇستىدە ئۆزىنىڭ كۆز قاراشلىرىنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ.

خې جىڭجى شېئىرىي ئوبرازنىڭ جانلىق بولۇشى ئۈچۈن كۆپ ئەجىر قىلىدىغان شائىر. ئۇ سىياسىي لېرىكىلىرىدا شېئىرنى سىياسىي بىلەن بىرلەشتۈرىدۇ ئەمما بۇنىڭ بىلەن شېئىرنىڭ بەدىئىيلىكىگە قويۇلىدىغان تەلەپنى ئاجىزلاتمايدۇ. ئۇنىڭ تۇرمۇش تەجرىبىلىرى، بىلىملىرى مول بولغاچقا، بەدىئىي ماھارىتى يۇقىرى بولغاچقا ھەم كونكرېت ھەم ئىندۇدۇئاللىقى بار بەدىئىي ئوبرازلارنى يارىتىپ چىقالايدۇ. روشەن ھەم رەڭدار تۇرمۇش كارتىنىسىنى سۆزەتلەپ بېرەلەيدۇ. بۇ جانلىق كۆرۈنۈشلەرگە شائىرنىڭ جۇشقۇن، قاينام ھېسسىياتى سىڭدۈرۈلگەن بولىدۇ. مەسىلەن: «ياڭرىتىمەن ناخشامنى» شېئىرىدا ئۇ 20 دانە سوئال جۈملە (رېتورىك سوراق) ئارقىلىق سوتسىئالىستىك ۋەتىنىمىزنىڭ قولغا كەلتۈرگەن ئۇلۇغ غەلىبىلىرىنى گەۋدىلەندۈرۈپ، شېئىرىي ئوبرازغا دەۋر روھىنى سىڭدۈرگەن. شائىر مۇشۇ شېئىرىدا ئوخشاشمىغان ئىككى دەۋرنىڭ مۇناسىۋىتى ۋە ئۇلارنىڭ سېلىشتۇرمىسىدا مۇنداق تەسۋىرلەرنى بېرىدۇ: «..... توك سىملىرى كېسىپ

ئۆتكەن سەددىچىننىڭ تۈۋىدە، كومبايىنلار گۈرۈلدىگەن دايەن مۇناري تېگىدە، خۇاڭخې راۋىقى جايلاشقان چاڭجياڭ كۆۋۈرۈكى بېشىدا، تۆمۈر يولنىڭ چېتىدىكى قەدىمىي ئۆتەڭ قېشىدا .....» بۇ مىسرالاردىكى سېلىشتۇرۇش روشەن ۋە ئوبرازلىق. مىسرالار تاۋلانغان ۋە ئىخچام. «لېي فىڭ ناخشىسى» شېئىرىدا بولسا شائىر شېئىرى تىل ئارقىلىق لېي فىڭنىڭ «قەلبى سۆزۈك ئەينەكتەك»، «ئىرادىسى يۈكسەك تىك چوققىدەك» ئىكەنلىكىنى تەسۋىرلەپ لېي فىڭ ئوبرازىنى گەۋدىلەندۈرۈپ بەرگەن. مەسىلەن:

لېي فىڭ
كۆردۈم
كابىنكاڭدا مەن،
چاڭ قونمىغان،
سۆزۈك ئەينەكنى.
كۆردۈم يەنە،
ئەينەك ئالدىدا،
پەلەك قۇچقان
يۈكسەك چوققىنى.
ئېخ، سېنىڭ پرولېتار جەڭچىسىگە خاس
ئەشۇ قامىتىڭ،
نە قەدەر جەسۇر، نە قەدەر تىمەن!
ئېخ، سېنىڭ كومموۇنىستلارچە
ئەشۇ پاك قەلبىڭ،
نە قەدەر پاكىز، نە قەدەر روشەن! ....

شائىر كۆچلۈك ھېسسىياتى بىلەن تەسىرلىك شېئىرىي مۇھىت يارىتىپ، شۇ ئارقىلىق پۈتۈن مەملىكەت مىقياسىدا كۆتۈرۈلگەن لېي فىڭدىن ئۆگىنىش دولقۇنىنى تېخىمۇ ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ.

مەسىلەن: .....

قىزىل گالىستوكلۇق مايسىلار
ھەش - پەش دېگىچە ئۆسۈپ كەتتى
ماڭغاچ يولۇڭدىن، سېنىڭ ئىزىڭدىن،
چاچقا قونغان كۆلتۈك قارلار
ئۇن تۈدىشسىز ئېرىپ كەتتى
ئالغاچ ھارارەت سېنىڭ روھىڭدىن.
بۇگۈن كېچە،
چىراق تۈۋىدە خوشلاشقانلارنىڭ،
ئەتە، ئۆگۈنكى سەپەرداشلارنىڭ.....
تۇغۇلمەس،
ئۆزۈلمەس
يۈرەك مېھرى بولۇپ قالدى
«لېي فىڭ» دېگەن
ئەشۇ ئىككى خەت.
دىلى بىر، ئەمما
تىلى ياتلارنىڭ
دىلكەشى بولۇپ قالدى
«لېي فىڭ» دېگەن
شۇ بىر ئېغىز گەپ!....

ئومۇملاشتۇرۇپ ئېيتقاندا بۇ شېئىر تۇرمۇشنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرىمىغان، يەنى يۇز بەرگەن ۋەقەلەرنىڭ، ھەقىقىي ئىش ۋە پروتوتىپلارنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرىمىغان. ئەكسىچە تېمىغا چوڭقۇرلاپ كىرەلىگەن. ئاپتور ئېگىزدە تۇرۇپ يىراقنى كۆرەلىگەن، كەڭ ۋە چوڭقۇر كۆزىتەلىگەن. شۇڭا شېئىرلار چوڭقۇر ئىدىيەۋىيلىككە ۋە يۇقىرى بەدىئىيلىككە ئىگە بولالىغان.

يۇقىرىدا تەھلىل قىلىپ ئۆتۈلگەن ئىككى شېئىرنىڭ زور تەسىر قوزغىيالىغانلىقىنىڭ سەۋەبى شېئىردىكى ئىدىيەۋىي ھېسسىياتنىڭ تىپىكلەشتۇرۇلگەنلىكىدە ۋە ھېسسىياتنىڭ چوڭقۇر-لۇقىدا؛ شائىرنىڭ قايناق ھېسسىياتىنىڭ ۋە ئۇنىڭ دەۋر توغ-رىسىدىكى، تارىخ ھەققىدىكى پىكىرلىرىنىڭ كىتابخانلارنىڭ يۈ-رەك ساداسىغا ۋەكىللىك قىلغانلىقىدادۇر.

خې جىڭجى ئىجادىيەتتە زور مۇۋەپپەقىيەت قازانغان شائىر بولۇپ، ئۇ شېئىرلارنىڭ شەكلى جەھەتتىمۇ يېڭىلىق يارىتقان. ئۇ كلاسسىك شېئىرلارنى ئۆگىنىپ ۋە تەتقىق قى-لىپ «پەلەمپەي شەكلى» نى مىللىيچە تۈسكە كىرگۈزگەن. خەلقنىڭ ناخشا - قوشاقلىرىدىن ئۇزۇقلۇق ئېلىپ ئۆزىنىڭ شېئىرلىرىنىڭ بەدىئىي پۈرىقىنى تېخىمۇ كۈچەيتكەن. يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان «ياڭرىتىمەن ناخشامنى»، «لېي فىڭ ناخشىسى» شېئىرلىرىنىڭ يېڭى شېئىرى شەكلى كلاسسىكلارنىڭ، يېڭى شې-ئىرلارنىڭ، خەلق قوشاقلىرىنىڭ، چەت ئەل شېئىرلىرىنىڭ ئالاھىدىلىكلىرىنى، ئارتۇقچىلىقلىرىنى قوبۇل قىلىش ۋە شۇ ئاساستا ئىجاد قىلىش ئارقىلىق شەكىللەنگەن. ئۇنىڭ شە-كىل جەھەتتىكى ئىجادكارلىقىنى «گۈيلىنىڭ تاغ ۋە دەريا-

لىرى»، «غەربكە ماڭغان پويىزنىڭ دەرىزىسى ئالدىدا» شېئىر-لىرىدىنمۇ ئېنىق كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

خې جىڭجى شېئىر ئىجادىيىتىدە شېئىرىي مۇھىتنىڭ گۈزەل بولۇشىنى قوغلىشىدۇ. شېئىرلىرىنى بەدىئىي جەھەتتىن تاۋلاشقا بەك ئەھمىيەت بېرىدۇ. شېئىرلىرىدا بىر خىل يۇشۇرۇن گۈزەللىكنى ئەكس ئەتتۈرۈشكە تىرىشىدۇ.

مەسىلەن: .....

باھار شامىلى،
كۆزنىڭ يامغۇرى،
سەھەردىكى تۇمان،
كەچنىڭ شەپىقى.
ئاڭلانماقتا
چاقلار گۈلدۈرى،
تاقىلدىماقتا
ئايال تىۋىشى .....
ماي ئېيى —
مايسا دېڭىزى،
سىنتەبر —
دېڭىز دولقۇنى.
ئەنە جەنۇبتا —
شاپتول چېچىكى.
شىمالغا باقساڭ —
قارلار ئۇچقۇنى.

يۇقىرىدىكى مىسرالار قاتتىق ئىخچاملانغان ۋە تاۋلانغان

بولۇپ شائىر پىكىرنى ئىخچاملاشنى سۆزلەرنى ئىخچاملاش بىلەن بىرلەشتۈرۈۋەتكەن. ياراتقان شېئىرىي ئوبرازىدا باشقىلارنىڭ تەسەۋۋۇرىغا كۆپ ئىمكانىيەت قالدۇرغان. بۇنداق باشقا شېئىرنىڭ مىسرالىرى ئاجايىپ نەپىس ئورۇنلاشتۇرۇلغان بولۇپ ۋەزىن، قاپىيىلەرنىڭ رەتسىلىك ۋە ئاھاڭدار بولۇشىغا ئېرىشكەن. مانا بۇلار شائىرنىڭ ھەيۋەت ۋە چوڭقۇر، ئىنچىكە ۋە سالماق بولۇشتەك ئۇسلۇبىنى شەكىللەندۈرگەن.

6 - §. لى يىڭ ۋە ئۇنىڭ ئىجادىي پائالىيىتى

لى يىڭنىڭ يۇرتى خېبەي ئۆلكىسىنىڭ فىڭرۇن ناھىيىسى بولۇپ، ئۇ 1926- يىلى ئاددىي بىر ئىشچى ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. 1945- يىلى بېيجىڭ داشۆنىڭ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىغا ئوقۇشقا كىرگەن. 1949- يىلى باھاردا بېيجىڭ شەھىرى تېخى ئەندىلا ئازاد بولۇشى بىلەنلا ئوقۇشنى تاشلاپ ئازادلىق ئارمىيىگە قاتنىشىپ كەتكەن. ئۇ قوشۇن بىلەن بىللە نۇرغۇن يەرلەرنى كېزىپ مۇخبىرلىق خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغان. پىدائىي قىسىملىرىمىز بىلەن بىرلىكتە چاۋشيەنگە بېرىپ جەڭلەرگە قاتناشقان ۋە ئۇ يەردە نۇرغۇن خەۋەرلەرنى، شېئىرلارنى يازغان. ئومۇمەن ئازادلىقتىن كېيىنكى 30 نەچچە يىلنىڭ مابەينىدە ئۇ قەلبىنى توختاتقان ئەمەس. ھازىرغىچە ئۇنىڭ 20 دىن ئارتۇق شېئىرلار توپلىمى نەشىر قىلىندى. ئۇنىڭ «كۆيۈۋاتقان فرونتتا» توپلىمى 1980- يىلى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى سىياسىي بۆسنىڭ 1- دەرىجىلىك

مۇنەۋۋەر ئەسەرلەر مۇكاپاتىغا، «قىزىل گۈل ناخشىسى» توپلىمى 1981- يىلى «ئۆكتەبر» ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا، «مەن بىر دەرەخ، شۇڭا مەن مەغرۇر» توپلىمى بولسا جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ 1983- يىلدىكى 1- دەرىجىلىك مۇنەۋۋەر شېئىرىي توپلاملار مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

لى يېڭىنىڭ كۆپىنچە شېئىرلىرى قىسقا لېرىكىلار بولۇپ، ئۇلارنىڭ تېمىسى ئاساسەن جەڭچىلەر تۇرمۇشىدىن ئېلىنغان. شائىر ئۇزۇن يىللاردىن بېرى جەڭچىلەر ئارىسىدا ياشاپ كەلگەچكە ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى، ئۇلارنىڭ خىزمەتلىرى، ئۇلارنىڭ ھېسسىياتى بىلەن پىشىشق تونۇش. ئۇ 1962- يىلى يازغان «تۇرمۇش قاينامىلىرىدا تاۋلىنىش» دېگەن ماقالىسىدا مۇنداق دەيدۇ: «ئەسكىرىي تۇرمۇش مېنىڭ ئىجادىيىتىمنىڭ بۇلۇقى، ئۇلار — مېنىڭ سەپداشلىرىم ئۆز تەرلىرى، كۆز ياشلىرى ھەتتا ئىسسىق قانلىرى بىلەن مېنىڭ بۇ ئىجادىيەت تۇپرىقىمنى سۇغارىدى». ئۇ يەنە «سائادىلەنىڭ خېتىنى ئوقۇغاندا» ناملىق شېئىرىدا: «جەڭچىلەر قەدىمىدىن ئېرىشتىم كۆيگە، زەمبىرەك ئوتىدىن سۈزۈتكە - رەڭگە» دەپ يازىدۇ. بۇ ئىككى مىسرا شائىرنىڭ ئىجادىيەت يولىنى كۆرسىتىپ بەرگەن ۋە ئۇنىڭ ئىجادىيەت ئالاھىدىلىكىنى توغرا ئىنكاس قىلغان. «قەلەم تۇتۇشنى مىلتىق تۇتۇش بىلەن بىللە ئۆگەنگەن» بۇ شائىر قولىدىكى قەلەمنى قورال دەپ بىلىپ، بەختلىك تۇرمۇشىمىزنى كۆيلەيدۇ. بولۇپمۇ شەرقىي، جەنۇبىي دېڭىز بويلىرىدىكى، ۋەتەننىڭ جەنۇبىي ۋە شىمالىي چېگرىسىدىكى، تاغ قاتلاملىرى ئارىسىدىكى

قاراۋۇللۇق پونكىتلىرىدا ياشاۋاتقان، كۆرەش قىلىۋاتقان جەڭ چىلەرنى ئالاھىدە تەسۋىرلەيدۇ، ئۇ «دېڭىزدىكى چەۋەندازلار» دەپ تەرىپلەنگەن ماتروسلارنى، «چوققىلارغا جايلاشقان» قارا-ۋۇللۇق يونكىتلىرىنى، ھال سوراش ئۆمەكلىرىنىڭ چەت ئاراللاردىكى «تاغلار گۈل سۇنغان، دېڭىزلار چاۋاك» دەپ تەسۋىرلەنگەن ھال سوراش ئويۇنلىرىنى، «شامال شۇنىرلاپ، تۇياق تىقىرلاپ» كېلىۋاتقان چارلىغۇچىلىرىمىزنىڭ ئۆز گازارمىلىرىغا كەچ يېنىشلىرىنى ئۆزىنىڭ تەسۋىرلەش ئىقتىدارى قىلىدۇ. لى يىڭ جەڭچىلەرنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇش، ئادەتتىكى مەشغۇلاتلىرىدىن مەسىلەن: پوستا تۇرۇش، چارلاش، خورازنىڭ سەھەردىكى چىللىشى، كەچتە ئۇخلاشقا چىلىنغان سىگنال، جەددىي يىغىلىش، ئايدىڭدىكى چارلاش..... قاتارلىقلاردىن تېما تاللايدۇ. جەڭچىلەرگە خاس ھېسسىيات بىلەن ۋە جەڭچىنىڭ كۆزى بىلەن بۇ ئادەتتىكى تۇرمۇش كۆرۈنۈشلىرىنى كۆزىتىدۇ ھەم شۇ توغرىدا پىكىر يۈرگۈزىدۇ. ئۇلارغا يوشۇرۇنغان شېئىرىي مەزمۇننى تاۋلاپ چىقىپ شېئىرىي تىل بىلەن بايان قىلىپ بېرىدۇ. شۇڭا ئۇنىڭ لېرىكىلىرى جەڭچىلىرىمىزنىڭ ۋەتەنگە بولغان مۇھەببىتىنى، يۈكسەك غايىسى ۋە گۈزەل ھېسسىياتىنى، كەڭ كۆڭلى - كۆكسىنى مەلۇم بىر كونكرېت نۇقتىدىن يورۇتۇپ بېرىدۇ. مەسىلەن: «ئايدىڭدىكى چارلاش» شېئىرىدا ئۇچ نەپەر جەڭچىنىڭ تۇلۇن ئاي كۆكتە پارقىراپ تۇرغان كېچىدە چارلاشقا چىققانلىقى تۆۋەندىكىدەك تەسۋىرلىگەن:

.....

تولۇن ئاي! يورۇتما گەۋدەمنى مېنىڭ،
ھەي شامال! چىقمىسۇن ئاۋازىڭ سېنىڭ.

چۆمدى بۇ كەڭ ۋەتەن شىرىن ئۇيقۇغا،
دولقۇنلار ئەۋجىگە باش قويۇپ گويا.

سەپەردە ھەمرادۇر بىزگە ئاي ھامان،
بولماقتا يېپىنچا يۇلتۇزلۇق ئاسمان.

سەزگۈرلۈك جەڭچىنىڭ مۇھىم خىسلىتى،
نەيزىگە پۈتۈلگەن چىن ساداقىتى.

ئاستا،

تېخىمۇ ئاستا،

ماڭمىز بۇ چوڭقۇر جىلغىلار ئارا.
گويا ئۇچ تاشنىڭ بار ئۇچ جۇپ قۇلىقى،
ئۇچ گېيا — ئۇچ جۇپ كۆز كۆزىتەر بىزنى.

كۆرۈشكە بولىدۇكى، يۇقىرىقى شېئىردا شائىرنىڭ ھېسسىياتى تەسۋىرلىنىۋاتقان جەڭچىلەرنىڭ ھېسسىياتى بىلەن تامامەن بىرلىشىپ كەتكەن.

باي تەسەۋۋۇرىغا يۆلىنىپ تۇرۇپ تەسۋىرلەش ئۇبېيېكتىنىڭ جىسمىگە پۈتۈلگەن (يوشۇرۇنغان) گۈزەللىكنى ئېچىپ بېرىش ۋە شۇ ئارقىلىق يېڭى، گۈزەل شېئىرى مۇھىت يارىتىش — بۇ لىيىك ئىجادىيىتىنىڭ يەنە بىر ئالاھىدىلىكىدۇر. بۇ ئالاھىدىلىكنى بىز تۆۋەندىكى مىسالاردىن كۆرۈپ

باقايلى:

.....

چېگرادا كېچىلەر جىمجىت شۇ قەدەر،
تاغ ئىگىز، ئاي بەكمۇ كىچىك كۆرۈنەر.
تاغلارغا باش قويۇپ ئۇخلار تولۇن ئاي،
جەڭچىنىڭ كۆكسىدىن تاغلار ئالدى جاي.
(«چېگرىدا كېچە» شېئىرىدىن)

دۇنخۇاڭدا،

بورانلار قوزغىلار سەھەر.
ئىلانلار كەلگەندەك گويا ۋىشىلداپ،
گاھىدا سېرىلىپ، گاھى چىقىراپ.
(«دۇنخۇاڭدا سەھەر» شېئىرىدىن)

«چۆلدە كۈننىڭ چىقىشى» ناملىق شېئىردا شائىر ھەيـ ۋەتلىك كۈن چىقىش مەنزىرىسىنى ئۆزىنىڭ كۈچلۈك تەسەۋۋۇرى بىلەن ناھايىتى جانلىق ۋە ئۆزگىچە قىلىپ تەسۋىرلەپ بەرگەن. ئۇنىڭدىكى شېئىرىي مۇھىت ھەم يېڭى، ھەم ئىجادىي.

ئەنە، ئەنە ئويغاندى قۇياش
يەرگە تىرەپ قول، كۆتەردى باش.
دېڭىزغا يۇزلۇنۇپ تاشلىغاچ نەزەر،
سوزۇلۇپ سايىمىز كەتتى شۇ قەدەر.

چاپتۇردۇق ئاتلارنى راسا قامچىلاپ،
ئەشۇ قېپ-قىزىل قۇياشقا قاراپ.

پاھ! چامدىساق يەنە بىر قەدەم،
كۈنىڭ قوينىغا كىرىمىز شۇ دەم.

كۈنىڭ چىقىشى شېئىرلاردا كۆپ تەسۋىرلەنگەن «كونا» تېما بۇ تۇغرىسىدا قەدىمدىن تارتىپ نۇرغۇن شائىرلار كۆپلىگەن شېئىرلارنى يازغان. لى يىڭمۇ مۇشۇ «كونا» تېمىنى تاللىۋالغان. لېكىن ئۇ «جەڭچىنىڭ كۆزى» ئارقىلىق باشقىلار كۆرمىگەنىنى كۆرەلىگەن. يەنى شەيئىلەرنىڭ مەلۇم خۇسۇسىيەتلىرىنى تۇغرا ئىگەللەپ، ئۆزىنىڭ كۆچلۈك تەسەۋۋۇرى بىلەن بۇ خۇسۇسىيەتلەرگە باشقىچە نۇر، سۈبىت بەرگەن. روشەن ئوبراز يارىتىپ كىشىنىڭ تەپەككۇرىنى قوزغايدىغان شېئىرىي مۇھىتنى شەكىللەندۈرگەن. شېئىردا شائىر ئوخشىمىغان نۇقتىلارنى يەنى ۋاقىت، ئورۇن، كۆز بىلەن كۆزىتىش قۇلاق بىلەن تىڭشاش قاتارلىق تەسۋىرلەش نۇقتىلىرىنى تاللىۋېلىپ، كۈنىنىڭ چىقىشىدىن ئىبارەت. بۇ تەبىئەت ھادىسىسىنىڭ ئاجايىپ كۆركەم، ھەيۋەتلىك كۆرۈنۈشىنى سۆزەتلەپ كۆز ئالدىمىزغا كەلتۈرىدۇ شۇنىڭ بىلەن بىرگە چېگرا مۇداپىئە جەڭچىلىرىمىزنىڭ جاپا-مۇشەققەتلەردىن قورقمايدىغان جەسۇرانە قىياپىتىنى يۈكسەك پەزىلىتىنى گەۋدىلەندۈرۈپ بېرىدۇ.

7-§. ماۋزېدۇڭ ۋە پېشقەدەم پرولېتارىيات ئىنقىلابچىلىرىنىڭ شېئىرلىرى

ئازادلىققىتىن كېيىنكى شېئىرىيىتىمىزنىڭ ئاساسىي سالمىقىنى يېڭى شەكىلدىكى شېئىرلار ئىگەللەيدۇ. بىراق قەدىم-

مىي (كونا) شەكىل بويىچە يېزىلغان شېئىرلارمۇ بار. دېمەك قەدىمىي شېئىر شەكلى بىر خىل بەدىئىي شەكىل سۈپىتىدە داۋاملىق ساقلىنىپ كەلمەكتە. بەزىبىر شائىرلارنىڭ ئىزدىنىشى، يېڭىلىق يارىتىشى ئارقىسىدا ھازىرقى تۇرمۇشنى، بۈگۈنكى ئىدىيىۋى ھېسسىياتنى ئىپادىلەش جەھەتلەردە قەدىمىي شەكىلدە يېزىلغان شېئىرلارنىڭ ئىچىدىمۇ ياخشى ئەسەرلەر بارلىققا كەلدى. بۇ شەكىلدىكى شېئىرلارنىڭ ئىجادىيىتىدىمۇ كۆرۈنەرلىك نەتىجىلەر قولغا كەلدى. بۇنىڭ ئۈچۈن ئالدىنقى قاتاردا يولداش ماۋزېدۇڭنىڭ ئىجادىيىتى تۇرىدۇ.

يولداش ماۋزېدۇڭ ئۆزىنىڭ نەچچە ئون يىللىق ئىنقىلابىي ھاياتىدا قەدىمىي شەكىلدىكى نۇرغۇنلىغان شېئىرلارنى يازغان. ئۇنىڭ شېئىرلىرى ئۆز ۋاقتىدا زور تەسىر قوزغىغان، شۇنىڭدەك ھازىرمۇ كەڭ كىتابخانلارنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا سازاۋەر بولماقتا. يولداش گومورو بۇ ھەقتە ئۆزىنىڭ «مەنجياڭخۇڭ. ماۋجۇشىنىڭ شېئىرلىرىنى ئوقۇغاندا» دېگەن شېئىرىدا مۇنداق دەيدۇ: «چوڭ ئىشلار كۆتەتتى داھىنى ھەردەم، شېئىر يېزىش ئۇنىڭغا قوشۇمچە ئىدى. تەيشەنىڭ سۇمباتى، ھۆركەرنىڭ نۇرى، شۇ شېئىرلار جىسمىگە پۈتۈلگەنىدى» يولداش ماۋزېدۇڭ ئۆزىنىڭ بوش ۋاقتىلىرىدا «قوشۇمچە ئىشلىرى» بولغان شېئىر ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللىنىپ چوڭقۇر مەزمۇنغا ۋە يۇكسەك بەدىئىيلىككە ئىگە شېئىرلارنى يازغانىدى. بۇ شېئىرلارنىڭ كىتابخانلارغا بولغان تەربىيىۋي ئەھمىيىتىنى شۇنداقلا شېئىرىيەتسىزگە كۆرسەتكەن تەسىرىنى ھەرگىز تۆۋەن مۆلچەرلەشكە بولمايدۇ.

1957 - يىلى «شېئىرلار ژۇرنىلى» نىڭ تۇنجى سانىدا يولداش ماۋزېدۇڭنىڭ قەدىمىي شەكىلدىكى 18 پارچە شېئىرى ئېلان قىلىندى. بۇلار 20 - يىللاردىن تارتىپ 50 - يىللارغىچە يېزىلغان شېئىرلار ئىدى. 1958 - يىلى يەنە «دېپلىيەنخۇا. لى شۇيىغا جاۋاب» ۋە «چىلۇي. ۋابا ئىلاھنى ئۇزىتىش» شېئىرلىرى ئېلان قىلىندى. 1962 - يىلى مايدا ئېلان قىلىنغانلىرى بولسا ماۋزېدۇڭنىڭ قىزىل ئارمىيە ۋاقتىدىكى «ئات ئۈستىدە يۈرۈپ يازغان» ئالتە پارچە كونا شېئىرى ئىدى. 1976 - يىلى يانۋاردا ۋە 1979 - يىلى سىنتەبىردە ئۇنىڭ يەنە بەش پارچە شېئىرى ئېلان قىلىندى. ئۇنىڭدىن كېيىن گېزىتلەردە ئۇنىڭ 1935 - يىلى يولداش پىڭ دېخۇەيگە تەقدىم قىلغان بىر شېئىرى بېسىلدى.

يۇقىرىقى 43 پارچە شېئىرنىڭ يېزىلغان ۋاقتى ۋە ئەكس ئەتتۈرگەن تۇرمۇش مەزمۇنى بېرىم ئەسىرگە تەئەللۇق بولۇپ، بۇ شېئىرلار يولداش ماۋزېدۇڭنىڭ ياش ۋاقتىدىن تاكى قېرىغىچە بولغان ئارىلىقتا يازغان سان - ساناقسىز شېئىرلىرىنىڭ ئىچىدىكى بىر قىسىم ۋەكىللىك خاراكتېرىگە ئىگە ئەسەرلىرىدۇر. ئۇنىڭ ئەڭ دەسلەپكى شېئىرى «خېشىنلاڭ» 1923 - يىلى يېزىلغان بولۇپ، ئۇنىڭدا يولداش ماۋزېدۇڭنىڭ ياڭكەيخۇيدىن ئايرىلغانلىقىدىكى ھېسسىياتلىرى ئىپادىلەنگەن. ئۇنىڭدىن كېيىنكى شېئىرلىرىدا يولداش ماۋزېدۇڭنىڭ ياشلىقىدىكى: «سۆزلىمەتتۇق تاغۇ - دەريا① ئۈستىدە،

① تاغۇ - دەريا - بۇ يەردە دۆلەت كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

يېزىشاتقۇق شۇنچە ھاياجانلىنىپ» دېگەندەك ئاجايىپ چاغلىرى؛ جەڭگاھىدىكى قىزىل ئارمىيىنىڭ قارلىق تاغلاردا قىلغان سەپەرلىرىنىڭ «ئۇستىمىزدە تاغ تۇرۇپتۇ بەك ئېگىز، لەپىلدىدى قىزىل بايراق، قالدى سۇرلۇك ھاۋا - ئېغىز» دەپ تەسۋىرلەنگەندەك جەڭگىۋار مەنزىرىسى؛ ئىنقىلابىي تايانچ بازىلارنىڭ قورشاپ يوقىتىشقا قارشى ئېلىپ بارغان جەڭلىرى «تۇردى تىك بەييۇن تېغىدا غەزىۋى ئۆرلەپ بۇلۇت، ئاستىدا غەۋغا كۆتەردى چىقىراپ ياۋ بوغۇلۇپ» دەپ يازغان دەك بىر - بىرىگە غەزەپ بىلەن ھۆمۈيۈپ تۇرغان ئىككى سەپنىڭ شۇ چاغدىكى سۈرلۈك قىياپىتى؛ ئۇزۇن سەپەردە قىزىل ئارمىيىمىز ئىپادىلىگەن «قىلچىمۇ توسقۇن بولالماس مىڭلىغان دەريا - داۋان» دېگەن يۈكسەك ئىنقىلابىي جاسارەت ۋە ئۇپتۇمىستىك روھ؛ «تۇمەن مىڭ قەھرىمان جەڭچى كېسىپ ئۆتكەندە چاڭجياڭنى» دېگەندەك تارىخىي پەيتتە ياڭرىغان «كېزى كەلگەندە ئۇرياۋنى سۇرۇپ شىددەت بىلەن، تىنماي» دېگەن جەڭگىۋار چاقىرىق..... ئۇمۇمەن دەۋرىنىڭ ئۆزگىرىشلىرى، مۇھىم تارىخىي ۋەقەلەر جانلىق ۋە ئوبرازلىق ئەكس ئەتتۈرۈلگەن. يولداش ماۋزېدۇڭ ئازادلىقتىن كېيىن يازغان شېئىرلىرىدا تارىخنى ئەسلەپ كونا ۋە يېڭى دەۋرلەرنى سېلىشتۇرىدۇ: «تاڭ ئېتىپ ئالەم يورۇپتۇ بىر خوراز چىللاش بىلەن» دېگەندەك مەنزىرە شائىرنىڭ «مىسلىسىز ئىلھام» نى قوزغايدۇ. ئۇ ۋېي① ۋۇ خان ئات قامچىسىنى ئويناتقىنى ئۆتە

① ئۈچ دۆلەت دەۋرىدىكى شاۋشاۋ

كەن جېپشى دېگەن جايدا شەرققە يۈزلىنىپ تۇرۇپ ھاياجان بىلەن: «بۈندا تامام باشقىچە يەرۇ-جاھان» دەپ خىتاب قىلىدۇ. شائىر «ياڭرىغاندا چۈشتى يولۋاس قولغا دەپ يەر-دىن سادا» دېگەن پەيتتە يىراق-يىراقلارغا نەزەر سېلىپ: «بوغۇلۇپ ۋۇشەن تېغىنىڭ يامغۇرى ئۆزۈل-كېسىل، شۇ ئىگىز تاغ قوينىدا سۇ كۆل بولۇپ تۇتقاي ماكان» دېگەن مەنزە-رىنى كۆزىتىپ يېڭى جۇڭگو قۇرۇش ئۈچۈن ھاياتىنى تەقدىم قىلغان قەھرىمانلارنىڭ روھىغا ئاتاپ ۋۇگاڭنى قەدەھ ئېلىش-قا، چاڭئېنى ئۇسۇل ئويناشقا بۇيرۇيدۇ. يولداش ماۋزېدۇڭ 50-يىللارنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە يازغان شېئىرلىرىدا ئېلىمىزنىڭ سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش نەتىجىلىرىنى، ئاممىنىڭ غەيرىتىنى مەدھىيىلىگەن بولسا 60-يىللاردا يازغان «چىلاۋي، يولداش گومورو‌غا مۇشائىرە»، «بوسۇغىنزى. مېخۇا گۈلىگە مەدھىيە»، «چىلاۋي، يولداش لورۈكخۇەنگە تەزىيە»، «شۇيدىياۋ-گېتۇ. جىڭگاڭشەنگە قايتا چىقىش»، «نىيەنئوجياۋ. قۇشلارنىڭ سوئال-جاۋابى» قاتارلىق ئەسەرلىرىدە جاھانگىرلار، شىئو-جىڭجۇيىچىلار بىلەن بولغان كۈرەشلەرنى تېما قىلغان. بۇ شېئىرلاردا شائىرنىڭ خەلقئارادىكى كۈرەش ۋە جۇڭگو ئىنقى-لابى توغرىسىدىكى ئالاھىدە پىكىرلىرى ئىخچام ئىپادىلەنگەن.

ماۋزېدۇڭ شېئىرلىرىنىڭ بەدىئىلىكى يۈقىرى. ئۇنىڭ شېئىرلىرىنىڭ بەدىئىي ئالاھىدىلىكى دەپ تۆۋەندىكى نۇقتىلارنى كۆرسىتىشكە بولىدۇ:

(1) بۇ شېئىرلار جۇڭگو ئىنقىلابىغا يېتەكچىلىك قىلغان پرولېتارىيات ئىنقىلابچىسىنىڭ قولىدىن چىققان بولۇپ، ئاپ-

تور تۇرمۇشنى ئىنقىلابچىلارغا خاس نەزەر كۆزى بىلەن كۆزەتكەن ۋە شېئىرىي تىل بىلەن ئەكس ئەتتۈرگەن. شۇڭا شېئىرلاردىكى تەسۋىرلەر، بايانلار، مۇھاكىمە، لىرىكىلارنىڭ ھەممىسىدە يۈكسەكلىك، چەكسىز كەڭ ۋە چوڭقۇر مەزمۇنلۇق بولۇشتەك ئالاھىدىلىكلەر ئەكس ئېتىپ تۇرىدۇ. مەسىلەن: بىز «چىنيۈەنچۈن. قار» نىڭ تۆۋەنكى كوبلىتىنى كۆرۈپ باقايلى:

شۇنچىلىك ئۇز ھەم نازاكەتلىك ئەزىز دەريايۇ تاغ،
ئۆتتى قانچە قەھرىمان باغلاپ ئاڭا زور ئىشتىياق.
ئۆتتى، ئەپسۇس، چىن شىخۇاڭ ھەم خەن ۋۇدى،
مەرىپەت سەل - پەل ئۇلاردا كەم ئىدى.
ئۆتتى تاڭ تەيزۇڭ بىلەن سۇڭ تەيزۇلار،
شېئىرىيەت بابىدا كەم بولدى بىراق.
ئەركىسى ساناپ ئۆزىنى تەكرىنىڭ،
ئۆتتى چىڭگىزخانمۇ بۇندا بىر زامان.
بىلىمگىنى شۇكتار ئېتىشتۇر، ئوق ئۇزۇپ، تارتىپ ساداق،
قالدى ئۇلار ھەممىسى ئۆتمۈش بولۇپ.
چىن ھەقىقى باتۇرلارنى ئىزلىسەڭ،
كەڭ ئېچىپ كۆزىنى مۇشۇ دەۋرانغا باق.

بىز يەنە «شۇي دىياۋگېتو. ئۇزۇش» نىڭ كېيىنكى كوبلىتىنى كۆرۈپ ئۆتەيلى.

باربىدۇ دەريادا يەلكەن تەڭرىنىپ،
تۇرىدۇ گۈيشەن بىلەن شىشەن تىنچ.

باش كۆتەردى جانلىنىپ يۈكسەك پىلان،
بۇ جەنۇب، شىمال ئارا خەندەك بولۇپ تۇرغان ئېقىن-
ئۈستىگە كۆۋرۈك قونۇپ، يوللار ئېچىلدى كەڭ-راۋان.
قەد كۆتەرمەكتە بۇ دەريا غەربىدە بىر تاش سېپىل
بوغۇلۇپ ۋۇشەن تېغىنىڭ يامغۇرى ئۈزۈل-كېسىل،
شۇ ئىگىز تاغ قويىندا سۇ كۆل بولۇپ تۇتقاي ماكان.
ئېھتىمال شۇ سۇ پەرىسى ھېلىمۇ باردۇ ئامان،
بەلكى ھەيراندۇ بۈگۈن ئۆزگەرگىنىگە يەر-جاھان.

(2) ماۋجۇشى شېئىرلىرىدا ئىنقىلابچىلارنىڭ يىراقنى كۆرەلەيدىغان خىسلىتى، تەۋرەنمەس ئىرادىسى، يۈكسەك غايە ۋە ئوپتىمىستىك روھى ئەكس ئېتىپ تۇرىدۇ. بۇ نۇقتىدىن ئالغاندا قەدىمىي كلاسسىك شېئىرلارنى ماۋزېدۇڭ شېئىرلىرى بىلەن سېلىشتۇرۇش مۇمكىن ئەمەس. مەسىلەن: قەدىمكى شېئىرلاردا كۆز داۋاملىق مىسكىنلىك، غېرىبلىققا سەۋۈل قىلىناتتى. ئالايلۇق ماجىيۈەن ئۆزىنىڭ جاراڭلىق شېئىرىدا: «زاۋالدا قاغىلار قوندى كۆتەككە، قاخشال بولۇپ پولاشقان قېرى دەرەخقە. كۆۋرۈك بار ئىدى ئېرىق ئۈستىدە، يېنىدا تۇرىدۇ بىر غېرىپ كۆلبە، يانپاشلار ھارغان كۈن غەربىي چوققىغا، مۇساپىر مۇڭلىنار كىشىنىڭ يۇرتىدا» دەپ يازغان. يولداش ماۋزېدۇڭنىڭ ئوخشاشلا كۆز ھەققىدە يېزىلغان «چىنيۈەنچۈن. چاڭشا» شېئىرىغا قارايدىغان بولساق، ئۇنىڭدا كۆز پەسلى تامامەن باشقىچە مەنزىرە ۋە باشقىچە ھېسسىيات بىلەن تەسۋىرلەنگەنلىكىنى كۆرىمىز.

باقسام، قىزىل رەڭ ئېلىپتۇ بارچە تاغ،
قاتمۇ-قات ئورمانۇ ئىچكەن رەڭ-بويياق.
سۈپ-سۈزۈك سۇ دەريادا تولغان لىپمۇ-لىپ،
كېمىلەر ئۈزمەكتە ئۇندا بەسلىشىپ،
ئۇچىدۇ لاچىن ئىگىز، كۆكنى يېرىپ،
شۇڭغىشىدۇ تىرەنگە سۇدا بېلىق،
بەسلىشەر كۆزدە جىمى جان ئەرك ئۇچۇن كۆرەش
قىلىپ.

بۇ شېئىردا كۆز پەسلىنىڭ جۇشقۇن مەنزىرىسى سۈرەتلەنگەن. ھايا تلىقنىڭ ھەربكەتتىكى، بەسلىشىشتىكى چەكسىز گۈزەللىكى ئىپادىلەنگەن.

ماۋجۇشىنىڭ «سەيسائىزى. چۇڭيائ» ناملىق شېئىرىدا مۇنداق مىسرالار بار.

قېرىشى ئاسان ئادەمنىڭ، قېرىماس ئالەم ئاسان،
كېلىدۇ چۇڭيائ ئۈزۈلمەي ھەر يىلى.

چۇڭيائمۇ قەدىمكىلەرنىڭ قەلبىي ئاستىدىكى ھەسرەت، مۇڭ، مىسكىنلىككە بېغىشلانغان كونا تېمىلاردىن بولسىمۇ، يول داش ماۋزېدۇڭ ئۆز شېئىرىدا تامامەن باشقىچە مەزمۇن ۋە ھېسسىياتنى ئىپادىلىگەن. ماۋجۇشىنىڭ شېئىرىدىكى: «كەلدى بۇ يىل يەنە چۇڭيائ بايرىمى، زەپ پۇراق چاچقاندا جەڭ مەيدانىدىن جۇيخۇا گۇلى» دېگەن مىسرالاردا يەنىمۇ چوڭقۇر بىر پىكىرنىڭ بارلىقىنى بايقىماق تەس ئەمەس. كلاسسىك شائىر لۇيۇ «بۇسۇەنزى. مېيخۇا گۇلىگە مەدھىيە»

دېگەن شېئىرىدا ئاساسەن «زېرىكىشنى» ئەكس ئەتتۈرگەن. مېيخۇانى «تەنها ئۆزى غەم بىلەن»، «ھەممە گۈللەر ھەسەتتە» دەپ تەسۋىرلەپ كېلىپ:

«تۆكۈلۈپ بەرگى ئۇنىڭ بولدى خازان،
چەيلىنىپ خۇشھىدىلا قالدى ئاران» دەپ يازغان.

لېكىن يولداش ماۋزېدۇڭ ئوخشاش تېمىدىكى شېئىرىدا مۇنداق دەپ يازىدۇ:

تىك قىيا قاپلانسىمۇ يۈز گەزچە قېلىن مۇز بىلەن،
مېيخۇاگۈل ئېچىلار چېچىپ خۇش پۇراق.
ئۇ پەقەت كۆكلەم - باھارنىڭ ئەلچىسى،
شۇنچە ئۆز، باھارنى تالاشماس بىراق.

بۇ مىسرالاردا شائىر ئۆزىنىڭ پرولېتارىيات ئىنقىلابچىلىرىغا خاس بولغان كۆڭلى - كۆكسىنىڭ كەڭلىكى بىلەن يېپ - يېڭى بىر شېئىرىي مۇھىت ۋە گۈزەل بىر شېئىرىي ئوبراز يارىتىپ بەرگەن.

(3) بۇ شېئىرلار يەنە ھەم يولداش ماۋزېدۇڭ تەشەببۇس قىلغان ئىنقىلابىي رېئالىزم بىلەن ئىنقىلابىي رومانتىزمنى بىرلەشتۈرۈشنىڭ ئۆرنىكى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

يولداش ماۋزېدۇڭ ئىنقىلابىي رېئالىزم بىلەن ئىنقىلابىي رومانتىزمنى بىرلەشتۈرۈشتىن ئىبارەت ئىجادىيەت ئۇسۇلىنى تەرغىب قىلغانىدى. شۇنىڭدەك ئۇنىڭ پرولېتارىياتلىق ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ مۇھىم ئىجادىيەت ئۇسۇلى دەپ قاراپ كەلگەنىدى. شۇڭا ئۇ ئۆزىنىڭ شېئىرىي ئىجادىيە-

تىده بۇنداق تەشەببۇسنى ئەمەلىيەتتە كۆرسىتىپ بۇ جەھەتـ
تە سىناق ئېلىپ باردى. يولداش ماۋزېدۇڭ ئۆز شېئىرلىرىدا
تىپىكلەشتۈرۈلگەن رېئال تۇرمۇش ئارقىلىق ئىنقىلابىي غايىنى
ئەكس ئەتتۈرىدۇ ۋە ئىنقىلابىي غايىنىڭ يېتەكچىلىكىدە رېئالـ
لىقنى ئىپادىلەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرگە تەسۋىرلەۋاتقان كۆـ
رەشنىڭ مۇشەققەتلىك، جاپالىق ئىكەنلىكىنى ھەقىقىي تـۇرىدە
ئىپادىلەپ قەھرىمانلىق ھەم ئۇپتىمىستىك روھىنى گـەۋدىلەنـ
دۈرىدۇ. بۇ ئىككى تەرەپ ئوتۇرىسىدىكى ھالدا بىرلـەشتۈرۈلگەن
بولۇپ، يەنە بىر ياقتىن توقۇلما قىلىش ۋە غايىۋىلەشتۈرۈش
ئارقىلىق يارىتىلغان بەدىئىي ئوبراز ئارقىلىق تۇرمۇش مەزمۇـ
نىنى، تۇرمۇشنىڭ ماھىيىتىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

ئاخىرىدا كۆرسىتىپ ئۆتۈشكە تېگىشلىك يەنە بىر تەـ
رەپ يـولداش ماۋزېدۇڭنىڭ شېئىرلىرىنى قـەدىمكىنى بـۇگـۈن
ئۇچۇن ئىشلىتىش، تەنقىدى ۋارىسلىق قىلىش، يېڭىلىق يارـ
تىش جەھەتلەردە بىزنىڭ ئۇگىنىشىمىزگە ئەرزىيدۇ. بىز يـول
داش ماۋزېدۇڭ ئېلىمىزنىڭ ئەنئەنىۋى قەدىمىي شېئىر شەكـ
لىگە ۋارىسلىق قىلىپ يېڭىلىق يارىتتى. ئـۇلار ئارقىلىق بۇـ
گۈنكى رېئاللىقنى ئەكس ئەتتۈرۈشتە ئـۇلگە تىكلەپ بەردى،
دېيىشكە تامامەن ھەقلىقمىز.

يولداش ماۋزېدۇڭنىڭ شېئىرلىرىنىڭ قۇرۇلۇشى، تىلى،
پىكرى، ئۇسلۇبى قاتارلىق تەرەپلەردىكى نـەتىجىلىرىمۇ ناھا
يىتى يۇقىرى. بىز بۇ يەردە بۇلار ئۈستىدە ئايرىم توختىلىپ
ئولتۇرمايمىز.

يولداش ماۋزېدۇڭدىن باشقا يەنە يـولداش چېن يـى،

جۇدې، دۇكبىيۇۇ، يې جىيەنىيىك، لورۇكخۇەن، تاۋجۇ قاتارلىق پرولېتارىيات ئىنقىلابچىلىرىمۇ قەدىمىي شەكلىدە كۆپ شېئىرلارنى يازغان. بولۇپمۇ جۇدې، چېن يىلارنىڭ شېئىرلىرىنىڭ بەدىئىلىكى خېلى يۇقىرى. 1973-يىلى «چېن يى شېئىرلىرىدىن تاللانمىلار» نەشىر قىلىندى. بۇ توپلامنى تۇزگۇچى جاڭ شى: «... ئۇنىڭ يۇتۇپ كەتكەن شېئىرلىرى خېلى بار. ساقلىنىپ قالغانلىرى 350 پارچىغا يېتىدۇ....» دەيدۇ. بۇ شېئىرلارنىڭ كۆپىنچىسى ئىنقىلابىي ئۇرۇش يىللىرىدا يېزىلغان. ئازادلىقتىن كېيىن يېزىلغانلىرىمۇ ئاز ئەمەس. دۇكۇ بەۋۇنىڭ «دۇكۇ بەۋۇ شېئىرلىرىدىن تاللانمىلار»، جۇدېنىڭ «جۇدې شېئىرلىرىدىن تاللانمىلار» توپلاملىرىمۇ بار. پېشقەدەم پرولېتارىيات ئىنقىلابچىلىرىنىڭ شېئىرلىرى جۇگۇ ئىنقىلابىنىڭ 60 نەچچە يىللىق جەڭگىۋار مۇساپىسىنى يېغىنچاقلاپ بەرگەن بولۇپ، يۇقىرى ئەدەبىي قىممەتكە ۋە تارىخىي قىممەتكە ئىگە.

مۇھاكىمە ۋە تەكرارلاش سوئاللىرى

1. يېڭى دەۋر ئەدەبىياتىدىكى شېئىر ئىجادىيىتىنىڭ ئاساسلىق نەتىجىلىرى قايسى تەرەپلەردە كۆرۈلىدۇ.

2. تېخنىكىمىز شېئىرلىرىنىڭ ئىدىيىۋي ۋە بەدىئىي ئالاھىدىلىكلىرىنى سۆزلەڭلار.

3. «نۇر قەسىدىسى» ۋە «نېگىر قىزى ئېيتماقتا ناخشا» قاتارلىق شېئىرلارنى مىسال قىلىپ تۇرۇپ، ئەي چىڭنىڭ شېئىرىي ئوبراز ۋە شېئىرىي مۇھىت يارىتىشتىكى ئۆزگىچىلىكىنى شەرھىلەپ بېرىڭلار.

4. گوشياۋچۇەننىڭ ئىجادىيەت پائالىيەتلىرى مۇشۇ دەۋردىكى شائىرلارنى قانداق تەجرىبىلەر بىلەن تەمىنلىدى.

5. گوشياۋچۇەن شېئىرلىرىنىڭ بەدىئىي ئالاھىدىلىكىنى ئۇنىڭ ئىجادىيەت ئەمەلىيىتىگە باغلاپ سۆزلەڭلار.

6. «لېي فىڭ ناخشىسى»، «گۈيلىننىڭ تاغ ۋە دەريا-سى» قاتارلىق شېئىرلار ئارقىلىق خېي جىڭجۇنىڭ ئىجادىيەت-تىكى ئالاھىدىلىكىنى سۆزلەڭلار.

7. «لېي فىڭ ناخشىسى» شېئىرىدا لېي فىڭ ئوبرازى قانداق يارىتىلغان؟

8. ۋەن جېپې شېئىرلىرىنىڭ بەدىئىي ئالاھىدىلىكى ئۈس-تىدە توختۇلۇڭلار.

9. «قىساس يالقۇنى» نىڭ ئېپوس بولالىشىدىكى سە-ۋەبلەر قايسىلار؟ بۇ شېئىرىي رومان مۇشۇ دەۋردىكى نەسرىي شېئىر ئىجادىيىتىنى قانداق تەجرىبىلەر بىلەن بېيىتتى.

10. لىيېنىڭ ئىجادىيەت ئۇسلۇبىنى مۇھاكىمە قىلىڭلار.

11. ماۋزېدۇڭ شېئىرلىرىنى ئوخشاش تېمىدىكى باشقا شېئىرلار بىلەن سېلىشتۇرۇپ، ئۇنىڭ بەدىئىي مۇۋەپپەقىيىتىنى شەرھىلەپ بېقىڭلار.

3 - باب پروزا

1 - §. يېڭى دەۋردىكى پروزا ئىجادىيىتىنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى

ئەدەبىياتنىڭ مۇھىم ژانىرى بولغان پروزا يوقتىن بارلىققا، ئاددىيلىقتىن مۇرەككەپلىككە قاراپ ئۆزگۈرۈپ بارغانسېرى تاكامۇللىشىپ باردى. مەملىكىتىمىزنىڭ تاڭ، سۇڭ دەۋرىدىكى تەزكىرە، مەددىاھلار ئەدەبىياتى، جىن - ئالۇاستىلارنىڭ ھېكايىلىرىدىن مىڭ، چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى «سۇ بويىدا»، «قىزىل راۋاقتىكى چۈش» رومانلىرىغىچە ۋە يېقىنقى زامانىدىكى «ئاQ نىڭ ھەققىي تەرجىمە ھالى»، «تۇن يانغاندا»، «قىزىل بايراق شەجەرىسى» قاتارلىق ئەسەرلەرگىچە بولغان ئۇزۇن جەريانىدىن پروزىنىڭ مۇكەممەللىشىشكە قاراپ راۋاجلانغانلىقىنى، ئىجتىمائىي تەسىر كۈچى ئېشىپ، بەدىئىي قىممىتى ئۇرلەپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈش تەس ئەمەس. ئۇنىڭ ئۇرنىنىڭ بارغانسېرى مۇھىم بولۇپ كېتىۋاتقانلىقى ۋە سالمىقىنىڭ ئېغىرلاپ كېتىۋاتقانلىقىدىكى سەۋەپ ئۇنىڭ خەلقنىڭ ئارزۇ - ئارمان، قايغۇ - ھەسرەت، ھېس - تۇيغۇلىرىنى چىنلىق بىلەن ئەكس ئەتتۈرۈپ، ئۇلارنىڭ بەدىئىي زوقىغا ماسلىشىپ كېتىۋاتقانلىقىدۇر. «4 - مەي» ھەرىكىتىدىن كېيىنكى يېڭى دېموكراتىك ئىنقىلاب باسقۇچىدا پروزىنىڭ دەۋر

بىلەن، خەلق بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى كۆچەيدى. لۇشۈن-نىڭ ھېكايە - پوۋېستلىرى، ماۋدۇننىڭ رومان ۋە ھېكايە - پوۋېستلىرى، باجىننىڭ رومانلىرى شۇنىڭدەك دېموكراتىك ئىدىيىگە ئىگە باشقا يازغۇچىلارنىڭ ئىجادىيەتلىرى پروزىنىڭ يېڭى تەرەققىياتلارغا ئېرىشتۈردى.

ئازادلىقتىن كېيىن پروزا ئىجادىيىتى تېخىمۇ تېز راۋاجلىنىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولغاچقا، ئۇنىڭ ئىجادىيەت نەتىجىسى ۋە سەۋىيىسى ئىلگىرىكىدىن ئېشىپ كەتتى.

ئىجتىمائىي تۈرمۇشتىكى ئۆزگىرىشلەر ۋە ئەدەبىيات-سەنئەت تەرەققىياتىنىڭ ئۆزىگە خاس قانۇنىيەتلىرى ھەر - بىر باسقۇچتىكى پروزا ئىجادىيىتىنى ئوخشىمايدىغان ئالاھىدىلىك-لەرگە ئىگە قىلدى. بىز ئاشۇ ئالاھىدىلىكلەرنى گەۋدىلەندۈ-رۈش ئۈچۈن ئۇچ باسقۇچ بويىچە سۆزلەيمىز.

1. 17 يىلدىكى پروزا ئىجادىيىتى:

بىزنىڭ پرولېتارىيات ھاكىمىيىتىمىز قانلىق جەڭلەر، قۇراللىق كۈرەشلەر ئارقىلىق بەرپا بولغاچقا ۋە ئۇ بەرپا بو-لۇپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇپ چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش ئۇرۇشى قوزغالغاچقا ئىنقىلابىي ئۇرۇشنى، يەنى قۇراللىق كۈرەشلەرنى ۋە ئامېرىكا جاھانگىر-لىكىگە قارشى تۇرۇپ، چاۋشيەنگە ياردەم بېرىشنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان ئەسەرلەر ئازادلىقنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدىكى پروزا ئىجادىيىتىنىڭ زور سالمىقىنى ئىگىلىدى. مەسىلەن: لىيۇبەييۈەننىڭ «نۇر ئالدىمىزدا» ناملىق پوۋېستى ئازادلىق ئار-مىيىمىزنىڭ چاڭجياڭدىن ئۆتۈپ گومىنداڭ قوشۇنلىرى بىلەن

ئېلىپ بارغان ھەل قىلغۇچ جەڭلىرىنى تەسۋىرلىگەن بولسا، دۇپىڭچىڭنىڭ «يەنئەن مۇداپىئەسى» رومانى ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە ئارمىيىمىزنىڭ دۈشمەن كۈچلۈك بىز ئاجىز شارائىتتا ئېلىپ بارغان مۇشەققەتلىك كۈرەشلىرىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. بۇ ئەسەرلەردىن بىز ئازادلىق ئۇرۇشىنىڭ ئىستراتىگىيىلىك مۇداپىئەدىن قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتۈپ دۈشمەننى يوقىتىش باسقۇچىدىكى كۆرۈنۈشلەرنى كۆرۈپ ئالالايمىز. «بېيجىڭ باتۇرلار» (كۇك چۈە، يۈەنجىك) رومانى ياپونغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدىكى قەھرىمان جۇڭخۇا ئوغۇل - قىزلىرىنىڭ جەسۇر ئوبرازىنى يارىتىپ بەرگەن بولسا، «پارتىيە ئەزالىق بەدىلى» (ۋاڭ يۈەنجيەن) ھېكايىسى كۆز ئالدىمىزغا 2 - قېتىملىق ئىچكى ئىنقىلابىي ئۇرۇش يىللىرىنى نامايەن قىلىپ بېرىدۇ. بۇ ئەسەردىكى ئاددىي بىر ئايال كوممۇنىستنىڭ پارتىيىگە بولغان سەمىمى - ساداقىتى بىزنى قاتتىق تەسىرلەندۈرىدۇ.

«ئۇچ مىڭ يوللۇق تاغ - دەريالار» (ياڭ سۇ)، «شاگىرتلىك» (لۇگوجۇ) قاتارلىق ئەسەرلەر بىزنىڭ ئىنقىلابىي ئاتا-ئانىلىق ۋە ۋەتەنپەرۋەرلىك روھىغا ئىگە باتۇر خەلقىمىز، پىدائىي قىسىملىرىمىزنىڭ ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇپ چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش كۈرىشىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ.

ئىجتىمائىي تۈرمۇشنىڭ باشقا تەرەپلىرى يەنى يەر ئىسلاھاتى، سوتسىئالىستىك قۇرۇلۇش، سوتسىئالىستىك ئۆزگەرتىش، ئائىلە - تۇرمۇشى قاتارلىقلارنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان ئەسەرلەرمو مۇشۇ باسقۇچتىكى پروزا ئىجادىيىتىنىڭ تەركىبىدە خېلى مۇھىم سالماقنى ئىگىلەيدۇ. «بوران - چاپقۇن»

(جۇلىبو)، «سۇئگەن دەريانىڭ ئۇستىدە نۇر» رومانلىرى يەر ئىنسانلاشتۇرۇشتىكى ئەكس ئەتتۈرىدىغان ئەسەرلەرنىڭ ئىچىدە ۋەكىللىك خاراكتېرگە ئىگە رومانلار بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ئائىلە تۇرمۇشىغا بېغىشلانغان ئەسەرلەرنىڭ ئىچىدە «تىزىمغا ئالدۇرۇش» (جاۋشۇلى)، «توي» (مافىك) قاتارلىق ئەسەرلەر نىكاھ ئىنسانلىرى، ئائىلە ئىچىدىكى توقۇنۇشلار ئارقىلىق فېئوداللىق ئىدىيىنى، كونا ئادەت كۈچلىرىنى ئاچچىق مەسخىرە قىلىدۇ. يېڭىدىن پەيدا بولۇۋاتقان يېڭى شەيئىلەرنى، ئۆسۈۋاتقان يېڭى كىشىلەرنى قىزغىن مەدھىيىلەيدۇ.

يەر ئىسلاھاتى ئاخىرلىشىش بىلەنلا يازغۇچى لى جۇن «بۇ يول بىلەن مېڭىپ بولمايدۇ» ھېكايىسىنى ئېلان قىلىپ، يېزىلاردىكى ئىككى قۇتۇپقا بۆلۈنۈش ھادىسىسىنى تۇنجى قېتىم ئاشكارا قىلدى.

«سەنلىۋەن كەنتىدە» (جاۋشۇلى) رومانى يېزىلاردىكى كوپېراتسىيەلىشىش مەزگىلىدىكى مۇرەككەپ كۆرەشنى، يېزىلاردىكى ھەر قاتلام كىشىلەرنىڭ ئىدىيىۋى قىيابېتىنى جانلىق سۆرەتلەپ، جاھىل كۆچلەرنى پىپەن قىلىپ، ئۆسۈۋاتقان يېڭى كىشىلەرنى مەدھىيىلىگەن، ئۇلارغا ئىلھام بەرگەن. بىر-بىرىگە تامامەن ئوخشىمايدىغان بىر قانچە ئائىلە كىشىلىرىنىڭ تۇرمۇشىنى، ئۇلارنىڭ ئۆزئارا مۇناسىۋەتلىرىنى تەسۋىرلەش ئارقىلىق فېئودالىزم ئىدىيىسىنىڭ «دېھقانلارغا كۆرسىتىۋاتقان تەسىرىنى ئىپادىلەپ بەرگەن.

بۇ مەزگىلدە يەنە «تۆمۈر ئېقىن» (جۇلىبو)، «يالۇجياڭغا باھار كەلدى» (لى جيا)، «پاراۋۇز» (ساۋمىك) دې-

گەندەك سانائەت ئىشلەپچىقىرىشنى، ئىشچىلار تۇرمۇشىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان ئەسەرلەرمۇ يېزىلدى. بۇ خىلدىكى ئەسەرلەردە ئىدىيەۋىي مەزمۇن دېگەندەك چوڭقۇرلىشالمايدىغان، پېرسوناژلارنىڭ ئوبرازى جانسىزراق بولۇپ قالىدىغان يېتەرسىزلىكلەر ئومۇميۈزلۈك ساقلانغان بولسىمۇ، ئەمما بۇ خىلدىكى ئەسەرلەرنىڭ پروزىنىڭ تېما دائىرىسىنى كېڭەيتىش جەھەتتىكى رولىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈشكە تۇغرى كېلىدۇ.

ئومۇمىي جەھەتتىن قارىغاندا، ئازادلىقنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە پروزا ئىجادىيىتى جۇشقۇن ئىلگىرىلىدى. بۇ ئاساسىي تەرەپ. لېكىن يەنە نۇرغۇنلىغان ئەسەرلەردە قېلىپ بازلىق، ئىسخىماتىزم خاھىشلىرى مەۋجۇت بولۇش بىلەن بىرگە ئەدەبىي تەنقىدمۇ قوپاللىقتىن، ئاددىيلاشتۇرۇش خاھىشىدىن خالى بولالمىدى. بۇ ئەھۋاللار ئەدەبىي ئىجادىيەتكە يامان تەسىر كۆرسەتتى. گەرچە يازغۇچى ۋە تەنقىدچىلەر بۇنداق ناچار خاھىشلارنى چەكلىگەن بولسىمۇ، ئەمما بۇ خاھىشلار ئوخشىمىغان شارائىتلاردا ئوخشىمىغان شەكىل ئارقىلىق ئىپادىلىنىپ تۇرىۋەردى.

1956 - يىلى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىغا قارىتا ئېلىپ بېرىلغان سوتسىئالىستىك ئۆزگەرتىش ئاساسەن ئاخىرلاشتى. بۇران - چاپقۇنلۇق سىنىپىي كۆرەش دولقۇنى ئاساسەن ئۆتۈپ كەتتى. ئەمدىكى ۋەزىپە خەلق ئىچىدىكى زىددىيەتلەرنى توغرا بىر تەرەپ قىلىپ، بارلىق ئاكتىپ ئامىللارنى جارى قىلدۇرۇپ، سوتسىئالىستىك قۇرۇلۇشنى قانات يايدۇرۇش بولۇپ قالدى. مانا مۇشۇنداق بىر ۋەزىيەتتە پارتىيەمىزنىڭ «بار-

چه گۈللەر تەكشى ئېچىلىش، ھەممە ئېقىملار بىر-بىرىنى سايراش» قاتارلىقلار ئوتتۇرىغا قويۇشى، پۈتۈن ئەدەبىيات-سەنئەتچىلەرنى كۆچلۈك رىغبەتلەندۈردى. بىرتۈركۈم مول تۇر-مۇش تەجرىبىلىرىگە ئىگە پىشقەدەم يازغۇچىلار ئۆزلىرىنىڭ تۇرمۇش ئاساسىغا يۆلىنىپ رومان ئىجادىيىتىگە كىرىشكەن بول-سا، يەنە بىر تۈركۈم يازغۇچىلار ھېكايە شەكلىدىن پايدىلا-نىپ، يېڭى مەسىلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇشقا، ھەر خىل زىد-دىيەتلەرنى ئېچىپ بېرىشكە تىرىشتى. ۋاڭ مىڭنىڭ «تەشكىلات بۇسۇغا كەلگەن ياش» ھېكايىسى مۇشۇ مەزمۇندىكى ۋەكىللىك ئەسەر ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە «قايتا سايلام» (لى گوۋىن)، «بۆلۈم باشلىقى» (دىڭ نەن)، «كۆلرەڭ يەلكەن» (لى جۈن) «بايراق خادىنىغا ياماشقان كىشى» (گىڭ جيەن) ھېكايىلىرىمۇ مۇشۇ مەزگىلدە يېزىلغان بولۇپ، ئۇلار تۆرىچە-لىكنى، دوگمىچىلىقنى، ئىدىيەۋىي قاتمالنى ۋە باشقا ھەر خىل ناچار ئىدىيەلەرنى پىپەن قىلىپ ئۇلارنىڭ بىزنىڭ ئىش-لىرىمىزغا كەلتۈرۈۋاتقان باكى كەلتۈرىدىغان زىيانلىرىنى كۆر-سىتىپ بەردى.

بۇ چاغدا يېزىلغان مۇھەببەت تېمىسىدىكى «ھاڭنىڭ لۈندە» (دىڭ يۈمبي)، «قىزىل پۇرچاق» (زۇكېۋ)، «تار كۆ-چىنىڭ ئىچكىرى تەرىپىدە» (لۇۋىنفۇ)، «گۈزەل» (فىڭ سۈن) قاتارلىق ھېكايىلار ئەخلاقىي مەسىلەرنى مۇھەببەت نۇقتە-سىدا تۇرۇپ يورۇتۇپ بېرىپ، پروزىنىڭ تېما دائىرىسىنى كې-ڭەيتتى. دەرۋەقە يۇقىرىقى ھېكايىلار كەچىلىكلەردىن خالى ئەمەس ئىدى. بۇ ھەقىقەت. بىراق ئەينى چاغدىكى ئوڭچە-

لارغا قارشى ھەرىكەتنىڭ كېڭەيتىلىشى سەۋەبىدىن بۇ ئەسەر-لەرنىڭ كۆپىنچىسى پۈتۈنلەي ئۇنىكار قىلىندى. نەتىجىدە بىر تۈركۈم ئىزدىنىش روھىغا ئىگە دادىل ياش يازغۇچىلار زەربە يېدى. «سول» چىل خاھىشنىڭ خورىكى تېخىمۇ ئۆسۈپ كەتتى. مانا بۇ بىر تارىخىي ساۋاقتۇر.

50- يىللارنىڭ ئاخىرى، 60- يىللارنىڭ دەسلىپىدە پروزا ئىجادىيىتىدە گۈللىنىش مەنزىرىسى شەكىللەندى. بۇ چاغدا بىر تۈركۈم يازغۇچىلارنىڭ ئىدىيىۋى، بەدىئىي جەھەتتىن خېلى پىشىپ ئىجادىيەتتە مېۋە بېرىدىغان مەزگىلى كېلىپ قالغانىدى. شۇڭا «ئىگىلىك تىكلەش ھەققىدە قىسسە» (لىيۇ چىڭ)، «قىزىل بايراق شەجەرىسى» (لياڭ بىڭ)، «ياشلىق ناخشىسى» (ياڭ مۇ)، «قىزىل قۇياش» (ۋۇچياڭ)، «چەكسىز ئورمان، قارلىق دالا» (چۈپۇ)، «قىزىل قىيا» (لوگۈاڭ-يىڭ، ياڭ يىيەن) رومانلىرى ئارقىدىن دۇنياغا كېلىپ ئازادلىقتىن بۇيانقى پروزا ئىجادىيىتىنى يېڭى بىر سەۋىيىگە كۆتەردى. «قىزىل بايراق شەجەرىسى»، «قىزىل قىيا»، «ياشلىق ناخشىسى»، «يەنئەن مۇداپىئەسى» رومانلىرى ئۈستىدە بىز ئايرىم توختىلىدىغان بولغانلىقىمىز ئۈچۈن، بۇ يەردە بۇلارنى تونۇشتۇرۇپ ئولتۇرمايمىز.

«ئىگىلىك تىكلەش ھەققىدە قىسسە» (لىيۇ چىڭ) پاقىلىق كەنتىدىكى ھەرخىل كىشىلەرنىڭ كوپېراتسىيىلىشىش ھەرىكىتى داۋامىدىكى ئىدىيىۋىي ۋە پسىخىك پائالىيەتلىرى، سۆزلەرىكەتلىرى ئارقىلىق جۇڭگو يېزىلىرىدا سوتسىيالىستىك ئىنقىلابنىڭ پەيدا بولۇشىدىكى سەۋەبلەرنى كۆرسەتكەن ۋە بۇ

ئىنقىلابنىڭ جەريانىنى تەسۋىرلەپ بەرگەن نادىر ئەسەردۇر. ئاپتور يېزىلارنىڭ ئۆزگىرىشىدىكى مۇقەررەرلىكنى ۋە بۇ ئۆزگىرىش جەريانىدىكى زىددىيەتلەرنى ئۆزىنىڭ چوڭقۇر تەسىراتى ۋە ئىنچىكە كۆزىتىشلىرى ئاساسىدا يورۇتۇپ بەرگەن بولغاچقا ئەسەر پېرسوناژلىرىنىڭ سۆز-ھەرىكەتلىرى، ئۇلارنىڭ خاراكتېرلىرى تاريخىي چىنلىققا ھەم تۇرمۇش چىنلىقىغا ئىگە بولالىغان، شۇڭا بۇ پېرسوناژلار ئۇزۇنغىچە كىشىنىڭ يادىدىن كۆتۈرۈلمەيدۇ. رومانىدىكى لياڭ سەن بوۋاي ۋە ئۇنىڭ ئوغلى لياڭ شىڭباۋ ئوبرازىنى يېڭى دەۋر ئەدەبىياتىدىكى بەدئىي تىپ دېيىشكە بولىدۇ.

«چەكسىز ئورمان، قارلىق دالا» (چۈپۇ)، «قىزىل قۇياش» (ۋۇچياڭ) ئازادلىق ئۇرۇشىنى تېما قىلغان رومانلاردىن بولۇپ، ئالدىنقىسى ئەقىل-پاراسەتنىڭ، باتۇرلۇق ۋە پىدا-كارلىقنىڭ غەلىبىسىنى مەدھىيىلەپ، ئۆزى ئەكس ئەتتۈرگەن ئالاھىدە كۆرەشنىڭ جىددىيىلىكى، كەسكىنلىكى، ئەگرى-توقايلىقى بىلەن كىشىنى قىزىقتۇرسا، كېيىنكىسى دۇشمەن ۋە ئۆزدىن ئىبارەت ئىككى تەرەپنىڭ ئالىي دەرىجىلىك ھەربىي قوماندانلىرىنى تەسۋىرلەش ئوبېيكتى قىلىپ، ئۆزى ئەكس ئەتتۈرگەن ئۇرۇش كۆرۈنۈشلىرىنىڭ ئاجايىپ ھەيۋەتلىكلىكى ۋە دائىرىسىنىڭ كەڭلىكى ئارقىلىق مۇۋەپپەقىيەت قازىنىدۇ.

بۇ مەزگىلدە رومان ئىجادىيىتىدە مول-ھوسۇل مەنزىرىسى شەكىللىنىپلا قالماي ھېكايە ئىجادىيىتىنىڭمۇ نەتىجىسى كۆرۈنەرلىك بولدى. «لى شۇاڭ شۇاڭنىڭ قىسقىچە تەرجىمە ھالى» (لى جۈن) جەمئىيەتتە كۈچلۈك تەسىر قوزغىدى. «مېنىڭ تۇنۇ-

جى باشلىقىم» (مافىك)، «يەنئەنلىك ئادەم» (دۇپىڭچىك) قاتارلىق ھېكايىلەر دەۋر ئالاھىدىلىكىنى روشەن ئەكس ئەتتۈرۈپ بەردى. رۇجى جۇەن ئۆزىنىڭ «پىياز گۈلى» ھېكايىسى بىلەن ئىجادىيەت سەھنىسىگە چىققان بولسا، «تېپ-تىنچ تۇغۇتخانا» قاتارلىق ھېكايىلىرىدا شەكىللىنىۋاتقان ئۇسلۇبى ئارقىلىق دىققەتكە سازاۋەر بولدى. پېشقەدەم يازغۇچىلاردىن جاۋشۇلىنىڭ «پەلەي توختىماس قول»، جۇلبۇنىڭ «تاغنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى كىشىلەر» ئۇۋ ياكشەنىنىڭ «سەھرادىكى غەلىتە كىشى»، لىيۇ شۇدېنىڭ «تارموش» ھېكايىلىرى پروزا ئىجادىيىتىنىڭ تېما دائىرىسىنى كېڭەيتتى.

شۇنىمۇ كۆرسىتىپ ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇكى، 1958-يىلىدىن باشلاپ چىققان «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» نىڭ شامىلى پروزا ئىجادىيىتىگىمۇ تەسىر كۆرسەتمەي قالمىدى. خېلى سانىدىكى ئەسەرلەر (يۇقىرىدا تىلغا ئالغان مۇنەۋۋەر ئەسەرلەردىن باشقا) بۇ خىل تەسىردىن خالى بولالمىدى.

1962-يىلى جاۋشۇلى قاتارلىق يازغۇچىلار «رېئاللىق زىمنى چوڭقۇرلاشتۇرۇش» تەشەببۇسىنى ئوتتۇرىغا قويدى. مانا بۇمۇ ئەدەبىيات-سەنئەت ساھەسىدە ئۇلغايمىچە كەتكەن «سول» چىللىقنى توسۇش ئۈچۈنىدى. لېكىن بۇ تەشەببۇس ئۇزۇن ئۆتمەيلا پىچەن قىلىندى. 1962-يىلىدىن كېيىن سىنىپىي كۆرەش نەزەريىسى مۇتلەقلەشتۇرۇلدى، كېڭەيتىلدى. بۇنىڭ كېيىنكى ئەسەرلەرگە بولغان تەسىرى كۈچلۈك بولدى. «قۇياش ئىللىتقان باھار» (خاۋرەن) رومانىدىن ئاپتورنىڭ يېزا تۇرمۇشىنى تەسۋىرلەشتىكى ۋە ھەرخىل ئوبرازلارنى يارىتىش-

تىكى ماھارىتى ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇرسىمۇ، لېكىن بۇ رومان-نىڭ يۇقىرىقىدەك ئىدىيىۋي ئاساستا يېزىلغانلىقى ئاشكارا ئىپادىلىنىپ تۇرىدۇ. ئاپتورنىڭ «سىنىپىي كۆرەش — تۇتقا» دېگەن ئىدىيىنى يورۇتۇشقا تىرىشقانلىقى ئاشكارىلىنىپ تۇرىدۇ. ئاپتور ئەسەردە يۇقىرىقىدەك ئىدىيىنىڭ يېتەكچىلىكىدە سىنىپىي كۆرەش مەنزىرىسىنى يورۇتۇپ بەرگەن. بۇ خىل زىددىيەت توقۇنۇشلىرىنى شەكىللەندۈرگەن تۇرمۇش ئاساسى يېتەرسىز ۋە شۆبھىلىك بولۇپ كىشىنى ئىشەندۈرەلمەيدۇ. ئۇ-نىڭدىن باشقا «ئوۋياڭخەي ناخشىسى»، «گۈلدۈرماما» رومان-لىرىدىمۇ «سىياسىنى گەۋدىلەندۈرۈش» تەك «سول» چىل خاھىش ئېنىق گەۋدىلىنىپ تۇرىدۇ.

خۇلاسە: 17 يىلنىڭ ئالدىنقى سەككىز يىلدا پارتە-يىنىڭ ئەدەبىيات - سەنئەت لۇشيەنى توغرا بولىدى. پروزا ئىجادىيىتى تېز تەرەققى قىلىپ، كۆرۈنەرلىك نەتىجىلەرگە ئېرىشتى. كېيىنكى توققۇز يىلدا ئەھۋال مۇرەككەپ بولدى. ئوڭچىلارغا قارشى ھەرىكەتنىڭ كېڭەيتىۋېتىلىشى، ئەدەبىيات - سەنئەتتە سوئنى ھەمرا قويۇپ بېرىش شامىلى، 1962 - يىل-لىدىن كېيىنكى «شيۇجىڭجۇيىلىق ئەدەبىيات - سەنئەتنى پىپەن قىلىش»، «رېئاللىقنى ئەكس ئەتتۈرۈش» كە قارشى تۇرۇش ھەرىكەتلىرى ئەدەبىي ئىجادىيەتنىڭ تەرەققىياتىنى بوغدى. 60- يىللاردىكى گۇللىنىش مەنزىرىسى ئۇزۇنغا داۋاملىشالمى-دى. «سول» چىللىق خاھىش كۆچىيىپ، ئاخىرى جياڭ چىڭ، كاڭ شىڭ دېگەن نەرسىلەرنىڭ قول تەقشى بىلەن ئەۋجىگە كۆتۈرۈلدى.

يغىنچاقلىغاندا، 17 يىللىق پروزا ئىجادىيىتى تەۋەنەدىكىدەك ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە:

‹1› رومانلارنىڭ ئىچىدە تارىخىي تېمىدىكىلىرى رېئال تۇرمۇشقا بېغىشلانغانلىرىغا قارىغاندا كۆچلۈكرەك تەسىر قوزغىدى. ھېكايىلاردىن قارىغاندا رېئال تۇرمۇشنى يازغاندىمۇ تارىخىي تېمىدىكىلەرگە قارىغاندا كۆپ ۋە سۈپەتلىك بولدى.

‹2› پروزىنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالىدىن قارىغاندا، رېئال تۇرمۇش تېمىسىدىكى ئەسەرلەرنىڭ ئىچىدە يېزا تۇرمۇشىنى يازغانلىرىغا قارىغاندا نەتىجىلىك بولدى.

‹3› رېئال تۇرمۇش تېمىسىدىكى ئەسەرلەرنىڭ ئىچىدە زىيالىيلارنى ئاساسلىق ئىجابىي قەھرىمان قىلىپ تەسۋىرلىگەنلىرى ئاز، ھەتتا يوق دېيەرلىك بولدى.

‹4› پروزىنىڭ ئىچىدە رومان ۋە ھېكايىلار ئۇستۈنلۈكنى ئىگىلىدى. پوۋېست ئىجادىيىتى ئاجىز ھالقا بولۇپ قالدى.

2. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدىكى پروزا

مەدەنىيەتنى ۋەيران قىلىشتىن ئىبارەت بۇ مىسلى كۆرۈلمىگەن تارىخىي تراگېدىيىدە لىن بياۋ، جياڭ چىڭ گۇرۇھى ئەدەبىيات-سەنئەت ساھەسىدە ئومۇمىيۈزلۈك فاشىستىك دېكتاتۇرا يۈرگۈزۈپ يازغۇچىلار قوشۇنىغا ئېغىر دەرىجىدە زىيان

سالدى. ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ 17 يىللىق نەتىجىلىرىنى پۈتۈنلەي ئىنكار قىلىۋەتتى. ئۇلار مۇنەۋۋەر ئەسەرلەرنى دەپسەندە قىلىش بىلەن بىرگە «تېما ئالدىن يۆرۈش»، «ئۇچنى گەۋدىلەندۈرۈش» دېگەن نېمىلەرنى ھەدەپ بازارغا سېلىپ سىياسىي جەھەتتە ئۆزلىرىنىڭ ئېھتىياجىغا ماسلىشىدىغان، بەدئىي جەھەتتە تايىنى يوق ئەسەرلەرنى «ئۈلگە» قىلىپ تىكلىدى. مۇشۇنداق ئەھۋال ئاستىدا كۆپچىلىك يازغۇچىلار ئۇلارنىڭ دېپىغا ئۇيسۇل ئوينىمىغان بولسىمۇ، لېكىن قىسمەن يازغۇچىلار تۈيۈق يولغا كىرىپ قالدى. «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» ياساپ چىقارغان «سۈيىقەست ئەدەبىياتى»، بىزنىڭ يېڭى دەۋر ئەدەبىيات تارىخىمىزدىكى يىرگىنىشلىك بىر سەھىپىدۇر. بىراق ئەدەبىيات - سەنئەت شۇنىڭلىق بىلەن پۈتۈنلەي تۈنجۇقۇپ يوقاپ كەتمىدى. بۇنداق بولۇشىمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى. «ئىككىنچى قېتىملىق كۆرۈشۈش» (جاڭ ياڭ) رومانىنىڭ مۇشۇ كۈلپەتلىك يىللاردا يېزىلىپ قول يازما شەكلى بىلەن خەلق ئارىسىغا تارقىلىشىدىن، مويىنىڭ بېشىغا بالا - قازا كېلىشىدىن قورقماي «گېنېرال كۈيى» نى يېزىشنى داۋاملاشتۇرغانلىقىدىن، «باھادىر شاھ لى زىچىڭ» (ياۋ شۆيىڭ) رومانىنىڭ ئىككىنچى قىسمىنىڭ مۇشۇ مەزگىلدە يېزىلغانلىقىدىن («تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» بۇ رومانىنى نەشىر قىلدۇرمىغان) ھەرقانداق بىر قارا قولنىڭ ئۆزاق تارىختىن بۇيان گويا بىر دەريا كەبى ئېقىپ داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان ئەدەبىيات - سەنئەت ئەنئەنىلىرىنى يوقىتىپ تاشلىيالمايدىغانلىقىنى كۆرۈشكە بولىدۇ.

3. ئۇلۇغ تارىخىي بۇرۇلۇش دەۋرىدىكى پروزا ئىجادىيىتى

1976-يىلى ئۆكتەبىردە «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» يوقىتىلغاندىن كېيىن ئېلىمىز يېڭى تەرەققىيات باسقۇچىغا قەدەم قويىدى. بۇنىڭ بىلەن ئەدەبىياتىمىزمۇ قايتىدىن تىرىلدى، يۇرۇقلۇققا چىقتى.

لېكىن ئەدەبىيات-سەنئەت سېپىدە «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» نىڭ فاشىستىك دىكتاتۇرىسى بىت-چىت قىلىنغان بولسىمۇ، ئەمما مەنپۇيي كىشەنلەر تەلتۆكۈس پاچاقلىنىشتىن تېخى يىراقىدى. «تۆتقىنى تۇتۇپ دۆلەتنى تۇزەش» شۇئارى ۋە «ئىككى ئۇمۇمەن» فاڭجېنىنىڭ تەسىرى كۆچلۈك بولغاچقا، بۇ مەزگىلدىكى پروزىنىڭ ئەسەرلەر گەرچە «كاپىتالىزم يولىغا ماڭغان ھوقۇقدارلار بىلەن بولغان كۈرەشنى يېزىش» دەيدىغان سەپسەتىنىڭ ئاسارىتىدىن قۇتۇلغان بولسىمۇ، ئەمما بەزى ئەسەرلەر «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تارقاتقان زەھەرلەرنىڭ تەسىرىدىن تەلتۆكۈس خالى بولالمىدى. نۇرغۇنلىغان پىشقەدەم يازغۇچىلار تېخىچە ئۆزىنىڭ ئىجادىيەت ئورنىغا كېلەلمىگەنلىكى ئۈچۈن، يازغۇچىلاردا تېخىچە خىلمۇ خىل ئەندىشىلەر ساقلانغانلىقى ئۈچۈن، گەرچە پروزا ئىجادىيىتى ئۆيغانغان، ئورنىدىن تۇرغان بولسىمۇ، ئەمما ھەقىقىي گۈللىنىش مەنزىرىسىنى شەكىللەندۈرەلمىدى. ئەدەبىياتنىڭ ھەقىقىي باھارى پەقەت پارتىيىنىڭ 11-نۆۋەتلىك 3-ئومۇمىيىغىنىدىن كېيىنلا يېتىپ كەلدى. ئاستىن-ئۈستۈن قىلىۋېتىلگەن تارىخ ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. ئوڭچىلارغا قارشى ھەرىكەتتە ئۇۋال قىلىنغان

ۋاك مىك، ليۇ شاۋتاك، گاۋ شياۋشىك، دىك يۇمبي، لى گوۋىن، جاك شيەنلياك قاتارلىق يازغۇچىلار قولىغا قەلەم ئېلىپ ئۆز-لىرىنىڭ نادىر ئەسەرلىرى بىلەن يېڭىۋاشتىن ئەدەبىيات سەھ-نىسىگە چىقىشتى. مافىك، رۇجى جۇەن، شۇخۇەيجۇك، لۇ ۋىنفۇ، بىڭشىين، فاڭجى، جۇلىبو قاتارلىق پېشقەدەم يازغۇچىلار يېڭى ئىلھام بىلەن ئىجادىيەتكە كىرىشىپ كەتتى. جياك زىلۇك، ليۇ-شىنۋۇ، لۇ شىنخۇا، جاك جيې، فىن جەسەي، چىك جيەنگۇك، دىك گاك، ۋاك رۇسى، خې شىگگۇاك قاتارلىق ياش يازغۇ-چىلار ئۆزلىرىنىڭ ئىدىيىۋي ئۆتكۈرلۈكىنى بەدىئىي تالانتىنى ناماياں قىلىپ كەينى-كەينىدىن يازغۇچىلار قوشۇنىغا قو-شۇلدى.

ئەدەبىي ئىجادىيەتتىكى ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى بول-غان يازغۇچىلارنىڭ تېزلىك بىلەن قوشۇن كېڭەيتىپ دىققەت-نى ئىجادىيەتكە قارىتىشى تەبىئىي ھالدا مەنىۋي ئىشلەپچى-قىرىش بولۇپ ھېسابلىنىدىغان ئەدەبىي ئىجادىيەتنى جانلان-دۇرۇۋەتتى، گۈللەندۈرۈۋەتتى. بۇنىڭ ئىپادىسى تۆۋەندىكىدەك:

ھېكايە ئىجادىيىتى جەھەتتە جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئى-يىتى 1979 - يىلىنىڭ بېشىدىن بۇگۈنگىچە جەمئى ئالتە نۆۋەت مۇنەۋۋەر ھېكايىلەرنى باھالاپ مۇكاپاتلىدى. مۇكاپاتلانغان ھېكايىلەر 140 پارچە بولۇپ ئۇلارنىڭ ئىچىدە «سىنىپ تەربىيىچىسى» (ليۇ شىنۋۇ)، «مۇقەددەس ۋەزىپە» (ۋاك ياپىك)، «شياڭجاڭدىكى بىر كېچە» (جۇلىبو)، «بىزنىڭ گېنىرال» (دىك يۇمبي)، «چياۋ چاڭجاڭنىڭ خىزمەتكە تەيىن-لىنىشى» (جياك زىلۇك)، «يېزا بازىرىدىكى گېنىرال» (چىك-

شمشۇ)، «خاتا قۇراشتۇرۇلغان ھېكايە» (رۇجى جۇەن)، «ئىشـ
پىيون» (فاك جى)، «لى شۇندانىڭ ئۆي سېلىشى» (گاۋ شياۋـ
شىڭ) قاتارلىق ئەسەرلەر بار. بۇلار 1979-يىلىدىن 1980-
يىلىغىچە بولغان ئارىلىقتا يېزىلغان. 1980-يىلىدىن كېيىن
ھېكايە ئىجادىيىتى تېخىمۇ جانلاندى. كىشىلەرنىڭ ئالقىشىغا
سازاۋەر بولىدىغان ھېكايىلەر ئۈزلۈكسىز يېزىلىشقا باشلىدى.
بۇ مول-ھوسۇل مەۋسۇمىدە «غەربىي فرونتتىكى ئۇنتۇلغان
ئىشلار» (شۇ خۇەيجۇڭ)، «يېزا بازىرىدا» (خې شىگۇاڭ)،
«باھار تۇنجى» (ۋاڭ مىڭ)، «ئايال خوجايىن»(ۋاڭ رۇنسى)،
«ھېيتلاش» (جياڭ زىلۇڭ)، «بۇ ئاجايىپ بىر زېمىندى»
(لياڭ شياۋشىڭ)، «قاشاتام» (لۇۋىنفۇ)، «مېنىڭ يىراقتىكى
چىكىتكۇەنىم» (شى تېيشىڭ) قاتارلىق ھېكايىلەر ئىجاد قىلىنـ
دى. بۇ ئەسەرلەر ئەدەبىياتىمىزنىڭ قايتا تىرىلىش، ئۆيغىنىش
جەريانىنىڭ نامايان قىلدى.

بۇ باسقۇچتىكى ھېكايىلەرنىڭ تۇنجى نەندىكىدەك ئالاھىدـ
لىكلىرى بار.

(1) تېما دائىرىسى كېڭەيدى. نۇرغۇن ھېكايىلەر چەكـ
لەنگەن رايونلارغا بۆسۈپ كىرىپ كەتتى. ھېكايىلەر تۇرمۇشـ
نىڭ ھەممە تەرەپلىرى، جەمئىيەتنىڭ ھەممە ساھەلىرى بىلەن
باغلاندى. بولۇپمۇ زىيالىيلارنى، تۇنجىكار كاپىتالىستلارنى،
ئادەتتىكى ھۈنەرۋەن يېكى سودىگەرلەرنى، يولدىن ئازغان
يېشلارنى ھېكايىنىڭ باش قەھرىمانى قىلىپ تەسۋىرلىدى
ئۇلارغا ھېسداشلىق قىلدى يېكى ئۇلارنى مەدھىيىلىدى.
بۇنداق ئەھۋال ئازادلىقتىن بۇيانقى ھېكايىچىلىقتا زادى

كۆرۈلۈپ باقمىغانىدى.

(2) ئىنقىلابىي رېئالىستىك ئەنئەنە ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى ۋە تەرەققى قىلدۇرلدى. يازغۇچىلار تۇرمۇشقا جىددىي قاراپ تۇرمۇش ماتېرىياللىرىدىن پايدىلىنىپ خەلقنىڭ جانجان مەنپەئىتىگە مۇناسىۋەتلىك نۇرغون مەسىلىلەرنى ئوتتۇرىغا قويدى. مەسىلەن: بۇ باسقۇچنىڭ دەسلىپىدە يېزىلغان «جارائەت ئەدەبىياتى» دېگەن ئورتاق نام بىلەن خاراكتېرلەشكە بولىدىغان ھېكايىلەر خەلقنىڭ ئەرزى دادىنى «تۆت كىشىلىك گورۇھ» ۋە ئۇلارنىڭ گۇماشتىلىرىغا بولغان غەزەپ - نەپرىتىنى، ئۇلارنىڭ ھەددى - ھېسابسىز شىكايەتلىرىنى ئەكس ئەتتۈردى ئۇنىڭدىن كېيىن پەيدا بولغان «قايتا تەپەككۇر ئەدەبىياتى»، «ئىسلاھات ئەدەبىياتى» دېگەندەك ئەدەبىي ئىجادىيەت ھادىسىلىرىگە باغلىنىشلىق ئەسەرلەرمۇ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت، قانۇن، ئەخلاق قاتارلىق تەرەپلەردىكى بىر قاتار مەسىلىلەرنى يەنى خەلق ئاممىسى قىزىقىۋاتقان ياشلارنىڭ ھەر خىل مەسىلىلىرى، زىيالىيلارنىڭ قىينىچىلىقى ۋە ئارزۇسى، كادىرلار بىلەن ئاممىنىڭ مۇناسىۋىتى، ئالاھىدە ئىمتىياز كۆز قارىشى، ئىدىيىدىكى قاتمالچىلىق، يېزا ئىقتىسادىنىڭ ئۆزگىرىشى شۇنىڭدەك مەۋجۇد بولۇۋاتقان مۇرەككەپ زىددىيەتلەرنىڭ ھەممىسىنى خېلى چوڭقۇر ئەكس ئەتتۈردى.

(3) چىنلىققا ۋە خىلمۇ - خىللىققا ئىگە تىپىك ئوبرازلار يارىتىلىپ، يېڭى دەۋر ئەدەبىياتىغا تەۋە بەدىئىي تىپلارنىڭ قاتارىنى بېيىتتى، بۇ يېڭى باسقۇچتىكى ھېكايىلارنىڭ ئالاھىدىلىكى بولۇپلا قالماي، يەنە ھەم يېڭى دەۋر ئەدەبىياتىنىڭ

مۇھىم نەتىجىسى بولۇپمۇ ھېسابلىنىدۇ. «چياۋچاڭجاڭنىڭ خىزمەتكە تەيىنلىشى» دېكى، چياۋگۇاڭپو «سادىق يۈرەك» تىكى تاڭ جيۇيۇەن، «ھەربى فرونتتىكى ئۇنتۇلغان ئىشلار» دېكى لىيۇماۋېي، «لى شۇندانىڭ ئۆي سېلىشى» دېكى لى شۇندا، «چىڭ خۇەنشىڭنىڭ شەھەرگە كىرىشى» دېكى چىڭ خۇەنشىڭ، «يېزا بازىرىدا» دېكى فىن ياۋبا، «ئايال خوجايىن» دېكى چيۇلەن، «مۇھەببەتتىن مەھروم بولغانلار» دېكى خۇاڭ مېي، «سىنىپ تەربىيەچىسى» دېكى شيې خۇيمىن، «يېزا بازىرىدىكى گېنىرال» دېكى گېنىرال، «تولغاق» تىكى گوداجۇ، «جان ۋەتەن» دېكى شيې لىنيۈن قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى ئىدىيىۋىلىكى چوڭقۇر، بەدئىيلىكى يۇقىرى بولغان تىپىك ئوبرازلاردۇر، ئۇلارنىڭ خاراكتېرىدە دەۋر روھى روشەن ئەكس ئېتىدۇ.

(4) بۇ باسقۇچتىكى ھېكايىلار شەكىل، ئۇسلۇب ۋە ئىپادىلەش ئۇسۇلى قاتارلىق تەرەپلەردىن «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»نىڭ ئالدىكىگە قارىغاندا كۆپ ئىلگىرىلەپ كەتتى. مەسىلەن: ۋاڭ مىڭنىڭ «باھار تېۋىشى» رۇجۈجۇەننىڭ «خاتا قۇراشتۇرۇنغان ھېكايە» دېگەندەك ئەسەرلىرى ئۆزلىرىنىڭ بەدئىيلىك جەھەتتىكى يېڭىلىقلىرى بىلەن يازغۇچىلارنىڭ شۇنداقلا كەڭ كىتابخانىلارنىڭ دىققىتىنى قوزغىدى. باشقا يازغۇچىلارمۇ ئۆزگىچە ئۇسلۇبلىرىنى شەكىللەندۈرۈشكە باشلىدى.

پوۋېست ئىجادىيىتى جەھەتتە بۇ باسقۇچتىكى ئالاھىدە بىر ئەھۋال — پوۋېستلارنىڭ كۆپلەپ ئىجاد قىلىنىشى بولدى 1979 - يىلدىن باشلاپ ھەر يىلى 500، 600 پارچە

پوۋېست ئېلان قىلىندىغان بولۇپ قالدى. جۈڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى 1981 - يىلىنىڭ يىل بېشىدىن 1983 - يىلىنىڭ بېشىغىچە بولغان ئارىلىقتا ئىككى نۆۋەت مۇنەۋۋەر پوۋېستلارنى مۇكاپاتلىدى. مۇكاپاتلانغان پوۋېستلار 35 پارچە بولۇپ ئۇلارنىڭ ئىچىدە «ئادەم ئوتتۇرا ياشقا كەلگەندە» (شىن رۇڭ) «ئىگىز تاغ ئېتىكىدىكى گۈلچەمبىرەك» (لى سۇنباۋ)، «تۇر-مۇشتىكى ھەر خىل كەيپىياتلار» (جىياڭ زىلۇڭ) «بەلگە قو-يۇلمىغان دەريا» (يې ۋېيلىن)، «تېغىنىڭ تېغىدىكى لەتىپە» (لۇيە نجۇ)، «جىنايەتچى لى تۇڭجۇڭ» (جاڭ يىگۇڭ)، «كېپىنەك» (ۋاڭ مىڭ)، «سېرىق سۇگەت تۇۋىدىكى ئائىلە» (لىيۇ شاۋتاڭ)، «قارا تولپار» (جاڭ چىڭجيې)، «كىشىنىڭ تۇرمۇش» (لۇيىاۋ) قاتارلىق ئەسەرلەر بار.

شىن رۇڭنىڭ «ئادەم ئوتتۇرا ياشقا كەلگەندە» پوۋېستى جەمئىيەتتە ناھايىتى كۈچلۈك تەسىر قوزغىغان ئەسەرلەردىن بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئاپتور ئەسىرىدە ناھايىتى كۈچلۈك ھېسسىياتى بىلەن ئوتتۇرا ياشلىق زىيالىيلارنىڭ خوشلىقى قايغۇسى، ھەر خىل ھېس - تۇيغۇلىرىنى جانلىق ۋە چىنلىق بىلەن ئەكس ئەتتۈرۈپ بەرگەن. بۇ زىيالىيلار ھەق ياكى نام ئابروي قوغلاشمايدۇ. ئەڭ جاپالىق شارائىتتا، ئەڭ تۆۋەن ھەق ئېلىپ تۇرۇپ خەلق ئۈچۈن پۈتۈن كۈچىنى ھەتتا ھا-ياتىنىمۇ ئايمايدۇ. خەلققە كۆيۈنۈش، دۆلەتنىڭ غېمىنى يېيىش — بۇ زىيالىيلارنىڭ ئورتاق ئالاھىدىلىكى. ئەسەردە يارىتىلغان لۇ ۋېنتسىڭ ئوبرازى ئەنە شۇنداق زىيالىيلارنىڭ بەدىئىي تىپى بولۇپ، يېقىنقى يىللاردىن بويانقى ئەدەبىي

ئىجادىيەتتىكى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئوبرازلارنىڭ بىرسىدۇر. ئۇنىڭ-دىن باشقا يەنە لۇۋىننىڭ ئوبرازىغا يانداشتۇرۇلۇپ يارىتىل-غان «ماركسزمچى خانىم» — چىك پونىڭ ئوبرازىمۇ كىشىدە كۆچلۈك تەسىر قالدۇرىدۇ.

«ئىگىز تاغ ئېتىگىدىكى گۈلچەمبىرەك» (لى سۇنباۋ) پوۋېستىنىڭ قازاقخان مۇۋەپپەقىيەتلى ئاپتورنىڭ جەمئىيەتتىكى زىددىيەتلەرنى ئارمىيە ئىچىدىكى زىددىيەتلەر بىلەن باغلاپ زىددىيەتلەرگە چوڭ يۈرەكلىك بىلەن ئىچكىرىلەپ كىرەلىگەن-لىكىدە كۆرۈنىدۇ. بۇ خىل يېزىش ئۇسۇلى ئۇرۇش ۋە جەڭ-چىلەر تۇرمۇشىغا بېغىشلانغان ئەسەرلەرگە بىر خىل يۇسۇش بولۇپ ھېسابلىنىدۇ، ئەلۋەتتە.

«ھايات» (لۇياۋ) ئەكس ئەتتۈرگەن تۇرمۇشنىڭ چىنلىقى ۋە چوڭقۇرلۇقى بىلەن، ئىلگىرى سۆرگەن پىكىرنىڭ يېڭىلىقى جەھەتىلىكى بىلەن، بولۇپمۇ ياراتقان بەدىئىي ئوبرازلىرى بىلەن كۆچلۈك تەسىر قوزغايدۇ. ئەسەرنىڭ باش قەھرىمانى يېزىدىكى زىيالىي ياش گاۋجيالىن خاراكتېرى ناھايىتى مۇ-رەككەپ بولغان، يېزىلاردىكى تۈرلۈك زىددىيەتلەرنىڭ كېسىش-كەن نۇقتىسىدا تۇرۇۋاتقان بىر ئوبراز بولۇپ، ئاپتور بۇ ئوبراز ئارقىلىق مەدەنىيەتلىك بىلەن نادانلىقنىڭ، ئىسلاھات بىلەن كونسلىقنىڭ، زامانىۋىي تۇرمۇش ئۇسۇلى بىلەن كونا تۇرمۇش ئۇسۇلىنىڭ، ھازىرقى ئەخلاق كۆز قاراشلىرى بىلەن فېئوداللىق ئەخلاقىي قاراشلارنىڭ توقۇنۇشلىرىنى ئەكس ئەتتۈرگەن، يەنى يېزىلاردا ھازىر ھەقىقەتەن ساقلىنىۋاتقان زىددىيەتلەرنىڭ كەسكىن توقۇنۇشلىرىنى گەۋدىلەندۈرۈپ

بەرگەن. پوۋېست ئەكس ئەتتۈرگەن تۈرمۇشنىڭ مۇرەككەپلىكى ئىرقىلىق، خىلمۇ-خىل زىددىيەت-توقۇنۇشلىرى ئىرقىلىق ئىسلاھاتنىڭ زۆرۈرلۈكىنى تەكىتلەيدۇ.

ئومۇمەن ئېيتقاندا، پوۋېست ئىجادىيەتتى ئۇزنىڭ نەتىجىلىرى ئىرقىلىق كەڭ كىتابخانىلارنىڭ دىققەت-ئېتىۋارىغا ئېرىشتى. لېۋېبي پوۋېست ئىجادىيەتتى ئۇستىدە توختىلىپ: «پوۋېست ئىجادىيەتتى يېڭى دەۋر ئەدەبىياتنىڭ ئەڭ نەتىجەلىك ۋەكىلى بولۇپ قېلىشى مۇمكىن. خۇددى ئۆز دەۋرىدىكى تاڭ سۇلالىسىنىڭ شېئىرلىرى، سۇڭنىڭ نەزمىلىرى، مىڭ ۋە چىڭنىڭ پروزىسىغا ئوخشاپ قېلىشى مۇمكىن. بۇ كىشىنى نە قەدەر ھاياجانلاندۇرىدىغان قىياس — ھە! قارىغاندا پوۋېستلار دەۋرنىڭ ئۆزلىرىگە ئاتا قىلغان بۇرچىنى ۋە جۇڭگو ئەدەبىياتى يۈكلىگەن مۇھىم ۋەزىپىسىنى زىممىسىگە ئالالايدىغاندەك تۇرىدۇ»* دەيدۇ. بۇ سۆزدە پوۋېستلارنىڭ نەتىجىسى ئوبدان يېپىنچاقلىنىپ، ئىستىقبالى جايىدا كۆرسىتىپ بېرىلگەن.

رومان ئىجادىيەتتى جەھەتتە: رومان ئىجادىيىتىدىكى نەتىجىلەرمۇ زور بولدى.

1977-يىلدىن 1982-يىلغىچە بولغان بىر قانچە يىلدا ئېلان قىلىنغان رومانلار 500 دىن ئېشىپ كەتتى. سان جەھەتتىن سېلىشتۇرغاندا بۇ باسقۇچتىكى رومانلارنىڭ سانى مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىنىڭ ئالدىدىكى 17 يىلدا ئىجاد قىلىنغان رومانلارنىڭ ئومۇمىي سانىدىن ئېشىپ كەتتى. جۈڭ-

* لېۋېبي «تۈرمۇش ۋە دەۋرنىڭ كەڭ تېمىسى — پوۋېست ئىجادىيىتى توغرىسىدا» («ئەدەبىيات سەنئەت گېزىتى» 1983-يىل 4-سانىدىن)

گو یازغۇچىلار جەمئىيىتى تەسىس قىلغان «ماۋدۇن ئەدەبىيات مۇكاپاتى» 1982 - يىلى تۇنجى قېتىم يازغۇچىلارغا تەقدىم قىلىندى. بۇ قېتىمقى باھالاش مۇكاپاتلاشقا 1977 - يىلدىن 1981 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچىلىك بولغان ۋاقىتتا ييزىلغان رومانلار قاتناشتۇرۇلدى. جۈكيېجىنىڭ «شۇماۋ ۋە ئۇنىڭ قىزلىرى»، ياۋ شۆيىڭنىڭ «باھادىر شاھ لى زىچىڭ» نىڭ 2 - قىسمى، ۋېي ۋېينىڭ «شەرق»، مويېڭفېڭنىڭ «گېنېرال كۇيى» لى گوۋدۇننىڭ «قىشتىكى باھار»، گوخۇانىڭ «نىلوپەر كەنتى» بولۇپ جەمئىي 6 پارچە رومان «ماۋدۇن ئەدەبىيات مۇكاپاتى» غا ئېرىشتى.

«شۇماۋ ۋە ئۇنىڭ قىزلىرى» 70 - يىللاردىكى ييزا تۇرمۇشىنى ئەكس ئەتتۈرگەن رومانىدۇر. ئۇنى يەنە ييزىلاردىكى ئۆزگىرىشلەرنى تەسۋىرلىگەن تىراكومىدىيە دېيىشكىمۇ بولىدۇ. رومانىدا شۇماۋ ۋە ئۇنىڭ قىزلىرىنىڭ ئائىلىلىرى، توي نىكاھ ئىشلىرى، مۇھەببىتى قاتارلىق ھېكايىلىرى ئارقىلىق لىن بىياۋ، «تۆت كىشىلىك گورۇھ» نىڭ «جەننەت» دەپ تەرىپلىنىدىغان سىچۈەن ييزىلىرىغا كەلتۈرگەن بالايى - ئاپەتلىرى چوڭقۇر ئېچىپ بېرىلگەن. دېھقانلارنىڭ خوشلىقى ۋە قايغۇسى شاتلىقى ۋە ئۇمىتسىزلىكلىرى، ئىنتىلىش ۋە ئىزدىنىشلىرى ئىپادىلەنگەن. ئەسەردىكى جانلىق ۋە يارقىن ئوبرازلار، لېرىكىلىق تەسۋىر، ئاممىباپ ۋە جانلىق بەدىئىي تىل رومانىنى ئاجايىپ رەڭدار تۇرمۇش كارتىنىسىغا ئايلاندۇرغان.

«شەرق» رومانىنى جۇڭگو خەلق پىدائىي قىسىملىرىغا ئوقۇلغان مەدھىيە ناخشىسى دېيىشكە بولىدۇ. رومانىدا لىيەن-

جاڭ گوشياڭ، سېستىرا قىز ياڭ شۇ، تۇەنجاڭ دىڭ جۇن ۋە جەڭچى چياۋدابىن، لىيۇداشۇن، ۋاڭ دانا قاتارلىقلارنىڭ تىنسىرلىك ئوبرازلىرى يارىتىلغان. رومان ئاجايىپ جەڭگىۋار-لىققا ۋە كۆچلۈك دەۋر روھىغا ئىگە.

«باھادىر شاھ لىزىچىڭ» رومانىنىڭ 2 - قىسمى ئۇستىدە بىز ئايرىم تەھلىل يۈرگۈزىمىز، شۇڭا بۇ يەردە توختىلىپ ئولتۇرمايمىز.

«گېنىرال كۆيى» رومانى ھاۋا ئارمىيە مەلۇم قىسمىنىڭ قۇماندانى پىڭ چىننىڭ مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىدا زىيانكەش-لىككە ئۇچرىغان كەچمىشلىرىنى دەۋر قىلغان ھالدا 3 نەپەر گېنىرالنىڭ ئوخشىمىغان تەقدىرىنى تەسۋىرلەپ، شۇ ئارقىلىق لىن بىياۋ، «تۆت كىشىلىك گۇروھ»نىڭ چېكىدىن ئاشقان جىنايەتلىرىنى پاش قىلىدۇ ۋە مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدىكى ئىنتايىن مۇرەككەپ كۈرەشلەرنى نىسبەتەن چوڭقۇر ئەكس ئەتتۈرىدۇ. ئەسەرنىڭ ۋەقەلىكى قىزىقارلىق، تىلى جانلىق، تۇرمۇش پۇرىقى قويۇق.

«قىشتىكى باھار» دا ئاپتور ئەسەرنىڭ باش قەھرىمانى يۈئېرلۇڭنىڭ سەرگۈزەشتىلىرى ۋە ئۇنىڭ ئائىلىسىنىڭ تەقدىرى ئارقىلىق ئۇنىڭ ئۆز رىقابەتچىسى ۋاڭ ۋېيپۇ بىلەن ئېلىپ بارغان 40 يىللىق ھايات - ماماتلىق كۆرىشىنى تەسۋىرلەپ بەرگەن. ئەسەردە ئىلگىرى سۈرۈلگەن پىكىرلەر چوڭقۇر ۋە جىددىي. ئەسەرنىڭ قۇرۇلمىسى يېڭىچە بولۇپ ئۇنىڭدىن ئاپ-تورنىڭ كۆپ ئىزدەنگەنلىكى بىلىنىپ تۇرىدۇ.

«نىلوپەر كەنتى»نى يېزا تۇرمۇشىنىڭ جانلىق كارتە-

نىسى دېيىشكە بولىدۇ. ئۇنىڭدا ياش چوكان «نىلۇپەر ھەدە» (خۇيۇيىن) نىڭ تۇرمۇشىدىكى ئەگرى - توقايلىقلار دەۋرى قىلىنغان ھالدا بىر تۇركۈم ئىندۇۋىدىئاللىقى كۈچلۈك پېرسۇناژلارنىڭ ئون يىلدىن بويانقى تۇرمۇش يولى تەپسىلىي تەسۋىرلەنگەن. شۇ ئارقىلىق «سول» چىل لۇشيەننىڭ بىمەنىلىكى چوڭقۇر پاش قىلىنغان. تاغ خەلقىنىڭ پاك مۇھەببىتى ئاقكۆڭۈللۈكى قىزغىن مەدھىيىلەنگەن. سىياسىي ئۆزگىرىشلەر، چوڭ ۋەقەلەر تۇرمۇشنىڭ كونكرىت كۆرۈنۈشلىرى ئارقىلىق، پېرسۇناژلارنىڭ تەقدىرى ئارقىلىق ئىپادىلەنگەن. ئەسەر كۈچلۈك يەرلىك ئالاھىدىلىككە، قويۇق تۇرمۇش پۇرىقىغا ئىگە.

خۇلاسلىغاندا بۇ باسقۇچتىكى پىروزا ئىجادىيىتى مەيلى ھېكايىچىلىق بولسۇن، ياكى پوۋېست، رومان ئىجادىيىتى بولسۇن، سان ۋە سۈپەت جەھەتتىن زور نەتىجىلەرگە ئېرىشتى ئىجادىيەتتىكى رېئالىستىك ئەنئەنە ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى ۋە تەرەققى قىلدى. ئەسەرلەر كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ بەدئىي زوقىغا ماسلىشىپ، ئۇلارنىڭ يۈرەك ساداسىنى ئەكس ئەتتۈردى، بىز ئىشىنىمىزكى «قوش فاڭجېن» نىڭ يېتەكچىلىكىدە پىروزا ئىجادىيىتى تېخىمۇ گۈللىنىدۇ ۋە تېخىمۇ مۇنەۋۋەر ئەسەرلەر دۇنياغا كېلىدۇ.

2 - §. لياڭ بىڭ ۋە ئۇنىڭ «قىزىل بايراق شەجەرىسى» رومانى

لياڭ بىڭ — ئازادلىقتىن كېيىن پىروزا ئىجادىيىتىدە نەتىجىسى كۆرۈنەرلىك بولغان يازغۇچىلارنىڭ بىرى. ئۇ 1914 -

يىلى خېبىي ئۆلكىسىنىڭ لىشيەن ناھىيىسىدە تۇغۇلغان. 1932 - يىلى خېبىي باۋدىڭ 2 - سىنىپنى ئوقۇۋاتقان چېغىدا ئوقۇغۇچىلار ھەرىكىتى ۋە مەكتەپ قوغداش ھەرىكىتىگە قاتناشقان. 1937 - يىلىدىن 1940 - يىللارنىڭ بېشىغىچە جەنۇبىي تۇزلەڭلىكىدە مەدەنىيەت تەشۋىقات خىزمىتى ئىشلىگەن. ئۇ 1942 - يىلى بۇ خىزمەتتىن يۆتكىلىپ، يەرلىكتە مەمۇرىي خىزمەت بىلەن شۇغۇللانغان. 1949 - يىلى ۋىلايەتلىك تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولغان. ئۇنىڭدىن كېيىن خېبىي ئۆلكىلىك ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىدە كەسپىي يازغۇچى بولۇپ ئىشلىگەن.

ئۇنىڭ «قىزىل بايراق شەجەرىسى» رومانى 1957 - يىلى نەشرىدىن چىققان. 1978 - يىلى ئۇنىڭ يەر ئىسلاھاتىدىكى كۆرەشلەرنى ئەكس ئەتتۈرگەن رومانى «قەد كۆتىرىش خاتىرىسى» نەشر قىلىندى.

«قىزىل بايراق شەجەرىسى» — ئازادلىقتىن كېيىنكى ئەڭ نادىر رومانلارنىڭ بىرى بولۇپ، ئۇ خېلى ئۇزۇن مەزگىللىك تەييارلىقتىن كېيىن يېزىلغان.

لىياڭ بىڭ 1935 - يىلى ئۆزىدىگە تۇنۇشلۇق بولغان جەنۇبىي تۇزلەڭلىكىدىكى دېھقانلارنىڭ ئوتتۇرىنىچى يىللارنىڭ ئالدى - كەينىدە ئېلىپ بارغان كۆرەشلىرىنى تېما قىلغان ھالدا داڭلىق گاۋلى قوزغىلىڭىنى ئەكس ئەتتۈرگەن «كېچمىنىڭ ئالمىشىشى» ناملىق ھېكايىسىنى يازغانىدى. 1942 - يىلى يەنە شۇ گاۋلى قوزغىلىڭىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان «ئۇچ بولۇشۇنكىنىڭ دادىسى» ناملىق ھېكايىنى يازدى. ئاپتور مانا مۇشۇ

ئەسەرلىرىدە جۇلاۋجۇكنىڭ ئوبرازىنى يارىتىشقا باشلىغانىدى. شۇ يىلى يازغان «مىڭ چاقىرىملىق تۇسما» دا تۇرمۇش مەزمۇنىنى تېخىمۇ بېيىتىپ، پومپىشچىك فېڭ گۇيتاڭنىڭ سەلبىي ئوبرازىنى قوشتى. بىراق ئاپتور تۇرمۇشنىڭ بۇ پارچە ۋە تارقاق كۆرۈنۈشلىرىنى ئەكس ئەتتۈرۈش بىلەن قانائەتلەنگىنى يوق. ئۇنىڭ رومانىدىن ئىبارەت يىرىك ژانىردىن پايدىلىنىپ، جىجۇڭ دېھقانلىرىنىڭ بۇ ئۇلۇغۋار كۈرەشلىرىنىڭ ئومۇمىي كۆرۈنۈشىنى ئىپادىلەپ كۆرسىتىش ئىستىكى بارغانسېرى كۈچەيىپ باردى. ئۇ شۇ سەۋەبتىن 1953 - يىلى تىزىس ئىشلىدى ۋە ئارقىدىنلا شۇ كۈرەشلەر يۈزبەرگەن جايلارغا بېرىپ زىيارەت قىلدى. قايتا كۆزەتتى. كونا جەڭچىلەر بىلەن سۆھبەتلەشتى. ئىنقىلابىي كۈرەش تارىخىنى تېخىمۇ پىششىق ئىگەللەش ئاساسىدا «قىزىل بايراق شەجەرىسى» رومانى ئۇستىدىكى رەسمىي ئىجادىيەتكە كىرىشتى. يازغۇچى ئۆزىنىڭ بۇ رومانىنى يېزىش جەريانىنى ئەسلىگەن چېغىدا: «بۇ رومانىدىكى بىرسو - ناژ، ۋەقە - سۈژېتنىڭ كۆپىنچىسى ئۆزەمنىڭ ھېكايە، يوۋېست دراملىرىمدا نەچچە رەت يېزىلغانىدى. بۇلارنىڭ پەيدا بولۇشى خېلى ئۇزۇن جەريانىنى بېسىپ ئۆتكەن. ئەگەر بۇ پىرسوناژلار ۋە ۋەقەلىكلەر مېنىڭ ئىجادىيىتىمگە ئاساس بولۇپ بەرمىگەن بولسا، بۇ كىتابنى يېزىپ چىقالمىغان بولاتتىم»* دەيدۇ.

«قىزىل بايراق شەجەرىسى» پارتىيە رەھبەرلىكىدىكى

* لياڭ بىڭنىڭ «قىزىل بايراق شەجەرىسى» نىڭ ئىجادىيىتى توغرىسىدا» دىن.

دېھقانلار ئىنقىلابىي ھەرىكىتىنىڭ شانلىق داستانى بولۇپ، ئۇنىڭدا جەجۇڭ تۇزلەڭلىكىدىكى سۇجىڭ بازىرىلىق ئىككى دېھقان ئائىلىسىدىكى ئۇچ ئەۋلاد كىشىلەرنىڭ بىر پۈتۈشچىك ئائىلىسىدىكى ئۇچ ئەۋلاد بىلەن بولغان كۆرەشلىرى تەسۋىرلەنگەن. رومان تارىخىنىڭ تەرەققىيات لىنىيىسى بويىچە جۇ لاۋگۇنىڭ «سۆگەتلىكنى زىلزىلىگە كەلتۈرۈشى» دىن باشلاپ يېزىلىپ، جۇ، يەنىدىن ئىبارەت ئىككى دېھقان ئائىلىسى ۋەكىللىكىدىكى دېھقانلار سىنىپىنىڭ پۈتۈشچىك غەلىبە لاۋلەن، غەلىبە گۈيتاڭ ۋەكىللىكىدىكى پۈتۈشچىكلار سىنىپى ئوتتۇرىسىدىكى ئەگرى - توقاي كۆرەش جەريانىنى ئىپادىلىگەن. شۇ ئارقىلىق، جۇگگو دېھقانلار ئىنقىلابىنىڭ ئىستېخىيىلىك قارشىلىقىنى تەشكىللىك كۆرەشكە ئۆزگەرگەن تارىخىي بۇرۇلۇشىنى چوڭقۇر ئەكس ئەتتۈرگەن.

جۇ لاۋگۇنىڭ «سۆگەتلىكنى زىلزىلىگە كەلتۈرۈشى بىر ئەۋلاد پىشقەدەم دېھقانلارنىڭ قارشىلىق كۆرەشلىرىنىڭ يىغىنچاقلىنىشى بولۇپ، بۇ كۆرەشنىڭ مەغلۇپ بولۇشى ئىلغار ئىدىيە يېتەكچىلىك قىلمىغان ئىستېخىيىلىك قارشىلىقنىڭ مۇقەررەر نەتىجىسىدۇر.

جۇ لاۋجۇڭ بىلەن يەن جىخې ئۆز ئەجداتلىرىنىڭ كۆرەشچانلىق روھىغا ۋارىسلىق قىلغان بولسىمۇ، بىراق، ئۇلار كونا ۋە يېڭىنىڭ ئالمىشىش دەۋرىدە تۇرۇۋاتقانلىقى ۋە توغرا كۆرەش يولىنى تاپالمىغانلىقى ئۈچۈن، ئۆز ئاتا - بوۋىلىرىغا ئوخشاش پاجىئەلىك تەقدىردىن قۇتۇلالمايدۇ. جۇ لاۋمىڭ ۋە يەن جىخې باشچىلىقىدىكى 28 ئۆيلۈك دېھقانىنىڭ بىرلىشىپ،

ھېچ لاۋلىن ئۇستىدىن ئۇچ قېتىم ئەرزقىلىشىمۇ، يەنىلا مەغلۇپ بولغانلىقى، جۇ لاۋجۇڭنىڭ يۇرتىغا قايتىپ كېلىپ، خېلى ۋاقىتقىچە ئامالسىز بولۇپ قالغانلىقى، ئەنە شۇ ئېچىنىشلىق پاكىتتىن كۆرسىتىدۇ.

يۇنتاۋ، جىياڭتاۋلار — يېڭى بىر ئەۋلاد دېھقانلار. ئۇلار جۇڭگو كومپارتىيىسى تارىخ سەھنىسىگە چىقىپ، جۇڭگو ئىنقىلابىغا رەھبەرلىك قىلىۋاتقان يېڭى تارىخىي باسقۇچتا ياشاۋاتقان ياشلارنىڭ ۋەكىللىرى. ئۇلار پېشقەدەملەرنىڭ كۆرەشچانلىق روھىغا ۋارىسلىق قىلىپلا قالماي، ماركسىزم تەلىماتلىرىنى قوبۇل قىلىدۇ ۋە بۇ خىل ئىلغار ئىدىيىلەرنى ئۆز ئاتا - بۇۋىلىرىغا ئۆگىتىدۇ. بۇنىڭ بىلەن دېھقانلارنىڭ روھىي دۇنياسىدا تۈپ بۇرۇلۇش بولۇپ، يېڭىچە كۆرەش يولىنى تېپىۋالىدۇ. شۇنىڭ بىلەن جەمئىيەتنىڭ تۈزلەڭلىكىدە دېھقانلار ئىنقىلابىنىڭ يېڭى مەنزىرىسى بارلىققا كېلىدۇ.

رومان «چوشقا سويۇش بېجى» غا قارشى كۆرەش ۋە باۋدىنىڭ 2- سەپەن ئوقۇغۇچىلار ھەرىكىتىنى ئاساسىي ۋەقەلىك قىلىپ تۇرۇپ، چوڭ ئىنقىلاب مەغلۇپ بولغاندىن كېيىنكى ۋەزىيەتنى، ئىنقىلابنىڭ مەغلۇبىيەت ۋە ئوكۇشسىزلىقلاردىن غەلىبىگە تەرەققىي قىلىپ بارغانلىقىدىن ئىبارەت تارىخىي رېئاللىقنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بەرگەن. «چوشقا سويۇش بېجى» غا قارشى كۆرەش — روشەن سىنىپىي مەقسەتكە ئىگە بولۇپ، ئۇ باشتىن - ئاياق پارتىيىنىڭ رەھبەرلىكىدە ئېلىپ بېرىلغان كۆرەشتۇر. ئۇ جەنۇبتىكى دېھقانلار قوزغىلاڭلىرى بىلەن ئۆز- ئارا ماسلاشقان بولۇپ، مەملىكەت بويىچە ئەۋجىگە كۆتۈرۈ-

لۇئاتقان ئىنقىلابىي ھەرىكەتلەرنىڭ بىر قىسمى. جۇ لاۋجۇڭ ۋە ئۇ نىڭ سەپداشلىرى بۇ كۆرەش ئارقىلىق نىشانىنى ئايدىڭلاش - تۇرۇپ، يولىنى تونۇۋالدۇ، كومپارتىيىنى تېپىۋالىدۇ. بۇ كۆرەشنىڭ غەلىبىسىدىن كېيىن، روماندا باۋدىڭ 2- سەھەن ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ داغدۇغىلىق ھەرىكىتى تەسۋىرلەنگەن. ئىنقىلابىي جەڭچىلەرنىڭ كۆرەشلەرنىڭ سىنىقى، چېنىقتۇرۇشىدىن ئۆتكەنلىكىنى، ياپونغا قارشى تۇرۇپ، قوللۇقتىن قۇتۇلۇش كەيپىياتىنىڭ ئاممىۋىي ھەرىكەتكە ئايلىنىپ بارغانلىقىدىن ئىبارەت دەۋر قىياپىتى تەسۋىرلەنگەن. رومانىنىڭ ئاخىرىدا «جىجۇڭ تۈزلەڭلىكىدە ھەيۋەتلىك بوران كۆتۈرۈلگۈسى»، دەپ، ئىنقىلاب بورىنىنىڭ يېتىپ كېلىۋاتقانلىقىدىن ئىبارەت مۇقەر - رەرلىكتىن بىشارەت بېرىلگەن. يىغىنچاقلىغاندا، بۇ رومان ئۇچ ئەۋلاد دېھقانلارنىڭ ئوخشاشمىغان كۆرەش يولى ۋە تەقدىرى ئارقىلىق ئېلىمىز دېھقانلىرىنىڭ ئىنقىلابىي ھەرىكىتىنىڭ تارد - خىنى يىغىنچاقلاپ، كوممۇنىستىك پارتىيىنىڭ رولىنى كۆرسىتىپ بەرگەن. شۇنىڭ بىلەن بىرگە خەلق ئاممىسىنىڭ قەھرىمانـ - لىقىغا، ئۇلارنىڭ ئۆمىدۋارلىق روھىغا مەدھىيە ئوقۇغان.

رومان بەدىئىي ئىجادىيەتنىڭ ئېھتىياجىغا ئاساسەن، ھەر- قايسى سىنىپ، گۇرۇھلاردىن نۇرغۇن پېرسوناژلارنى تەسۋىر - لىگەن. بولۇپمۇ، بىرقانچە ئەۋلاد دېھقانلارنىڭ مەردانە ئوبرازىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ھالدا يارىتىپ بەرگەن. بۇ پېر - سوناژلار ئارىسىدا بولۇپمۇ جۇ لاۋجۇڭ ئوبرازى ئالاھىدە گەۋدىلىنىپ تۇرىدۇ. بۇ ئوبراز ئۆزىگە كونا - يېڭى ھەر ئىكـ - كىلا دەۋرنىڭ خۇسۇسىيەتلىرىنى مۇجەسسەملىگەن. ئۇنىڭدا كونا

دەۋردىكى دېھقانلار قۇزغىلاڭلىرى باتۇرلىرىنىڭ ئەنئەنىۋى خاراكتېرىمۇ، پرولېتارىياتنىڭ ئىنقىلابىي روھىمۇ بار. بۇ ئوبـ - راز — ئەسىرىمىزدىكى ئەمگەكچى خەلقنىڭ ئالى پەزىلەتلىرىگە ۋە تارىخىي تەقدىرىگە ۋەكىللىك قىلىدۇ.

جۇلاۋجۇڭنىڭ خاراكتېر ئالاھىدىلىكى — ئۇنىڭ كۆچلۈك مۇھەببەت - نەپرەت ۋە باتۇرلۇقتا، ئەقىل - پاراسەتكە ئىگە بولغانلىقىدا روشەن ئىپادىلىنىدۇ. بۇ خىل مەنىۋىي خۇسۇسىيەت ئۇنىڭغا ئۆز سىنىپىدىن، ئۆز ئەجدادلىرىدىن مىراس بولۇپ قالغان ۋە ئۇنىڭ يىگىرمە نەچچە يىللىق سەرگەردانلىق ھاياتىدا تەدرىجى پىشىپ تاكامۇللىشىپ بارغان. رومان ئۇنىڭ يەن جىخې بىلەن باۋدىڭدا ئۇچرىشىپ قالغان چاغدىكى سۆز - ھەرىكەتلىرى ئارقىلىق ئۇنىڭ بۇ خىل ئالاھىدىلىكىنى يورۇتۇپ بېرىدۇ.

ئاپتور بۇ ۋەقەدىكى ئىككى خىل خاراكتېرنىڭ تەپسىلىي سىلىشتۇرمىسى ئارقىلىق جۇلاۋجۇڭنىڭ بۇ خىل خاراكتېر ئالاھىدىلىكىنى ناھايىتى روشەن ئەكس ئەتتۈرۈپ بەرگەن. جۇ لاۋجۇڭ فېڭ لاۋلەننىڭ يەنىلا ئىلگىرىكىدەك زومىگەرلىك قىلىۋاتقانلىقىنى ئاڭلىغىنىدا بىردىنلا زەردىسى قاينىپ، يۈزلىرى پوكاندەك قىزىرىپ كېتىدۇ - دە: «جۇر، قايتىپ كېتەيلى، مەيلى، ئۇ مېنى يانچىپ، كۆكۈم - تالقان قىلىۋەتسىمۇ، مەن ئۇنىڭدىن قانلىق قىساسىنى ئالماي قويمايمەن» دەيدۇ. بۇ مىسالدىن بىز ئۇنىڭ خۇددىي دادىسى جۇ لاۋگۇڭغا ئوخشاش پومپىشچىك فېڭ لاۋلەن بىلەن ئوت ۋە سۇدەك قارىمۇقارشى ئىكەنلىكىنى كۆرەلەيمىز. بىراق ئۇ يەنە بىر تەرەپتىن جۇ لاۋگۇدىن

پەرقلىنىدۇ. بۇ پەرق ئۇنىڭ يىراقنى كۆرەلەيدىغانلىقىدا، ئەقىل - پاراسىتىدە ئەكس ئېتىدۇ. ئۇ دادىسىغا ئوخشاش سۈدىن چىققاندىلا ئىككى پۇتىنىڭ لاي بولغانلىقىنى ئۇقۇدىغانلاردىن ئەمەس. ئاپتور قۇش ۋەقەسى، دا گۇينىڭ ئەسكەرلىككە تۇتۇلۇشى، يۇنتاۋنىڭ جياشياگنۇڭ بىلەن ئۇچراشقانلىقى، تۇرمىگە بېرىپ يۇنتاۋنى يوقلىغانلىقى قاتارلىق بىرقاتار تېمىڭ ۋەقەلەر ئارقىلىق ئۇنىڭ يۇقىرىقى خۇسۇسىيىتىنى جانلىق ئىپادىلىگەن. قۇش ۋەقەسىدە فېڭ لاۋلەن قۇشنى تارتىۋالماقچى بولغاندا، جۇ لاۋجۇڭ «بۇ ئىشنى كىچىك كۆرمەڭلار، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن چوڭ غوۋغا چىقىشى مۇمكىن» دەپ پەرەز قىلىدۇ ۋە باللارنى بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى ئېسىدە چىڭ ساقلاشقا، يوميۇشچىكنىڭ جىنايەتلىرىنى ئۇنتۇپ قالماسلىققا دەۋەت قىلىدۇ. داگۇينىڭ ئەسكەرلىككە تۇتۇلۇشىدا ئۇ بىر قەلەم، بىر ئەلەمنى تەربىيىلەشنى، ئويلاپ چىشىنى چىشىغا چىشلەپ، ئوغلى داگۇينىڭ ئەسكەرلىككە بېرىشىغا سۈكۈت قىلىدۇ. يۇنتاۋ كومپارتىيىنى تېپىۋالغاندا، ئۇ خۇشاللىق بىلەن «سەن بۇ يۆلەنچۈككە ئىگە بولغان ئىكەنسەن ئەمدى يولۇڭ ئۆمۈر يويى يورۇق بولىدۇ» دەيدۇ.

بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ يىراقنى كۆرەلەيدىغانلىقىنى، شۇ بىر پارچە يەرگىلا باغلىنىپ قالغان ئادەتتىكى دېھقانلار بىلەن روشەن پەرقلىنىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. جۇ لاۋجۇڭنىڭ خاراكتېرىدىكى يەنە بىر ئالاھىدىلىك ئۇنىڭ كۆڭلىنىڭ تۈزۈلۈكى «دوستلار ئۈچۈن قۇۋۇرغىلىرىنى پىچاق قىلغۇدەك» مەرتلىككە ئىگە بولغانلىقىدۇر. بۇ مەرتلىك ئۇنىڭ ئەمگەكچە-

لەرگە خاس سەمەلىكى، ئاقكۆڭۈللۈكى، سېخى ۋە ئوچۇق قوللۇقلۇقى قاتارلىق پەزىلەتلىرى بىلەن يوغۇرۇلۇپ كەتكەن، بىز بۇ نۇقتىنى رومانىدىكى نۇرغۇن ۋەقەلىكلەردىن، بولۇپمۇ ئۇنىڭ يەن جىخې ئائىلىسى ۋە باشقا بۇرادەرلىرى بىلەن بولغان قېرىنداشلارچە مۇناسىۋىتىدىن ئېنىق كۆرەلەيمىز. ئۇ دېھقانلارنىڭ مەنپەئەتىگە باغلىنىشلىق ئىشلا بولىدىكەن ھەتتا ئۆي-ماكانى خانۇەيران بولۇپ كەتسىمۇ ئارىلاشماي قويمايدۇ. ھەرقانداق ناھەقچىلىككە چىداپ تۇرالمايدۇ.

جۇ لاۋجۇڭ ئوبرازىنىڭ ئۇتۇقلۇق بولۇپ چىققانلىقىنىڭ يەنە بىر سەۋەبى ئونىڭ ئوبرازىنىڭ مۇكەممەللىشىش جەريانىنى، تەرەققىي قىلىۋاتقانلىقىنى تەسۋىرلەشتە كۆرۈلىدۇ. جۇ-لاۋجۇڭ جۇڭكو دېھقانلىرىنىڭ مۇنەۋۋەر ئەنئەنىۋىي پەزىلەت-لىرىگە ۋارىسلىق قىلغان ئوبراز. بىراق، ئۇ يېڭى دەۋرنىڭ ئىنقىلابىي روھى بىلەن سۇغىرىلىپ تەربىيىلەنمىگەن چاغدا ئۇنىڭدا چەكلىمىلىكنىڭ مەۋجۇت بولىدىغانلىقى تەبىئىي. ئاپتور بۇ چەكلىمىلىكتىن چەتنىمىگەن. بەلكى رېئالىستىك ئۇسلۇب بويىچە جۇ لاۋجۇڭدىن ئىبارەت بۇ پۈلاتتەك مۇستەھكەم كىشىنىڭ كۆرەشنىڭ توغرا يولىنى تاپالمىغان چاغدىكى قىيىن-چىلىق ۋە تەڭسىرقاش ئىلكىدىكى روھىي - ھالىتىنى توغرا ئەكس ئەتتۈرۈپ بەرگەن. پومپىشچىكلار سىنىپىنىڭ مۇستەبىت ھۆكۈم-رانلىقىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاشنى مەقسەت قىلغان بۇ دېھقان مارکسىزم ھەقىقىتىنى قوبۇل قىلىدىغان شەرتلەرگە ئىگە. شۇڭا ئۇنىڭ قەلبىدىكى زۇلۇمنى يوقىتىپ ئازادلىققا ئېرىشىش ئار-زۇسى ئۇ ئىنقىلاب ھەقىقىتى بىلەن تونۇشقان ھامان تېخىمۇ

يالغۇنجاپ كېتىدۇ. بىز ئۇنىڭ يۇنتاۋ كومپارتىيىنى تېپىۋالغاندا خوش بولۇپ كەتكەنلىكىدىن، «پارتىيىنىڭ رەھبەرلىكى بولمىسا، فېئودال لاۋلەننى ئاغدۇرىمىز دېگەن قۇرۇق گەپ» دېگەن سۆزلىرىدىن ئۇنىڭدا پەيدا بولغان يېڭى ئىدىيىنىڭ چاقناۋاتقان ئۇچقۇنلىرىنى كۆرىمىز ۋە بۇ ئىدىيىنىڭ ئۇنىڭ قەلبىدە يىلتىز تارتىۋاتقانلىقىنى چۈشەنەلەيمىز. دېمەك ئىدىيىۋي تۈنۈشسىز بۇ يېڭى بۇرۇلۇش ئۇنىڭ «سۇدىن چىققاندىلا ئىككى پۇتىنىڭ لاي بولىدىغانلىقىنى بىلىدىغان» دوست - بۇرادەرلىرى ئۈچۈن قوۋۇرغىلىرىنى پىچاق قىلىدىغان مەرتلىكىنى يېڭى مەزمۇنغا ئىگە قىلغان ۋە تەدرىجى ئۆسۈپ يېتىلىۋاتقانلىقىنى نامايەن قىلغان. ئاپتور بۇ ئوبرازنى يەنمۇ ئىلگىرىلىگەن هالدا باۋدىك 2 - سەپەن ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ كۆرىشىدىن ئىبارەت جىددىي سىناق ئۈستىگە قويۇپ تۇرۇپ، ئۇنىڭ ھەقىقىي ئىنقىلابچىغا ئايلانغانلىقىنى تەسۋىرلەيدۇ. يەنىچاقلىغاندا، بۇ بىر بەدىئىي تىپ بولۇپ، روشەن هالدا جۇڭگو دېھقانلار ئىنقىلابىنىڭ ئىستېخىيىلىك قارشىلىقىنى تەشكىللىك كۆرەشكە ئايلانغان تەرەققىيات جەريانىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ ۋە جۇڭگونىڭ قەھرىمان دېھقانلىرىنىڭ پرولېتارىيات ئاۋانگارت جەڭچىلىرىگە ئايلىنىش، ئۆسۈپ - يېتىلىش يۈنىلىشىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. ئۇ رېئالىستىك روھ بىلەن يۇغۇرۇلغان بولۇپ، ئۇنىڭدا ئىنقىلابىي غايە ئۇچقۇنلىرى چاقناپ كۆزنى قاماشتۇرۇپ تۇرىدۇ. جۇ لاۋجۇڭدەك مۇۋەپپەقىيەتلىك يارىتىلغان تىپىك ئوبرازلار يېڭى دەۋر ئەدەبىياتىمىزدا كۆپ ئەمەس.

يەن جىخېنىڭ ئوبرازىمۇ ياخشى يارىتىلغان، ئۇ دېھقان -

لارنىڭ يەنە بىر خىل تىپىغا مەنسۇپ بولۇپ، ئاساسەن ئاق-كۆڭۈل، ئەمگەكچان، سەمىمىي ۋە ئاجىزانە خاراكتېرلارنىڭ ۋەكىلىدۇر. ئۇنىڭ قەدكۆتۈرمە ياخشى كۆن كەچۈرۈش ئار-زۇسى بولسىمۇ ئەمما ئۇ پومېشچىكلارنىڭ دەھشەتلىك ئېكسپىلاتاتسىيىسى ئاستىدا ئېزىلىپ، يۈرىكى مۇجۇلۇپ كەتكەن بولغاچقا، تۇرمۇشنىڭ ئەگرى-توقايلىقىدىن، بوران-چاپقۇنىدىن ۋايىم يەيدۇ-دە، ھەمىشە تىنچ، قەدىر ئەھۋال كۆن ئۆتكۈزسەم كۇپايە دەپ ئويلايدۇ. پومېشچىكلارنىڭ زۇلمىغا قارىتا غىڭ قىلماي باش ئېگىپ چىداپ يۈرۈبېرىدۇ، ئۇنىڭ فېك لاۋلەن ئۇستىدە ئۆچ نۆۋەت ئەرز قىلىپ مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن ئۆيىنى تاشلاپ چىقىپ كەتكەنلىكى، فېك لاۋلەنگە تەڭ كېلەل-مەيمىز، بولدى سۆكۈت قىلايلى، دەپ، كۆپ قېتىم نەسىھەت قىلغانلىقى بولۇپمۇ ئۇنىڭ يۇنتاۋ كومپارتىيىنى تېپىۋالغاندا ئېيتقان: «بىز ھېچكىمگە ئارىلاشماي، بېشىمىزنى ئېچىمىزگە تىقىپ كۆن كۆرسەكلا بولدى» دېگەن گېپىنىڭ ئۆزى ئۇنىڭ يۇقىرىقىدەك خاراكتېر ئالاھىدىلىكىنى كۆزىستىپ بېرىدۇ. ئاپتور ئۇنىڭ باۋدىڭ 2-سەپەن ئوقۇغۇچىلار ھەرىكىتى مەغلۇپ بولغاندا ئېپادىلىگەن ئاجىزلىقىنى ۋە تەۋرەنگەنلىكىنى چوڭقۇر قازغان. قارشىلىق ۋە ئاجىزلىق، كۆرەشچانلىق ۋە داۋالغۇش، داۋاملىق قارىمۇقارشىلىشىش بۇبىر سوناڭ خاراكتېرىنىڭ مۇرەككەپ كەپلىكىنى شەكىللەندۈرگەن. ئۇنىڭ مانا بۇنداق مۇرەككەپ زىددىيەتلەر بىلەن تولغان خاراكتېرىدە ئىنقىلابىيلىق، قارشىلىق كۆرىستىش يەنىلا ئەڭ ماھىيەتلىك تەرەپ ھېسابلىنىدۇ. شۇ-نىڭ ئۈچۈن ئۇ پارتىيىنىڭ رەھبەرلىكى ۋە تەربىيىسى، سەپ-

داشلىرىنىڭ ياردىمى ئاستىدا داۋاملىق تۇردە كونا روھىي كىشەنلەردىن قۇتۇلۇپ ئىنقىلابىي يولغا ماڭالىدى.

ئۇنىڭ ئوبرازى ئىنقىلابنىڭ تەۋرىنىش يىللىرىدا تۇرغان زور بىر تۇركۈم دېھقانلارنىڭ ئىدىيىسى ۋە ھەرىكىتىگە ۋەكىل-لىك قىلىدۇ. بۇ ئوبراز تىپىك ئەھمىيەتكە ئىگە.

روماندىكى ياش بىر ئەۋلاد دېھقانلارنىڭ ئوبرازلىرىمۇ ئۆزلىرىنىڭ جانلىقلىقى، ئۆزگىچىلىكى بىلەن كىتابخانلاردا بەلگىلىك تەسىر قالدۇرىدۇ. چۈنلەنلەر جاپا ئىچىدە چوڭ بولغان ياشلاردۇر، ئۇلار ئاتا-بوۋىلىرىنىڭ ئېگىلمەس-سۈنمەس، كۈرەشچانلىق روھىغا ۋارىسلىق قىلغان. ئەڭ مۇھىمى، ئۇلار ئىنقىلابىي ئىدىيىنىڭ تەسىر-تەربىيىسىگە ئۇچرىغان. ئاپتور ئۇلاردىكى يېڭى ئىدىيىۋى قىياپەتنى تەسۋىرلەشكە ئەھمىيەت بېرىش بىلەن بىرگە ئۇلارنىڭ ھەرقايىسىسىنىڭ خاراكتېر ئالاھىدە-لىكىنى گەۋدىلەندۈرۈشكە تىرىشقان. مەسىلەن: يۇنتاۋ قىزغىن، سالماق، ھېسسىياتچان، تەۋرەنمەس، ئىرادىلىك. جىياڭتاۋ بولسا ئەقىللىق، چېچەن، كۈرەشتە پاراسەتلىك، ئۇنىڭدا ياش زىيالىيە-نىڭ خۇسۇسىيەتلىرى كۆپرەك؛ دا گۇي تۇز، ئوچۇق، خۇش-خۇي، باتۇر، مەرت؛ چۈنلەن ساپ، قىزغىن.

جىيا شىياڭنۇڭ بولسا ئاپتور قىزغىنلىق بىلەن تەسۋىرلە-گەن پارتىيە رەھبىرىنىڭ ئوبرازى. كەسكىن، شىددەتلىك سىنىپىي كۈرەش ۋە ئۇنىڭ كەچۈرمىشلىرى ئۇنى قەتئىي، تەۋرەنمەس، سالماق، تەمكىن، ھوشيار قىلىپ تەربىيىلىگەن. ئۇ پارتىيىنىڭ ئىشلىرىغا پۈتۈن ۋۇجۇدىنى بېغىشلىغان بولۇپ، شارائىتىنىڭ ناچارلىقى ئۆزىگە كېلىۋاتقان خەۋپ-خەتەر بىلەن ھېساب-

لاشماي، ئۇزۇن مەزگىل يېزىلاردا ئىنقىلابىي خىزمەت بىلەن شۇغۇللانغان. ئۇ دېھقانلارنىڭ ئەرز - دادىغا يېتەلەيدۇ. ئۇ - لارنىڭ روھىي ھالىتىنى سېزەلەيدۇ، توغرا كۆزىتەلەيدۇ. ئىنقىلاب داۋاللىرىنى دېھقانلار قوبۇل قىلالىغۇدەك، چۈشىنەرلىك ئۇسۇل - چارىلار بىلەن سىڭدۈرۈشكە ماھىر. ئەمما ئەسەردە ئۇنىڭ رولى تولۇق كۆرسىتىلمىگەن، بۇ ئوبراز يارىتىشتىكى كەمچىلىكتۇر. ئۇنىڭ خاراكتېر ئالاھىدىلىكىنى گەۋدىلەندۈرۈش يېتەرسىز بولغانلىقتىن بۇ ئوبرازنى تازا تولۇق ۋە مۇكەممەل دېگىلى بولمايدۇ. پومپىشچىك فېك لاۋلەن ۋە ئۇنىڭ ئوغلى فېك گۈيتاكلارنىڭ ئوبرازى ئۆزىگە خاس خاراكتېر ئالاھىدە - لىكىگە ئىگە. فېك لەنچى ۋە فېك لاۋلەننىڭ قەدىمىي قوڭ - غۇراقنى پاچاقلاپ، كۆپچىلىكنىڭ يېرىنى ئىگەللىۋېلىشى پومپىش - چىكلار سىنىپىنىڭ ئاچكۆزلۈكىنى، ئېكسپىلاتاتورلۇق ماھىيىتىنى كۆرسەتمىدۇ، جۇ لاۋگۇڭنىڭ بالا - چاقىلىرىنى ئۆلتۈرۈپ، يىل - تىزىنى قۇرۇتۇش نىيىتى ئۇلارنىڭ كونا شەكىلدىكى پومپىش - چىكلارغا خاس بولغان ياۋۇزلۇقى ۋە ۋەھشىيلىكىنى ئىپادىلەيدۇ.

ئاپتور ۋەكىللىك خاراكتېرىغا ئىگە بۇ بىر ئۆيلۈك پومپىشچىكلارنىڭ ئورتاقلىقىنى يېزىش بىلەن بىرگە ئۇلار ئوت - تۇرىسىدىكى پەرقلەرنى يورۇتۇپ ئىندىۋىدۇئال خۇسۇسىيەت - لىرىنى ئېچىپ بېرىشكىمۇ دىققەت قىلغان. قېرى پومپىشچىك فېك لاۋلەن ئۆزلىرىگە ئەنئەنە بولۇپ قالغان يە نى ئىجارىگە بېرىپ ئۆسۈم ئېلىش، قەرز تارقىتىش ئارقىلىق دېھقانلارنىڭ قان - تەرىنى زۇلۇكتەك شۇلۇۋېلىشتىن ئىبارەت ئېزىش ئۇسۇلىنى بىخەتەر ۋە ئەڭ ئىشەنچلىك دەپ تونۇيدۇ. ئۇنىڭ ئوغلى

فېلك گۈيتاك تېخمۇ يوشۇرۇنراق ۋە تېخمۇ كۆپرەك ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش ئۈچۈن «ئادەمگەرچىلىك»، «ئىنسانپەرۋەرلىك» دېگەنلەرنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەيدۇ. ئۇ «ئازراق مەنپەئەت بېرىپ قويۇپ، كۆپرەك پايدا ئېلىش» ئۈچۈن، كاپىتالىستىك ئېكسپىلاتاتسىيە ئۇسۇلىنى قوللىنىشنى كۆچەپ تەرغىب قىلىدۇ. جۇڭازخانا قۇرىدۇ، دۇكان ئاچىدۇ. ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش مەيدانىنى كېڭەيتىدۇ. ئۇنىڭ سۆزى بىلەن ئېيتقاندا: «بىز يېڭى ئۇسۇلنى قوللانساق، پۇل يەنە بۇرۇنقىدەك ئالقىنىمىزغا ئېقىپ كىرىۋېرىدۇ». بۇ جەھەتتىن ئۇ دادىسى فېلك لاۋلەنگە قارىغاندا تېخمۇ «قابىل». ئۇ تېخمۇ كۆز بويىاپ كېتەلەيدۇ. ئۇ كۆرۈنۈشتە رەھىمدىل قىياپەتتە كۆرۈنسىمۇ، ئەمەلىيەتتە بۇ «ئىنسانپەرۋەر» يېڭى پومېشچىك دېھقانلارنىڭ ئىنقىلابىغا نىسبەتەن يەنە ئىنتايىن قىلچە رەھىم قىلمايدۇ، تەلتۆكۈس باستۇرۇشنى قۇۋۋەتلەيدۇ، فېلك گۈيتاك ئوبرازى كاپىتالىزمنىڭ فېئودالىزمغا بولغان تەسىرىنى ئىپادىلىگەن بولۇپ، فېلك لاۋلەندىن فېلك گۈيتاكىچە بولغان جەريان جۈڭگو فېئودال پومېشچىكلار سىنىپىنىڭ ئۆزگىرىش تارىخىدۇر.

«قىزىل بايراق شەجەرىسى» نىڭ بەدىئىي مۇۋەپپەقىيىتى: جەمئىيەتنى كۆپ تەرەپلىمە، كەڭ تارىخىي ئارقا كۆرۈنۈش ئاساسىدا سۆرەتلەپ بېرىش، پېرسونا ژلارنى مۇرەككەپ ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەر، كەسكىن سىنىپىي كۈرەشلەرگە قويۇپ تەسۋىرلەپ، ئومۇمىي دائىرىدە كۆرسىتىش، كۈندىلىك تۇرمۇش، ئىدىيىۋى ھالەتنى ئىنچىكىلىك بىلەن ئىپادىلەش قاتارلىقلار رومانىنىڭ بەدىئىي جەھەتتىكى ئۇتۇقلىرى ھېسابلىنىدۇ. بىراق،

ئەڭ چوڭ ئۇتۇقى — رومانىنىڭ مىللىي ئالاھىدىلىكىدۇر. مەسىلەن، رومانىدا جۇڭگونىڭ شىمال يېزىلىرىنىڭ تۇرمۇش ئادەتلىرى ۋە كۆرەش ئەھۋالى چىنايىق بىلەن تەسۋىرلەنگەن، بۇ خىل يەرلىك پۇراقتىن مىللىي ئالاھىدىلىك روشەن ئىپادىلىنىپ تۇرىدۇ، ئاپتور مىللىي ئالاھىدىلىككە ئېرىشىش ئۈچۈن ئەسەر مەزمۇنىنى تۇتقا قىلغان، يازغۇچى ئۆزى «مىللەت ۋە خەلقنىڭ تۇرمۇش ئالاھىدىلىكى، روھىي قىياپىتى ئىپادىلەنسىلا، ئەسەرنى باب - پاراگراپلىق شەكىل بىلەن يېزىپ يۈرمىسىمۇ يەنىلا مىللىي شەكىلگە ئىگە بولغىلى بولىدۇ»* ... «ئەگەر بىر كىتاب بىر رايوندىكى خەلقنىڭ تۇرمۇشىنى ئەكس ئەتتۈرسە، يەرلىك شىۋىنى (ئەلۋەتتە، يالغۇز يەرلىك شىۋىلا ئەمەس) مۇۋاپىق ئىشلەتسە، مىللىي ئۇسلۇب، مىللىي خۇسۇسىيەت شەكىللىنىدۇ»* دەيدۇ.

بۇ رومان سۈجىتىدىكى بىرقانچە ئەۋلاد دېھقانلارنىڭ كۆرىشىنى تەسۋىرلىگەن. ئۇنىڭ مەيلى مەزمۇن ياكى كۆرەش شەكلىدە بولسۇن، ھەممىسىدە مىللەتنىڭ ئەنئەنىۋى ئالاھىدىلىكلىرى بار. ئەسەر يەنە شىددەتلىك سىنىپىي كۆرەشنى، شىمال يېزىلىرىنىڭ تۇرمۇش ئالاھىدىلىكى، تەبىئەت مەنزىرىلىرى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ تەسۋىرلىگەن. مەسىلەن: قوش ۋەقەسى، داگۇينىڭ چوشقا ئۆلتۈرۈش ۋەقەلىرىدە بىر تەرەپتىن قوش تۇتۇش، قەپەز ياپقۇچ توقۇش، بازارغا ئاپىرىش ۋە قازان ئېسىپ چوشقا ئۆلتۈرۈش قاتارلىق كۆڭۈللۈك تۇرمۇش

* * لىياڭ بىڭنىڭ «رومانىل ھاقىدا شەجەرىسى» نىڭ ئىجادىيىتى توغرىسىدا» دىن

ئەۋرۈنۈشلىرى تەسۋىرلىنىپ، خەلقنىڭ تۇرمۇش ئادەتلىرى گەۋدىلەندۈرۈلگەن بولسا، بىر تەرەپتىن شۇنىڭدىن كېلىپ چىققان كەسكىن سىنىپىي كۆرەشنى ئىپادىلەپ، ئۇ ئارقىلىق سىياسىي مەزمۇننى ئېچىپ كۆرسەتكەن. رومانىدىكى يۇنتاۋ بىلەن چۈنلەننىڭ مۇھەببىتى، يۇنتاۋ، جياڭتاۋلارنىڭ يەر ھەيدەۋېتىپ ئېيتىشقان ھېكايىسى، چۈنلەننىڭ كەلگۈسى توغرىسىدا قىلغان خىياللىرى، جۇ لاۋجۇڭ يۇرتقا قايتىپ كەلگەندە، يەن جىخې ئائىلىسىدە قېرى - ياش ھەممىسىنىڭ كاڭدا ئولتۇرۇشۇپ كۆڭۈللۈك تاماق يىگەنلىكى قاتارلىقلارنىڭ تەسۋىرلىرىدە ئەمگەكچى خەلقنىڭ ئىنسانىي گۈزەللىكى ۋە ھېسسىياتىنىڭ گۈزەللىكى چاقناپ تۇرىدۇ. بۇلاردا تۇرمۇش پۇرىقى قويۇق ئىپادىلەنگەن. ئاپتور دەۋر ئالاھىدىلىكىنى، يەرلىك ئالاھىدىلىكىلەرنى، جۇڭگو مىللىتىنىڭ تۇرمۇش كۆرۈنۈش ۋە روھىي قىياپىتىنى توغرا ئەكس ئەتتۈرگەن.

بۇ رومانىنى ئىجات قىلىشتا ئاپتور جۇڭگو كلاسسىك رومان ئىجادىيىتىدىكى ئۇسۇللارنى قوللانغان، مەسىلەن: جۇ، يەن ئىككى ئائىلىدىكى ئوچ ئەۋلادنىڭ كۆرەشنى ئەۋلادمۇ - ئەۋلاد داۋاملاشتۇرغانلىقىدىن ئىبارەت ئاساسىي ۋەقەلىك ئەنە شۇنداق نۇرغۇن ھېكايىلار زىمىسىدە ئىپادىلەنگەن. شۇنداقلىك كۆرەش ئەھۋالىنى يازغاندا، ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك نۇرغۇن كىچىك ھېكايىلەر سۆزلەنگەن. بۇ كىچىك دېتاللارمۇ ئۆز نۆۋىتىدە باش - ئاخىرى بار پۈتۈن ۋە جانلىق ھېكايىلەردۇر. پېرسوناژلارنىڭ ئوبرازىنى يارىتىشتا ئاپتور ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ سۆز - ھەرىكەتلىرىگە تايانغان. ئەسەردە چەت ئەل

رومانلىرىدىكىدەك ئۇزۇندىن - ئۇزۇن پىسخىك تەسۋىر ۋە بايانلار يوق، لېكىن چەت ئەل رومانلىرىدىكى ئىنچىكە تەسۋىرلەش ئۇسۇلىدىنمۇ پايدىلانغان. يەنى ئاپتورنىڭ سۆزى بىلەن ئېيتقاندا، «ياۋروپا رومانلىرىنىڭ يېزىش ئۇسۇلىدىن سەل تومراق، جۈملىنىڭ ئادەتتىكى رومانلىرىدىن سەل ئىنچىكىرەك بولغان ئۇسۇل»[1] قوللىنىلغان.

ئاپتور ئەسەرنى خەلق تىلى بىلەن يېزىپ چىققان دېيىشكە بولىدۇ. تىلى ئاممباب، تەبىئىي ۋە روشەن، دېئالوگ - لار چۈشىنىشلىك، ئىخچام بولۇپلا قالماي، تەسۋىر ۋە بايان - لارمۇ دېھقانلارنىڭ پاراڭى بويىچىلا يېزىلغان. بۇلاردىن جەمئىيەتنىڭ ئەتراپىنىڭ شۇنىسى پۈراپ تۇرىدۇ.

«قىزىل بايراق شەجەرىسى» رومانى ئىدىيىۋى ۋە بەدىئىي جەھەتلەردە كۆرۈنەرلىك مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشتى. لېكىن، شۇنداقتىمۇ بەزىبىر يېتەرسىزلىكلەردىن خالى ئەمەس. ئەسەردە تەسۋىرلەنگەن 2 - سەپەن ئۇقۇغۇچىلار ھەرىكىتى ۋە چوشقا ئۆلتۈرۈش سېلىنمىسى قاتارلىق كۆرەشلەر گەرچە جانلىق يېزىلغان بولسىمۇ، بىراق ئۇلاردا ئىپادىلەنگەن قانىنام - تاشقىنلىق كەي - پىيات ۋە جەڭگىۋارلىق كۆچلۈك ئەمەس. مەيلى خەلقنىڭ كۆرەش ئۇسۇللىرى، ياكى دۈشمەنلىرىنىڭ سۈيقەستلىرىنىڭ يېزىلمىشى يېتەرلىك دەرىجىدە خىلمۇ - خىل ۋە تولۇق ئەمەس. ئۇنىڭدىن باشقا بۇ ئىككى ۋەقە ئارىسىدا ئورگانىك باغلىنىش يوق دېيەرلىك. ئەمەلىيەتتە ئۇلار ئىككى مۇستەقىل قىسىم

[1] لىياڭ بىڭنىڭ «قىزىل بايراق شەجەرىسى» نىڭ ئىجادىيىتى توغرىسىدا» دىن

بولۇپ قالغان. بۇ ئەسەرنىڭ بىر پۈتۈنلۈكىگە تەسىر يەتكۈزگەن.

«قىزىل بايراق شەھەرىسى» نىڭ 2 - بۆلۈمى «ئوت تۇتاشتۇرۇش خاتىرىسى» داۋاملىق ھالدا جۇ لاۋجۇڭ ۋە ئۇنىڭ سەپداشلىرىنىڭ كۆرەش نەتىجىلىرىنى، قەھرىمانلىقىنى يازغان بولۇپ، ئىدىيىۋى مەزمۇنى جەھەتتىن بەلگىلىك ئارتۇقچىلىقلىرى بار، بەدىئىيلىك جەھەتتە «قىزىل بايراق شەھەرىسى» نىڭ ئالاھىدىلىكىنى داۋاملاشتۇرغان لېكىن مۇۋەپپەقىيىتى 1 - بۆلۈمنىڭكىگە يەتمەيدۇ.

3 - §، قەھرىمانلىقنىڭ شانلىق داستانى ــ «قىزىل قىيا» رومانى

«قىزىل قىيا» رومانى «جۇڭگو - ئامېرىكا بىرلەشمە لاگېرى» دىكى ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ كۆرەشلىرىگە ئاساسەن ئىجاد قىلىنغان، ئىنقىلابچىلارنىڭ تاغ ئالدىدىكى زۇلمەتلىك يىللاردا ئېلىپ بارغان ھەل قىلغۇچ كۆرەشلىرىنى ئەكس ئەتتۈرگەن نادىر ئەسەردۇر.

بۇ رومان ئۆزىنىڭ ئىدىيىۋى ۋە بەدىئىي جەھەتتىكى قولغا كەلتۈرگەن ناھايىتى يۇقىرى نەتىجىسى بىلەن يېڭى دەۋر ئەدەبىيات تارىخىمىزدا ئالدىنقى ئورۇندا تۇرالايدۇ. رومانىنىڭ ئاپتورلىرى: لو گۇاڭبىڭ 1924 - يىلى تۇغۇلغان، ياڭىيىەن 1925 - يىلى تۇغۇلغان. ئۇلار ئازادلىقتىن ئىلگىرى پارتىيە رەھبەرلىكىدە جىياڭ جېشى خانداناللىقىغا قارشى كۆرەشكە قاتناشقان. كېيىن ئەكسىيەتچىلەر تەرىپىدىن بەيگۇڭگۇەن

(ئاق ساراي) ۋە زازىدۇك تۆرەسلىرىگە سولانغان. يورۇقلۇق بىلەن زۇلمەتنىڭ ئەڭ ئاخىرقى ئېلىشىشلىرىغا بىۋاستە ئىشتىراك قىلغان ۋە نۇرغۇن ئىنقىلابىي قۇربانلار ئېلىپ بارغان باتۇرانە كۈرەشلەرنى، شۇنىڭدەك ئۇلارنىڭ مەردانە قۇربان بولغانلىقلىرىنى ئۆز كۆزلىرى بىلەن كۆرگەن. ئۇلار 50 - يىللاردىلا «يالقۇن ئىچىدىكى مەڭگۈلۈك ھايات» دېگەن ئىنقىلابىي ئەسلىمىنى يېزىپ چىقىپ، بۇ ئالاھىدە كۈرەش ئەھۋالىنى دەسلەپكى قەدەمدە ئەكس ئەتتۈرگەنىدى. بۇ ئەسلىمە كەڭ كىتابخانىلارنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشىغا ئېرىشكەنىدى. بۇ ئىككى يازغۇچى ئەشۇ ئەسلىمە ئاساسىدا «قىزىل قىيا» رومانىنى يېزىپ چىققان. بۇ كىتاب 1961 - يىلى نەشردىن چىقىپلا تەسۋىرلىگەن جىددىي كۈرەش مەنزىرىسى ۋە ئۇنىڭدا ئىپادىلەنگەن ئىنقىلابىي روھنىڭ يۈكسەكلىكى بىلەن كەڭ كىتابخانىلارنى ئۆزىگە قاتتىق جەلپ قىلغانىدى. بىراق، مەملىكىتىمىزنىڭ ئىچى ۋە سىرتىدا ئىنتايىن يۇقىرى ئىناۋەتكە ئىگە بولغان بۇ ئەسەرنى ئاتالمىش «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىي» دا جىياڭ چىڭ گۇرۇھىدىكىلەر «خائىنلار ئەدەبىياتى» دەپ قارىلاپ، ئەسەر ئاپتورلىرىغا جىسمانى ۋە روھىي جەھەتتىن ئېغىر زىيانكەشلىك قىلدى. شۇ سەۋەبتىن لوگىۋاڭبىك 1967 - يىلى ۋاقتىسىز قازا قىلدى. «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تارمار قىلىنغاندىن كېيىن بۇ رومان قايتا نەشر قىلىنىپ، كەڭ كىتابخانىلار بىلەن قايتا يۈز كۆرۈشۈش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشتى.

«قىزىل قىيا» رومانى چۈڭچىڭدىكى «جۇڭگو - ئامېرىكا

بىرلەشمە لاگىرى»دىكى جىددىي كۆرەشنى يىپ ئۇچى قىلىپ تۇتۇپ تۇرۇپ ئەينى شارائىتتىكى سىنىپىي كۆرەشنىڭ ئومۇمىي كۆرۈنۈشىنى كارتىنلاشتۇرۇپ بېرىدۇ. ئەسەر ۋەقەلىكى تۇرمە كۆرىشى، شەھەر ئىچىدىكى ئوقۇغۇچىلار ۋە ئىشچىلار ھەرىكىتى، شۇنىڭدەك يېزا تايانچ بازىلاردىكى قوراللىق كۆرەشتىن ئىبارەت ئۈچ تال سۈژىت لىنىيىسىنى بويلاپ ئىلگىرىلەيدۇ. بۇ ئۈچ لىنىيە بىر تۇگۈنگە، يەنى تۇرمىدىكى كۆرەشكە مەركەزلىشىدۇ.

رومانىنىڭ ئاپتورلىرى مانا مۇشۇنداق جىددىي، ئالاھىدە كۆرەشنى يېزىپ ئازادلىقنى كۆتۈۋېلىش، ئەجەل ھۇدۇقۇشىدىكى دۇشمەنلىنىڭ غالجىرانە قۇتراشلىرىنى بىت - چىت قىلىش ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلغان ھەل قىلغۇچ جەڭنى مەركەزلىك تەسۋىرلەيدۇ. روماندا گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى يوقىلىش ئالدىدا تۇرۇۋاتقان، ئازادلىق ئۇرۇشى غەلىبىگە يۈزلىنىۋاتقان ۋەزىيەت ۋە دەۋر ئالاھىدىلىكى بەلگىلىك كەڭلىكتە ۋە چوڭقۇرلۇقتا يورۇتۇپ بېرىلگەن. ئىنقىلابچىلار ئومۇمىي جەھەتتە ئۈستۈنلۈكنى ئىگەللىگەن بولسىمۇ، لېكىن مەلۇم رايوندا ۋاقتىنچە ئاجىزلىق قىلىۋاتقان شارائىتتىكى ئالاھىدە كۆرەشنىڭ مۇشەققەتلىكى ھەم مۇرەككەپلىكى ئىپادىلەنگەن. روماندا غالجىر دۇشمەنلىنىڭ تېشى پال - پال، ئىچى غال - غال ماھىيىتى پاش قىلىنىپ ئىنقىلابچىلارنىڭ ئەڭ ئاخىرقى مىنوتقىچە بۇ شاشماي ئېلىشقانلىقى تەسۋىرلەنگەن. ئاساسلىق قەھرىمانلار ئەڭ ئاخىرقى ئېلىشىشتا شەرەپ بىلەن قۇربان بولغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇلارنىڭ روھىي مەڭگۈ ياشايدۇ، دېگەن مەزمۇن پۈتۈن

ئەسەرگە سىڭدۈرۈۋېتىلگەن. ئومۇملاشتۇرۇپ ئېيتقاندا رومان ئىنقىلابىي قەھرىمانلىقنى مەدھىيىلىگەن، ئىنقىلابىي قەھرىمانلارغا ئاجايىپ يۈكسەك خاتىرە مۇنارى تىكلەپ بەرگەن.

«قىزىل قىيا» ئۆزىگە خاس بەدىئىي ئالاھىدىلىككە ئىگە. بۇ ئالدى بىلەن پېرسوناژلار ئوبرازىنى يارىتىشتا ئىپادىلىنىدۇ. رومان بىر ياكى ئىككى قەھرىمانلىنىڭ ئوبرازىنى گەۋدىلەندۈرۈشكە ئەمەس، بەلكى بىر كوللېكتىپنى، يەنى جاپالىق شارائىتتا كۆرەشنى داۋاملاشتۇرىدىغان، ئۆلۈمگە پىسەنت قىلمايدىغان باتۇر ئىنقىلابچىلارنىڭ كوللېكتىپ ئوبرازىنى يارىتىشقا تىرىشقان. بۇنداق قىلىش رومانىنىڭ تېما ۋە مەزمۇن ئېھتىياجىدىن بولغان. تۇرمىدىكى بۇ كوللېكتىپ پارتىيە تەشكىلىنى يادرو قىلغان بولۇپ، ھەرقايسى سەپلەردىن كەلگەن پىشقەدەم، ئوتتۇرا ياش ۋە ياش ئىنقىلابچىلاردىن تەشكىللەنگەن. ئۇلارنىڭ ھەممىسى پارتىيىگە سادىق، ئىنقىلابىي ئىشلارغا بارلىقىنى ئاتىغان، دۈشمەنگە قارشى كۆرەشتە ئاجايىپ باتۇر، يولداشلىرىغا ئىنتايىن مېھرىبان، ئەقىل - پاراسەتلىك بولۇشتەك ئومۇملۇققا ۋە ئورتاق پەزىلەتلەرگە ئىگە. شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئۇنىڭدىكى ھەربىر كىشىنىڭ ئوخشاشمىغان كۆرەش سەرگۈزەشتىسى، كۆرەشلەردىكى ئوخشاشمىغان رولى ۋە ئورنى ئۇلارنى ئوخشاشمىغان ئىندىۋىدۇئال خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە قىلغان.

شۇي يۈنفېڭ ۋە جياڭ شۆچىڭ رومانىدا مۇۋەپپەقىيەتلىك يارىتىلغان ئوبرازلاردۇر. پارتىيىنىڭ يەر ئاستى ئىشچىلار ھەرىكىتىگە مەسئۇل شۇجىسى شۇي يۈنفېڭ ئوتتۇرىغا چىقىش

بىلەنلا ئۇنىڭ مول كۆرەش تەجرىبىسىگە ئىگە پىشقەدەم كوم-
مۇنىست ئىكەنلىكى دەرھال بىلىنىدۇ. رومان ئۇنىڭ دۇشمەن
ھەرىكىتىنى سەگەكلىك بىلەن بايقاپ ئالغانلىقىنى، شىياسىڭ
كىتابخانىسىنىڭ مەسئۇلىنى كەسكىنلىك بىلەن بىر تەرەپ
قىلغانلىقىدىن ئىبارەت ئالاھىدە ۋەقەلىك ئارقىلىق ئۇنىڭ
ئاجايىپ پۇقرا ئىنقىلابىي ھۇشيارلىقىغا ۋە كىشى ھەيران
قالغىدەك ئالدىن كۆرەللىك ۋە پەرەز قىلىش ئىقتىدارىغا
ئىگە ئىكەنلىكىنى تەسۋىرلىگەن. ئۇ شىنشىڭ چايخانىسىدا
شەھەرلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى لىجىيۇەننىڭ بىخەتەر يۆتە-
كۈلۈپ كېتىشى ئۈچۈن ئىشپىيونلارنىڭ دىققىتىنى جۇدۇڭلۇق
بىلەن ئۆزىگە قارىتىپ ئاجايىپ سالماقلىقىنى، پاراسىتىنى،
ئۆز - ئۆزىنى قۇربان قىلىش روھىغا ئىگە ئىكەنلىكىنى نامايە-
يەن قىلىدۇ. رەھبىرى كادىرلارنىڭ ئوبرازىنى يارىتىشتا رو-
مان يالغۇز ئۇنىڭ باتۇرلۇقى، مۇستەھكەم ئىرادىسى، قۇربان
بولۇشتەك قورقمايدىغانلىقىنى تەسۋىرلەپلا قالماي، ئۇنىڭ
رەھبەرلىك سەنئىتىنى، مول كۆرەش تەجرىبىسىنى، ئاجايىپ
پەرەز قىلىش قابىلىيىتىنى، ھەر خىل ئۆزگىرىشلارغا تاقابىل
تۇرالايدىغان ئىقتىدارىنى گەۋدىلىك تەسۋىرلىگەن. مەسىلەن:
ئۇ دۇشمەنلىك سوراقلىرىدا شۇ پىكىرىنى خاتا پەرەز قىلىشقا
يېتىلەپ قويۇپ تەشكىلنى قوغدايدۇ. «زىيا پەتتە» ماۋرىنفىكنى
ئۆزىنى ئاشكارىلاشقا مەجبۇر قىلىدۇ: دۇشمەنلىك كۆرۈنۈشتە
بوش، ئەمەلىيەتتە چىك بولۇشتەك سىلۇي قوللىنىۋاتقانلىقىنى
بىر قاراپلا بىلىۋالىدۇ - دە، ئۇلارغا توغرا تاكتىكا بىلەن تا-
قابىل تۇرىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى كوممۇنىستلارنىڭ سىياسىي

ۋە ئىدىيەۋىي جەھەتتە دۇشمەننى بېسىپ چۈشىدىغانلىقىنى، ھەرگىزمۇ دۇشمەننىڭ قۇرۇق ھەيۋىسىدىن قورقۇپ قالمايدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرەلەيدۇ. ئەڭ ئاخىرىدا ئۇ تۇرمىدىن چىقىپ كېتىدىغان مەخپى يولنى يولداشلىرىغا قالدۇرۇپ، قۇربان بولىدۇ. دېمەك ئۇ ئىنقىلابچىلارنىڭ ئۆز مەسلىكى ئۈچۈن ئۆزىنىڭ بارلىقىنى قۇربان قىلىۋېتەلەيدىغان يۈكسەك پەزىلىتىنى نامايەن قىلىدۇ. مانا بۇ نۇقتا «قىزىل قىيا» رومانىنىڭ مەنىۋى جەۋھىرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

جىياڭ شۆچىڭمۇ كۆرەشلەردە پىشقان كوممۇنىست. ئۇ پارتىيەگە چەكسىز سادىق. ئۇنىڭ قەلبى ئىنتايىن پاك. ئۇنىڭ پارتىيەۋىلىكى يۇقىرى بولغانلىقى ئۈچۈن ھەرقانداق يەردە پارتىيە ئىنتىزامىغا قەتئىي بويسۇنىدۇ. خىزمەتكە ھەرگىزمۇ شەخسى ھېسسىياتنى ئارىلاشتۇرمايدۇ مەسىلەن: پورتىتا پۇ جىگاۋنىڭ كاستيوم كىيىۋالغان تۇرۇقلۇق شەكلىنى ئۆزى كۆتەرگىنىدەك بىخەستەلىكىنى ئايماي تەنقىد قىلىدۇ. خۇايىڭشەن تېغىغا كېتىۋېتىپ شەھەر سىپىلى ئۈستىگە قەپەزگە ئېلىپ ئېسىپ قويۇلغان ئۆز يولداشىنىڭ بېشىنى كۆرگەندە، قەلبىنى ئۆرتەۋاتقان غايەت زور قايغۇنى بېسىپ ئۆزىنى تۇتىۋالىدۇ؛ ئەشۇ قايغۇنى كۆچكە ئايلاندۇرۇپ كۆرەشنى داۋاملاشتۇرۇۋېرىدۇ. بولۇپمۇ ئۆلۈم ئالدىدا خۇددىي ئادەتتىكىدەكلا يولداشلار بىلەن خوشلۇشۇپ «تۇرمە گۈلى»نى سۆيۈپ قويىدۇ؛ چېچىنى تاراپ كىيىمىنى رەتلىك كىيىپ، قولى بىلەن پۈرلەشكەن يەرلىرىنى تۇزەپ قويىدۇ. ئۇلار ئاددىي ھەربىكەت تەسۋىرلىرى بولسىمۇ ئەمما ئۇنىڭ خۇددىي ئۆزى ئېيتقاندەك «كوممۇنىزم غايىسىز

ئۇچۇن قۇربان بولۇشقا توغرا كەلسە، چىراي ئۆزگەرتمەي، قىلچە هولۇقماي تۇرۇپ قۇربان بولمەن» دېگەن قەسەمنى ئەمەلگە ئاشۇرغانلىقىنى ئىپادىلىگەن. ئاپتور ئۇنىڭ ئوبرازىنى ياراتقاندا، نۇقتىلىق هالدا ئۇنىڭ روهىي دۇنياسىنى يورۇتۇپ بېرىشكە ئېتىۋار قىلغان. ئۇنىڭ پرولېتارىياتلىق دۇنياقارىشىنى، تۇرمۇش قارىشىنى، ئۇنىڭ خاراكتېر تەسۋىرلىرىدە ئەكس ئەتتۈرۈپ، ئۇنى پرولېتارىياتلىق چىنلىق، ياخشىلىق، گۈزەللىكنىڭ سىمۋولى قىلغان.

يۇقىرىقىلاردىن باشقا رومان يەنە تۇرمىدىكى پارتىيە تەشكىلىنىڭ رەهبىرىي چىشياۋ چېيەننىڭ جاسارەتلىك ئوبرازىنى، خۇازىلياڭنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاهىدە قەهرىمانلىقىنى؛ تەۋرەنمەس ياش كوممۇنىست چىگاڭنى؛ ئوچۇق، خۇشخۇي، باتۇر ياش ئىشچى يۇي شىنجياڭنى، ئۆزىگە قاتتىق تەلەپ قويىدىغان، هەرقانداق سىناقتىن ئۆتەلەيدىغان ئىنقىلابىي زىيالىي لىۋ سىياڭنى؛ سەممىي، چىچەن، قىزىقچى ئۇمىدۋار دېهقان، پارتىيە ئەزاسى دىك چاڭفانى، كۆرۈنۈشتە تارتىنچاق، ئەمما مۇستەهكەم ئىرادىلىك، مول كۆرەش تەجرىبىسى ۋە سەرگۈزەشتىسىگە ئىگە بولغان، ئۆزىنىڭ جەڭچىلىك سۈپىتىنى باشتىن - ئاخىر ساقلاپ كەلگەن 4 - ئارمىيە جەڭچىسى لۇك گۇاڭخۇا قاتارلىقلارنىڭ ئوبرازىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ياراتقان. سەلبىي قەهرىمان شۇ يىگفېينىڭ ئوبرازىنمۇ تېپىك ئوبراز دېيىشكە بولىدۇ. ئاپتورلار بۇ ئوبرازنى ئاددىيلاشتۇرۇۋەتمەگەن؛ بەلكى ئۇنى تېپىك شارائىت ئاستىغا قويۇپ ئىنچىكىلىك بىلەن تەسۋىرلىگەن. ئۇنىڭ شىياپىك كىتابخانىسىغا بې-

سىپ كىرىشنى ئويۇشتۇرغانلىقى، پۇجىگاۋنىڭ ئاسىيلىق قىلىمىشىنى كەلتۈرۈپ چىقارغانلىقى، شۇي يۈنفېڭنىڭ قولغا ئېلىنغانلىقى قاتارلىق بىر تۈركۈم ۋەقە - ھادىسىلەر ئارقىلىق ئۇنىڭ ئەكسىلئىنقىلابى «بىگىسى»سىنىڭ بارلىقىنى كۆرسەتكەن. ئۇنىڭ روھى ۋە ئىچكى كەچۈرمىشلىرىنى تەسۋىرلەپ ياۋۇز، ۋەھشىي خاراكتېرىنى ۋە ماھىيىتىنىڭ قۇرۇق شاكالدەك پۈچەك ئىكەنلىكىنى ئېچىپ بەرگەن.

ئەسەرنىڭ قۇرۇلمىسى كەڭ، ئەمما ناھايىتى پۈختا بولۇش، مۇرەككەپ، لېكىن مەركەزلىك بولۇش — بۇ «قىزىل قىيا»نىڭ كۆرۈنەرلىك ئالاھىدىلىكىدۇر. رومان تەسۋىرلىگەن تۇرمۇش مەيدانى كەڭ، يىپ ئۇچلىرى نۇرغۇن، بىراق ئازراقمۇ قالايمىقانچىلىق يوق. مەسىلەن: جىياڭ ھەدىنىڭ خىزمىتىنىڭ يۆتكىلىشى ئارقىلىق شىمالىي سىچۈەندىكى قوراللىق كۈرەش يېزىلغان. «ئالغا گېزىتى» ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك بولغان يۇي شىنجىياڭ، چىڭگاڭنى يېزىش ئارقىلىق ئىشچىلار ھەرىكىتىنى تەسۋىرلىگەن. چىڭ سۇڭلىن، چىڭ ياۋ ئارقىلىق ئۇ-قۇغۇچىلار ھەرىكىتى ئۇستىدە توختالغان. پۇ جىگاۋنىڭ خائىنلىقى تۇپەيلىدىن شۇي يۈنفېڭ، جىياڭ ھەدە، يۇ شىنجىياڭ، چىڭگاڭ، لىيۇ سياڭلار لاگېرغا يىغىلغان. لىيۇ سياڭنىڭ قويۇپ بېرىلىشى ۋە يەنە تۈتۈلۈشى بەيگوگۈەن (ئاق ساراي) بىلەن زازىدۇڭنىڭ كۈرىشىنى بىر - بىرىگە باغلىغان. مۇشۇلارنىڭ ھەممىسى ئەسەردە ئورگانىك بىرىكمە بىر گەۋدىنى تەشكىل قىلغان. پۈتۈن كۈرەشلەرنىڭ ھەممىسى دۇشمەنلىرىنىڭ ئاخىرقى بۇزغۇنچىلىقىنى بىت - چىت قىلىپ، چوڭچىڭ-

نىڭ ئازادلىقىنى كۆتۈۋېلىشتىن ئىبارەت ئۇرتاق مەخسەتكە باغلانغان مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى ئەسەر ئاپتورلىرىنىڭ يۇقىرى دەرىجىدىكى بەدىئىي ماھارىتىنى دېرەكلەپ بېرىدۇ.

پېرسوناژلارنىڭ رۇھىي دۇنياسىنى (پسىخىكىسىنى) چوڭقۇر قېزىش، مۇھىت - شارائىتىنى يورۇتۇپ بېرىش — بۇ رومانىنىڭ يەنە بىر بەدىئىي ئالاھىدىلىكى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. «قىزىل قىيا» رومانىدا پېرسوناژلارنىڭ روھىي دۇنياسى چوڭقۇر قېزىلغان، ئىچكى كەچۈرمىشلىرى ئىنچىكىلىك بىلەن بايان قىلىنغان. مەسىلەن: دۇشمەن چىگگاڭغا «ئىقرار قىلدۇرۇش ئوكۇلى» ئۇرغاندا چىگگاڭنىڭ قىلغان خىياللىرى، جىياڭ ھەدىنىڭ ئۆز يولدىشىنىڭ ئۆلتۈرۈلگەنلىكىنى بىلگەندىن كېيىنكى روھىي ھالىتى، خۇخاۋنىڭ پارتىيىگە كىرىش ئۈچۈن ئىلتىماس يېزىپ بولۇپ قىلغان خىياللىرى، كىچىك لوبۇ باش بالىنىڭ گۈدەك بالىلارغا خاس خىياللىرى، دىك چاڭفانىڭ كېسەل ھالەتتە يېتىپ كۆرگەن چۈشى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى ئىنقىلابچىلارنىڭ ئالاھىدە شارائىتتىكى روھىي پائالىيەتلىرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. رومان پىسخىك تەسۋىرلەرنى خېلى كۆپ ھاللاردا مۇھىت تەسۋىرىگە يانداشتۇرۇپ ئېلىپ بارغان. بۇ ئارقىلىق مۇھىم تەرەپنى يەنىمۇ كۆچەيتىش ئۈنۈمگە ئېرىشكەن. مەسىلەن: تۇرمىنىڭ سوغۇق، سۇرلۇق، مۇدھىش كۆرۈنۈشى يېڭى يىلنى تەبرىكلەش يىغىنىنىڭ قىزغىن كەيپىياتى بىلەن يانداشتۇرۇلغان ۋە سېلىشتۇرما قىلىنغان، بۇنىڭ بىلەن ئىنقىلابچىلارنىڭ لاۋۇلداپ تۇرغان ئىنقىلابىي روھى، غەلىبىگە تولۇپ تاشقان ئىشەنچىسى ۋە ئۈمىدۋارلىقى گەۋدىلەنگەن.

«قىزىل قىيا» رومانى ئەسلىدىكى «يالقۇن ئىچىدىكى مەڭگۈلۈك ھايات» ناملىق ئىنقىلاۋىي ئەسلىمە ئاساسىدا يېزىلغان بولغاچقا، ئۇنىڭدا ئەسلىمىنىڭ تەسىرى خېلىلا ساقلىنىپ قالغان. پېرسوناژلارنىڭ كۆپىنچىسى ھەقىقىي ئادەملەر بولۇپ ۋەقەلىكىمۇ ھەقىقىي بولغان ئىشلاردۇر. ئەسەر ئاپتورلىرى ئۆزلىرىگە تونۇشلۇق بولغان ۋە ئۆزلىرى سۆيگەن بۇ قەھرىمانلارنى ئىلاج بار قالدۇرماي يېزىشنى ئويلىغان. ئاپتورلار ئەسلىدىكى پىروتوتىپ ۋە ھەقىقىي ۋەقەلەرنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرىغان بولغاچقا، ئەسەردە مۇھىم قەھرىمانلارنىڭ ئوبرازىنى تېخىمۇ يۇكسەكلىككە كۆتۈرۈش ۋە ئۇلارنى نۇقتىلىق يېزىشقا تەسىر يەتكۈزگەن. بولۇپمۇ بۇ ئوبرازلاردىكى ئۆزگىچىلىك روشەن ئىپادىلەنمىگەن، پېرسوناژلارنىڭ ئىندىۋىدۇئاللىقى يېتەرلىك يورۇتۇلمىغان. بۇ ئەسەردىكى ئەڭ چوڭ يېتەرسىزلىك سانىلىدۇ. پېرسوناژلار تىلىدىكى ئۆزگىچىلىكمۇ يېتەرلىك دەرىجىدە ئىپادىلەنمىگەن. بۇ نۇقسانلار ئوبراز يارىتىشقا مەلۇم دەرىجىدە زىيان يەتكۈزگەن.

4 - §. ياڭ مۇ ۋە ئۇنىڭ «ياشلىق ناخشىسى» رومانى

«ياشلىق ناخشىسى» رومانى ئازادلىقتىن كېيىن يېزىلغان، پارتىيە رەھبەرلىكىدىكى ئوقۇغۇچىلار ھەرىكىتىنى تەسۋىرلىگەن مۇنەۋۋەر ئەسەردۇر.

يازغۇچى ياڭ مۇنىڭ ئەسلى يۇرتى خۇنەن ئۆلكىسىنىڭ شياڭيىڭ ناھىيىسى بولۇپ، ئۇ 1914- يىلى بېيپىڭ (ھازىر-

قى بېيجىك) دا بىر ئالىي مەكتەپ مۇدىرى (قوشۇمچە پومېش-
چىك) ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇ بېيجىڭدا ئوقۇۋاتقان
چاغلىرىدا ئوتتۇرا مەكتەپتىكى چاغلىرىدىن باشلاپلا جۇڭگو ۋە
چەت ئەللەرنىڭ مەشھۇر ئەدەبىي ئەسەرلىرى بىلەن تونۇش-
قان. بۇ ئۇنىڭ كەلگۈسىدىكى ئىجادىيىتى ئۈچۈن ئاساس بو-
لۇپ قالغان. ئۇ ئائىلىسىنىڭ چات كېرىپ ياتلىق قىلماقچى
بولغانلىقىغا قارشى تۇرۇپ، ئۆيىدىن قېچىپ چىقىپ، ئۆزى
يالغۇز ھايات كەچۈرۈشكە باشلىغان. خېبېي ئۆلكىسىنىڭ شياڭ-
خې ناھىيىسىدە باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى بولغان. يەنە
ئائىلە ئوقۇتقۇچىسى، كىتابخانا خىزمەتچىسى بولۇپ ئىشلىگەن.
ئۇ ئەنە شۇنداق سەرگەردان بولۇپ يۈرگەن چاغلىرىدا پار-
تىيە بىلەن ئۇچراشقان. بۇ كەچمىشلەر كېيىن ئۇنىڭ «ياش-
لىق ناخشىسى» رومانى ئۈچۈن تۈرمۇش ئاساسى بولۇپ قالغان.
ياپونغا قارشى ئۇرۇش باشلانغاندىن كېيىن، ئۇ جىجۇڭ را-
يونىدىكى ياپونغا قارشى پارتىزانلىق ئۇرۇشىغا قاتنىشىپ ئا-
يالار خىزمىتىنى ئىشلىگەن. كېيىنچەرەك «جىنساجى گېزىتى»
ۋە «تاڭ» گېزىتىنىڭ تەھرىرلىك خىزمىتىنى ئىشلەپ ئۇنىڭ
ئەدەبىي بېتىگە مەسئۇل بولغان. ئۇ ئازادلىقتىن كېيىن، دەس-
لەپتە «خەلق گېزىتى» نىڭ تەھرىرى بولغان. كېيىنرەك بېيە-
جىڭ شەھەرلىك ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ تەشۋىقات بۇجاقلىق
خىزمىتىنى ئىشلىگەن. 1952- يىلى كىنو- سىناريە ئىجادىيەت
بولۇمىدە مۇھەررىرلىك قىلغان، 1957- يىلى بېيجىڭ كىنو
ستودىيىسىنىڭ ئىجادىيەتچىسى بولغان. 1963- يىلى يازغۇ-
چىلار جەمئىيىتىنىڭ بېيجىڭ شۆبىسىدە مۇئاۋىن رەئىس بول-

غان. ئۇ هازىر هەم شۇ خىزمەتنى ئىشلىمەكتە.

يازغۇچى ياك مۇ ئۆزىنىك شەخسى كەچۈرمىشلىرى، توپ-لىغان مول ماتېرىئاللىرى، پۈختا تۇرمۇش ئاساسىغا يۆلىنىپ تۇرۇپ، 1950-يىلى «ياشلىق ناخشىسى» رومانىنىك ئىجادىيەتكە رەسمى كىرىشكەنىدى. رومان 1957-يىلى نەشرىدىن چىقتى ۋە نەشرىدىن چىقىپلا كەڭ كىتابخانلار ئىچىدە ھەم ئەدەبىيات-سەنئەت ساھەسىدە چوڭ تەسىر قوزغىدى. 1959-يىلى «جۇڭگو ياشلىرى» ۋە «ئەدەبىيات-سەنئەت گېزىتى» بۇ ئەسەر ئۈستىدە مۇزاكىرە ئۇيۇشتۇردى. ياك مۇ كەڭ كىتابخانلارنىڭ پىكرىگە ئاساسەن رومانغا لىن-داۋجىڭنىڭ يېزىدا ئىنقىلابىي پائالىيەتلەر بىلەن شۇغۇللانغان-لىقى ۋە بېيجىڭ داشۆ ئوقۇغۇچىلار ھەرىكىتى تۇغرىسىدىكى باب-پاراگرافلارنى كىرگۈزدى. ئۆزگەرتىلگەن نۇسخا 1960-يىلى مارتتا نەشر قىلىندى.

«ياشلىق ناخشىسى» رومانى ئىنقىلابىي زىيالىيلارنىڭ كۆرەش ۋە تۇرمۇشىغا بېغىشلانغان بولۇپ ئەينى يىللاردىكى تارىخىي رېئاللىقنى ۋە جەمئىيەت قىياپىتىنى خېلى چوڭقۇر ئەكس ئەتتۈرۈپ ئىنقىلابىي زىيالىيلارنىڭ ئالغا بېسىش يولى-نى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. شۇڭا ئەسەرنىڭ تەربىيىۋى ئەھمىيىتى چوڭ. بۇ رومان ئېلىمىزدە كەڭ كىتابخانلار سۈيۈپ ئوقۇيدىغان ياخشى ئەسەرلەرنىڭ بىرى بولۇپ چەت تىللارغىمۇ تەرجىمە قىلىنغان.

«ياشلىق ناخشىسى» رومانى «18-سېنتەبىر» ۋەقەسىدىن «9-دېكابىر» ھەرىكىتىگىچە بولغان ۋەتەنپەرۋەر ئوقۇغۇ-

چىلارنىڭ ھەربىرىگە تىلىرىنى ئارقا كۆرۈنۈش قىلىپ تۇرۇپ شەخسى قارشى تۇرۇش يولىدىن ئىنقىلاب يولىغا ماڭغان ياش زىيالىي لىن داۋجىڭنىڭ ئوبرازىنى ۋە ھەرخىل زىيالىيلارنىڭ ئوبرازىنى يارىتىدۇ. ياشلارنىڭ ئەشۇ يىللاردىكى ئويغىنىش ۋە پارچىلىنىشىنى ۋە قايتا تەشكىللەنگەنلىكىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ، ياش ئەۋلادلارنىڭ پارتىيە رەھبەرلىكىدە ۋە تەربىيىسىدە ئۆسۈپ يېتىلگەنلىكىنى تەسۋىرلەيدۇ ۋە ئىنقىلابىي ياشلىقىغا مەدھىيە ناخشىسى ئوقۇيدۇ.

ئاساسىي قەھرىمان لىن داۋجىڭ ئۆسۈش ئىچىدىكى پېرسوناژ بولۇپ، ئۇ جاپا-مۇشەققەتلىك ئىنقىلابىي كۆرەشلەر ۋە ئەگرى-توقايلىق تاۋلىنىش، ئۆزگىرىش جەريانىدا تەدرىجىي تاكامۇللىشىپ بارغان تىپىك ئوبرازدۇر.

ئەسەر باشلانغاندا ئۇ فېئودال ئائىلىسىدىن قېچىپ چىقىپ، ئۆزىنىڭ چىقىش يولىنى ئىزدەپ يۈرگەن ئىشسىز ياش بولۇپ كۆرۈنىدۇ.

ئۇ گۈەنلياۋ پوەپشچىك ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. ئۇنىڭ كەمبەغەل ئائىلىدە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ئۇز ئانىسى پوەپشچىك تەرىپىدىن دەپسەندە قىلىنىپ ئۆلۈپ كەتكەن. لىن داۋجىڭ ئۆگەي ئانىنىڭ دەشنامىلىرى ئاستىدا خارلىنىپ ئۆسكەچكە، كىچىكىدىن تارتىپلا قەيسەر، جىمغۇر، قارشىلىق كۆرسىتىدىغان خاراكتېرنى يېتىشتۈرگەن. شۇڭا ئۇ خورلۇق ئازابىغا چىدىمايى، بۇ ئائىلىدىن ئىبارەت قەپەزدىن قېچىپ چىقىدۇ. لېكىن ئۇ تېخىمۇ مۇدھىش، تېخىمۇ قاراڭغۇ قەپەزگە، يەنى زۇلمەتلىك جەمئىيەتنىڭ تۆمۈر چاڭگىلىغا چۈشۈپ قالىدۇ. ھېچ بىر

تىرىكى يوق، قارشىلىق قىلىشقا كۆچ-ماداري قالمىغان ئۈمىد-سىز لىن داۋجىڭ ئاخىرى ئۆز هاياتىنى ئۆلۈم بىلەن ئاياغ-لاشتۇرماقچى بولىدۇ. ئۇنىڭ بۇ كەچۈرمىشلىرى ئەينى دەۋر-دىكى ئۇششاق بۇرژۇئا زىيالىيلىرىنىڭ قارا‌ڭغۇ زۇلمەتلىك جەمئىيەتتە چىقىش يولى تاپالمايدىغانلىقىنى، قارشىلىقىنىڭ كۆچسىز بولىدىغانلىقىنى ئەكس ئەتتۈرگەن. ئەسەر باشلىنىش بىلەنلا ئاپتور بۇ شەخسنىڭ تەقدىرى بىلەن كەڭ ئىجتىمائىي رېئاللىقنى باغلاپ، ئۇنىڭ خاراكتېرى ۋە پائالىيىتىنى تېخىمۇ چوڭقۇر ئىجتىمائىي مەزمۇن بىلەن تەمىنلىگەن.

بىر ئۇششاق بۇرژۇئا زىيالىيىنىڭ كومىۋىنزم جەڭچىسى بولۇپ تاۋلانغان تىپىك ئوبرازنى يارىتىش ئۈچۈن رېئال تۇرمۇشتىن چىقىپ، ئۇنىڭ ئۇششاق بۇرژۇئازىيىگە خاس ئىدىيۇي هېسسىياتى ۋە ئۇنىڭ ئۆزىگە خاس ئىپادىلىنىش شەكلىنى چىنلىق بىلەن ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىشى ناهايىتى زۆرۈر. شۇڭا ئەسەر ئۇنىڭ بەختسىزلىكىنى تەسۋىرلىگەندە رېئال تۇرمۇشنىڭ قارا‌ڭغۇلۇقىنى پاش قىلىپ كۆرسىتىش بىلەن بىرگە ئۇنىڭ ئەشۇ شارائىت ئاستىدىكى ئالاهىدە ئىدىيۇي هېسسىياتىنى، روهىي هالىتىنى ئىنچىكىلىك بىلەن تەسۋىرلەپ كۆرسەتكەن. ئۇنىڭ يۈيۈگزى بىلەن مۇهەببەتلەشكەنلىكى ۋە ئارقىدىن ئۇنىڭ بىلەن بىللە تۇرغانلىقى، بىر مۇهىم ۋەقەلىكتۇر. بۇنىڭدا ئۇنىڭ باللىقى، هەممىگە قىزىقىپ، هەممىگە ئىشىنىدىغانلىقى، ئەمەلدە يوق خام خىياللاردا بولىدىغانلىقى قاتارلىق ئاجىزلىقلىرى خېلى تولۇق ئىپادىلەنگەن. بۇلارنىڭ ئۆزى دەل ئەشۇنداق ئۇششاق بۇرژۇئا زىيالىيلىرىدا ئادەتتە

بولىدىغان ئورتاق كېسەللىك ئىدى. مانا مۇشۇنداق بولغاچقا ئۇنىڭ چېنىقىش، تاۋلىنىش جەريانى جاپالىق ۋە ئەگرى-توقاي بولغان.

ئەن داۋجەڭنىڭ ئىزلىنىش ۋە ئىنتىلىشلىرى پەقەت پارتىيە بىلەن ئۇچراشقاندىن كېيىن ۋە دەۋر ئېقىمىغا ئۆزىنى بېغىشلىغاندىن كېيىنلا ئەمەلگە ئاشىدۇ. ئۇنىڭ جاپالىق، ئەگرى-توقاي چېنىقىش جەريانى پۈتۈنلەي ئىنقىلابىي كۆرەش ئەمەلىيىتىدە ئىشقا ئاشىدۇ. رومان ئۇنىڭ ئۇ جياچۈەنگە ئىككى قېتىم ئۇشتۇمتۇت ئۇچرىشىپ قېلىپ، ۋەتەنپەرۋەر ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەربىكتىگە قاتنىشىپ قالغانلىقىدەك تاسادىپىيلىق ئارقىلىق دەۋرنىڭ ياشلارنى ئۆزىگە تارتىدىغانلىقىدەك تارىخىي مۇقەررەرلىكىنى ئەكس ئەتتۈرگەن. ئىدىيە جەھەتتىكى دەسلەپكى يېڭى تونۇش ئۇنىڭ يۇيۇكزىنىڭ ھەقىقىي قىياپىتىنى تونۇۋېلىشىغا تۈرتكە بولىدۇ. نەتىجىدە ئۇ يۇيۇكزى بىلەن تۇرمۇش كەچۈرۈشنىڭ چاكىنا، قۇرۇق، مەنىسىزلىكىنى ھېس قىلىدۇ ۋە ئۇنىڭدىن ئاجرىشىش قارارىغا كېلىدۇ. لېكىن ھەربىكەت قىلىدىغان مەزگىلدە ئۇنىڭدا جۈرئەت كەم بولۇپ تەمتىرەپ قالىدۇ. بۇنىڭدىن كىتابخانىلار ئادا-جۇدا بولۇشنىڭ تەسلىكىنى، بىرىنچى قەدەمنى بېسىشنىڭ ئوڭاي ئەمەسلىكىنى كۆرۈۋالالايدۇ. پارتىيىنىڭ يېتەكلىشى، دەۋرنىڭ تۈرتكىسى بىلەن ئۇ ئاخىر بىرىنچى قەدەمنى باسىدۇ. شۇنداق بېىن رومان بىر تەرەپتىن ئۇنىڭ ياپونغا قارشى ۋەتەنپەرۋەرلىك ھەربىكەتلىرىگە ئاكتىپ قاتناشقان، يېزىلارغا بېرىپ خىزمەت ئېلىپ بارغان، تۈرمىدە كۆرەشنى داۋاملاشتۇرغان، بېيجىڭ

داشۆ ئوقۇغۇچىلار ھەربىرىنىڭ قىلىپ ئىنقىلاب ئوتىنى ئۇلغايتقان پائالىيەتلىرىنى تەسۋىرلەيدۇ، ئۇنىڭ قەھ-رىمانلىقى، ئۆزىنى ئۇنۇتقان ھالدا خىزمەت قىلغانلىقى ۋە كۈنسېرى پىشىپ يېتىلىۋاتقانلىقلىرىنى ئەكس ئەتتۈرۈش بىلەن بىرگە يەنە بىر تەرەپتىن ئۇنىڭ تۇنجى قېتىم تۇرمىگە چۈش-كەندە ئۆلۈمنى خىيالىغا كەلتۈرۈپ ھودۇققانلىقى، يېزىدا ھەر-كەت قىلىۋاتقاندا ھاللىق دېھقان جىن دېڭۈنىڭ ئۆزىگە ئالايى-غانلىقىنى كۆرۈپ خورلۇق ھېس قىلىپ كەتكەنلىكلىرى، خىز-مەتلەر ۋاقتىلىق قېينىچىلىقلارغا دۇچ كەلگەندە، يەر ئاستى خىزمەتتىن يۆتكىلىپ، قىزىل ئارمىيىگە قاتنىشىپ كېتىشىنى تە-لەپ قىلغانلىقلىرى، رېئاكسىيونېر ئاتا-بالىنىڭ تۇرمۇش ئېھ-تىياللىرىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەندە ئۇلارغا ئېچىنغانلىقى ۋە ھېسداشلىق قىلغىنىدىن ئۆزىنى تۇتالمای ئۆزىنىڭ كومپار-تىيىنىڭ يەر ئاستى خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغۇچى خادىمى ئىكەنلىكىنى ئاشكارىلاپ قويغانلىقى.... قاتارلىقلار ئارقىلىق ئۇنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىش جەريانىدىكى ئەگرى-توقايلىقىنى مۇرەككەپلىكىنى ئىنچىكىلىك بىلەن تەسۋىرلەيدۇ. شۇنداق قىلىپ، ئۇنىڭدا ساقلانغان ئاجىزلىقلار كۆپ بولسىمۇ ئەمما ئۇنىڭ ئۆزگىرىش تەلىپىنىڭ كۈچلۈكلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. بۇ-نىڭ بىلەن كونا ۋە يېڭى ئىدىيىلەرنىڭ ئورۇن ئالماشتۇرۇش جەريانىنىڭ ئۇزاق مۇددەتلىكلىكى كۆرسىتىلىپ كىشىنى قايىل قىلىدۇ. دېمەك، رومان ئۇششاق بۇرژۇئازىيىنىڭ سىنىپىي چەكلىمە-لىكىگە ئىگە ئىكەنلىگىنى، ئۇنى يېڭىشنىڭ بىر كۈنلۈك ئاسانلا ئىش ئەمەسلىكىنى، ئۇنىڭ ئۈچۈن ئۇزۇن مۇددەت ئىدىيە ئۆزگەرتىش،

چېنقىش جەريانىنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ئىشەنمەسلىك قىلىپ ئەكس ئەتتۈرۈپ بەرگەن.

رومان بۇ ئۆزگىرىشنى رېئاللىقنىڭ ئىپادىلەش ئۇسۇلى بىلەن ناھايىتى ئىنچىكىلەپ بايان قىلغاچقا لىن داۋجىڭدەك بۇنداق 30- يىللاردىكى ئىنقىلابىي زىيالىيلارنىڭ ئوبرازى كۆز ئالدىمىزدا گۈشى-ئۈستىخنى بار جانلىق بىر قەھرىمان بولۇپ گەۋدىلىنىدۇ. كىشىلەر لىن داۋجىڭ بىسىپ ئۆتكەن بۇ ئەگرى-توقاي مۇرەككەپ يولدىن پارتىيىنىڭ تەربىيىسى، يول كۆرسىتىشىنىڭ ئوينىغان غايەت زور رولىنى كۆرۈۋالالايدۇ. دېمەك، پارتىيىنىڭ تەربىيىسى ۋە سوبېيكتىپ تىرىشچانلىقتىن ئىبارەت بۇ ئىككى تەرەپ بىرلەشكەنلىكى ئۈچۈن، لىن داۋجىڭ ھەقىقىي بىر كوممۇنىزم جەڭچىسىگە ئايلىنالىغان. بۇ يول بۇ-گۈنكى دەۋرىمىزدىكى ياشلار ئۈچۈنمۇ ئوخشاشلا رېئال ئەھمىيەتكە ئىگە.

لىن داۋجىڭنىڭ ئۆسۈش ۋە يېتىلىش يولىدا ئۇنىڭغا ياردەم قولىنى سۇنغان ۋە تەسىر كۆرسەتكەن لۇجيا چۈەن، جياڭخۇا ۋە لىن خۇڭلارنىڭ ئوبرازىمۇ پارتىيىنىڭ ۋەكىلى سۈپىتىدە ناھايىتى ياخشى يارىتىلغان.

لۇجا چۈەن باتۇر، سالماق، باراسەتلىك كوممۇنىست ۋە ئوقۇغۇچىلارنىڭ قابىل يېتەكچىسى. ئۇ رومانىدا نىسبەتەن ئاۋالراق قۇربان بولۇپ كېتىدۇ. رومانىدا پەقەت ئالدىنقى بۆلۈمدە تەسۋىرلەنگەن نەنجىڭگە بېرىپ تەلەپ قويۇش ناما-يىشى ۋە تۈرمىدىكى كۈرەشلەر ئارقىلىقلا ئۇنىڭ قەھرىمانلىقىنى، يۈكسەك پەزىلىتىنى گەۋدىلىگەن، گەرچە ئۇ

بالدۇر قۇربان بولغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ لىن داۋاجىڭغا يازغان ۋەسىيەتنامىسى ۋە لىن داۋاجىڭنىڭ ئۇنى داۋاملىق ئەسلەپ، سېغىنىشلىرى ئۇنىڭ رولىنىڭ داۋاملىشىۋاتقانلىقىنى كۆرسەتسە ئۇنىڭ ئوبرازىنى تولۇقلىغان ۋە بىر پۈتۈنلۈككە ئىگە قىلغان.

جياڭخۇا ياپونغا قارشى تۇرۇپ، قۇللۇقتىن قۇتۇلۇش كۈرىشىنىڭ رەھبەرلىرىدىن بىرسى. لۇجيا چۇەن قۇربان بولغانلىقىدىن كېيىن، بۇ روماندا پارتىيىنىڭ رەھبەرلىكى جياڭخۇا ئارقىلىق ئەكس ئەتتۈرۈلىدۇ. لىن خۇڭ لىن داۋاجىڭنىڭ تۇرمىدە تونۇشقان سەپدىشى. رومان تۇرمىدىكى كۈرەش تەسۋىرلەنگەن قىسمىغىنا تەپسىلات ئارقىلىق ئۇنىڭ مۇستەھكەم ئىنقىلابىي ئىرادىسىنى ۋە ئالىيجانابلىقىنى مەدھىيىلەيدۇ.

ئاپتور ئۆز ئەسىرىدە ئەينى يىللاردىكى ھەر خىل زىيالىيلارنىڭ قىياپەتلىرىنى يورۇتۇپ بېرىشكە تىرىشقان. مەسىلەن: مىللەتنىڭ دەپسەندە قىلىنىشى بىلەن قىلچە كارى بولمايدىغان، نام قوغلىشىپ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلارنىڭ قول چوسىقى بولۇپ كەتكەن زىيالىي يۈيۈڭزى، ئىلگىرى ئوقۇغۇچىلار ھەرىكىتىگە قاتناشقان، لېكىن ئىنقىلابقا پەقەت ئۇششاق بۇرژۇئازىيىگە خاس قورقۇق خىيال بىلەنلا ھەۋەسلىنىپ يۈرگەن، ئۆزىنىڭ شەخسىي راھىتىنى دەپ ئاخىرى چۈشكۈنلىشىش يولىغا مېڭىپ، بۇرژۇئازىيىنىڭ ئويۇنچۇقىغا ئايلىنىپ قالغان بەيلىپىڭ ۋە ئاغزىدا ئىنقىلابىي شۇئارلارنى كۆچەپ توۋلاپ يۈرۈپ، جىددىي پەيتتە دۈشمەنگە

تىز پۈككەن دەيمۇ قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى دەۋرنىڭ ئەخلەتلىرى سۈپىتىدە يېزىلغان.

رومانىدا ئەڭ كۆپ سەھىپە ۋە كۆچ بىلەن تەسۋىرلەپ كۆرسىتىلگەنلەر، دەۋرنىڭ چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشقان، كۈنسېرى ئۈيغىنىپ مەيدانغا كۆكرەك كېرىپ چىققان شۇنىڭ، ۋاڭ شاۋيەن ۋە ئۇنىڭ دادىسى ۋاڭ خۇكېڭ قاتارلىقلاردۇر. ئۇلارنىڭ ماڭغان يولى بىر-بىرىگە ئوخشىشىپ كەتمەيدۇ. مانا بۇ ئوخشىماسلىق بۇ پاراكەندىچىلىك يىللاردا زىيالىيلارنىڭ ئىنقىلابىيلىق ۋە ئېغىش خاھىشىغا ئىگە ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. لېكىن ئۇلار پارتىيىنىڭ يول كۆرسىتىشى ئارقىسىدا، كۆرەش ئىچىدە تاۋلىنىدۇ. تەدرىجى سۈرئەتتە ئىنقىلاب يولىغا ماڭىدۇ. بۇ زىيالىيلارنىڭ ئاساسلىق تارىخىي يۆنىلىشىدۇر. رومانىدا بۇ پىرسوناژلار ۋە لىن داۋجىڭ، لۇ جياچۇەن، جياڭخۇا، لىن خۇڭلارنىڭ ئوبرازلىرى ئۆزئارا گىرەلىشىپ ئەينى دەۋردىكى زىيالىيلارنىڭ ئاساسىي ئېقىمى ۋە ئۇلارنىڭ پائالىيەتلىرىنى ئەكس ئەتتۈرگەن. «ياشلىق ناخشىسى» رومانى مانا مۇشۇنداق كۆپ ئوبرازلار ئارقىلىق مۇشۇ تارىخىي دەۋردىكى بىپىسىق ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك ھەرىكەتلىرىنى ۋە ئۇنىڭ پەيدا بولۇش جەريانىنى ئوبرازلىق ئىپادىلىگەن. يەنى 30-يىللارنىڭ دەسلەپكى مەزگىلدىكى ئىجتىمائىي رېئاللىقنى ئەكس ئەتتۈرگەن.

رومانىنىڭ بەدىئىي مۇۋەپپەقىيىتى ئۇنىڭ ئوبراز يارىتىشىدا كۆرۈلىدۇ. رومانىدىكى ئوخشاشمىغان پىرسوناژلار ئوخشاش بىر ئىشقا، ھادىسىگە تۇتقان پوزىتسىيىسىنىڭ ئوخشاش

بولمىغانلىقى بىلەن ئۆزلىرىنىڭ ئىندىۋىدۇئال خۇسۇسىيەتلىرى، پىسخىك ئالاھىدىلىكلىرىنى كۆرسىتىدۇ. ئاپتور ھەر خىل پېرسوناژلارنى تېپىك شارائىت ئىچىگە قويۇپ تۇرۇپ، ئۇلارنىڭ روھىي دۇنياسىنى، ئۇلارنىڭ ئوخشاشمىغان دەۋرىدىكى ئوخشاشمىغان ئىپادىلىرىنى ئۆستىلىق بىلەن ئېچىپ كۆرسىتىدۇ. مۇشۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن ئاساسىي قەھرىمانلىنىڭ ئوبرازى ۋە باشقا پېرسوناژلارنىڭ ئوبرازلىرى جانلىق ۋە تەسىرلىك چىققان. بۇنىڭدىن ئاپتورنىڭ تۇرمۇشنى كۆزىتىشىنىڭ چوڭقۇر بولغانلىقىنى، ئىنچىكە ۋە تەپسىلىي بولغانلىقىنى كۆرۈۋېلىش تەس ئەمەس.

رومانىنىڭ قۇرۇلۇشى پۈختا ۋە مۇكەممەل. ئۇنىڭدا كۆپ ئادەم ۋە نۇرغۇن ئىشلار تەسۋىرلەنگەن بولۇپ، تەسۋىرلەش دائىرىسى ناھايىتى كەڭ، ئاپتور بۇلارنى لىن داۋجىڭ قاتارلىق ياشلارنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىدىن ئىبارەت يىپ بىلەن توتاشتۇرغان. شۇڭا ئەسەر كىشىگە باغلىنىشى يوقتەك تۇيغۇنى بەرمەيدۇ. ئەسەرنىڭ تىلى راۋان بولۇپ، بەدىئىيلىك جەھەتلەردە كۆرۈنەرلىك مۇۋەپپەقىيەتلەرگە ئېرىشكەن. لېكىن ئەسەر يەنە مەلۇم يېتەرسىزلىكلەردىن خالى ئەمەس. بۇ يېتەرسىزلىكلەر ئاساسەن كەڭ كۆلەملىك ئاممىۋى ھەرىكەت مەنزىرىسىنى تەسۋىرلەشنىڭ ئاددىي ۋە كۆچسىز بولۇپ قالغانلىقىدا كۆرۈلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا پېرسوناژلار تىلىنىڭ ئۆزگۈچىلىكى كۆچلۈك ئەمەس. يۇقىرىقىدەك يېتەرسىزلىكلەر ئەسەردىكى ئوبرازلارنىڭ مۇكەممەللىكىگە ۋە ئەسەرنىڭ بەدئىي ئۈنۈمىگە ئازدۇر-كۆپتۇر نۇقسان يەتكۈزگەن.

5 - §. دۇپىڭچىڭ ۋە ئۇنىڭ «يەنئەن مۇداپىئەسى» رومانى

1 . دۇپىڭچىڭنىڭ ھاياتى ۋە ئىجادىي پائالىيىتى

دۇپىڭچىڭ پروزىنىڭ رومان، پوۋېست، ھىكايە تۈرلىرىنىڭ ھەممىسىدە كۆرۈنەرلىك نەتىجىگە ئېرىشكەن يازغۇچى.

ئۇ 1921 - يىلى شەنشى ئۆلكىسىنىڭ خەنچىڭ ناھىيىسىدە بىر كەمبەغەل دېھقان ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن بولۇپ، كىچىكىدىن تارتىپ غۇربەتچىلىك ئىچىدە تۇرمۇش كەچۈرگەن. 1938 - يىلى يەنئەنگە بېرىپ ئىنقىلابقا قاتناشقان، شۇ مەزگىللەردە لۇشۈن نامىدىكى سەنئەت مەكتىپىدە، 8 - ئارمىيىنىڭ ئارمىيە بىلەن بىللە يۆتكىلىپ يۈرىدىغان مەكتىپىدە، يەنئەن داشۆسىدە ئوقۇغان. ئوقۇشتىن كېيىن شاڭگەننىڭ چېگرا رايونىدىكى يېزا ۋە زاۋۇت - كانلاردا خىلى يىللار ئاساسىي قاتلام خىزمىتىنى ئىشلىگەن. بۇ دەۋردىكى كەچۈرمىشلەر ۋە ئىزدىنىشلەر ئۇنىڭ ئېڭىنى ئۆستۈرۈپلا قالماي، يەنە ئۇنىڭ مەدەنىيەت سەۋىيىسىنمۇ ئۆستۈرۈپ، ئەدەبىي جەھەتتىن تەربىيىلىگەن. شۇ جەريانىدا ئۇ شىمالىي شەنشى خەلقىنىڭ ئىدىيىۋى ھېسسىياتى، ئۆرپ - ئادىتى ۋە شۇ جايىنىڭ شارائىتى قاتارلىقلار بىلەن خىلى تونۇشۇپ چىققان. 1947 - يىلى 3 - ئايدا ئارمىيىمىز يەنئەندىن چېكىنىپ، ئۇزۇن ئۆتمەي دۇپىڭچىڭ ئارمىيە مۇخبىرى سۈپىتى بىلەن غەربىي شىمال دالا

ئارمىيىسىگە قاتناشقان. مانا بۇ يىللار ئۇنىڭ ھاياتىدىكى ئەڭ ئالاھىدە دەۋر بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. قوشۇن رەھبەرلىكىنىڭ غەمخورلۇقى ئاستىدا ئۇ بىر قەھرىمان لىيەندۇيگە تۇرمۇش ئۆگىنىشكە ئەۋەتىلىدۇ. «ئۇ قوشۇنغا ئەگىشىپ نۇرغۇن جەڭ-لەرگە قاتنىشىدۇ، غەربىي شىمالدىكى نۇرغۇن جايلارغا بارىدۇ. تا 1949 - يىلى قوشۇن بىلەن بىللە پامىر ئىگىزلىكىگە بار-غىچە ئۇ قۇملۇقلار، يايلاقلارنى، چۆل - جەزىرىلەرنى كېزىدۇ. سان - سانا قسىز تاغ - ئېدىرلاردىن ھالقىپ، دەريا - ئېقىنلاردىن ئۆتىدۇ.» ئۇ بۇ جەريانىدا نۇرغۇنلىغان ئوچېرىك، خەۋەر، سەن-ۋېن ۋە ئەدەبىي ئاخباراتلارنى ھەم سەھنە ئەسەرلىرىنىمۇ يازىدۇ (بۇلارنىڭ ئىچىدىكى «لاگىر» ناملىق كىچىك ئوپېرا 1950 - يىلى شەنشى خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان) شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئۇ ئىنتايىن جاپالىق ئۇرۇش شارائىتىدا، ھەربىي يۇرۇش سەپىرى جەريانىدا ئىككى مىل-يون خەتتىن كۆپرەك خاتىرە يېزىپ، ئىجادىيەت ئۇچۇن ما-تېرىئال توپلىۋالىدۇ. 1949 - يىلىدىن باشلاپ ئۇ «يەنئەن مۇداپىئەسى» ناملىق رومان ئۈستىدە قەلەم تەۋرىتىشكە باش-لايدۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ بۇ جەريانىدىكى ئىجادىيىتى ئۈستىدە توخ-تالغاندا «مەن خىزمەتتىن سىرتقى ۋاقىتلاردا مىليون خەتلىك ئاخبارات ئەدەبىياتىنى 600 مىڭ خەتتىن ئارتۇق رومان قىلىپ ئۆزگەرتىش ئۇچۇن ئىشلىدىم. 600 مىڭ خەتلىك رومانىنى 170 مىڭ خەتلىك قىلىپ قىسقارتتىم. ئاندىن ئۇنى يەنە 700 مىڭ خەت قىلىپ يازدىم. ئارقىدىن 400 مىڭ خەت-لىك، كېيىن يەنە 300 مىڭ خەتلىك قىلىپ ئۆزگەرتتىم ...

تۆرت يىلدىن كۆپرەك ۋاقىت ئىچىدە يازغانلىرىمنى جەمئىي 9 قېتىم ئۆزگەرتتىم. كىچىك ئۆزگەرتىش، تۈزىتىشلەرنى سانىماپ تۈگەتكىلى بولمايدۇ» * دەيدۇ. دېمەك ئۇ بۇ رومان ئۈستىدە كۆپ ئىشلىگەن. 1954 - يىلى يازدا «يەنئەن مۇداپىئەسى» رومانى نەشىردىن چىقىپ، كەڭ كىتابخانىلار ۋە ئەدەبىيات - سەنئەت ساھەسىدىكىلەرنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئېرىشتى.

دۇپىڭچىڭ 1954 - يىلى شىنخۇا ئاگېنتلىقىدىن ئايرىلىپ، جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى شىئەن شۆبىسىگە كېلىپ، كەسپىي يازغۇچى بولۇپ ئىشلەشكە باشلىدى. تۇرمۇش ئۆگىنىش ئۈچۈن ئۇزۇن ۋاقىتلارغىچە تۆمۈر يول ۋە باشقا قۇرۇلۇش ئورۇنلىرىدا ئىشلىدى. ئۇنىڭ يەنە بىر مۇھىم ئەسىرى بولغان «تىنچ كۈنلەردە» پوۋېستى 1958 - يىلى نەشر قىلىندى. ئاپتور بۇ ئەسىردە سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ۋە قۇرۇلۇش دەۋرىدىكى تۆمۈر يول ئىشچىلىرىنىڭ تۇرمۇشىنى ئارقا كۆرۈنۈش قىلىپ تۇرۇپ، ئادەم بىلەن تەبىئەتنىڭ كۈرىشىنى، قۇرغۇچىلارنىڭ ئارىسىدىكى يۈكسەك كوممۇنىستىك ئىدىيە بىلەن چاكىنا شەخسىيەتچىلىك كۆز قاراشلىرىنىڭ توقۇنۇشلىرىنى تەسۋىرلەپ، تىنچلىق دەۋرىدە ئىنقىلابچىلار قانداق خىزمەت قىلىشى، كۈرەش قىلىشى كېرەك؟ دېگەن مەسىلىنى ئوتتۇرىغا قويىدى.

قۇرۇلۇش دۇيىنىڭ دۇيجاڭى، قۇرۇلۇش بازىسىنىڭ پارتى-

* دۇپىڭچىڭنىڭ «دېيەنئەن مۇداپىئەسى» نىڭ قايتا نەشرىگە ئاخىرقى سۆز» دىن

تەرەققىياتى ئۇچىسى يەن شەك ئەسەردە مەدھىيىلەنگەن پېرسۇناژ بولۇپ، ئۇ ئۇرۇش يىللىرىدىكى جەسۇرلۇقىنى، پارتىيە ۋە خەلقىنىڭ ئىشلىرىغا بولغان سادىقىنى، ئېسىل ئەخلاقىي پەزىلەتلىرىنى يوقاتمىغان. ئۇ بولۇپمۇ ئۆزىنىڭ يېڭى تارىخىي دەۋردىكى بۇرچىنى ئېنىق تونۇپ يەتكەن.

مۇئاۋىن دۇيجاڭ لياڭ جيەن دېموكراتىك ئىنقىلابىنىڭ غەلبىسىدىن كېيىن تۇرمۇشنىڭ خالتا كوچىسىغا كىرىپ قالغانلىقىنى ئېنىق كۆرەلمەيدۇ. ئۇنىڭ فرونتتىن بۇ قۇرۇلۇش مەيدانىغا كېلىشتىن مەقسىدى، ئۆزىگە پايدىلىق بىر ئورۇن ئىزلەشىدى. ئەسەردە ئۇنىڭ تۇرمۇش پەلسەپىسى يەن شەك بىلەن كۆچلۈك سىلىشتۇرما قىلىنغان. بىرسى ئىنقىلاب ئۈچۈن پۈتۈن قەلبىنى بېغىشلاپ كۆرەش قانىلىرى ئىچىدە غۇلاچ تاشلاپ ئۆزىدۇ. يەنە بىرسى بولسا كوللېكتىپىنىڭ ئىشلىرىغا كۆڭۈل بۆلمەي ھەر قانداق ئىشتا ئۆزىنىلا ئويلايدۇ. نەتىجىدە، خىزمەتتە كەچۈرگۈسىز ئېغىر خاتالىق ئۆتكۈزىدۇ.

ئىنقىلابنىڭ بۇرۇلۇش چاغلىرىدا لياڭ جيەنگە ئوخشاش شەخسىلەرنىڭ چىقىشى ئەجەپلىنەرلىك ئەمەس. ئەسەرنىڭ قەھرىتى شۇ يەردىكى، ئاپتور بۇ مەسىلىنى ئېنىق كۆرەلىگەن ۋە ئۆز ئەسىرىدە بۇنى چوڭ يۈزەكىلىك بىلەن پاش قىلغان ۋە پىپەن قىلغان. بىراق، لياڭ جيەن ئىدىيىسىنىڭ تەرەققىياتى ئېنىق ئەكىس ئەتتۈرۈلمىگەن، بۇ ئەسەردىكى بىر ئاجىزلىقتۇر.

بۇ ئەسەر پېرسۇناژلار تەسۋىرىدە ئۆزگىچە ئالاھىدىلىككە ئىگە. ئاپتور ھەر قايسى پېرسۇناژلارنىڭ ھەممىسىنى مۇشكۈل

ۆه ئىنتايىن ئىغىر ۋەزىپىنىڭ ئالدىغا ئەپكېلىپ قويۇپ ئۇلار-نىڭ خاراكتېر-مىجەزلىرىنى ئۇلارنىڭ شۇ ۋەزىپە ئالدىدىكى ئىدېيۇى ھالەتلىرى، ئۆزئارا توقۇنۇشلىرى ئارقىلىق ئېچىپ بەرگەن. ئۇلارنىڭ ئىچكى كەچۈرمىشلىرىنى يېزىشقا، مۇھىت شارائىتىنى تەسۋىرلەشكە دىققەت قىلغان. ئاپتور بۇ ئەسەرنى يېزىشتا ئۇسلۇب جەھەتتە «يەنئەن مۇداپىئەسى» دىكى پەل-سەپۋىيلىكنىڭ شېئىرىي ھېسسىيات بىلەن بىرلىشىپ كەلگەن-لىكتىن ئىبارەت ئالاھىدىلىكىنى داۋاملاشتۇرغان، شۇڭا ئەسەردە ھېسسىيات قاينام تۇرىدۇ. ئاپتور ئەسەردە كىتابخانىلارنىڭ ئويلىنىشىغا تېگىشلىك نۇرغۇن پەلسەپۋىي مەسىلىلەرنى ئوتتۇرى-غا قويغان بۇنىڭ پەلسەپۋىيلىكى «يەنئەن مۇداپىئەسى» دىنمۇ كۆچلۈكرەك. بىراق بۇ داۋالىلار ھەممىلا جايدا تازا ماس كې-لەلمىگەن ۋە سىڭىشىپ كېتەلمىگەن، شۇڭا بۇ ئەھۋال سۈژىت-نىڭ تەبئىي راۋاجلىنىشىغا تەسىر قىلغان. خۇددى ماۋدۇن ئېيتقاندەك «ئىجاتكارلىق ۋە تەنچلىق دەۋرىدىكى ئەمگەك-نىڭ شېئىرىي خۇشاللىقىنى ئىپادىلەش كەم بولغان، بۇ ئەسەرنىڭ بىردىن-بىر كەمچىلىكىدۇر»*

1956 - يىلىدىن 1961 - يىلغىچە دۇپىڭچىڭ يەدە نۇرغۇن ھېكايىلەرنى يازدى. ئۇلارنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش دەۋرىدە خەلقىمىزنىڭ تاغ - دەريالارنى ئۆزگەرتىشتەك جەسۇرانە ئىرادىسىنى ۋە ئىنقىلابىي روھىنى مەدھىيىلەش ئىدى.

* «سوتسىئالىزمنىڭ يۈكسىلىش دەۋرىنى ئەكس ئەتتۈرەيلى سوتسىئالىستىك دەۋر نىڭ يۈكسىلىشىنى پەيدا قىلايلى» دىن

ئۇ 60 - يىللارنىڭ بېشىدىن باشلاپ تۆمۈر يول قۇرۇلۇشى ئەكس ئەتتۈرىدىغان رومانىنى يېزىشقا كىرىشكەنىدى. ليكسن، ئاتالمىش «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ئۇنىڭ قەلبىنى توختىتىپ قويدى. 1963 - يىلى مەدەنىيەت مىنىستىرلىكى «يەنئەن مۇداپىئەسى» رومانىنى كۆيدۈرۈش، يىغۇپلىش توغرىسىدا خاتا قارار چىقارغانىدى. بۇ قارار دۇپىڭچىڭغا روھىي جەھەتتىن قاتتىق زەربە بولدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىدا ئۇ ئېغىر زىيانكەشلىككە ئۇچراپ، روھىي ۋە جىسمانىي جەھەتتە ئېغىر ئازابلاندى.

«تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» يوقىتىلغاندىن كېيىن يازغۇچى دۇپىڭچىڭ ئىجادىيەتكە تېخىمۇ زور ئىجتىھادى بىلەن كىرىشىپ كەتتى. ئۇنىڭ غەربىي شىمال دالا ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭغا يۈرۈش قىلىش سەپىرىدە دۇشمەنگە قوغلاپ زەربە بېرىپ خەتەرلىك چىلىيەنشەن تېغىدىن ئۆتۈش جەريانىدىكى كۆرەشلىرىنى تەسۋىرلىگەن «تارىخنىڭ قەدىمى» ھېكايىسى 1977 - يىلى ئېلان قىلىندى. ئۇ يەنە ئىلگىرىكى پوۋېست ۋە ھېكايىلىرىنى تۈزىتىپ «شانلىق مۇساپە» توپلىمىنى قايتا نەشر قىلدۇردى. «يەنئەن مۇداپىئەسى» رومانى 1979 - يىلى قايتا نەشر قىلىندى.

2 . دۇپىڭچىڭنىڭ «يەنئەن مۇداپىئەسى» رومانى ھەققىدە

«يەنئەن مۇداپىئەسى» نىڭ دۇنياغا كېلىشى مەملىكىتىمىز يېڭى ئازاد بولغان مەزگىلدىكى ئەدەبىيات - سەنئەت ساھەسىدىكى زور نەتىجە بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭ شۆھرىتى:

«مىنىڭچە بۇ ئەسىرنىڭ ئىپتىدا بولالىغۇدەك مۇۋاپىقىيەتكە ئېرىشكەنلىكى، ئۇنىڭدا كىلاسسىك ئەدەبىياتىمىزدىكى باتۇرلۇق تۇغرىسىدىكى ئىپتىدائىلارنىڭ روھى بولغانلىقىدىندۇر. بىراق بەدىئىي ماھارەت، جۈملىدىن ئىپادىلەش ئۇسۇلى جەھەتلەردە كىلاسسىك ئەدەبىياتىمىزدىكى نەمۇنىلەرنىڭ سەۋىيىسىگە يېتەلمىگەن» * دەپ ناھايىتى توغرا باھا بەرگەن ئىدى.

«يەنئەن مۇداپىئەسى» مەملىكىتىمىزدە تۇنجى قېتىم ئازادلىق ئۇرۇشىنى ئەكس ئەتتۈرگەن مۇنەۋۋەر رومانىدۇر. ئۇنىڭدا ئاپتور تولۇپ تاشقان ھېسسىيات ۋە جانلىق قەلەم بىلەن يەنئەننى قوغداش ئۈچۈن بولغان بىر قانچە قېتىملىق مەشھۇر جەڭنى تەسۋىرلىگەن. پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ توغرا ھەربىي لۇشىيەننىڭ قىزغىن مەدھىيىلىگەن. جۈدا يۇڭ قاتارلىق جەڭچىلەرنىڭ جەسۇر ئوبرازىنى ياراتقان بولۇپمۇ يېڭى زامان ئەدەبىيات تارىخىدا تۇنجى قېتىم مۇۋاپىقىيەتلىك ھالدا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ مۇئاۋىن باش قوماندانى، غەربىي شىمال دالا ئارمىيىسىنىڭ باش قوماندانى قوشۇمچە سىياسىي كومىسسارى پېڭ دېخۇەينىڭ شانلىق ئوبرازىنى ياراتقان.

رومانىنىڭ ئىپتىدائىي قىسمىدا ئەڭ ئالدى بىلەن ئۇنىڭ خەلق ئۇرۇشىنىڭ ھەقىقىي ۋە جەڭگىۋار كۆرۈنۈشىنى سۈرەتلەپ بەرگەنلىكىدە كۆرۈلىدۇ.

يەنئەننى مۇداپىئە قىلىش جېڭى دۇشمەن بىلەن ئۆزى-

* ئىككى شۆئىك «يەنئەن مۇداپىئەسى» تۇغرىسىدا، دىن

مەزنىڭ كۆچ سىلىشتۇرمىسىدا پەرق ئاھايىتى چوڭ بولغان بىر مەيدان جەددىي ئۇرۇش بولۇپ، شۇ چاغدا خۇزۇگۈنەن خىل قوراللار بىلەن قوراللانغان ئىككى يۈز مىڭدىن ئارتۇق گومىنداڭ قوشۇنىنى باشلاپ غالجىرلاشقان ھالدا يەنئەنگە بېسىپ كىرىلگەنىدى. بىزنىڭ غەربىي شىمال دالا ئارمىيىمىزدە ناچار قوراللار بىلەن قوراللانغان يىگىرمە نەچچە مىڭلا ئادەم بار ئىدى. دۈشمەن كۆچلۈك، بىز ئاجىز بولغان بۇ شارائىتتا قوماندان پېڭ دېخۇەي قوشۇنىنى باشلاپ پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى ۋە ماۋجۇشىنىڭ ئىستراتېگىيىلىك ئىدىيىسىنى توغرا ئىجرا قىلىپ، بىر شەھەر بىر ئورۇننى قولدىن چىقىرىپ قويۇش بىلەن ھېسابلاشماي، ھەربىرىكەت جەريانىدا دۈشمەننىڭ جانلىق كۆچلىرىنى يوقىتىشنى ئاساسىي مەقسەت قىلىپ ئۇرۇپ جاپالىق ئۇرۇشلار ئارقىلىق غەربىي شىمال فرونتىنىڭ جەددىي ۋەزىيىتىنى ئۆزگەرتتى. بېيرىم يىلدىن كېيىن ئارمىيىمىز ئىستراتېگىيىلىك چېكىنىشتىن ئومومىيۈزلۈك ھۇجۇمغا ئۆتتى. «يەنئەن مۇداپىئەسى» مانا مۇشۇ تارىخىي جەريانىنى ھەقىقىي تۈردە ئەكس ئەتتۈرۈپ بەرگەن.

«يەنئەن مۇداپىئەسى» خەلق ئۇرۇشىنىڭ سەلتەنەتلىك مەنزىرىسىنى ئەكس ئەتتۈرگەن. تەسۋىرلەش دائىرىسى ئىنتايىن كەڭ، يېپ ئۇچى كۆپ. ئۇنىڭدا ئالىي دەرىجىلىك ھەربىي قوماندانلارنىڭ ھەربىرىكەت پائالىيەتلىرى، مۇھىم قارارلىرىدىن تارتىپ تۆۋەندىكى جەڭچىلەرنىڭ تۇرمۇشلىرى، چېگرا رايون خەلقىنىڭ ۋە پارتىزانلارنىڭ پائالىيەتلىرى قاتارلىقلارغىچە چىنلىق بىلەن بايان قىلىنغان، ئەڭ قىممەتلىك يېرى، ئاپتور-

نىڭ بۇ ئۇرۇشنىڭ مىسلىسىز جەددى، شىددەتلىك ۋە جاپالىق بولغانلىقىنى تۇرمۇش مەنتىقىسى ۋە تارىخىي رېئاللىق بويىچە تەسۋىرلەپ بەرگەنلىكى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئەسەرنىڭ قەھرىمانلىرى دۇشمەن كۈچلۈك ئۆز ئاجىز شارائىتتا ئىنتايىن قىيىن شارائىتتا ياشايدۇ، كۈرەش قىلىدۇ. ئۇلار ئەڭ كەسكىن ۋە جىددىي سىناقلارغا دۇچ كېلىدۇ. ھەر قېتىم جەڭدە سانىقسىز جەڭچىلەر قۇربان بولۇپ كېتىدۇ. بەزىلىرى ئەڭ ئاخىرقى بىر تامچە قېنى قالغىچە ئېلىشىدۇ (مەسىلەن ۋېيىي) بەزىلەر تەسلىم بولماي تىك ياردىن سەكرەپ جاسارەت بىلەن قۇربان بولىدۇ. (مەسىلەن لياڭ گۇاڭچىڭ) بەزىلەر ئىنتايىن جاپالىق سەپەر ئۇستىدە ئۇن - تۇنسىز ئۆلۈپ كېتىدۇ (مەسىلەن سۇن چۈەنخۇ) يازغۇچى جەڭ غەلىبىسىنىڭ «ھەربىر قەدەم، ھەربىر پارچە يەر ئۈچۈن قان ۋە تەر تۆكۈش» ئارقىلىق قولغا كەلگەنلىكىنى تەسۋىرلىگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇمۇتسىزلىك كەيپىياتى پەيدا قىلمايدۇ.

ئاپتور ناھايىتى چوڭقۇر پرولېتارىياتلىق ھېسسىيات بىلەن قەھرىمان جەڭچىلىرىمىزنى تەسۋىرلەپ، خەلقنىڭ دۇشمەنگە بولغان كۈچلۈك غەزىپىنى ئىپادىلىگەن. كەلگۈسىگە بولغان تولۇپ - تاشقان ئىشەنچىسىنى تولۇق نامايەن قىلغان. ئۇلانىڭ «جاپا - مۇشەققەت، قان - تەر، ئۆلۈم — ھەممە نەرسە بىزنى قورقۇتالمايدۇ» دېگەن تەۋرەنمەس ئىرادىسىنى ئەكس ئەتتۈرگەن. شۇڭا پۈتۈن كىتابتىن ئىنقىلابىي قەھرىمانلىقنىڭ جەڭگىۋار مارشى ياڭراپ تۇرىدۇ. كىتابخانلار بۇ ئەسەردىن خەلق ئۇرۇشنىڭ ھەرقانداق قورغاننى بۆسۈپ تاشلىيالايدى-

غان تەڭداشسىز كۆچ - قودرىتىنى ھېس قىلىدۇ.

بۇ رومانىنىڭ «قەھرىمانلىق ئېپوسى» بولالىشىدىكى يەنە بىر سەۋەپ، ئۇنىڭ بىر قاتار خەلق قەھرىمانلىرىنىڭ بەدىئىي ئوبرازىنى يارىتىپ بەرگەنلىكىدە كۆرۈلىدۇ. خەلق ئازدلىق ئارمىيەسىنىڭ باتۇر قوماندانى گېنرال پېڭ دېخۇەيىنىڭ ئوبرازىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك يارىتىپ چىققانلىقى بۇ ئەسەرنىڭ گەۋدىلىك ئۇتۇغىدۇر. ئەسەردە پېڭ دېخۇەينى بىۋاسىتە تەسۋىرلىگەن جايلار كۆپ ئەمەس. ئاپتۇر پەقەت بېرگادا كوماندىرى چىڭ شىگيوڭنىڭ ئۇنى كۆزەتكەنلىرى ۋە قوماندانلىقنىڭ فرونتتا قوماندانلىق قىلغانلىقىنىلا يازغان. سەھىپە كۆپ بولسىمۇ، بىراق، ھېسسىيات كۆچلۈك، تەسەۋۋۇر، بايان جانلىق بولغاچقا، بۇ پرولېتارىيات ئىنقىلابچىسىنىڭ قىياپىتى، ئۇنىڭ يۇقىرى دەرىجىدىكى قوماندانلىق تالانتى توغرا ئەكس ئەتتۈرۈلگەن. قوماندان پېڭ دېخۇەي ئۇرۇش قانۇنىيىتىنى تەتقىق قىلىشقا ئەھمىيەت بېرىدۇ. ئۆزىنى ۋە ئۆزگىنىمۇ بىلىدۇ. ئۆزىنىڭ ئۇستۈن تەرىپى بىلەن دۈشمەنىنىڭ ئاجىز تەرىپىگە ھۇجۇم قىلىدۇ. ئۇ دۈشمەننى ئەخلەت قاتاردا كۆرسىمۇ، بىراق ئۇنىڭغا ھەرگىز سەل قارىمايدۇ. ئۇ تۆۋەندىن كەلگەن دوكلاتلارنى ئەستايىدىل كۆڭۈل قويۇپ كۆرۈپ چىققاندىن كېيىنلا مۇلاھىزە يۈرگۈزىدۇ.

ئاپتور رومانىدا بۇ تەرەپلەرنى كونكرېت قىلىپ يېزىش بىلەن بىرگە قوماندانىنىڭ خەلق ئاممىسى ۋە ئاددىي جەڭچىلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋەتلىرىنىمۇ تەسۋىرلىگەن. شۇ ئارقىلىق ئۇنىڭ سەمىمىلىكى، ئاددىي - ساددىلىقىنى گەۋدىلەندۈرگەن.

گەن. ئۇنىڭ جاپالىق ئۇرۇش يوللىرىدا ئاددىي جەڭچىلەرگە ئوخشاشلا قىيىن تۇرمۇشنى باشتىن كەچۈرگەنلىكىنى كۆرسەتكەن. رومان بۇ ئۇلۇق ئىنقىلابچىنىڭ مېھرىبانلىقى، كەمتەرلىكى قاتارلىق ئالىي پەزىلەتلىرىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ھالدا ئەكس ئەتتۈرگەن. مانا بۇلار پېشقەدەم پرولېتارىيات ئىنقىلابچىلىرىنىڭ ئوبرازىنى يارىتىشتىكى ناھايىتى ئوبدان تەجرىبىلەر ھېسابلىنىدۇ.

جۇدا يوق — ئەسەرنىڭ ئاساسىي قەھرىمانى. ئۇ يېڭى زامان ئەدەبىياتىمىزدىكى خەلق جەڭچىلىرىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك يارىتىلغان ئوبرازلىرىنىڭ بىرسى بولۇپ سانىلىدۇ. رومان ئۇنىڭ جەڭ ئارقىلىق جەڭنى ئۆگىنىپ، باتۇر، ئەمما تېخى پىشىپ يېتىلمىگەن روتا كاماندىرىدىن تاۋلىنىپ تەجرىبىلىك باتالىئون كوماندىرىغا ئايلىنىش جەريانىنى يازىدۇ. ئارمىيىمىز يەنئەندىن چىكىنىپ چىققان چاغدا جۇدا يوق گەرچە قان تۆكۈپ پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنى قوغداشقا بەل باغلىغان بولسىمۇ، ئەمما ئارمىيىمىزنىڭ ئىستراتېگىيىلىك مەقسىتىنى چۈشەنمەيدۇ. ئۇ ئۆز روتىسىدىكى جەڭچىلەرنىڭ باتۇر، مەرت بولۇشىنى تەلەپ قىلىدۇ. بىراق، سىياسىي خىزمەتنىڭ رولىغا سەل قارايدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئۇنىڭدا ئاساسىي قوشۇنىدىن ئايرىلىپ مۇستەقىل جەڭ قىلىش قابىلىيىتى كەم. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ تېخى پىشىپ يېتىلمىگەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

ھالبۇكى، ئۇنىڭ خاراكتېرىدىكى ئەڭ گەۋدىلىك تەرىپى ئۇنىڭ ھېچنىمىدىن قورقمايدىغان باتۇر، مۇستەھكەملىكىدۇر.

شۇنداق بولغاچقا، ئۇ ئىنتايىن مۇشكۈل شارائىتتا ئۆزىنى چىنىقتۇرۇپ، تىزلىك بىلەن ئۆسۈپ يېتىلمدۇ. ئاپتور ئۇنىڭ پىشىپ يېتىلگەنلىكىنى رومانىنىڭ «سەددىچىندىن سىزىقىدا» ناملىق 5 - بابىدا نۇقتىلىق تەسۋىرلەپ بەرگەن. ئاپتور جۇدا يۈكۈنىڭ ئوبرازىنى يارىتىش بىلەن بىرگە ئۇنىڭ روتسىدىكى يەنە نۇرغۇن جەڭچىلەرنىڭ ئوبرازىنى ناھايىتى ياخشى گەۋدىلەندۈرگەن.

ئارمىيىمىزنىڭ مۇنەۋۋەر سىياسىي كادىرلىرىنىڭ ئىدىيىۋى قىياپىتىنى تەسۋىرلەش ئەدەبىي ئىجادىيەتتىكى بىر ئاجىز ھالقا ھېسابلىنىاتتى. لى چىڭ ئوبرازىنىڭ پارتلىشى بۇ جەھەتتە بىزنى پايدىلىق تەجرىبىلەر بىلەن تەمىنلىدى. ئاپتور ئەڭ ئاۋال ئۇنىڭ يۈكسەك ۋە ساپ قەلبىنى مەدھىيىلىگەن: لى چىڭ ئۆزىنىڭ بارلىقىنى پارتىيە ئىشلىرىغا تەقدىم قىلغان بولۇپ، خىزمەت ئۈچۈن ھېرىش - چارچاش ۋە ھايات - ماماتلىق بىلەن ھېسابلاشمايدۇ. ئۇ جەڭچىلەرگە خۇددى تەلەپچان دادا، كۆيۈمچان ئانىغا ئوخشاش مۇئامىلە قىلىدۇ. ئۇ جەڭچىلەرنى ئۆز قېرىنداشلىرى دەپ بىلىدۇ. ئاپتور ئۇنىڭ بۇ تەرەپلىرىنى تەسۋىرلەش بىلەن بىرگە ئۇنىڭ سىياسىي خىزمەتنى جانلىق، چوڭقۇر، كۆچلۈك ئىشلەيدىغانلىقىنمۇ يازغان. لى چىڭ پارتىيىنىڭ سىياسىي كادىرى بولۇش سۈپىتى بىلەن يۈكسەك سىياسىي ھۇشيارلىققا ۋە سىياسىي سەۋىيىگە ئىگە. ئۇ جەڭچىلەرنىڭ قەلبىدىكى گۈزەللىكنى بايقاشقا ماھىر. كۆرۈلگەن ئىدىيىۋى مەسىلىلەرنى بايقاشقا ماھىر. ئۇ جەڭچىلەر قەلبىدە مۇھەببەت - نەپرەت ئۇتىنى پەيدا

قىلالايدۇ. ئۇنىڭ سىياسىي خىزمەتىنىڭ مەزمۇنى جانلىق، ئۇسۇلى خىلمۇ-خىل، شۇڭا جەڭچىلەر جاپالىق شارائىت ئاستىدىمۇ جەڭگىۋارلىقىنى ساقلاپ قالالايدۇ. ئاپتور لى چىڭ ئوبرازى ئارقىلىق ئارمىيىمىزدىكى كۆچلۈك، ئۇنۇملۇك سىياسىي خىزمەتىنى مەدھىيىلەيدۇ. لېكىن لى چىڭ ئوبرازىنىڭ ئۆزىگە خاس خاراكتېرى يېتەرلىك دەرىجىدە يورۇتۇلمىغان.

بەدىئىيلىكى: ئەسەردە بايان، مۇھاكىمە، لېرىكا ئۇستىلىق بىلەن ئىشلىتىلگەن. ئاپتور جەڭچىلەرنىڭ ئالىيجانابلىقىنى مەدھىيىلەشتىن پەلسەپىۋىي مۇھاكىمىگە تەبىئىي ئۆتەلگەن. شۇنىڭدەك كىتابخانلارنىڭ تەسەۋۋۇرىغا ھەم زېمىن قالدۇرغان. لىرىكا كۆچلۈك ھېسسىيات بىلەن سوغۇرۇلغان. ئاپتوردىكى بۇنداق كۆچلۈك ھېسسىيات بۇ ئۇرۇشنى باشتىن كەچۈرگەنلىكى ۋە تونۇغانلىقىدىن، ئەشۇ جەڭچىلەرنى ۋە خەلقىنى قىزغىن سۆيگەنلىكىدىن، ئۇلارغا بولغان كۆچلۈك ۋە چوڭقۇر مۇھەببىتىدىن پەيدا بولغان.

ئەسەردە گەرچە ئارقا-ئارقىدىن ئۇرۇش تەسۋىرلەنگەن بولسىمۇ، بىراق ئاپتور تەسۋىرلەش نۇقتىسىنى ھەر قايسى ئۇرۇشلارنىڭ ئوخشىمىغان ئالاھىدىلىكلىرىگە قاراپ بەلگۈلەگەن بولغاچقا ئوخشاش بولۇپ قېلىش ۋە تەكرارلىنىشلار كۆرۈلمىگەن.

ئوبراز يارىتىشتا پېرسوناژلارنىڭ ئوبرازلىرىنى ئەسەرنىڭ جاراڭلىق، جۇشقۇن ئالاھىدىلىكىگە ماس كېلىدىغان قەلەم يورۇتۇپ، ئۇلارنى ئەكسىن، جىددى شارائىت ئاستىغا قويۇپ، تەسۋىرلىگەن. ئاپتور ئۇرۇشتىكى جىددى ئۆزگە-

رىش، چوڭ ۋەقەلەرنى چىڭ تۇتۇۋېلىپ كىشىلەرنىڭ ئۇنىڭ-
غا تۇتقان ھەر خىل پوزىتسىيىلىرىدىن ئۇلارنىڭ ئوخشىمىغان
خاراكتېرى ۋە مىجەزلىرىنى پەرقلەندۇرۇپ بەرگەن. مەسىلەن:
ئارمىيىمىزنىڭ يەنئەندىن چېكىنگەنلىكىنى ئاڭلىغاندا، جۇدا
يوڭ، ۋاڭ لاۋخۇ، سۇن چۈەنلۇلارنىڭ ئىپادىسى ئوخشاش
بولمايدۇ. ئاپتور مانا مۇشۇ ئوخشىماسلىق ئارقىلىق ئۇلارنىڭ
خاراكتېرىدىكى ئۆزگۈچىلىكنى ئىپادىلىگەن.

تىل ئىشلىتىشتە ئاپتور سىلىشتۇرۇش ئۇسۇلى ئارقى-
لىق، پېرسوناژلارنىڭ تىلىدىكى پەرقنى كۆرسەتكەن.

ۋاڭ لاۋخۇ،، جۇدايوڭ، پېڭ دېخۇەي قاتارلىقلارنىڭ
سۆزلىرى ئۇلارنىڭ خاراكتېرىگە ناھايىتى سىڭىشكەن.

ئەمما، تەسۋىرلىگەن تۇرمۇش دائىرىسىدىن ئېيىتقاندا،
ئۇرۇشتىن باشقا ئەھۋاللار مۇۋاپىق دەرىجىدە يېزىلمىغان،
يەنى بۇ تەرەپ سەل تار بولۇپ قالغان. جەڭچىلىرىمىزنىڭ
باتۇرانە ئوبرازى كۆپ تەسۋىرلەنگەن، لېكىن دۇشمەننى تەس-
ۋىرلەش كەمچىل بولۇپ قالغان. مانا بۇلار رومانىنىڭ ئاساس-
لىق پېتەرسىزلىكىرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

6 - §. ياۋ شۆيىڭنىڭ «باھادىر شاھ لى زىچىڭ» رومانى

«باھادىر شاھ لى زىچىڭ» بەش تومۇق تارىخىي رومان.
ئۇنىڭ 1 - تومى 1963 - يىلى، 2 - تومى 1977 - يىلى نەشر
قىلىندى ۋە تۇنجى بولۇپ ماۋدۇن ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا
ئېرىشتى. 1981 - يىلى 3 - تومى نەشر قىلىندى، ئاپتور

هازىر 4 - ۋە 5 - توم ئۇستىدە ئىشلىمەكتە.

بۇ رومانىنىڭ ئاپتورى ياۋ شۆيىڭ خېنەنىنىڭ دىڭ شىيەن ناھىيىسىدىن بولۇپ، 1910 - يىلى تۇغۇلغان. ئۇ ياپونغا قار - شى ئۇرۇشنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدىن باشلاپ ئىجادىيەتكە كىرىشكەن. ئازادلىقنىڭ دەسلىپىدىلا كۆپ ھېكايە - رومانلارنى يازغان. ئۇنىڭ ئازادلىقتىن كېيىن يازغان «باھادىر شاھ لى زىچىڭ» ناملىق رومانى ئېلىمىزنىڭ «4 - ماي» دىن بويانقى يېڭى ئەدەبىيات تارىخىدىكى تارىخىي رومانلارنىڭ كەم بو - لۇشىدەك بوشلۇقنى تولدۇردى. بۇ رومانىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىرى تۆۋەنكى تەرەپلەردە كۆرۈنىدۇ:

‹1› تارىخىي مەزمۇنىنىڭ مول ۋە چوڭقۇرلۇقى. «باھادىر شاھ لى زىچىڭ» رومانى مىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى دەۋرىدىكى دېھقانلار قوزغىلىڭىنى جانلىق ئەكس ئەتتۈرۈپ، تارىخنىڭ كۆركەم ۋە ھەيۋەتلىك كارتىنىسىنى سىزىپ چىق - قان. بولۇپمۇ لى زىچىڭنىڭ دېھقانلار ئارمىيەسىنىڭ ئاجىزلىق - تىن كۆچۈيۈپ زورايغان ئەگرى - توقاي تارىخىي جەريانىنى ناھايىتى جايىدا تەسۋىرلەپ بەرگەن.

چۇڭجېن خان تەختكە ئولتۇرۇپ 11 - يىلى قىشتا داغدۇغىلىق دېھقانلار قوزغىلىڭىنىڭ شاۋقۇنى پەسەيمەي قالىدۇ. دېھقانلارنىڭ ئىسيان كۆتەرگەن 13 قوزغىلاڭچىلار قوشۇنىنىڭ ئىچىدە يالغۇز لى زىچىڭنىڭ ئادەملىرىلا قەتئىي تەسلىم بولماي، كۆرەشنى قەتئىي داۋام قىلىپ، ئۆزىدىن كۆپ دەرىجىدە كۆچلۈك بولغان ھۆكۈمەت ئارمىيەسى بىلەن ئېلىشىۋېرىدۇ. بۇ رومان لى زىچىڭنىڭ قوزغىلاڭچى قوشۇنىنى

مۇشۇنداق دەۋر ئارقا كۆرۈنۈشى ئاستىغا قويۇپ تەسۋىرلىگەن.

ياۋ شۆيىڭ ئۆز ئەسىرىدە تارىخىي رېئاللىزملىق كۆز قاراش بىلەن دېھقانلار قوشۇنىنىڭ تېز كۈچەيگەنلىكى، مىڭ خانداناللىقىنىڭ زاۋاللىققا يۈزلەنگەنلىكىدىن ئىبارەت تارىخنىڭ تەرەققىياتىنى ۋە ئۇنىڭ ئىجتىمائىي سەۋەبلىرىنى ئوبرازلىق ۋە كونكرېت ھالدا ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىشكە تىرىشقان. رومان ئەڭ ئاۋال دېھقانلار قوزغىلىڭىنىڭ پارتلىشىدىكى مۇقەررەرلىكنى كەڭ تارىخىي ئارقا كۆرۈنۈش ئاساسىدا كۆرسىتىپ بەرگەن. بىزگە مەلۇمكى، مىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا فېئوداللىق جەمئىيەتنىڭ ھەر خىل زىددىيەتلىرى ئۆتكۈرلەشكەنىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە چىڭ قوشۇنلىرىنىڭ كۈنسېرى ئېغىرلىشىۋاتقان تەھدىدى مىڭ خانادانلىقىنىڭ تەختىنى خىلىلا لىڭشىتىپ قويغانىدى. رومان سىنىپىي كۈرەشنىڭ يۇقىرىقىدەك كۆرۈنۈشىنى ئۆتۈقلۇق ھالدا سۈرەتلەپ بەرگەن ۋە فېئوداللىق جەمئىيەتنىڭ ئاساسىي زىددىيەتلىرىنى گەۋدىلەندۈرۈپ، كەڭ دېھقانلار ئاممىسىنىڭ پومېشچىكلار سىنىپى بىلەن بولغان كەسكىن توقۇنۇشلىرىنى ئوبرازلىق ئىنكاس قىلىپ بەرگەن. ئەسەر بىر تەرەپكە گىيا ئۇنمىگەن دەشت - بايا‌ۋاندا ئاچلىقتىن ئۆلۈپ ياتقان نامرات خەلقنىڭ جەسەتلىرىنى، يەنە بىر تەرەپكە ھەددى - ھېسابسىز كەيپى - ساپا، ئەيشى - ئىشرەتنى قويۇپ تەسۋىرلەپ، خەلقنىڭ زۇلۇم دەستىدىن قوزغىلىدىغانلىقىنى ۋە چوقۇم ئىسيان كۆتۈرىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرسە، يەنە بىر تەرەپتىن خېلى كۆپ سەھىپە ئاجىزلىرىنىڭ مىڭ خانادانلىقىنىڭ ھۆكۈمرانلىق گۈرۈھىنىڭ ئىچىدىكى

پارچىلىنىش، بۆلىگۈنچىلىكلەرنى تەسۋىرلەيدۇ.

بۇ رومان دېھقانلار ئۇرۇشىنى تەسۋىرلەش بىلەن بىرگە يەنە مىللىي ئوتتۇرىسىدىكى مىللىي ئۇرۇشنىمۇ خېلى چىنلىق بىلەن ئەكس ئەتتۈرۈپ، ئىككى چوڭ زىددىيەتنى ۋە ئۇلارنىڭ ئۆزگىرىپ تۇرغان مۇناسىۋەتلىرىنى ئىپادىلەپ بەرگەن. بۇ خىل زور ئىجتىمائىي زىددىيەتلەر ئارقىلىق مىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى دەۋرىدىكى جەمئىيەت تارىخىنىڭ تەۋرىنىپ تۇرغان ۋەزىيىتىنى كۆرسەتكەن. ئومۇملاشتۇرغاندا، ئاپتور يوقىرىقىدەك جەمئىيەت كۆرۈنۈشىدىن سىزىلغان ئاجايىپ نەپىس كارتىنىلار، مەنزىرىلەرنى بىلله قوشۇپ كېلىپ، «باھادىر شاھ لى زىچىڭ» رومانىنى مىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى دەۋرىدىكى جەمئىيەت تارىخىنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك تارىخنامىسىگە ۋە فېئودالىزم جەمئىيىتىنىڭ ئاخىرقى باسقۇچىنىڭ جانلىق خاتىرىسىگە ئايلاندۇرغان.

‹2› بىر تۈركۈم تارىخىي شەخسلەرنىڭ مۇكەممەل تىپىك ئوبرازىنىڭ يارىتىلغانلىقى.

«باھادىر شاھ لى زىچىڭ» رومانىدا پېيدا بولۇشىدىن ئىلگىرى ئىككى يۈزدىن ئارتۇق بولۇپ، بۇلارنىڭ ئارىسىدىكى مەشھۇر شەخسلەرنىڭ ئوبرازى ناھايىتى جانلىق ۋە يارقىن. تەسۋىرلەشكە كۆپ كۈچ سەرپ قىلىنمىغان ئادەتتىكى ئاممىنىڭ ئوبرازىمۇ ناھايىتى روشەن يارىتىلغان بولۇپ كىشىدە چوڭقۇر تەسىرات قالدۇرالايدۇ.

لى زىچىڭ ــ ئەسەرنىڭ باش قەھرىمانى. رومانىدا تارىختا ئۆتكەن لى زىچىڭنىڭ پروتوتىپىنى ئاساس

قىلىپ تۇرۇپ، ھەرقايسى دەۋرلەردىكى دېھقانلار ئىنقىلابى داھىلىرىنىڭ ئارتۇقچىلىقلىرىنى يۇغۇرۇپ كېلىپ دېھقانلار قەھرىمانىنىڭ يۈكسەك ئوبرازى يارىتىلغان. ئەسەردە ئۇنىڭ سىياسىي جەھەتتە يېراقنى كۆرەلەيدىغانلىقى، باتۇرلۇقى، كەڭ قۇرساقلىقى، كەسكىن ۋە مەرتلىكى، ھەربىي ئىشلاردا ئوروش قىلىشقا ماھىرلىقى، چوڭ يۈرەكلىكى، خەۋپ-خەتەردىن قورقماي جەڭگە دادىل قۇماندانلىق قىلالايدىغانلىقى ۋە ئۇنىڭ پولاتتەك مۇستەھكەم ئىرادىسى، كىشىلەر بىلەن چىقىشالايدىغان ئىستىلى گەۋدىلەندۈرۈلگەن.

ئاپتور ئوبرازنى توغرىسىغا ۋە ئۇزۇنىسىغا تەسۋىرلەيدۇ، ئاپتور دەسلەپتە ئۇنى جىددىي، ئۆتكۈر زىددىيەت توقۇنۇشلىرىغا قويۇپ، ئۇزۇتسىغا تەسۋىرلەيدۇ، ئۇنىڭ دېھقانلارنىڭ داھىسى بولۇش سۈپىتى بىلەن سىياسىي جەھەتتە ۋە ھەربىي ئىشلار جەھەتتە تەدرىجى تاكامۇللاشقان ئوسۇش جەريانىنى ئىپادىلەپ بېرىدۇ، ئەسەرنىڭ بېشىدىلا ئاپتور لى زىچىڭنى پۈتۈن قوشۇن بويىچە مەغلۇپ بولغان ئۇڭۇشسىزلىق ئاستىغا قويۇپ، ئۇنىڭ مەغلۇبىيەت ئالدىدا بوشاشماي داۋاملىق كۈرەش قىلىدىغان ئىنقىلابىي روھىنى كۆپ تەرەپتىن تەسۋىرلەيدۇ. ئەسەر ئۇنىڭ ئېغىر كوئىلەردىكى، يەنى خوتۇن-بالىلىرى ھەممىسىنىڭ بېشىغا خەۋپ-خەتەر كەلگەن ھايات-ماماتلىق پەيتتىكى غەم-قايغۇسىنى ئەكس ئەتتۈرۈپلا قالماي، يەنە ئۇنىڭ مۇستەھكەم ئىرادىسىنى، يېراقنى كۆرەلەيدىغانلىقىنى گۈچىك ۋە شاگىلوغا بېرىپ كۈرەش ئوتىنى ئۇلغايتقانلىقىنى نۇقتىلىق تۇرده يازىدۇ. شۇنىڭدەك ئۇنىڭ

كەك ۋە ئومۇمىي دائىرىنى ھېسابقا ئالالايدىغان، ستراتە-گىيلىك نەزەرگە ئىگە بولغان قوماندانلىق تالانتىنى تەس-ۇرلەيدۇ. يولداش ماۋدۇن لى زىچىڭ ئوبرازى ئۈستىدە توختىلىپ: «تېيىزلىكتىن چوڭقۇرلاپ، بارغانسېرى ئايدىڭلىشىپ بارىدۇ، ئۇنىڭ قىياپىتى تېخىمۇ روشەنلىشىدۇ. ئۇنىڭ گەپ-سۆز ۋە كۆلكىلىرى كىشىگە تېخىمۇ يېقىملىق بىلىنىشكە باشلايدۇ. شۇ چاغدا ئوبرازى ۋە روھىي قىياپىتى ھېچكىمگە ئوخشىمايدىغان ئاجايىپ بىر قەھرىمان ئورنىدىن تۇرىدۇ» دىگەنىدى. ئاپتور لى زىچىڭ ئوبرازىنى ئۇزۇنسىغا تەسۋىر-لىگەنىدىن سىرت يەنە ئۇنىڭ قەھرىمانلىق خاراكتېرىنى، ئېھ-سىل پەزىلەتلىرىنى رېئال تۇرمۇشتىكى ھەر خىل مۇناسىۋەت-لەر ئاساسىدا توغرىسىغا تەسۋىرلەپ كۆپ تەرەپتىن ئىپادە-لەشكە تىرىشقان. لى زىچىڭ شۇ زامانلاردىكى دېھقانلار قوز-غىلاڭلىرىنىڭ نۇرغۇن باتۇرلىرى بىلەن كۆپ جەھەتلەردىن ئوخشاشلىقلارغا ئىگە. ئۇ قوزغىلاڭ كۆتەرگەن دەسلەپكى مەزگىللەردا مىڭ خانداننىڭ يوقىتىپ خەلقنى قۇتۇلدۇرۇشنى ئۆزىگە مەقسەت قىلغان مەشھۇر قەھرىمان سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىققان.

رومانىدا تەسۋىرلەنگەن قوزغىلاڭچى دېھقانلارنىڭ ئوبـ-رازى ئىچىدە لىۋ زۇڭيىڭ، خاۋ ياۋچى، جاڭ شىيەنجۇڭلار خاراكتېرى ناھايىتى روشەن بەدىئىي ئوبرازلاردىندۇر. لىۋ-زۇڭيىڭ بولسا لى زىچىڭنىڭ ئەڭ ياراملىق يارەمچىسى. ئاپتور ئازغىنا تارىخىي ماتېرىئاللارغا ئاساسلىنىپ تۇرۇپ، كۆچلۈك تەسەۋۋۇر بىلەن بۇ ئوبرازغا قويۇق رومانتىزملىق

سۆيت بېرىپ ئۇنىڭ روشەن ئىندۇۋىدىئال خۇسۇسىيەتىكە ئىگە باتۇر سەركەردە ئىكەنلىكىنى گەۋدىلەندۈرىدۇ. خاۋ ياۋچى لى زىچىڭنىڭ يەنە بىر سەرداری بولۇپ، ئۇمۇ باتۇر، مۇستەھكەم. لى زىچىڭغا چەكسىز سادىق. بىراق ئۇنىڭ باتۇرلۇقىدا يەنە ئاز-تولا قارامىلىق ۋە چېچىلاڭغۇلۇق تەرەپلەرمۇ بار. ئاپتور يۇقىرى ئىپادىلەش كۈچىگە ئىگە ئىپىزوتلارنى تاللاپ، ئۇنىڭ خاراكتېرىنى يورۇتۇپ، بۇ ئوبرازنى تەسىرلىك ۋە ئىشەنچىلىك قىلىپ يارىتىپ چىققان.

رومانىدا تەسۋىرلەنگەن سەلبىي قەھرىمانلارنىڭ ئىچىدە مىڭ سۇلالىسىنىڭ «تەختىنى يوقىتىپ قويغان شاهى» چۇڭجىنىڭ ئوبرازى ناھايىتى ياخشى يارىتىلغان بولۇپ، ئۇ يېڭى زامان ئەدەبىياتىمىزدا كۆپ ئۇچرايدىغان بولمايدىغان بەدىئىي تىپلارنىڭ بىرىدۇر. پادىشاه چۇڭ جىن ئۆزىنى «تۇغما چۆھەر» دەپ ئاتىسىمۇ، لېكىن ئۇ تازا ئۆتۈپ كەتكەن لەقۋا ئادەم. ئۇ ۋەھشىي، رەھىمسىز بولسىمۇ، ئەمما ئۆزىنى كەڭ قورساق، مەرت قىلىپ كۆرسىتىدۇ. ئۇ گەرچە پەسكەش، ئۇچىغا چىققان شەخسىيەتچى بولسىمۇ، ئەمما ئۆزىنى قولى كەڭ، سېخى قىلىپ پەدەزلەپ كۆرسىتىدۇ. ئۇ ئەيشى-ئىشرەت، كەيپى-ساپاغا ئۆزىنى ئۇرىدىغان ئادەم بولمىسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ تەبىئىتىگە تارىختىكى بارلىق قاباھەتلىك كۈچلەرنىڭ ماھىيەتلىك تەرەپلىرى سىڭگەن بولۇپ، ئۇ بارلىق ئەكسىيەتچىل كاتتىۋاشلار بىلەن ئورتاقلىققا ئىگە.

(3) ئىجادىيەتتىكى ئۆزگىچىلىكى ۋە بەدىئىي ئالاھىدىلىكى.

بۇ رومان ئۆزگىچە بەدىئىي ئالاھىدىلىكىلەرگە ئىگە. بىرىنچىدىن، ئاپتور تارىخىي چىنلىق ۋە بەدىئىي چىنلىق جەھەتتىن كۆپ ئىزدەنگەن بولۇپ، «تارىخقا چوڭقۇر چۆكۈش ۋە تارىخنىڭ چەكلىمىسىدىن ھالقىپ كېتىش» نى تەشەببۇس قىلغان. رومانىنىڭ مۇھىم پېرسوناژلىرى ۋە ئاساسلىق سۈژىتى تارىخىي ئاساسقا ئىگە بولۇش بىلەن بىرگە پۈتۈنلەي تارىخىي ماتېرىئاللار بىلەنلا چەكلىنىپ قالمىغان. ئاپتور تارىخىي ماتېرىئاللارغا چوڭقۇر چۆكۈپ تەتقىق قىلىش ئاساسىدا ئۆزىنىڭ كۆز قارىشى بويىچە تاللىغان ۋە ئۆزگەرتكەن. تارىخىي رېئاللىققا سادىق بولۇش پرىنسىپى ئاستىدا ئەينى شارائىتتا مەۋجۇت بولۇش ۋە يۈز بېرىش ئېھتىمالى بولغان پېرسوناژ ۋە ۋەقەلەرنى توقۇلما قىلىپ، تۈر مۇشنىڭ ماھىيىتىنى ئوبرازلىق ئىنكاس قىلغان. ئاپتورنىڭ بۇنداق ئىزدىنىشلىرى بىزنىڭ تارىخىي رومان ئىجادىيىتىمىزنى قىممەتلىك تەجرىبە بىلەن تەمىنلىدى.

ئىككىنچىدىن، كۆركەم ۋە پۇختا كومپوزىتسىيە قۇرۇلۇشى، ھەر خىل ئۆزگىرىشچان ئىپادىلەش ئۇسۇللىرى رومانىنىڭ كۆرۈنەرلىك بەدىئىي ئالاھىدىلىكى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. «باھادىر شاھ لى زىچىڭ» رومانىنىڭ تەسۋىرلەش دائىرىسى كەڭ بولغاچقا، ئاپتور ئىپادىلەش ئۇنۇمى ياخشى بولغان يېڭى ئۇسۇللارنى قوللانىدى. ئۇنىڭ بىرى زىددىيەت توقۇنۇشلىرىنى قوشۇمچە سۈژىت لىنىيىسى بويىچە تەرەققى قىلدۇرۇش ئۇسۇلىدۇر. ئاپتور لى زىچىڭ باشچىلىقىدىكى قوزغىلاڭچى دېھقانلارنىڭ چۈڭ جىن ۋەكىللىكىدىكى ھۆكۈمرانلار گۇرۇھى

ئوتتۇرىسىدىكى ھايات - ماماتلىق كۆرەشتىن ئىبارەت ئاساسلىق سۆزئت لېنىنىسىنى چىڭ تۇتۇش بىلەن بىرگە ئەينى شارا - ئىتتىكى مىللىي زىددىيەتنى، ھۆكۈمرانلار گۇرۇھىنىڭ ئىچىدىكى ئىچكى زىددىيەتلەرنى، دېھقانلار قوشۇنىنىڭ ئىچىدىكى ئىختىلاپلارنى قوشۇمچە ئورۇندىكى سۆزئت لېنىنىسىگە قويۇپ تۇرۇپ يازغان. ئاساسىي لېنىيەنى چىڭ تۇتۇپ قوشۇمچە لېنىيىنىمۇ ئىلگىرى سۈرۈپ بارغان.

ئۇچىنچىدىن، روشەن مىللىي ئۇسلۇب ۋە جۇڭگوچە مىللىي ئالاھىدىلىك ئەسەرنىڭ يەنە بىر مۇھىم ئېلېمېنتى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ياۋشۇيىڭ مول تارىخىي بىلىمگە ئىگە، كۆركەم-بىلگىنى كۆپ، تەجرىبىلىك يازغۇچى. ئۇ ئۆزىنىڭ رومانىدا جۇڭگونىڭ ھەر قايسى جايلىرىنىڭ ئالاھىدىلىكلىرىنى، ئۆرپ-ئادەت ۋە جەمئىيەت قىياپىتىنى، قائىدە - يوسۇنلىرىنى چىنلىق بىلەن تەسۋىرلەپ بەرگەن. بۇ تەسۋىرلەر ئەسەرنىڭ مىللىي ئالاھىدىلىكىنى كۈچەيتىپلا قالماي، كىتابخانلارنى ئۇيغۇنىش ماتېرىياللىرى بىلەن تەمىنلىگەن. ئىپادىلەش جەھەتتە بولسا ئاپتور قەدىمدىن تارتىپ ھازىرغىچە بولغان ئىجادىيەت تەجرىبىلىرىنى قوبۇل قىلغان. بولۇپمۇ جۇڭگو كلاسسىك پروزىسىنىڭ «تېز تەسۋىر»، «قىزىقارلىق ئېپىزوت» ۋە شېئىرلارنى قىستۇرۇش دېگەندەك ئەنئەنىۋى ئۇسۇللىرىدىن پايدىلانغان. شۇنىڭ بىلەن بىرگە چەتئەل پروزلىرىنىڭ پېرسۇناژ تەسۋىرلىرىدىكى ئالاھىدىلىكلىرىدىنمۇ ئۆگەنگەن. ئۇلارنى ئىجادىي ھالدا ئىشلەتكەن.

بۇلاردىن باشقا تىل ئىشلىتىشتە ئاپتور خەنزۇ تىلىنىڭ

ئالاهىدىلىكىنى تولۇق جارى قىلدۇرغان. رومانىنىڭ جۇملىلىرى قىسقا، سۆزلىرى ئاھاڭدار، جارانگلىق، دېئالوگلاردا قەدىمكى خەنزۇ تىلى ۋە ھازىرقى زامان خەنزۇ تىلىنى ئارىلاشتۇرۇپ ئىشلىتىپ، پېرسۇناژنىڭ سالاھىيىتى، ئورنى، مەدەنىيەت سەۋىيىسى، خاراكتېرى، سۆزلىشۈاتقان مۇھىت قاتارلىقلارنى گەۋدىلەندۈرۈشكە دىققەت قىلغان. شۇنىڭ بىلەن بىرگە دىئالوگلارنىڭ تەسۋىرى ناھايىتى ياخشى چىققان. مانا مۇشۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن رومان دەۋر قىياپىتىنى سۈرەتلەپ بېرىش، بەدىئىي ئوبرازلارنى يارىتىش، مەركىزىي ئىدىيىسىنى چوڭقۇر ئىپادىلەش جەھەتلەردە كۆرۈنەرلىك مۇۋەپپەقىيەتلەرگە ئېرىشەلىگەن.

7 - §. ۋاڭ ۋېنشى، لى جۇنلەرنىڭ ھېكايە ئىجادىيىتى

سوتسىئالىستىك ېپىكى كىشىلەرنىڭ ئوبرازىنى يارىتىش — بۇ بىر چوڭ تېما. نۇرغۇن يازغۇچىلار بۇ جەھەتتە ئىزدەنىدى. ۋاڭ ۋېنشى، لى جۇنلەر بۇ خىل يازغۇچىلارنىڭ ئىچىدىكى نەتىجىسى كۆرۈنەرلىك بولغانلىرىدۇر.

1. لى جۇننىڭ ھېكايە ئىجادىيىتى

1958 - يىلى لى جۇننىڭ «چاق ئىزى» ناملىق تاللانغان ھېكايىلەر توپلىمى نەشر قىلىندى. ئۇ شۇنىڭدىن كېيىن «ئىككى ئات»، «لى شۇاڭشۇاڭنىڭ تەرجىمھالى»، «بۇلۇتلار خوجىسى»، «بامبۇك» قاتارلىق ھېكايىلەرنى يازدى. ئاساسەن

يېزىلاردىكى يېڭى كىشىلەرنىڭ ئوبرازىنى ياراتقان بۇ ئەسەر-لەرنىڭ ئىجاد قىلىنىشى لى جۈن ئىجادىيىتىنىڭ يېڭى بىر سەۋىيىگە كۆتۈرۈلگەنلىكىدىن دېرەك بېرىدۇ.

لى جۈن ئۆزىنىڭ «مەن يېزىلاردىكى يېڭى كىشىلەرنى سۆيىمەن» دېگەن ماقالىسىدا: «بۇ بىر قانچە يىلدىن بېرىقى يېزىش جەريانىدا مەندە يېزىلاردىكى يېڭى كىشىلەرنى يازسام، يېڭى كىشىلەرنىڭ روھىي دۇنياسى، يېڭىچە خاراكتېرىنىڭ شەكىللىنىشى قاتارلىق تەرەپلەردىن ئىزدىنىپ باقسام، دەيدىغان بىر ئىستەك تۇغۇلۇپ قالدى» دەيدۇ ۋە يەنە «يېڭى كىشىلەرنى يېزىش — بىزنىڭ ئەبىياتىمىزدىكى يېڭى تېما، شۇنداقلا بىزنىڭ جىددىي ۋەزىپىمىز» دەيدۇ. لى شۇاڭشۇاڭ («لى شۇاڭشۇاڭنىڭ تەرجىمھالى») ۋە شياۋشۆيكلار دەل ئەشۇنداق يېڭى كىشىلەرنىڭ جانلىق ۋە يارقىن ئوبرازىدۇر. بۇ لۇپمۇ لى شۇاڭشۇاڭ ئوبرازى ئازادلىقتىن كېيىنكى ئەدەبىي ئىجادىيەتتە ئۇتۇغلۇق يارىتىلغان سوتسىئالىستىك يېڭى كىشىلەرنىڭ بەدىئىي تىپى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ھازىر قارايدىغان بولساق، بۇ ھېكايىدا «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» يىللىرىدىكى قۇرۇق داۋراڭ سالدىغان خاتالىقلارنىڭ بەزىبىر قالدۇقلىرىنىڭ بارلىقىنى كۆرىمىز. لېكىن شۇنى جەزىم قىلىش كېرەككى — لى شۇاڭشۇاڭ خاراكتېرىنىڭ مېغىزى، ئەشۇ قۇرۇق پوئاتىدىغان شامالنىڭ مەھسۇلاتى ئەمەس. چۈنكى ئۇ كىچىك ئائىلىگىلا باغلىنىپ قالماي، سوتسىيالىستىك يېڭى كىشىلەردىن بولۇش يولىنى تاللىغان. لى شۇاڭشۇاڭنىڭ كەچۈرمىشلىرى ئەمەلىيەتتە سوتسىيالىستىك

ئىنقىلاب مەزگىلىدىكى جۇڭگو يېزىلىرىدىكى ئىلغار خوتۇن-قىزلارنىڭ تۇرمۇش يولىنىڭ ئىخچام كۆرۈنۈشىدۇر. ئايالىلار-نىڭ ئىشچانلىقى، مۇلايىملىقى، گۈزەل پەزىلەتلىرى، يېڭى ئىدىيىلىرى بۇ ئوبرازغا مۇجەسسەملەشكەن بولۇپ، ئۇنى كوللېكتىپ ئەمگەك ۋە كۈرەش قاينىمىغا ئىنتىلىش ئىستىكى بە-لەن ئەرلەرنىڭ تەڭسىز ھۆكۈمرانلىقى ۋە ئاقىل ئۆزىنى ئاياشنى بىلىدۇ، دەيدىغان چىرىك ئىدىيىۋي قاراشلار ھەم ئۆرپى-ئادەتلەر بىلەن مۇرەسسەسىز كۈرەش قىلىش روھى، شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئۇمۇمنىڭ مەنپەئىتىنى كۆزلەيدىغان، ھەممىگە جۈرئەت قىلالايدىغان دادىللىقى قاتارلىق يېڭى ئىس-تىل بىلەن تەسىلەپ، بۇ ئوبرازنىڭ خاراكتېرىنى رەڭدار تۇسكە كىرگۈزگەن. بۇ ھېكايىنىڭ مۇۋەپپەقىيىتى يەنە ئاپتور-نىڭ پېرسۇناژ خاراكتېرىنىڭ مۇكەممەللىشىشىدىكى تۇرمۇش ئاساسلىرىنى، تۇرمۇش زىدىيەتلىرىنىڭ ئارىسىغا ۋە رېئال تۇرمۇشتىن ئىبارەت ئارقا كۆرۈنۈشكە قويۇپ ئەكس ئەتتۈ-رۈشكە دىققەت قىلغانلىقىدىمۇ ئىپادىلىنىدۇ. بۇلاردىن ئاپتور-نىڭ دەۋرىنىڭ، تۇرمۇش ئەمەلىيىتىنىڭ پېرسۇناژ خاراكتېرگە كۆرسىتىدىغان تەسىرىنى ئىپادىلەشكە تىرىشىۋاتقانلىقىنى كۆ-رۈشكە بولىدۇ. يەنە شۇنىمۇ كۆرسىتىشكە بولىدۇكى، ئاپتور ئىلگىرىكى بەزى ئەسەرلىرىدە ئاشكارىلانغان ئوبراز يارىتىش-تىكى ئاجىزلىقىنى تۈزىتىپ، ئوبرازلارنى كۆپ تەرەپلەردىن يارىتىشقا ئەھمىيەت بەرگەن. پېرسۇنازلارنىڭ ئىندىۋىدۇئاللە-قىنى گەۋدىلەندۈرەلەيدىغان، خاسلىققا ئىگە تىللارنى كۆچ چىقىرىپ تاۋلىغان، بۇلارنىڭ ھەممىسى گۈش ۋە ئۇستىخىنى

بار جانلىق ئوبرازنىڭ تىكلىنىشى ئۈچۈن قوللىنىلغان ئۇنۇملۇك چارىلەردۇر.

«بۇلۇتلار خوجىسى» ھېكايىسىدا ئاپتورنىڭ مۇددىئاسى ئەمگەكچى خەلقنىڭ سوتسىئالىستىك قۇرۇلۇش سەپىدە ئىلىم-پەنگە يۈرۈش قىلىۋاتقان بەدىئىي تىپىنى يارىتىش بولۇپ، ھېكايىنىڭ باش قەھرىمانى شياۋشۇيىڭنى يېزا ھاۋارايى پوندىكىنىڭ ئايال خىزمەتچىسى قىلىپ تەسۋىرلىگەن. ئاپتور ئەينى ۋاقىتتا تېخى بىخ ھالىتىدە تۇرۇۋاتقان، ئاجايىپ ھايات كۆچكە ئىگە بۇ يېڭى شەيئىنى ئۆتكۈرلۈك بىلەن سېزىپ ئالالىغان، ئۇنى توغرا تونۇپ، بەدىئىي ئوبراز ئارقىلىق ئەكس ئەتتۈرۈپ بەرگەن. ئەسەر ئۇنىڭ خاراكتېرىنىڭ ھەممە دېتالىرىنى يورۇتۇپ بېرىش بىلەن بىللە، ئۇنىڭ ئوخشىمىغان شارائىتلاردىكى خوشاللىقىنى، ئاچچىقىنى ۋە غەم-قايغۇسىنى تەسۋىرلەپ بەرگەن. ئاپتور ئۆز ئەسىرىدە پېرسوناژ خاراكتېرىنىڭ يۇقىرىقىدەك گەۋدىلىك ئالاھىدىلىكىنى، ئۇنىڭ مەنىۋىي دۇنياسىنىڭ باي ۋە گۈزەللىكى بىلەن بىرلىكتۈرۈپ يۇغۇرۇۋەتكەن. نەتىجىدە ئەسەر ھەم تەبىئىي ھەم جانلىق چىققان، مانا بۇلار يازغۇچىنىڭ ئەسەر بەدىئىلىكىنى كۆچەيتىش جەھەتتىكى مۇۋەپپەقىيەتى ۋە يېڭى ئىزدىنىشلىرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

2. ۋاڭ ۋېنشىنىڭ ھېكايە ئىجادىيىتى.

ۋاڭ ۋېنشى 1956-يىلىدىن تارتىپ مەخسۇس ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللۇنۇپ كېلىۋاتقان كەسپىي يازغۇچى. ئۇنىڭ

«قار-بورانلىق كېچە» ناملىق ھېكايىسى جامائەتچىلىكنىڭ دىققىتىنى قوزغىغاندىن كېيىن، ئارقىدىنلا «قارا بوران» پو-ۋېستى ۋە بىر قانچە ھېكايىسى ئېلان قىلىنغان. پروزا ئىجا-دىيىتىدە ئۇنىڭ «يېڭى تۇنۇشقان ھەمراللار» ۋە «سايدا» ھېكايىلىرى بەدئىلىك جەھەتتە خېلى سالمىغى بار ئەسەر-لەردىن ھېسابلىنىدۇ.

بىز ۋاڭ ۋېنشىنىڭ ھېكايىلىرىنى ئوقۇغىنىمىزدا دەسلەپ-تە ئۇنىڭ پۇختا تۇرمۇش ئاساسىغا ۋە كۆچلۈك دەۋر روھىغا ئىگە ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىمىز. ۋاڭ ۋېنشى ئۆزىنىڭ «قار-بورانلىق كېچە» دىن كېيىنكى سۆز» دېگەن ماقالىسىدا: «بىزنىڭ بۇ دەۋرىمىزنىڭ ئەمگەكچىلىرى ماۋزېدۇڭ ئىدىيە-سىنىڭ پارلاق نۇرى ئاستىدا يەر-جاھانىنى زىل-زىلىگە كەل-تۈرۈپ يېڭى دۇنيا قۇرىدىغان باتۇر كىشىلەردۇر. ئۇلارنىڭ مەنىۋى دۇنياسى ۋە ھېسسىياتىنىڭ قانچىلىك مول ۋە كۆچ-لۈك ئىكەنلىكىنى ئېيتىش ھەقىقەتەن تەس. ئۇلارنىڭ ئوبرا-زى ئەدەبىي ئەسەرلەردە مۇكەممەل تەسۋىرلىنىشى كېرەك. بۇ دەل بىزنىڭ ۋەزىپىمىزدۇر» دەپ ئېيتىدۇ: شۇنداق بول-غاچقا ۋاڭ ۋېنشى پۈتۈن دىققىتىنى دېگۈدەك يېزىلاردىكى يېڭى كىشىلەرنى ۋە يېڭى تۇرمۇشنى ئىپادىلەش ھەم مەدھىيىلەشكە قاراتقان.

ۋاڭ ۋېنشى ئوبراز ياراتقاندا يۈزەكى كۆرۈنۈشلەرنىڭ ئەينەن تەسۋىرى بىلەنلا توختاپ قالمايدۇ. شۇنىڭدەك ئادەتـ-تىكى ياخشى ئىش ۋە شەخسلەرنىڭ ئىش-ئىزلىرىنى بىر يەرگە يىغىپ قويۇشنى ئەسلا خالىمايدۇ. ئۇ تۇرمۇشتىكى

چوڭقۇر پىكىرلەر ۋە پېرسۇناژلارنىڭ يېڭى خاراكتېر ئېلىمېنت-لىرى ھەم ئۇنىڭ يادروسىنى شەكىللەندۈرىدىغان مەنبۇي گۈزەللىكنى بايقاشقا دىققەت قىلىدۇ. ئۇ كۆرۈنۈشتە ئادەتتە-كىدەك ھادىسىلەردىن دەۋر ئالاھىدىلىكىنى تېپىپ، ئۇنىڭ سىياسىي ئەھمىيىتىنى ئېپادىلەشكە تىرىشىدۇ. ئۇ ئەزەلدىن كۆرۈنۈشتە مۇرەككەپ ھادىسىلەر ۋە ۋەقەلەرنى قوغلاشقان ئەمەس. دىققەت-ئېتىبارىنى ۋەقەنىڭ جەريانى ۋە ئۇنى ھەل قىلىشنىڭ ئۆزىگىلا قارىتىپ قويغان ئەمەس. پېرسۇناژلارنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى كۆرسىتىپ بېرىش ۋە ئەشۇ يېڭى كىشىلەر-نىڭ ھەر خىل مۇناسىۋەتلەردىكى خىلمۇ-خىل، مەزمۇنلا باي ئىدىيىۋي ھېسسىياتىنى ئەكس ئەتتۈرۈش، پېرسۇناژلارنىڭ رو-شەن ئىندىۋىدۇئاللىقىغا ئىگە ھەربىر كىشىلەرنى ئۇلاردىكى ئىدىيىۋي مەزمۇننى تاۋلاپ چىقىش-مانا بۇلار ۋاڭ ۋېنشى ئىجادىيىتىنىڭ مەركىزىي نۇقتىسىدۇر.

«يېڭى تونۇشقان ھەمرالار» ۋە «سايىدا» ھېكايىلىرى ۋاڭ ۋېنشىنىڭ مانا مۇشۇنداق يېڭى كىشىلەرنى تەسۋىرلەش سەنئىتىدىكى مۇۋەپپەقىيەتلىك چىققان ئەسەرلىرىدىندۇر. بۇ ھەر ئىككى ھېكايىدە مۇكەممەل ۋەقەلىك يوق. ئاپتور باھالاش نەق مەيدان يېغىنى ۋە ئىستىل تۈزىتىش يېغىنىدىكى كەسكىن زىددىيەتلەرنى ئاستاغىنە بىر چەتكە قويۇپ تۇرۇپ، خىل-ۋەت يول ئۇستىدىكى، دەرەخ تۈۋىدىكى پاراڭنى پېرسۇناژ-لارنى تەسۋىرلەشنىڭ مۇھىم ۋاستىسى قىلغان. ئاپتور ئۆزى تاللىغان بۇ مۇشكۈل نۇقتىدا تۇرۇپ ئوخشاش بولمىغان ئىدىيىۋى خاراكتېردىكى پېرسۇناژلارنىڭ مۇناسىۋىتىنى تۇغرا

يورۇتۇپ بەرگەن. پېرسۇناژلار خاراكتېرلىرىنىڭ سىلىشتۇرمىسى ئارقىلىق جاڭ لايۇ، ۋۇشۇلەن ۋە چىڭ دانيەن قاتارلىق پېرسۇناژلارنىڭ خاراكتېرىدىكى گۈزەللىكنى ئەكس ئەتتۈرگەن. ئاپتور پېرسۇناژلارنىڭ مەسىلىنى تونۇپ يېتىش جەريانىنى، ساي سىرلىرىنى ئېچىش جەريانى بىلەن بىرلەشتۈرۈۋەتكەچكە، ھېكايە تەكشۈرۈش، ئىزدەش بىلدۈرۈشتەك ئادەتتىكى تەسۋىرلەر بىلەن توختاپ قالماي، پېرسۇناژنىڭ مەنىۋي دۇنياسىغا تېخىمۇ ئىچكىرىلەپ كىرگەن.

ۋاڭ ۋېنشى ئۆزى ياراتقان يېزىلاردىكى يېڭى كىشىلەر ئوبرازىنى يېزا پۇرىقى ۋە دەۋر ئالاھىدىلىكى بولغان مۇھىت بىلەن تەمىنلەشكە ئالاھىدە ئېتىۋار قىلىدىغان يازغۇچى. ئۇ بۇ ھەقتە «ئەسەردىكى قەھرىمانلارنىڭ ئوبرازىنى رېئال تۇرمۇشتىكى قەھرىمانلاردىنمۇ تولۇق ۋە مۇكەممەل قىلىپ يارىتىش ئۈچۈن، ئامال قىلىپ دەۋرىمىزنىڭ كارتىنىسىنى، تۇرمۇش كۆرۈنۈشلىرىنى سىزىپ چىقىش، پېرسۇناژلارنىڭ كۆرەشلىرىنى، ئۇلارنىڭ تۇرمۇش ھەۋەسلىرىنى تەسۋىرلەش كېرەك. مۇشۇنداق قىلغاندىلا، تۇرمۇشىمىزنىڭ ۋە پېرسۇناژلار خاراكتېرىنىڭ چەكسىز مول ھەم تولۇقلۇقىنى ئىپادىلىگىلى بولىدۇ» دەيدۇ.

ۋاڭ ۋېنشى تۇرمۇشتىكى خىلى-جىددىي تۇس ئالغان زىددىيەتلەرنى ئەكس ئەتتۈرگەندىمۇ، ئۆز ئەسەرلىرىگە داۋاملىق تۇردە مەلۇم دەرىجىدە يۇمۇرلۇق پۇراقنى ۋە كىشىنى تەسىرلەندۈرىدىغان تۇرمۇش ھەۋەسلىرىنى سىڭدۈرۈپ ماڭىدۇ. ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدىكى پېرسۇناژ خاراكتېرىنى ئىپادىلەش

نۇقتىسىدىن چىققان كومىتېتىلىك ئېپىزوتلار ئەكس ئەتتۈرۈلۈۋاتقان تۇرمۇش كۆرۈنۈشلىرىگە تېخىمۇ رەڭدار ۋە تېخىمۇ خوشاللىق تۇس كىرگۈزىدۇ. يۇقىرىقىلار ئۇنىڭ ئىجادىيىتىدىكى مۇھىم ئالاھىدىلىكلىرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

§-8. ۋاڭ مىڭ ۋە ئۇنىڭ ھېكايە ئىجادىيىتى

ۋاڭ مىڭ 1934-يىلى بېيجىڭ شەھىرىدە تۇغۇلغان. ئوتتۇرا مەكتەپتىكى چاغلىرىدىن باشلاپلا كومپارتىيىنىڭ يەر ئاستى تەشكىلىنىڭ پائالىيەتلىرىگە قاتناشقان بولۇپ، تېخى 14 ياشقا تولماي تۇرۇپلا كومپارتىيىگە قوبۇل قىلىنغان. ئازادلىقتىن كېيىن ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ خىزمەتلىرىنى مۇشۇلگەن 1953-يىلى ئۇنىڭ «ياشسۇن ياشلىق» ناملىق رومانى ئېلان قىلىنغان. بۇ چاغدا ۋاڭ مىڭ 19 ياش ئىدى. 1956-يىلى ئۇ «تەشكىلات بۇسىغا كەلگەن ياش» ھېكايەسىنى ئېلان قىلدى ۋە شۇ ھېكايە تۈپەيلىدىن 1957-يىلى خاتا ھالدا ئوڭچى قىلىپ قويۇلدى. تۆۋەنگە چۈشۈرۈلۈپ بېيجىڭ شەھىرى ئەتىراپى رايونىغا ئەۋەتىلدى. 1965-يىلى ئۇ ئۆزى تەلەپ قىلىپ شىنجاڭنىڭ ئىلى رايونى بايانداي گۇڭشىسىغا كەلدى ۋە بۇ گۇڭشى 2-دادۇيىنىڭ مۇئاۋىن دادۇيىجاڭلىق خىزمىتىنى ئىشلىدى. بۇ جەريانداتۇرمۇش ئۆگەندى ۋە ئۇيغۇر تىلىنى ئۆگەندى. 1973-يىلى ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتىگە يۆتكەپ كېلىندى ۋە «بۇ جايىنىڭ مەنزىرىسى» ناملىق رومانىنىڭ ئىجادىيىتى ئۇستىدە

ئىشلىدى. 1975 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات - سەنئەت ئىجادىيەت تەتقىقات ئىشخانىسىغا يۆتكەلدى. «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» يوقىتىلغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ مەسلىسى تېزدىن ھەل قىلىنىپ نامى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1978 - يىلى بېيجىڭغا يۆتكىلىپ شەھەرلىك ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر جەمئىيىتىدە كەسپىي يازغۇچى بولۇپ ئىشلىدى. بۇ مەزگىلدە ئۇنىڭ ئىجادىيىتى يېڭى باسقۇچقا كىردى. «دۆيجاڭ، شۇجى، مولۇن ۋە يېرىم تال چوكىنىڭ ھېكايىسى»، «ئەڭ قىممەتلىك»، «لەگ - لەكنىڭ لېنتىسى» «تۇنىنىڭ كۆزى»، «باھار تۇيغۇسى»، «دېڭىز - نىڭ چۈشى» «نۇرلۇق» قاتارلىق ھېكايىلەرنى، «بولشۇيكلارچە سالام»، «كېپىنەك» ناملىق پوۋېستلارنى ئېلان قىلدى. ئۇلار - نىڭ ئىچىدە «ئەڭ قىممەتلىك»، «باھار تۇيغۇسى» ھېكايىلىرى مەملىكەتلىك مۇنەۋۋەر ھېكايىلەر مۇكاپاتىغا، «كېپىنەك» پوۋېستى مەملىكەتلىك مۇنەۋۋەر پوۋېستلار مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

1. «تەشكىلات بۇسىغا كەلگەن ياش» ھېكايىسى

بۇ ھېكايە 1956 - يىلى 9 - ئايدا ئېلان قىلىنىپلا پۈتكۈل ئەدەبىيات سەھنىسىنى زىل - زىلىگە كەلتۈرۈۋەتكەنىدى.

بۇ ھېكايە توغرىلىق تۆۋەندىكىلەرنى كۆرسىتىشكە بولىدۇ: بۇ ئەسەرنىڭ ئاپتورى مۇشۇ ھېكايىسى بىلەن تۇنجى قېتىم تېما دائىرىسىدىكى چەكلەنگەن رايونغا بۆسۈپ كىردى. پارتىيىنىڭ يۇرتىكى — رەھبەرلىك ئورگىنىدىكى يەنە كېلىپ پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى تۈرۈشلۇق بېيجىڭ شەھىرىنىڭ بىر رايونىدىكى پارتىيە كومىتېتى ئورگىنىدىكى چاڭ - توزاڭلارنى، ناچار ئىستىللارنى ئېچىپ بەردى. شۇڭا بۇ ئەسەر ئىدىيىۋىي

مەزمۇنىنىڭ ئۆتكۈرلۈكى بىلەن خاراكتېرلىنىدۇ.

بۇ ئەسەردە ئىنقىلابىي ئىرادىسى بوشىشىپ كەتكەنلەر-نىڭ تىپى — لیۇشى ۋۇنىڭ ئوبرازى يارىتىلغان.

رايونلۇق پارتىيە كومىتېتىنىڭ تەشكىلات بۆسۈنىڭ 1 - مۇئاۋىن بۇجاڭى لیۇشى ۋۇ ئىنقىلابىي كۆرەشلەردە تۆھپىسى بار كادىر بولسىمۇ، ئازادلىقتىن كېيىن تۇرمۇشىنىڭ ئۆزگىرىشى، ئورنىنىڭ ئۆسۈشى بىلەن «ھەممە نەمە ئادەتتىكىدەكلا، بۇلار-دىن زېرىكتىم»، «ھەممىسى شۇنچىلىكلا بىر ئىش» دەيدىغان بولۇپ قالىدۇ. بۇ ئۇنىڭ داۋاملىق ئېيتىدىغان سۆزى بولۇپلا قالماي، بەلكى ئۇنىڭ تۇرمۇش پەلسەپىسى ۋە دۇنيا قارا-شىنىڭ ئىنكاسى ئىدى. چۈنكى ئۇ سىياسىي، غايە، ئەخلاقىي سۈپەت دېگەنلەرنىڭ ھەممىسى مەنسىز، يوق بىرنېمىلەر، دەپ قاراپ خىزمەت، ئۆگىنىش، تۇرمۇشتا نەمە بولسا بولىمىدۇ، دەيدىغان پوزىتسىيىنى تۇتىدۇ. «ئۇ ئەمدى ھېچنېمىنى سۆي-مەيدۇ، ھېچنېمىدىن نەپرەتلەنمەيدۇ، ئەمدى ھەرگىز ئىنقىلاب-نىڭ غېمىنى قىلمايدۇ» يەنى ھەممىدىن سوۋۇيدۇ، بىزار بولىدۇ. مانا بۇ — لیۇشى ۋۇ خاراكتېرىنىڭ يادروسى. ئۇنىڭدىكى كېسەللىك ئادەتتىكى ئاساسىي قاتلامغا چۆكمەيدىغان، ئاممە-دىن ئايرىلىدىغان، تۆرىچىلىك ئەمەس، بەلكى تېخىمۇ يوشۇرۇن تېخىمۇ خەتەرلىك بولغان ئىنقىلابىي ئىرادىسى بوشىشىپ كېتىش كېسىلىدۇر.

بۇ ھېكايە يالغۇز تېما تەرەپتىنلا ئەمەس، بەلكى ئوبراز يارىتىش جەھەتتىنمۇ كونا قېلىپلارنى بۆسۈپ تاشلا-غان بولۇپ، ئەينى ۋاقىتتا ئىجادىيەتتە مودا بولۇپ قالغان

«زىددىيەتنى يازماسلىق» ۋە ئىسخىماتىزم، ئوقۇملاشتۇرۇش خاھىشلىرىغا كۆچلۈك دەككە بەردى. سوتسىئالىزم دەۋرىدىكى خەلق ئىچىدىكى زىددىيەتلەرنى دادىللىق بىلەن ئەكس ئەتتۈرۈش، ئەدەبىياتنىڭ جەڭگىۋار رولىنى جارى قىلدۇرۇشتا بۇ ئەسەر ئەينى ۋاقىتتا، ئاكتىپ رول ئوينىغانىدى. گەرچە ئۇ بىر مەزگىل قارىلىنىپ چەكلەنگەن بولسىمۇ، ئەمما ھازىر ئۇنىڭ خۇشپۇراق گۈل بولۇپ قايتا ئېچىلىشى تارىخنىڭ ئۇنىڭغا بەرگەن ھەققانىي باھاسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

2 ۋاڭ مىڭنىڭ ھېكايە ئىجادىيىتىدىكى يېڭى ئىزدىنىشلىرى

«تۆت كىشلىك گۇرۇھ» يوقىتىلغاندىن كېيىن ۋاڭ مىڭنىڭ ئىجادىيىتى يېڭى باسقۇچقا كىردى. ئۇنىڭ يېقىنقى يىللاردىن بۇيان يازغان ھېكايىلىرىنىڭ مەركىزىي ئىدىيىسى خەلقنىڭ ئەشۇ كۆلپەتلىك يىللاردىكى مەنۇيي جاراھەتلىرىنى ئېچىشتا مەركەزلىك ئىپادىلىنىدۇ. مەسىلەن: دەن دەن («ئەك قىممەتلىك» تىكى)، لى جۇڭيەن («نۇرلۇق» تىكى)، سۇڭ مىڭ («بولشېۋىكلارچە سالام» دىكى،) ھەدە («ھەدە» دىكى)، مىيلەن («كېپىنەك» تىكى) قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى سولچىل لۇشىيەنىنىڭ تەسىرى كۆچلۈك بولغان ئالاھىدە مۇھىت ئىچىدە مەنىۋى جەھەتتىن جاراھەتلەنگەن، ئىدىيىسى قاتمالالاشقان ئوبرازلاردۇر. ئۇلارنىڭ كېسىلىنى ساقايتىپ، ئۇلارنى قۇتۇلدۇرۇۋېلىش، ئەلۋەتتە، مۇھىم بىر ئىجتىمائىي مەسىلە ھېسابلىنىدۇ. ۋاڭ مىڭ ھېكايىلىرىدا مانا مۇشۇنداق زور مەزمۇنلار يورۇتۇلغان.

پارتىيە ۋە خەلقنىڭ مۇناسىۋىتى مەسىلىسىمۇ ۋاقىمىڭ ھېكايىلىرىنىڭ مەزمۇن دائىرىسىگە كىرىدۇ. بۇنداق مەزمۇندىكى ھېكايىلاردا ھېكايە ۋەقەلىكى كەڭ ئىجتىمائىي ئارقا كۆرۈنۈش ئاستىدا بايان قىلىنىدۇ. 30 نەچچە يىللىق ھەتتا ئۇنىڭدىنمۇ ئۇزۇن تارىخىي جەريانىدىكى كىشىلىك مۇناسىۋەتلەر، زور ئىجتىمائىي مەسىلىلەر ئارقىلىق كىشىنى چوڭقۇر ئويلارغا سالىدىغان مەسىلىلەر، ئوتتۇرىغا قويۇلىدۇ. پارتىيە ۋە خەلقىمىز كۆپ بەدەل تۆلەپ ھاسىل قىلغان تەجرىبە ساۋاقلار يەكۈنلىنىدۇ. بۇ ئەسەرلەر خەلقىمىزنىڭ بېسىپ ئۆتكەن يولىنى ئەسلىتىپلا قالماي، يەنە ھازىر مېڭىۋاتقان ۋە ئەمدى ماڭماقچى بولۇۋاتقان يولى توغرىسىدىمۇ مۇستەقىل پىكىرلەرنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. شۇڭا بۇنداق ئەسەرلەرنىڭ تونۇشتىكى قىممىتى ۋە تەربىيىۋي ئەھمىيىتى زور.

ۋاقىمىڭ ئەسەرلىرىنىڭ بەدىئىي ئالاھىدىلىكى دەپ مۇنداق ئىككى نۇقتىنى كۆرسىتىشكە بولىدۇ. بىرسى ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ كىشىلەرنىڭ مەنىۋىي دۇنياسىنى ئۆزىنىڭ ئىپادىلەش ئوبيېكتى قىلىدىغانلىقى بولسا يەنە بىرسى يۇمۇرلۇق ۋە ساتىرىك ئىكەنلىكىدۇر.

ۋاقىمىڭ 1979 - يىلى ۋە 1980 - يىلى بولۇپ ئىككى يىل ئىچىدە «تۇنىنىڭ كۆزى»، «لەگلەك لېنتىسى»، «باھار تىۋىشى»، «دېڭىزنىڭ چۈشى» ھېكايىلىرىنى ۋە «بولشېۋىك-لارچە سالام»، «كېپىنەك» قاتارلىق پوۋېستلارنى يازدى. ئۇ بۇ ئەسەرلىرىدە «ئاڭ ئېقىمى» دىن ئىبارەت ئىپادىلەش ئۇسۇلىدىن خېلى كۆپ پايدىلاندى.

«ئاك ئېقىمى» دېگەن ئاتالغۇنى تۇنجى بولۇپ ئامېرىكا پىسخولوگى ۋېليام جامۇس ئوتتۇرىغا قويغان بولۇپ، ئۆزىنىڭ ئىلمىي ماقالىلىرىدا ئىنسان ئېڭىنىڭ ھەرىكىتىنى سۇنۇق ئېقىمغا ئوخشىتىپ چۈشەندۈرگەنىدى. كېيىنچە ئامېرىكا، ياۋروپادىكى مودېرنىزمچىلار ئۆزلىرىنىڭ ئىنسان پىسخىكىسىغا بېغىشلانغان ئەسەرلىرىنى «ئاك ئېقىمى» پىروزىسى دەپ ئاتاشقان.

«ئاك ئېقىمى» بويىچە يېزىلغان پىروزىك ئەسەرلەر ئادەملەرنىڭ ئېڭىنى، پىسخىكىسىنى ئۆزىنىڭ مەركىزىي نۇقتىسى قىلىدۇ؛ ئەسەر باشتىن ئاياق دېگۈدەك كىشىلەرنىڭ پىسخىك پائالىيەتلىرىنى، ئېڭىنىڭ ھەرىكەتلىرىنى تەسۋىرلەيدۇ. ئاپتورنىڭ دۇنياغا، تۇرمۇشقا، تەسۋىرلەش ئوبيېكتىغا قارىتا بىر دەقىقە ۋە شۇ مىنۇتتىكى تۇيغۇسىنى، تەسىراتىنى، ھېسسىياتىنى ئالاھىدە ئورۇنغا قويىدۇ. ئۆزى تەسۋىرلەۋاتقان پېرسوناژ، مۇھىت ئۈستىدە ئاساسەن ئىزاھات يېكى باھا بېرمەيدۇ. پوۋتىرىت تەسۋىرى، ھەرىكەت تەسۋىرى دېگەندەك سىرتقى ھالەتلەرگە كۆپ ئەھمىيەت بېرمەيدۇ. بۇنداق ئەسەرلەر ۋاقىت ۋە ئورۇننىڭ چەكلىمىسىدىن ھالقىپ كېتەلەيدۇ. كىتابخانلارغا تېخىمۇ كەڭ، تېخىمۇ مول، ئاجايىپ كۆركەم سەنئەت دۇنياسىنى كۆرسىتىپ بېرەلەيدۇ.

ۋاك مېكتىك «باھار تەۋرىشى» ھېكايىسىدا فىزىك يۆزىنىڭ باھار بايرىمى مۇناسىۋىتى بىلەن تۇغقان يوقلاپ كېتىۋېتىپ، يولدا كۆرگەنلىرى ۋە ئۇنىڭ خىيالىرى بايان قىلىنغان. قىسقىغىنە (بىر نەچچە مىڭلا خەت) ھېكايىگە نەچچە

ئون يىللىق تارىخىي جەريان، نەچچە مىڭ يوللۇق كەڭ ماكان، يىراق تارىخ ۋە بۈگۈنكى رېئاللىق، جۈملىگو ۋە چەت ئەللەر، يېزا ۋە شەھەرلەرنىڭ ھەممىسى سىغدۇرۇلغان. پەقەت يۈزىنڭ بىر ئادەمنىڭ پويىزدا كېتىۋېتىپ كۆرگەنلىرى ۋە ۋە كۆرۈش بىلەن قانائەتلانغان تەسەۋۋۇرى ئارقىلىق يەنى مۇرەككەپ ئاڭ ئېقىمى ئارقىلىق ئەڭ يېڭى، ئەڭ قىممەتلىك، ئەڭ گۈزەل نەرسىلەرنى ئەڭ رەزىل، ئەڭ كونا، ئەڭ پاسكىنا نەرسىلەر بىلەن بىر تەكشىلىككە قويۇپ تۇرۇپ، كونا ۋە يېڭى ئۆزئارا ئورۇن ئالماشتۇرۇۋاتقان ئەينى ۋاقىتتىكى تارىخىي شارائىتنى «قىشنىڭ ئىزناسى» تېخى بارلىقىنى، شۇنىڭدەك «باھار تۇيۇشى» نىڭمۇ ئاكلىنىۋاتقانلىقىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. ۋەتىنىمىزنىڭ ئىجتىمائىي ئەھمىيىتىنى ئاھايىتى چىنلىق بىلەن سۆرەتلەيدۇ.

ۋاڭ مىڭنىڭ يېقىنقى ئەسەرلىرىدە ھەجۋىي تۈس كۈچلۈك، كومېدىيىلىك ئامىللار كۆپ. يۇمۇر ۋە ساتىرا بۇ ئەسەرلەرنىڭ بەدىئىي ئالاھىدىلىكى بولالايدۇ. بۇنىڭدىكى مەقسەت بىمەنە كۈلكە ئارقىلىق بىمەنە تۇرمۇشنى ئىنكار قىلىش، بارلىق نادانلىق، نومۇسسىزلىق، ۋەھشىلىكتەك ئىنسانلار جەمئىيىتىدىكى چىرىك نەرسىلەرنى مەسخىرە قىلىش ۋە قامچىلاشتىن ئىبارەت. ئۇنىڭ بۇ خىل ئەسەرلىرىدىكى يۇمۇر ۋە ساتىرا داۋاملىق چوڭقۇر پەلسەپىۋىيلىك بىلەن بىرلىشىپ كەتكەن بولغاچقا، بۇ ئەسەرلەرنىڭ يېزىلىشى ئۆتكۈر بولۇپلا قالماي، مەنىسىمۇ چوڭقۇر. ئۇنىڭدىكىساتىرا ھەرگىز ئاپتورنىڭ ئاچچىقىنى چىقىرىۋېلىشى ئۈچۈنلا ئەمەس، بەلكى رېئاللىقتا

ساقلىنىۋاتقان ئىللەتلەرنى پىپەن قىلىش ئۇلارنى تازىلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. خۇددى ئۇ ئۆزى ئېيتقاندەك «ئاچچىقنىڭ كەينىدە ئىللىقلىق، تەنە ۋە كىنايىنىڭ كەينىدە ئەپۇ، قاتتىق ئەپسۇسلىنىشنىڭ كەينىدە قىزغىن ئۈمىد بار.»

9 - §. رۇجىۋەن ۋە ئۇنىڭ ھېكايە ئىجادىيىتى

ئايال يازغۇچى رۇجىۋۇن 1925 - يىلى شاڭخەيدە تۇغۇلغان. 1943 - يىلى 4 - ئارمىيىگە قاتناشقان.

ئۇ ئۆزىنىڭ «گۈەن ئانا» ناملىق ھېكايىسى بىلەن داڭ چىقارغان. «پىياز گۈلى» ھېكايىسى ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئۇسلۇبى ھەققىدە خېلى تالاش - تارتىشلار بولغانىدى. كېيىنكى يىللاردا ئۇنىڭ «ئىگىز تېرەكلەر»، «جەمجىت تۇغۇتخانا» دېگەن ھېكايىلەر توپلاملىرى نەشىر قىلىندى.

رۇجىۋەننىڭ ھېكايىلىرى ئاساسەن ئازادلىق ئۇرۇش ۋە شۇ دەۋردىكى تۇرمۇشنى تېما قىلىپ يېزىلغان. سوتسىئالىزم دەۋرىدىكى تۇرمۇشمۇ ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدە بەلگۈلۈك دەرىجىدە ئەكس ئەتتۈرۈلگەن. «ئاكا - ئۇكىلارنىڭ خوتۇنلىرى»، «قانغان ئارزۇ»، «ئىتتىپاق ياچىيكسىنىڭ يېڭىدىن سايلانغان سېكرېتارى»، «ئىللىق باھاردا»، «مۇساپە»، «2 - قەدەم» قاتارلىق ھېكايىلەر مانا مۇشۇ مەزمۇنغا بېغىشلانغان.

رۇجىۋەننىڭ بەزى ئەسەرلىرىگە باھا بېرىشتە ئەدەبىي تەنقىدچىلەرنىڭ كۆز قاراشلىرىدا ئوخشاشماسلىقلار بار. بەزى

تەنقىدچىلەر «پىياز گۈلى» ناھايىتى ئاز ئۈچرايدىغان ياخشى ئەسەر، دەپ باھا بەرسە، يەنە بەزىلەر بۇنىڭغا قوشۇلماي باشقىچە پىكىردە بولىدۇ، شۇڭا ئۇنىڭ ئۇسلۇبى ھەققىدە كۆپ مۇزاكىرە بولغان.

ماۋدۇن ئەپەندى «يېقىنقى يىللاردىكى ھېكايىلەر توغرىسىدا» دېگەن ماقالىسىدا «پىياز گۈلى» ھېكايىسىنىڭ بەدىئىي ئۇسلۇبىنى: يېڭى ۋە چىرايلىق، دەپ ئالايتەن تەرىپلىگەنىدى. بىزنىڭ قارىشىمىزچە ئۇنىڭ ئۇسلۇبى ھەققىدە تۆۋەندىكى نۇقتىلارنى كۆرسىتىش مۇمكىن:

1. ئۇنىڭ ئەسەرلىرى «دەۋر ئېھتىمالىدىكى بىر نۇرغۇن، سوتسىئالىستىك قۇرۇلۇشنىڭ ئومۇمىي خورىدىكى بىر قىسىمىنى كۆي» (خۇجىنجىكنىڭ سۆزى) بۇ — روجىجۇەن ئەسەرلىرىگە بولۇپمۇ ئۇنىڭ ماتېرىئال تاللاشتىكى ئالاھىدىلىكىگە بېرىلگەن تۇغرا باھا. ئۇنىڭ ئەسەرلىرى كەڭ ۋە ئۇلۇغۋار تۇرمۇش كۆرۈنۈشلىرىنى سۈرەتلەشنى ئاساس قىلمىغان، بەلكى ئاددىي نەرسىلەر ئارقىلىق مۇرەككەپ رېئاللىقنى كۆرسىتىپ بەرگەن مەسىلەن: ئۇنىڭ «پىياز گۈلى» ناملىق ھېكايىسى ئۇرۇشنى تىما قىلغان بولسىمۇ، بىراق ئۇنىڭدا مىڭلىغان ئادەملەرنىڭ قىقاس چوقانلىرى، يۈرەكلەرنى جىغىلداتقىدەك جەڭ جىددىيچىلىكى يوق. ئاپتور بۇنداق جەڭ كۆرۈنۈشلىرىنى ئەسەرنىڭ ئارقا قىسمىغا قويغان. شۇڭا ئەسەرنىڭ ئوتتۇرىغا قويغان پىكىرى تېخىمۇ گەۋدىلىنىپ، كىتابخانىلارنى تېخىمۇ چوڭ روھىي ئوزۇق بىلەن تەمىن ئەتكەن،

2. ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدە «رەڭ قويۇق ئەمەس، دەل

جايدا، ئاھاك يۇقىرى ئەمەس، لېكىن يېقىملىق» (خۇجىنە-جىكنىك سۆزى) مانا بۇ-ئۇنىك ئەسەرلىرىنىك يەنە بىر ئالاھىدە-لىكى. روججۇەن «يېڭى پېرسوناژ»، «يېڭى دۇنيا» نى يازىدۇ. ئەمما ئۇنىك پېرسوناژلىرىنىك مۇتلەق كۆپچىلىكى قالتىس مۆجىزىلەرنى يارىتىۋېرىدىغان قەھرىمانلار ئەمەس. ئۇنىك ئەسەرلىرىدە كۆپىنچە ھاللاردا ئادەتتىكى ئائىلىۋي تۇرمۇش، تۇغقانلار ئارىسىدىكى، خىزمەتداشلار ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتلەردە پەيدا بولغان نازۇك ۋە يوشۇرۇن ھېسسىيات يېزىلىدۇ. ئاپتور پېرسوناژلار خاراكتېرىنىك مۇكەممەللىشىشى ۋە ئىدېيىۋي ھېسسىياتنىك ئۆزگىرىشىنى مۇرەككەپ ھەم ئەگرى تۇقاي ئىجتىمائىي زىددىيەتلەرنى تەشكىللەش ئارقىلىق ئەكس ئەتتۇرمەيدۇ. بەلكى پېرسوناژلار خاراكتېرىنىك تەرەققىياتىغا تۇرتكە بولىدىغان ئىجتىمائىي ئامىللارنى ئىنچىكىلىك بىلەن قازىدۇ ۋە ئۇلارنى ئىپادىلەيدۇ. ئۇمۇمىيلاشتۇرۇپ ئېيتقاندا روججۇەن تۇرمۇشقا ۋە پېرسوناژلارغا قويۇق رەڭ بېرىپ، ئۇلارنى كىشىنىڭ كۆزىنى چاقناتقۇدەك قىلىپ يورۇتۇپ بەر-مەيدۇ، بەلكى تەسۋىرلەش ئوبيېكتىلىرىنى كىتابخانىلارنىڭ كۆز ئالدىدا روشەن گەۋدىلەندۈرۈپ بېرىدۇ. كىتابخانىلار تۇرمۇش كۆرۈنۈشلىرى ۋە پېرسوناژلارنىڭ مەنىۋى قىياپىتى بىلەن يۈز كۆرىشىدۇ. تەپەككۇر، تەسەۋۋۇر ئارقىلىق چۈشەنچە ھاسىل قىلىپ تونۇشۇش مەقسىتىگە يېتىدۇ.

3. پېرسوناژلار خاراكتېرىنىڭ مۇرەككەپلىكىنى ئەمەس، بەلكى پېرسوناژلارنىڭ چوڭقۇر ۋە كەڭ روھىي دۇنياسىنى ئىپادىلەشكە تىرىشىدۇ.

رۇجى جۇەن ئەسەرلىرىدە پىسخىك تەسۋىر ناھايىتى ئىنچىكە بېرىلگەن بولۇپ، ئاپتورنىڭ قەلىمى پېرسوناژنىڭ ئىدىيىۋى خاراكتېرىنىڭ كەڭلىكىدە يۈگۈرۈپ يۈرمەيدۇ، بەلكى ھەلۋەم بىر نۇقتىنى تاللاۋېلىپ پېرسوناژ خاراكتېرىنىڭ تىپىك ۋەزىپىسى ۋە پېرسوناژنىڭ كەچۈرمىشى بىلەن بولغان باغلىنىشلىرىنى يېزىش ئارقىلىق پېرسوناژلارنىڭ مۇرەككەپ روھىي دۇنياسىنى قېزىپ چىقىدۇ. كۆرۈنۈشتە ناھايىتى بەختلىك كۆرۈنگەن قېرىلارنىڭ قەلبىدە ھۆكۈم سۈرۈۋاتقان غەشلىكنى ۋە سۆز بىلەن چۈشەندۈرۈش تەس بولغان بۇ كۆڭۈلسىزلىكلەرنىڭ ئىنچىكە يوشۇرۇنغان ئىجتىمائىي مەسىلىلەرنى توغرا چۈشىنىپ يېتەلەيدۇ.

ئاپتور ئىگىلىك تىكلەش ئۇچۇن تەر تۆككەن پېشقەدەملەرنىڭ جاپا ۋە ھالاۋەتنى چۈشەنمەيدىغان ياشلارنى ئەيىپلەشلىرىدىن ئىدىيىدە بىر ئىزدا توختاپ قېلىش ئەھۋالىنى ھېس قىلىدۇ. ياشلارنىڭ بۇلاقتەك بىر جۈپ كۆزلىرىدىن تۇر-مۇشنىڭ چوڭقۇر ۋە ئىشەنچلىك ئاساسىغا يېتەلمەي بىرخىل يۇزەكى تېيىزلىقتا توختاپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ ئالالايدۇ.... رۇجى جۇەن پېرسوناژنىڭ پىسخىك پائالىيەتلىرىنى كەڭ، چوڭقۇر، روشەن، ئىنچىكە تەسۋىرلەپ، ئىدىيىۋى ھېسسىياتقا باي بولغان ئەمگەكچىلەرنىڭ ئوبرازلىرىنى يارىتىپ بېرەلەيدۇ.

10-§. «سىنىپ تەربىيەچىسى» ۋە «چىياۋچاڭجاڭنىڭ خىزمەتكە تەيىنلىنىشى» ھېكايىلىرى

«سىنىپ تەربىيەچىسى» (لىيۇ شىنۇۇ)، «چىياۋ چاڭجاڭنىڭ خىزمەتكە تەيىنلىنىشى» (جياڭ زىلۇڭ) ھېكايىلىرى يېڭى باس-

قۇچتىكى پروزا ئىجادىيىتىدە مۇھىم ئورۇنغا ئىگە ۋەكىل خاراكتېرلىك ئەسىرلەردىن بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

بۇ ھېكايىلار ئېلان قىلىنىپلا ناھايىتى كۆچلۈك تەسىر قوزغىدى. ئۇلار مۇشۇ دەۋرىمىزدىكى تۇرمۇش رېئاللىقىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بەردى. خەلقنىڭ ساداسىغا ۋەكىللىك قىلىپ دەۋر روھىنى يورۇتۇپ بەردى. تىمسىنىڭ يېڭىلىقى، مەزمۇنىنىڭ چوڭقۇرلۇقى، ئۇسلۇبنىڭ ئۆزگىچىلىكى بىلەن مۇۋەپپەقىيەت قازىنىپ يېڭى دەۋر ئەدەبىياتىنىڭ يېڭى باسقۇچتىكى ئىجادىيىتىدە باشلامچىلىق رول ئويناندى.

1 . لېيۇشىنۇۋنىڭ «سىنىپ تەربىيىچىسى» ھېكايىسى 1977 - يىلى نويابىردا «خەلق ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىنغان. ھېكايە ئېلان قىلىنغان مەزگىلدە خەلقىمىز لىن بياۋ، «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ»نىڭ جىنايەتلىرىنى پاش قىلىش ۋە ئۇلارنىڭ زەھەرلىرىنى تەلتۈكۈس تازىلاشتىن ئىبارەت مۇھىم ۋەزىپىنى ئۆز زىممىسىگە ئېلىۋاتاتتى. بۇ چاغدىكى ئەدەبىي ئىجادىيەت بولسا ئىلىمىز ۋە خەلقىمىزنىڭ بېشىغا كەلگەن 10 يىللىق بالايى - ئاپەتنى تۇرمۇش چىنلىقى بويىچە ئەكس ئەتتۈرۈشتىن ئىبارەت ئۆتكۈر مەسىلىگە دۇچ كېلىۋاتاتتى. «سىنىپ تەربىيىچىسى» مۇشۇ زور ئىجتىمائىي مەسىلە ئۈستىدە تۇنجى قېتىم توختالغان مۇۋەپپەقىيەتلىك ئەسەر بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. شۇڭا بۇ ھېكايە يېڭى باسقۇچتىكى ئەدەبىياتنىڭ تەرەققىياتىدا ئالاھىدە ئەھمىيەتكە ئىگە.

بۇ ئەسەردە بىر سىنىپ تەربىيىچىسىنىڭ ياش - ئۆسمۈرلەرنى تەربىيىلىگەنلىكىگە دائىر ئىشلار ھېكايە قەلىمىغان

بولسمۇ، ئەمما ئۇنىڭدا ئەينى چاغدا ھەممە كىشىنىڭ دىققەت-ئېتىۋارىنى قوزغاۋاتقان ۋە جىددىي تۈتۈپ ھەل قىلمىسا زادى بولمايدىغان ئىنتايىن مۇھىم بىر ئىجتىمائىي مەسىلە ئۆتكۈر-لۈك بىلەن ئوتتۇرىغا قويۇلغان.

ھەممىگە ئايانكى، تۈرمۇشقا يۈزلىنىپ، رېئال ئەمەل-يەتنى ئىجادىيەتنىڭ چىقىش نۇقتىسى قىلىش — «سىنىپ تەر-بىيىچىسى» ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش نادىر ئەسەرلەرنىڭ مۇۋاپ-پىقىيەت قازىنىشىدىكى كام بولسا بولمايدىغان بىر شەرتتۇر. بۇ ھېكايىنىڭ ئاپتورى خۇددىي يۇقىرىدا ئېيتىلغاندەك تۇر-مۇشقا سادىق بولغانلىقى، رېئاللىقنى ئۆز ئىجادىيىتىنىڭ چى-قىش نۇقتىسى قىلغانلىقى ئۈچۈن، نابوت بولغان ياش - ئۆس-مۈرلەرنىڭ ۋەكىلى بولغان سۇڭ باۋچى ۋە شىپې خۇيمىنىدەك كىشىنى ئېچىندۇرىدىغان ھەم چوڭقۇر ئويغا پاتۇرىدىغان بە-دىئىي ئوبرازنى يارىتىپ چىقالىغان.

بۇ ئىككى پېرسوناژنىڭ بىرسى ئاشكارا، بىرسى يوشۇ-رۇن؛ بىرسى يۈزە، بىرسى چوڭقۇر بولۇشتەك خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە بولۇش بىلەن بىرگە ئۇلار ئىككىسى بىر - بىرىگە چې-تىشلىق. سۇڭ باۋچى تېخى 16 ياشقا كىرمەي تۇرۇپلا جىنا-يەت ئۆتكۈزۈش يولىدا خېلى ئۇزاپ كەتكەن «كاردىن چىق-قان» بالا لۇكچەك. گەرچە سۇڭ باۋچىدەكلەرنىڭ ئەھۋالى، ئەينى يىللاردا ھەيران قالغۇچىلىقى يوق بىر ئىش بولۇپ، ئومۇمىيۈزلۈك ئىجتىمائىي مەسىلىگە ئايلىنىپ بولغان بولسىمۇ، يازغۇچى ئۆز ھېكايىسىدا مەقسەتلىك ھالدا ئۇنى بەدىئىي رەڭ بىلەن يورۇتۇپ بېرىشكە تىرىشىدۇ. ئۇنىڭ مەقسىتى

ئەلۋەتتە بۇنىڭ دىققەت قىلىشقا تېگىشلىك جىددىي مەسىلە ئىكەنلىكىنى تەكىتلەشتىن باشقا نەرسە ئەمەس.

ئاپتور ھېكايىدا ئۇنىڭ قانداق قىلىپ جىنايەت يولىغا ماڭغانلىقى، قانداق لۇكچەكلىكلەرنى قىلغانلىقى ۋاھاكازالار ئۇستىدە سۆزلەپ ئولتۇرمايدۇ (بۇنى كىتابخانىنىڭ ئۆزىلا سۈڭ-باۋجىنىڭ ئېچىكىدىكى تىكىلگەن يېپتىن قالغان تاتۇقتىن تەسەۋۋۇر قىلالايدۇ).

ئاپتور پەقەت ياش - ئۆسمۈرلەرنىڭ جىنايەت ئۆتكۈزۈش سەۋەبلىرى، نېمە ئۈچۈن مۇشۇ يولغا كىرىپ قالغانلىقى ئۈستىدىلا ئىزدىنىدۇ. كىتابخانلار ھېكايىدىكى جاڭ مۇئەللىمنىڭ سۈڭ باۋچىنىڭ ئۆيىگە ئائىلە سۆھبىتى ئۈچۈن بارغانلىقى يېزىلغان ئېپىزوتتىن موسكۇللىرى تەرەققى قىلغان بۇ بالىنىڭ قانچىلىك نادان ۋە بىلىمسىزلىكىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەندەك بولىدۇ. سۈڭ باۋچى ئىنسانىيەتنىڭ مەدەنىيەت تارىخىدىكى بارلىق كېرەكلىك بىلىملەردىن خەۋەرسىز، ئەدەبىيات - سەنئەت جەۋھەرلىرىگە نىسبەتەن پۈتۈنلەي ساۋاتسىز. قىسقىسى ئۇنىڭ كاللىسى پۈتۈنلەي بوش ۋە قۇرۇق. ھېكايە ئۇنىڭ «يۇندا بىلەن بۇلغۇنۇپ شەكىل ۋە سۈپىتى ئۆزگىرىپ كەتكەن روھىي دۇنياسىنى» قېزىش ئارقىلىق كىشىلەرگە سۈڭ باۋچى ۋە ئۇنىڭ ھەمراللىرىنىڭ مۇشۇنداق ھالەتكە چۈشۈپ قېلىشتىكى سەۋەبىنى، ئۇلارنىڭ ھېچقانداق كىتابنى ئوقۇمىغانلىقى ھېچنىمىنى ئۆگەنمىگەنلىكى ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ بېرىدۇ. مانا بۇ سۈرۈشتۈرۈپ كەلگەندە «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» يۈرگۈزگەن فاشىستىك مەدەنىيەت مۇستەبىتچىلىكى ۋە

خەلقنى نادان تۇتۇش سىياسىتىنىڭ زەھەرلىك مۇنىسىدۇر.

ئەگەر سۇڭ باۋچىدەك ياش - ئۆسمۈرلەرنىڭ چۈشكۈنلىشىپ جىنايەت ئۆتكۈزۈش يولىغا ماڭغانلىقى كىشىنى غەزەبلەندۈرسە، ئۇ چاغدا بالىلارنىڭ مەنىۋىي جەھەتتىن زەھەرلىنىپ شىيې خۇيمەندەك ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغانلىقى كىشىنى چوقۇم چۆچىتىدۇ. ھېكايىدىكى يەنە بىر پېرسوناژ شىيې خۇيمەن ماھىيەت جەھەتتىن پاك، ئەخلاقلىق، چوڭ سۈپەت قىز. بۇ ئۇنىڭ دەل بىلمەگە تەشنا بولۇۋاتقان، يۇقىرىغا ئىنتىلىۋاتقان، غەمسىز ئۆسۈۋاتقان بالىلىق مەۋسۈمى بولسىمۇ، ئەمما ئۇ كىتابخانىلارنىڭ كۆز ئالدىدا ئىدىيىسى قاتمال، دوگما، ھەتتا ئۆزىنىمۇ ياغاچتەك تۇتىدىغان غەلىتە ئوبراز بولۇپ كۆرۈنىدۇ. ئۇ تۇرمۇشتا «سىنىپىي كۆرەش»تىن ئىبارەت تارىنى چىڭتىشتىن باشقىنى بىلمەيدىغان، «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» گېزىت - ژۇرنال ۋە رادىئولاردا تەشۋىق قىلغان «قائىدە - مىزان» لاردىن باشقىغا قىلچە قىزىقمايدىغان. ئەقەللىسى بالىلاردا بولۇشقا تېگىشلىك خۇسۇسىيەتلەردىن تامامەن مەھرۇم بولغان بىر قىز. ئۇ «كۆكۈيۈن» رومانىغا تۇتقان پوزىتسىيەسىدىلا ئۆزىنىڭ خۇددى سۇڭ باۋچىغا ئوخشاش نادان، بىلىمسىز ئىكەنلىكىنى، مەنىۋىي دۇنياسىنىڭ نامرات ئىكەنلىكىنى ئېنىق ئىپادىلەيدۇ. بىراق كىشىنى ئەپسۇسلاندۇرىدىغىنى شۇكى، رېئال تۇرمۇشتا شىيې خۇيمەندەكلەر داۋامەن سۇڭ باۋچىدەك دېققەتنى قوزغىمايدۇ. ئەكسىچە ئاكتىپ دەپ قارىلىپ ماقتىلىدۇ، مەدھىيىلىنىدۇ.

«سىنىپ تەربىيىسى» ھېكايىسىنىڭ ئاپتورىنىڭ ئىككى

چوڭ تۆھپىسى، ئۇنىڭ ھەقىقىي سەنئەتكارلارغا خاس ئۆتكۈر كۆزى بىلەن سىزىلمەي كېلىۋاتقان بۇ ئىجتىمائىي كېسەللىكنى تېپىپ چىقىپ، شىيې خۇيمىن ئوبرازىنى يارىتىپ بەرگەنلىكىدە ئىپادىلىنىدۇ. شىيې خۇيمىن ئوبرازى پۈتۈن يېڭى دەۋر ئەدەبىياتىدا تۇنجى قېتىم يارىتىلغان بولۇپ، ئۇ كىشىلەرگە «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» بازارغا سالغان «چۈشەنسەڭمۇ ئىجرا قىلسەن، چۈشەنمىسەڭمۇ ئىجرا قىلسەن» دەيدىغان قۇللۇق پەلسەپىسىنىڭ ياش ئەۋلادلىرىمىزنى قانداق زەھەرلىگەنلىكىنى، قانداق قىلىپ ئۇلارنى پىكىر قىلىش ئىقتىدارىدىن، ئىجاد قىلىش روھىدىن مەھرۇم قىلغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ، كىشىلەرنىڭ «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» پەيدا قىلغان مەنسۇبي بوھرانغا بولغان تونۇشىنى چوڭقۇرلىتىپ، «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» نىڭ ئەكسىيەتچىل ماھىيىتىنى تېخىمۇ چوڭقۇر تونۇۋېلىشىغا ياردەم بېرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرگە 10 يىللىق ئاساسەتتىن قۇتۇلغان ئىنقىلابىي رېئالىزمنىڭ غايەت زور قۇدرىتىنى نامايەن قىلىدۇ.

بىز بۇ ھېكايىدىن يېڭى باسقۇچتىكى ئەدەبىياتنىڭ ھېلىقىدەك تۇرمۇشنى پەدازلاپ، بۇرمىلاپ كۆرسىتىدىغان رېئالىزمغا قارشى ئەدەبىياتتىن چەك ئاجرىتىشقا باشلىغانلىقىنى ئوچۇق كۆرۈۋالالايمىز. دەرۋەقە، ئەدەبىي چىنلىق دېگىنىمىز ئەدەبىياتتىكى ئىنقىلابىي رېئالىزمنىڭ مۇھىم بىر ئامىلى. لېكىن ئۇ ئىنقىلابىي رېئالىزمنىڭ ئۆزى ئەمەس. شۇڭا جەمئىيەتنىڭ قاتلاملىرىغا كېسەللىكلەرنى چىنلىق بىلەن پاش قىلىش ۋە كىشىلەر قەلبىدىكى جاراھەتلەرنى كۆرسىتىپلا قويۇپ بول-

دی قىلىش، ھەرگىز يازغۇچىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى مەقسىدى بولماسلىقى كېرەك. شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن كەڭ كىتابخانىلار ۋە پۈتكۈل ئەدەبىيات - سەنئەت ساھەسى شېئىر خۇيمىن ئوبرازىنى: «جاراھەت ئەدەبىياتىغا تەۋە پېرسوناژ»، يېڭى دەۋر ئەدەبىياتىدىكى پېرسوناژلار قاتارىنى بېيىتقان بەدىئىي تىپ، دەپ تەرىپلەۋاتقان چاغدا، ھېكايە ئاپتورى ئۆزىنىڭ تەسىراتىنى سۆزلەپ كېلىپ: بۇ ھېكايىدا ئەجىر قىلىپ تەسۋىرلەنگەن پېرسوناژ «سۇڭ باۋچى ياكى شېئىر خۇيمىن ئەمەس، شى خۇكمۇ ئەمەس، بەلكى جاڭ زۇنشى مۇئەللىم» دەپ كۆرسەتمىدۇ. ئۇ «مەن سۇڭ باۋچى ۋە شېئىر خۇيمىننىڭ مەسلىسىنى كىتابخانىلار ئالدىغا نوقۇل ئوبيېكتىپ مەۋجۇدىيەت تەرىقىسىدە قويۇپلا قويمۇدۇم. بەلكى جاڭ زۇنشى مۇئەللىمنىڭ كۆزەتكەنلىرى بويىچە كىتابخانىلار ئالدىغا سوئاللارنى تاشلاپ قويدۇم ۋە ئۇلارنى ئۆزەم يېشەلىگەن جاۋابلار بىلەن تەمىنلىدىم» دەيدۇ. ئەلبەتتە، بىز بۇنىڭ بىلەنلا جاڭ زۇنشى ئوبرازىنىڭ تىپىك ئەھمىيىتى شېئىر خۇيمىن ۋە سۇڭ باۋچىلارنىڭكىدىن چوڭ ۋە ئەڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك چىققىنى جاڭ زۇنشى ئوبرازى، دەپ كېتەلمەيمىز. لېكىن شۇ نەرسە ئېنىقكى، جاڭ زۇنشى ئوبرازىنىڭ تۇرمۇشنى دېئالېكتىكىلىق ماتېرىيالىزم كۆز قارىشى بىلەن تەھلىل قىلىشتىكى، يەنى شېئىر خۇيمىن ۋە سۇڭ باۋچى ئوبرازلىرىنى گەرچە «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» گۇمران بولغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇلارنىڭ زەھەرلىرى يەنىلا مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋاتقان، كىشىلەر بۇ زەھەرلەرنى تەلتۆكۈس تازىلاشقا قەتئىي بەل باغلىغان ۋە تولۇق ئىشەنچىدە

بولۇۋاتقان تىپىك شارائىت ئاستىغا قويۇپ يارىتىشتىكى رولى ھەرگىز كىچىك ئەمەس. دېمەك ئاپتور تۇرمۇشتىكى زىددىيەتلەرنى چوڭ يۈرەكلىك بىلەن ئېچىپ كۆرسىتىش بىلەن بىرگە تۇرمۇشنى تىپىك شارائىت ئاستىدىكى تىپىك پېرسونـاژلار ئارقىلىق ۋە ماس ھالدىكى سۈژىت ئارقىلىق تەھلىل قىلغان ۋە ئۇنىڭغا باھا بەرگەن.

ئاپتور ئۆزىنىڭ تۇرمۇشقا بولغان قىزغىن ھېسسىياتىنى ۋە ۋەتەننىڭ ئىستىقبالىغا بولغان تولۇق ئىشەنچىسىنى جاك-زۇنشى مۇئەللىمنىڭ ئوبرازىدا سىڭدۈرۈۋەتكەن.

جاك زۇنشى - ئاددىيغىنا خىزمەت ئورنىدىكى خەلق ئۇ-قۇتقۇچىسى، ئۇ بالىلارنىڭ قەلبىنى كونكىرىت ئىجتىمائىي مۇھىت بىلەن بىرلەشتۈرۈپ تۇرۇپ كۆزىتىدۇ ۋە تەتقىق قىلىدۇ. جەمئىيەتنى چوڭقۇر ۋە كەڭ دائىرىدە كۆزىتىش، چۈشەنچە ھاسىل قىلىش ئارقىلىق بالىلار قەلبىدىكى جاراھەتلەرنى داۋالاشنىڭ توغرا يولىنى تېپىپ چىقماقچى بولىدۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ يۇقىرىقىدەك ئارتۇقچىلىقىدا بىر ئاددىي خەلق ئوقۇتقۇچىسىنىڭ نۇقتىئى نەزىرىنىڭ ئۆتكۈر، كۆڭلى كۆكسىنىڭ كەڭلىگىنى ئىپادىلەپ بېرىدۇ. ئۇ «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» بۇلغاپ تاشلىغان ئىجتىمائىي مۇھىتتا ياش - ئۆسمۈرلەرنىڭ مەنىۋي جەھەتتىن ئېغىر زىيانكەشلىككە ئۇچراۋاتقانلىقىنى ئۆتكۈرلۈك بىلەن كۆرۈپ ئالالايدۇ ۋە ئۆزىنىڭ مۇقەددەس بۇرچىنى ئېنىق تونۇپ، پۈتۈن كۈچ، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ياش - ئۆسمۈرلەرنى «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» نىڭ تۆمۈر تىرنىقى ئاردىسىدىن قۇتۇلدۇرۇپ چىقىشقا ئاتلىنىدۇ، كۈرەش قىلىدۇ.

بۇ هېكايىنىڭ ۋەقەلىكى جاڭ زۇنشى مۇئەللىمنىڭ هەر-
كەت - پائالىيەتلىرىنى دەۋىر قىلغان هالدا تەرەققى قىلغان
بولۇپ پىرسوناژلار، ۋەقەلەر زىددىيەت توقۇنۇشلىرى ۋە مۇهىت
قاتارلىقلارمۇ جاڭ زۇنشىنىڭ كۆزىتىشى مەنبۇيى، پائالىيەتلەرنىڭ
زىمىسىده ئورنىدىن تۇرىدۇ. مەركىزىي ئىدىيە مۇشۇ لىنىيە
بويىچە ئايدىڭلىشىدۇ، مانا بۇ - هېكايىنىڭ ئىپادىلەش ئۇسۇ-
لىدىكى بىر ئالاهىدىلىك.

هېكايىده مۇهاكىمە خېلى كۆپ، بۇ مۇهاكىمىلەر كىتاب-
خانلارنىڭ بۇ سىنىپ قەرىمىچىسىنىڭ قەلبىده ئۆركەشلەۋاتـ
قان هېسسىيات دولقۇنلىرىنى هېس قىلىشىغا ۋە ئۇنىڭ قەلبىنى
چۇشىنىشىگە تۈرتكە بولىدۇ. شۇنىڭدەك كىتابخانلارنىڭ نەزىرىنى
كېڭەيتىدۇ. بىراق، مۇهاكىمىلەر ئېهتىياجدىن ئېشىپ كەتكۈدەك
دەرىجىده كۆپ. بەزى مۇهاكىمىلەر بەكمۇ ئۇزۇن بولۇپ، ئەسەر-
نىڭ بەدىئىي كۈچىگە تەسىر يەتكۈزگەن. هېكايىدىكى شى خۇڭ
ياش ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئارىسىدىكى ئىجابىي ئوبراز تەرىقىسىده
تەسۋىرلەنگەن، لېكىن ئۇنىڭ ئىندىۋىدۇئاللىقى تولۇق يورۇتۇل-
مىغان بولۇپ، ئۇنىڭدا ئۇقۇم ۋە قىلىپنىڭ تەسىرلىرى كۆرۈنۈپ
تۇرىدۇ. مانا بۇلار «سىنىپ قەرىمىچىسى» هېكايىسىنىڭ موهىم
يېتەرسىزلىكلىرىدۇر.

«سىنىپ قەرىمىچىسى» يازغۇچى لىيۇ شىنۇۇنىڭ دەسـ
لەپكى ئەسەرلىرىدىن بولۇپ سانىلىدۇ. لىيۇ شىنۇۇ بۇ هېكا-
يىدىن كېيىن يەنە 30 نەچچە پارچە هېكايە، پوۋېست يازـ
دى. بۇلارنىڭ ئىچىده «مۇهەببەتنىڭ ئورنى»، «ئويغان ئۇكام»،
«مەن هەر بىر تال ياپراقنى سۆيىمەن» هېكايىلىرى، «كۆكۈل-

دىكىدەك»، «ئىستىرولۇق كۆۋرۈك» قاتارلىق پوۋېستلىرى جەمئىيەتتە خېلى زور تەسىر قوزغىدى.

2 . جىياڭ زىلۇڭنىڭ «چياۋچاڭجاڭنىڭ خىزمەتكە تەيىنلىنىشى» ناملىق ھېكايىسى ئېلىمىزنىڭ تۆتىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش» قۇرۇلۇشىدىكى زىددىيەتلەرنى، كۆرەشلەرنى ئوتتۇقلۇق ھالدا ئەكس ئەتتۈرۈپ بەرگەن نادىر ئەسەر بولۇپ، ئۇ 1979 - يىلى ئىيولدا ئېلان قىلىنغان.

بۇ ھېكايە دېڭىزگاتىل زاۋۇتىنىڭ مۇدىرى چياۋ گۇاڭپۇنىڭ «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» بىلەن چېتىلىشىپ قالغان خىزمەتكە قايتىدىن تەيىنلىنىپ زاۋۇتنىڭ قالاق قىياپىتىنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن ئېلىپ بارغان كۆرەشلىرى ئارقىلىق ئېلىمىزنىڭ كەڭ كادىرلىرى، تېخنىك خادىملىرى ۋە ئىشچىلىرىنىڭ مۇشكۇللۇكتىن قورقماي ئالغا ئىنتىلىدىغان جەسۇرانە روھىنى مەدھىيىلەيدۇ، جىشىن ۋەكىلىكىدىكى «تۆتىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش» قا پاسسىپ پوزىتسىيە تۇتىدىغان، ئۆزىنىڭ راھىتى، پايدا - مەنپەئىتىنى قوغلۇشۇپ جاپادىن قاچىدىغان، ھەتتا باشقىلارنىڭ خىزمىتىگە توسقۇن بولىدىغان، ئۇلارغا ئەتەي قىلىنچىلىق توغدۇرۇپ بېرىدىغان ناچار ئىستىللارنى سۆكىدۇ، پىچەن قىلىدۇ. ئەسەردە كۆچلۈك دەۋر روھى ئەكس ئېتىلگەن بولۇپ، ئۇنىڭدا ئاجايىپ بىر خىل جاسارەت، ئوتتەك قىزغىنلىق يالقۇنجاپ تۇرىدۇ.

ھېكايىدىكى چياۋگۇاڭپۇ پرولېتارىياتنىڭ يېڭى تارىخىي شارائىتتىكى قەھرىمانى سۈپىتىدە تەسۋىرلەنگەن بولۇپ، ئۇنىڭغا پرولېتارىياتنىڭ ئېسىل ئەنئەنىۋى پەزىلەتلىرى سىڭ-

دۇرۇلگەن. ئۇ ئىنقىلابىي ئۇرۇش يىللىرىدىكىدەك ئىنقىلابىي ئىجادىيەتكە، جاپادىنمۇ، ئۆلۈمدىنمۇ قورقماي ئالغا ئىلگىرىلەيدىغان جاسارەتلىك روھقا ئىگە بولغان، شۇنىڭ بىلەن بىللە بۇ خىل شىجائەت ۋە بۇ خىل روھنى يېڭى تارىخىي شارائىتتا يەنىمۇ تەرەققى قىلدۇرۇپ، يېڭىچە ئىپادىلىنىش شەكلىگە ئېرىشتۈرگەن، بىر جۈملە سۆز بىلەن سۈپەتلىگەندە، ئۇ كۆرەشلەر ئىچىدە پىشىپ تاۋلىنىپ چىققان قەھرىمانلىنىڭ بەدىئىي تىپىدۇر.

يازغۇچى بۇ ئوبرازنى ياراتقاندا، ئالدى بىلەن ئۇ دۇچ كېلىۋاتقان ئالاھىدە مۇھىتنى تەسۋىرلەشكە خېلى كۆچ چىقارغان. بۇ چاغدا 10 يىللىق قالايمىقانچىلىق تۈپەيلىدىن «خىلمۇ-خىل زىددىيەتلەر، رەڭگا-رەڭ مەسىلىلەر» دۆۋىلىنىپ كەتكەن بولۇپ، ئەسلىدە سانائەت سېپىنىڭ «گۈلى» ھېسابلىنىدىغان دېۋىگاتسل زاۋۇتى ھەر خىل مەسىلە ۋە تۈرلۈك قىيىنچىلىقلار گىرەلىشىپ كەتكەن ۋەيرانە ئورۇنغا ئايلىنىپ قالغانىدى. زاۋۇتتىكىلەرنىڭ كۆڭلى سۇۋۇپ، ئىرادىسى بوشاپ كەتكەن بولۇپ، زاۋۇت تۈزۈلمىسى ۋە ئىنتىزامى ئېغىر دەرىجىدە قالايمىقانلاشقان ۋە بوشاپ كەتكەن، زاۋۇت ئىشلەپچىقىرىش ۋەزىپىسىنى ھەر يىلى ئورۇندىيالمايدىغان بولۇپ قالغانىدى. ئەڭ ئېغىر بولغىنى، پارتىيە ئىستىلى ئېغىر دەرىجىدە بۇزغۇنچىلىققا ئۇچراپ، ئومۇمىنىڭكى بىلەن چۆنتەكىنى تۇشقۇزىدىغان، ساقتىلىق قىلىپ جان باقىدىغان ۋە تەخسىكەشلىك قىلىش، پىرىنسىپسىز يان بېسىش دېگەندەك فېئودالىزمنىڭ، بۇرژۇئازىيىنىڭ ئىدىيىلىرى، ئىستىللىرى يامراپ

كادىرلار قوشۇنىنى چېرىتىۋەتكەنىدى. ئاپتور چىياۋگۈاڭ-پۇنى مانا مۇشۇنداق ئالاھىدە مۇھىت، شارائىت ئاستىدا قو-يۇپ تۇرۇپ، ئۇنىڭ ئېگىلمەسلىكىنى، كۆرەشچانلىق رو-ھىنىڭ ئۈستۈنلۈكىنى ۋە ھەممىگە دادىل ھەم ھەممىگە قابىل-لىقىنى گەۋدىلەندۈرىدۇ.

چىياۋگۈاڭپۇدا ئەشۇ ۋەزىيەتكە قارىتا تۇغرا تۇنۇش بار. ئۇ پارتىيىنىڭ يېڭى باسقۇچتىكى لۇشيەنىنى چۈشىنىدۇ، بىر ئىنقىلابچىنىڭ بۈگۈنكى مەسئۇلىيىتىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى ئوبدان بىلىدۇ. شۇڭا ئۇ ئىلگىرىكى تۆھپىلىرى-نىڭ يالداماسى بولۇپ قالغان تاتۇقلىرىنى سىلاپ خىيال سۈرۈپ مۈگدەپ ئولتۇرمايدۇ. ۋە «پايدىسى كۆپ، جاپاسى ئاز» ئورۇنغا بېرىش ئىمكانىيىتىدىن ئۆزلىكىدىن ۋاز كېچىپ (ئۇنىڭ شېركەت باشلىقى بولۇش ئىمكانىيىتى بار ئىدى) دېڭىگاتىل زاۋۇتىدىن ئىبارەت قىيىنچىلىقلار ئۈۋىسىغا بېرىش-نى، شۇ زاۋۇتنىڭ مۇدىرى بولۇشتەك ئېغىر يۈكنى زىممىسى-گە ئېلىشنى، جەڭچىگە خاس پىداكارلىق بىلەن تەلەپ قىلى-دۇ. بۇ خىل پەۋقۇلئادە ھەرىكەت ۋە كۆتۈلمىگەن پوزىتسىيە ئۇلۇغ تارىخىي بۇرۇلۇش دەۋرىدىكى بۇ قەھرىمانلىنىڭ روھىي قىياپىتىنى تولۇق نامايان قىلىپ بېرىدۇ. ئاپتور ئۇنىڭ ئار-قىسىدىلا چىياۋگۈاڭپۇنىڭ خىزمەتكە تەيىنلەنگەندىن كېيىنكى بىر قاتار ئىش-ھەرىكەتلىرى ئارقىلىق سوتسىئالىستىك زاما-نىۋىلىشىشتىكى كارخانىچىلارنىڭ جاسارىتىنى ۋە قابىلىيىتىنى جانلىق سۈرەتلەپ بېرىدۇ. چىياۋگۈاڭپۇ كۆچلۈك ئىلمىيلىككە ۋە ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدەش روھىغا ئىگە، شۇنىڭدەك

دادىل، ئىشچان، كەسكىن ۋە تەۋرەنمەس كىشى. ئۇ دىگىنىنى ئەملگە ئاشۇرىدىغان، مۇشكۈللۈكنى يېڭىپ يول ئاچالايدىغان رەھبىرى كادىر. شۇڭا ئۇ ئاخىرىدا بۇ زاۋۇتنى تۈزەپ ھەممە ئىشنى ئۆز يولىغا چۈشۈرىدۇ.

چياۋگۇاڭپۇ ئوبرازى خەلقىمىزنىڭ «تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇش» قۇرۇلۇشىدىكى ئالغا ئىنتىلىش روھىنى، زور غەيرىتىنى ناماياں قىلغان، شۇنىڭدەك پرولېتارىياتنىڭ يېڭى تارىخىي شارائىتتىكى پەننى ئىگەللەپ دۇنيانى ئۆزگەرتىش تەڭ ئىرادىسىنى ۋە غەيرىتىنى ئەكس ئەتتۈرگەن. بۇ ئوبراز خەلقنى «تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇش» قۇرۇلۇشىدىن ئىبارەت ئۇلۇغ كۈرەشتە تېخىمۇ زور تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ جاسارەت بىلەن ئىلگىرىلەشكە ئىلھاملاندۇرىدۇ. ئوبرازنىڭ بۇ جەھەتتىكى ئەھمىيىتى ناھايىتى چوڭ.

ئاپتور يەنە ئىنقلابىي قوشۇن ئىچىدىكى بىدىك، پۇرسەتپەرەس جىشىننىڭ روھىي دۇنياسىنى ئۆتكۈرلۈك بىلەن كۆزىتىپ ئۇنىڭ قەلبىدىكى پەسكەشلىكلەرنى قاتتىق مەسخىرە قىلىدۇ، ئايىماي قامچىلايدۇ. جىشىن مەرتىۋىسى يۇقىرى، مۇھىم ئورۇننى ئىگەللىۋالغان بىر كىشى. ئۇ يۇقىرى دەرىجىلىك كادىر بولسىمۇ، ئەمما سوتسىئالىزم ۋە دۆلەتنىڭ ئىستىقبالى دىگەنلەرنى قىلچە ئويلىمايدۇ، ھەممە ئىشتا ئۆزىنىڭ پايدىسىنى، ئۆزىنىڭ بەختەرلىكىنى ئالدىنقى ئورۇنغا قويىدۇ. ئۇ ھىلە-مىكىرلىك، شامالغا قاراپ ئىش كۆرىدىغان، يوچۇق بولسىلا كىرىپ، پۇرسەت بولسىلا قول سالىدىغان، مۇناسىۋەت قىلىشقا ئۇستا شەخس بولغاچقا، خىزمەتتە قابىلى-

يەتسىز بولسىمۇ، مەرتىۋىسىنى ئۆرلىتىپ كېتىۋېرىدۇ. ئۇ تىگى-
تەكتىدىن ئېيتقاندا، بىزنىڭ ئىجتىمائىي تۈزۈلمىرىمىز تېخى
مۇكەممەللىشىپ كېتەلمىگەن شارائىتتىكى ئانچە-مۇنچە پۈر-
سەتكە ئىگە بولۇۋالغان سىياسىي بىدىك بولۇپ، «مەدەنىيەت
ئىنقىلابى»نىڭ مەھسۇلاتىدۇر. بۇ ئوبراز ئاپتورنىڭ ئىجتىمائىي
زىددىيەتلەرگە قارىتا دادىل قاراشلىرىنى ۋە چوڭقۇر تونۇشىنى
ئەكس ئەتتۈرۈپلا قالماستىن، يەنە «تۆتىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش»
قۇرۇلۇشىغا ئۆز قوشۇنىمىزنىڭ ئىچىدىن كېلىدىغان توسقۇن-
لۇقلارنى ۋە ئۇلارنىڭ كەلتۈرىدىغان خەۋپ-خەتىرىنى كۆر-
سەتمەي بېرىدۇ.

ھېكايىدىكى شىگەن ۋە شى ۋاڭبېي ئوبرازلىرىمۇ ئالا-
ھىدە ئەھمىيەتكە ئىگە. شىگەن «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» دىن
ئىلگىرى بۇ زاۋۇدنىڭ پارتكوم سېكرېتارى ئىدى. ئۇ شۇ
چاغلاردا تەدبىرلىك سىياسىي كادىر ئىدى، لېكىن ئون يىللىق
قالايمىقانچىلىقتىن كېيىن ئۇ« سىياسىي جەھەتتىكى قېرىلىق كې-
سىلى» گە گىرىپتار بولۇپ قالغاچقا، يېڭى تارىخىي شارائىت-
تا ئىنقىلابىي خىزمەتلەرگە پاسسىپ، سوغۇق پوزىتسىيە تۇتە-
دىغان بولۇپ قالدۇ. پارتىيىنىڭ ئۈمىدى، يولداشلارنىڭ
ئىلھامى بىلەن ئۇنىڭ پارتىيىۋىلىكى تەدرىجى كۈچەيۈپ، تۇر-
مۇشقا قىزغىن قارايدىغان بولۇپ ئۆزگىرىدۇ. كۆرۈشكە بولە-
دۇكى، ئۇنىڭ بۇ ئۆزگىرىشى خۇددى بىر ئەينەكتەك ئون
يىللىق قالايمىقانچىلىقنىڭ سەلبىي تەسىرلىرىنى يورۇتىدۇ ۋە
ھەقىقىي ئىنقىلابچىلارنىڭ مېڭىشقا تېگىشلىك يولىنى كۆرسىتىپ
بېرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن شىگەن ئوبرازىنى ۋەكىللىك خاراك-

تېرغا ئىگە، دەپ ئېيتىشقا بولىدۇ.

شى ژاڭبېي بولسا «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» دىكى ئىسيان-چىلارنىڭ كاتتىۋېشى. ئاپتور بۇ ئوبرازنى قېلىپ بولۇپ قېلىۋاتقان مېتافىزىكىلىق فورمۇلا بىلەن ئەمەس، بەلكى تۇر-مۇش رېئاللىقى بويىچە يارىتىپ ئۇنىڭ مۇرەككەپلىكىنى يورۇ-تۇپ بەرگەن. شى ژاڭبېي چېكىدىن ئاشقان «سول» چىل ئىدىيەۋي ئېقىمنىڭ تەسىرىدە خاتالىق ئۆتكۈزگەن، «تۆتىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش» قۇرۇلۇشىدا بولسا ئۇنىڭدا قىزغىنلىق كام لېكىن ئۇ يەنىلا ياش ۋە قابىلىيەتلىك. ئاپتور بۇ ئوبراز ئارقىلىق ئۇلارنىڭمۇ كۆچىدىن پايدىلىنىش لازىملىقىنى كۆر-سەتمەكچى. ۋە كىشىنى پىكىر قىلىشقا ئۈندەيدۇ. بۇ ئوبرازنىڭ يارىتىلىشى ئاپتورنىڭ تۇرمۇشقا تۇتقان دىئالېكتىك ماتېرىيالىز-مىلىق پوزىتسىيىسىنى ئىپادىلىگەن.

بۇ ھېكايە «4 نى زامانىۋىلاشتۇرۇش» قۇرۇلۇشىنى مەدھىيىلەپلا توختاپ قالمىغان، بەلكى «تۆتىنى زامانىۋىلاشتۇ-رۇش» ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلىۋاتقان كۈرەشلەرنى ئەكس ئەت-تۈرگەنده، ئۇنى «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» نى پاش قىلىش ۋە پىپەن قىلىش بىلەن ئورگانىك ھالدا بىرلەشتۈرگەن. ئەسەر-دىكى ۋەقەلىكنىڭ تەرەققىياتىدا، كىشىلەرنىڭ مۇناسىۋەتلىرىدە ۋە پېرسونا ژلارنىڭ ئىدىيەۋي قىياپەتلىرىدە ئون يىللىق ئاپەت-نىڭ ئىزناسى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. تۇرمۇش مۇشۇنداق چىنلىق بىلەن تەسۋىرلەنگەنلىكى ئۈچۈن كىتابخانلار «تۆتىنى زامانى-ۋىلاشتۇرۇش» ئۈچۈن لىن بياۋ، «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» پەيدا قىلغان تارىخىي توسالغۇلارنى تەلتۈكۈس سۈپۈرۈپ تاشلىماي

بولمايدىغانلىقىنى چۈشۈنۈپ يېتەلەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرگە چاۋگۇاكېۋغا ئوخشاش ئەزىمەتلەرنىڭ ئېلىپ بېرىۋاتقان كۈرىشىنىڭ زور ئەھمىيىتىنى تونۇپ ئۇلارنى مەدھىيىلەيدۇ. ئاپتور ئەسەرنىڭ مەزمۇنىنى مۇشۇنداق بىر تەرەپ قىلغانلىقى ئۈچۈن، بۇ ھېكايە بەزىبىر نوقۇل ھالدا «تۆتىنى زامانىۋى لاشتۇرۇش» نى مەدھىيىلەش بىلەنلا چەكلىنىدىغان ياكى «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» نى پىپىن قىلىشتىن باشقا نەرسىنى سۆزلىمەيدىغان ئەسەرلەرگە قارىغاندا، مەيلى ئەكس ئەتتۈرگەن تۇرمۇشنىڭ چوڭقۇرلىقىدا بولسۇن، ياكى كىشىگە ئىلھام بېرىش جەھەتتە بولسۇن خېلىلا ئۈستۈن تۇرىدۇ.

جياڭ زىلۇڭ گەرچە ئىجادىيەتكە تېخى يېڭىدىن كىرىشكەن يازغۇچى بولسىمۇ، ئەمما بۇ ھېكايە ئۇنىڭ ئىجادىيەت ئۇسلۇبىنى ئېنىق ئەكس ئەتتۈردى. جياڭ زىلۇڭ ئۇزۇن يىللارغىچە سانائەت سېپىدە ئىشلىگەن ۋە ئىشچىلار ئارىسىدا تۇرمۇش كەچۈرۈپ كەلگەن بولغاچقا، ئۇنىڭ ھېكايىسى سۈنئىيلىكتىن خالى بولۇپ، قويۇق تۇرمۇش پۇرىقىغا ئىگە بولالىغان. ھېكايىدىكى تۇرمۇش چىنلىقى كىتابخانلارنى قايىل قىلىدۇ، ئىشەندۈرىدۇ.

پۈتۈن ھېكايىدىن بىر خىل كۆچ، بىر خىل جاسارەت ئۇرغۇپ تۇرىدۇ. سۆزلىرى كۆچلۈك، ۋە ئاھاڭدار. ئاپتور ئوبراز يارىتىشتا بىر نەچچە جۈملە بىلەنلا جانلىق بىر ئوبرازنى كىشىنىڭ كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ قويىدۇ. زىددىيەت توقۇنۇشلىرى ئىخچام ئىپادىلەنگەن بولۇپ، قىلچە ئەزمىلىك يوق. ھېكايىدىكى سۆز-جۈملىلەرمۇ قىسقا، تەسىرلىك ئومۇمەن

ھېكايە ئۇسلۇبى ئەسەر مەزمۇنىغا ناھايىتى ئوبدان ماسلاشقان.

ھېكايىدا ۋەقەلىكنىڭ تەرەققىياتىنى تەسۋىرلەشتە سەل ئالدىراڭغۇلۇق قىلىش، بەزىبىر نۇقسانلارغا يول قويۇشتەك يېتەرسىزلىك بار.

ئۇمۇملاشتۇرۇپ ئېيتقاندا، «چىاۋچاڭجاڭنىڭ خىزمەتكە تەيىنلىنىشى» ھېكايىسىنىڭ يېزىلىشى ئىلگىرى ئاجىز ھالەتتە تۇرۇۋاتقان سانائەت تېمىسىدىكى ئەسەرلەر ئىجادىيىتىنىڭ ئەمدى ھەرقانداق باشقا تېمىدىكى ئەسەرلەر بىلەن رەقابەتلاشقىدەك سەۋىيەگە كۆتۈرۈلگەنلىكىنى نامايەن قىلدى. باشقا يازغۇچىلار ئۆزلىرىنىڭ نەزىرىنى «تۆتىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش» قۇرۇلۇشىغا تېخى ئەمدى يۆتكەۋاتقان چاغدا دەۋر روھىنىڭ كۈچلۈكلۈگى بىلەن كۆزنى قاماشتۇرىدىغان چياۋگۈاڭپۇ ئوبرازىنىڭ ئۇتۇقلۇق يارىتىلىشى ھېكايە ئاپتورى جياڭ زىلۈڭنىڭ ئۇنىڭدىن كېيىنكى ئىجادىيىتىگە ئوبدان تەسىر كۆرسەتتى. جياڭ زىلۈڭ مۇشۇ ھېكايىسىدىن كېيىن يەنە 20 نەچچە پارچە ھېكايە-پوۋېست يازدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە مۇھىمراقلىرى دەپ: «چىاۋچۈڭجاڭنىڭ كېيىنكى قىسسىسى»، «بىر زاۋۇد كاتتىبىنىڭ خاتىرىسى»، «قۇتولۇش»، «ھېيتلاش» قاتارلىقلارنى كۆرسىتىشكە بولىدۇ.

مۇھاكىمە ۋە تەكرارلاش سوئاللىرى

1. پىروزا ئىجادىيىتىنىڭ 17 يىلدىكى نەتىجىلىرى ۋە تەجرىبە-ساۋاقلىرى نىمىلەردىن ئىبارەت؟

2. پروزا ئىجادىيەتنىڭ يېڭى باسقۇچتىكى (يېڭىقىنقى يىللاردىن بۇيانقى) ئەھۋالى قانداق بولۇۋاتىدۇ؟

3. جۇلاۋجۇڭنىڭ تېپىك ئوبرازىنى تەھلىل قىلىڭلار.

4. «قىزىل بايراق شەجەرىسى» نىڭ مىللىي ئالاھىدىلىكىنى سۆزلەڭلار.

5. لىن داۋجىڭ ئوبرازىنى تەھلىل قىلىڭلار.

6. «قىزىل قىيا» رومانىدا ئىلگىرى سۈرۈلگەن ئىدىيەۋى مەزمۇن نېمە؟ ئۇ قانداق ئىپادىلەنگەن؟ ئاپتورنىڭ شۇيۇنفىڭ ئوبرازىنى يارىتىشتىكى ئۆزگىچە ئۇسۇلى نېمە؟

7. «يەنئەن مۇداپىئەسى» رومانىنىڭ بەدىئىي ئالاھىدىلىكىنى يېڭى دەۋردە يېزىلغان ئۇرۇش تېمىسىدىكى باشقا ئەسەرلەر بىلەن سېلىشتۇرۇپ شەرھىلەڭلار.

8. ياۋشۆيڭنىڭ تارىخىي تېمىدا ئەسەر يېزىشتىكى تەجرىبىلىرىنى «لى زىچىڭ» رومانىغا بىرلەشتۈرۈپ سۆزلەڭلار.

9. لى شۇاڭشۇاڭ ئوبرازىنىڭ تېپىك ئەھمىيىتى نېمە؟

10. ۋاڭ مىڭنىڭ يېقىنقى ئىجادىيىتىدىكى يېڭى ئىزدىنىشلەر ئۈستىدە توختۇلۇڭلار.

11. روجۇجۇەننىڭ ئىجادىيەت ئۇسلۇبىنى ئۇنىڭ ھېكايىلىرى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ شەرھىلەڭلار.

12. «سىنىپ تەربىيىچىسى»، «چياۋچاڭجاڭنىڭ خىزمەتكە تەيىنلىنىشى» ھېكايىلىرىنىڭ پروزا ئىجادىيىتىدىكى ئورنىغا قانداق باھا بېرىسىز؟

13. شىيې خۇيمىن ۋە چياۋگۇاڭپۇ ئوبرازلىرىنى تەھلىل قىلىپ ئۇلارنىڭ تېپىك ئەھمىيىتىنى كۆرسىتىڭلار.

高等学校教材

中国当代文学

（维吾尔文）

1

شىنجاڭ مائارىپ نەشرىياتى نەشىر قىلدى
شىنجاڭ داشۇ باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى: 850×1168، 1/32 باسما تاۋاق: 9
1987 - يىل 6 - ئاي 1 - نەشرى
1987 - يىل 6 - ئاي 1 - بېسىلىشى
تىراژى: 1—30000
بىرلەشمە نومۇرى: 1873·7129 MK
باھاسى: 1·00 يۈەن

MK 7129 .1973 بمرلەشمە نومۆری:
باهاسی: 1000 یوەن